

Egy évszázad Kistarcsán

*A 20. század leghosszabb ideig működő
internálótábora Magyarországon*

A kötet megjelenését támogatta:

BARANKOVICS
ALAPÍTVÁNY

Kistarcsa Város
Önkormányzata

Alapítvány a Közjóért

Egy évszázad Kistarcsán

Kiadja: a Kistarcsai Kulturális Egyesület

2143 Kistarcsa, Bercsényi u. 18.
28/470-926, kike@kike.hu, www.kike.hu

Szerző: Ruzsa Bence

Szerkesztette: Szabó Zoltán András

Szakmailag lektorálta: Bank Barbara

Nyelvileg lektorálta: Szabados István

A tartalomért és a kiadásért felel: Kereszti Ferenc

Kistarcsa, 2020

A címlap háttérét Herbély Eleonóra készítette.
A hátlapon látható felvételt Kereszti Ferenc készítette.

Borítóterv: Goller Dóra és Ruzsa Bence

Nyomdai előkészítés: Hídi Szilveszter

Nyomdai kivitelezés: Stanctech Digitál Kft.

Felelős vezető: Hermann Nikolett

Készült 300 példányban

ISBN 978-615-00-8006-2

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát.

Jelen kötet az egykori Kistarcsai Központi Internálótáborban
1950. május 5-én
bekövetkezett ÁVH-s hatalomátvétel és az azt követő
1950. októberi Recskre történő elhurcolások
70. évfordulója alkalmából készült.

Köszönet illeti az alábbi levéltárak, intézetek és kutatók támogató munkáját:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)
Budapest Főváros Levéltára (BFL)
ELTE PPK Neveléstudományi Intézet (ELTE PPK NI)
Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (PML)

Fehérvári Anikó intézetigazgató, egyetemi docens (ELTE PPK NI)
Marschal Adrienn tudományos munkatárs (RETÖRKI)
Szekér Nóra történész (PPKE BTK Legújabbkori Történeti Tanszék)
Vincze Xénia szaktájékoztató (ELTE BTK Központi Olvasóterem)

A kiadványban szereplő egyes képek
a *Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának*
és a *Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeumnak*
az engedélyével kerültek közlésre.
A kötetben felhasznált bizonyos képeket a Fortepan szolgáltatta,
köszönet érte a felvételek adományozóinak.

*Mindazok emlékére, akik a jogtalanság
és az embertelenség áldozatai voltak Kistarcsán a 20. században.*

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	11
HISTORIOGRÁFIA	13
1. FEJEZET (1907. február – 1944. március)	17
1.1. Előzmények – a 253-as vasútvonal	19
1.2. A kistarcsai „vasgyár” megszületése	21
1.3. A gyár profilbővülése	26
1.4. Élet a gépgyári munkáskolónián	30
1.5. A gyár végnapjai	33
1.6. A munkástelep sorsa	36
1.7. A toloncház létrejötte	40
1.8. Szélsőségek és a tábori fegyelem	48
1.9. Vallási felekezetek Kistarcsán	50
2. FEJEZET (1944. március – október)	53
2.1. A deportálások előkészületei	55
2.2. Zsidók a Rökk Szilárd utcában	58
2.3. A kistarcsai toloncházban	62
2.4. Az első kistarcsai deportálótábor	70
2.5. Mozgalmas hetek	71
2.6. 1944. július – a legsötétebb napok	74
2.7. A szabadulás	81
3. FEJEZET (1944. november – 1950. május)	87
3.1. Kistarcsa „felszabadul”	89
3.2. Internálás – a régi idők öröksége	89
3.3. A „revízió”	93
3.4. „Rajk László vezetésével a népért!”	96
3.5. Buda-dél költözik	104
3.6. Központi internálótáborrá válás	107
3.7. Tábori élet rendőri őrizet alatt	111
4. FEJEZET (1950. május – 1953. november)	117
4.1. Egy májusi éjjel	119
4.2. Élet az ÁVH fennhatósága alatt	120
4.3. Kistarcsa, az elosztóközpont	125
4.4. Az első részleges felülvizsgálat	131

5. FEJEZET (1953. november – 1957. november)	145
5.1. Rendőrképzés a forradalomig	147
5.2. 1956-os események a térségben	150
5.3. Kistarcsa szerepe a megtorlásban	152
5.4. Áttelepítés Tököldre	158
6. FEJEZET (1957. november – 1995. szeptember)	161
6.1. Az Alapfokú Rendőriskola	163
6.2. Körletcsere – tartalékos tisztképzés Kistarcsán	164
6.3. Viták a rendszerváltás hajnalán	168
6.4. Az idegenrendészet korszaka	174
UTÓSZÓ	180
FÜGGELÉK	181
F.1. Kimutatás a Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. munkástelepeiről	183
F.2. Rekonstruált épületelrendezés a munkástelepeiről	184
F.3. A helyszínrajzon megjelölt épületek hasznosítása 1949 után	185
F.4. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk	186
F.5. 1939. évi 8.130. M. E. számú rendelet	187
F.6. 1939. évi 760. B. M. számú rendelet	188
F.7. 1940. évi 97.630. B. M. számú rendelet	192
F.8. 1941. évi 210.610. B. M. számú rendelet	194
F.9. 1941. évi 122.549. B. M. számú rendelet	195
F.10. 1943. évi 4.940. M. E. számú rendelet	196
F.11. 1943. évi 690. B. M. számú rendelet	197
F.12. Kistarcsa elhelyezkedése a M. Kir. Csendőrség szervezetében	198
F.13. A Kistarcsán fogvatartott zsidó ügyvédek névsora	199
F.14. Vasdényey István életútja	200
F.15. 1945. évi 138.000. B. M. számú biz. rendelet	203
F.16. 1945. évi 144.317. B. M. számú rendelet	209
F.17. Javaslat a Kistarcsai Internáló Tábor működésének felfüggesztésére	210
F.18. 396.552/1948. IV. 1. B.M. számú rendelet melléklete	211
F.19. 1.034/1953. (VII. 26.) M. T. számú határozat	212
F.20. 1956. évi 31. törvényerejű rendelet	213
F.21. A fogvatartott papok névsora	214
F.22. Képek jegyzéke	215

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	217
Forrásjegyzék	219
Irodalomjegyzék	228
NÉVMUTATÓ	235
SUMMARY	239

ELŐSZÓ

A kistarcsai lakosoknak évtizedeken keresztül nem volt mire büszkének lenniük. Ha bárhol szóba került Kistarcsa, csak rossz emlékek jöttek elő. Ez nem csoda, hiszen az 1939 és 1957 között itt működő internálótábor nagyon sok embernek jelentett életre szóló traumát. Az összességében több tízezer fős fogva tartott révén kevés olyan ember volt Magyarországon, akinek személyes, vagy családi, rokoni, ismerősi beszélgetésekből eredő emlékei ne lettek volna erről a településről.

A többnyire kegyetlen bánásmód nagyon megviselte az idehurcoltakat. Mivel sokan alaptalanul megvádolva, vagy az aktuális rendszer iránti csak igen kismértékű antipatikus megjegyzések, cselekedetek révén kerültek internálásra, szabadulásuk után féltek beszélni a táborban tapasztalt borzalmakról. Ezt persze meg is tiltották nekik.

Az internálótáborban nemigen biztosítottak munkahelyet kistarcsai lakosok részére. Ez a korlátozás is hozzájárult ahhoz, hogy a település központjában álló – magas téglafallal és szögesdróttal bekerített – intézményben történekről nem szereztek tudomást a helyi lakosok. Amennyiben mégis megtudtak valamit, azt nem merték továbbadni.

A rendszerváltozást követően – interjúk, filmek, kiadványok által – egyre szélesebb körben kerültek nyilvánosságra a fogvatartottak nehéz sorsáról és a fogva tartók kegyetlenségeiről szóló tájékoztatók. Így az internálás utáni generációk is tudomást szerezhettek az itt történekről. Természetesen ez is csak Kistarcsa rossz hírét keltette.

A 20. században bekövetkezett történelmi változások után hatalomra került politikusok – a maguk dicsfényének erősítése érdekében – mindig elítélték a közelmúltban uralkodók tetteit, így aztán még a korábbi pozitívumokat sem volt tanácsos feleleveníteni. Ennek következtében sok-sok esemény a feledés homályába merült. Azért kisebb közösségeken – elsősorban családokon – belüli száj-hagyomány útján fennmaradt belőlük néhány, melyek alapján hozzáfogtunk utánanézni Kistarcsa múltjának kiemelkedő eseményei, intézményei és személyiségei történetének. Célunk az volt, hogy a legendának tűnő elbeszélések valóságát felkutassuk. Ehhez felkerestünk helybéli idős embereket, és a fiatalabb generációkból bevontuk a település múltja iránt érdeklődő társainkat. Ezen a téren jelentős szerepet töltenek be a tősgyökeres kistarcsaiak, valamint az internetes kutatásban is jártas fiatalok, közülük Ruzsa Bence az elmúlt években igen sok helytörténeti anyagot gyűjtött. Ezek alapján tartott előadásokat, jelentek meg írásai, és készített

szócikket a Wikipédián, „Kistarcsai Központi Internálótábor” címen. Ebből kiindulva – további alapos anyaggyűjtés eredményeként – összeállította az *Egy évszázad Kistarcsán* című, levéltári dokumentumokra és memoárookra alapozott tábor-történeti monográfiát.

Sok minden nyilvánosságra került már az internálótábor kapcsán, de azok a leírások elsősorban az egykor itt raboskodók visszaemlékezésein alapulnak. Jelen kötet feldolgozza a tábor internálás előtti és utáni történetét is, de a kötet fókusz-pontjában a legsötétebb időszakok állnak.

Az interneten történt kutatás nagyban bővítette a témára vonatkozó ismereteket, de gyakran előkerültek hiányosságok is. Az így felmerült kérdésekre vonatkozó válaszokat az illetékes levéltárakban lehet megtalálni. Ruzsa Bence vállalta az ezen intézmények látogatásához szükséges engedélyek beszerzését, majd ezek birtokában sok időt fordított az ottani kutatásokra. Alaposságát jelzi, hogy a leírtakkal kapcsolatban egyértelmű forrásmegjelölést alkalmaz, amely összefoglalóan megtalálható a *Forrás- és irodalomjegyzékben*.

Mindezek alapján elmondható, hogy a kötet széleskörű áttekintést nyújt a tábor történetének előzményeitől egészen a megszűnéséig.

Kereszti Ferenc

HISTORIOGRÁFIA

A kistarcsai toloncház, majd később internálótábor történetének monografikus összefoglalása – ideértve a földterület és a rajta található épületek elő-, köztes, illetve utóhasználati történetét – eddig nem történt meg, így egységes bibliográfiai háttérrel sem lehet e téma feldolgozásához társítani. Sok szegmense ezen intézmény történetének nehezen kutatható, mivel a megfelelő dokumentációs háttér a II. világháború időszaka előtti és alatti levéltári anyagok részleges vagy teljes elpusztulása, illetve az államvédelmi szervek tudatos (főként 1956 közepe és 1957 vége között végrehajtott)¹ iratmegsemmisítő tevékenysége miatt nem reprodukálható, a fennmaradó iratanyag pedig több ismerettel szolgál az egyes személyek tevékenységének nyomon követéséről, mintsem a létesítmények működéséről.²

A kötetben hivatkozott tudományos munkák időköriüket tekintve 1958 és 2019 között, legnagyobb hányaduk pedig a 2020 előtti egy évtizedben született. A felhasznált (a kommunizmus időszakáról beszámoló) memoárok megjelenési évüket tekintve (érthető okból) a rendszerváltást követő bő egy évtized során kerültek kiadásra.

A könyvben alkalmazott fejezetkiosztás nem jelöl éles szakaszhatárokat a tábor történetében (ez az egyes átfedésekből is érzékelhető), mindössze a tábor hasznosításának korszakos bontását igyekszik kezelhetőbbé tenni.

Keller László *Hetven éve villamosították a BHÉV vonalhálózatát* (Keller, 1980) című tanulmányában részletesen bemutatja a vonal kialakulásának ütemét, illetve beszámol a Kistarcsán gyártott járművekre vonatkozó statisztikákról is.

Horváth Lajos *Kerepestarcsa története* című forrásmunkája (Horváth, 1988) tekinthető az első teljes értékű helytörténeti monográfiának, amely Kistarcsa és Kerepes (ekkor közigazgatásilag egységesen Kerepestarcsa) történetét dolgozza fel, beemelve forrásai közé az 1910-20-as évek kistarcsai képviselő-testületi üléseinek jegyzőkönyveit, így számos testületi döntésről tudósít, beleértve azokat is, amelyek szorosan kötődnek a gyár szervezeti életéhez.

¹ Lásd: Cseh Gergő Bendegúz (2006): Az állambiztonsági iratok pusztulása 1956-ban: forrásközlés. *Levéltári Szemle*, 56. 3. sz. 3–15.

² „A Levéltár iratanyagának 64%-át különböző típusú (vizsgálati, operatív, munka-, beszerzési, Mt-, Bt-, rezidentúra stb.) dossziék alkotják, a maradék 36%-át a volt állambiztonsági szervek – sajnálatosan rendkívül hiányos – működési iratai, különböző típusú nyilvántartások, vegyes gyűjtemények, háttéranyagok, valamint az ún. átvilágító bizottságok iratai teszik ki.” Közli: Cseh, 2008: 12.

A Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., valamint a kistarcsai gyártelep 1927 utáni sorsának felvázolásához tétel szintű levéltári forrás áll rendelkezésre.³ Ebben többek között a szerződések, jegyzőkönyvek, levelezések, jelentések, végzések és határozatok alapján lehet megismerni a gyártelep és a munkáskolónia nem feltétlenül zökkenőmentes utóéletét a vállalat felszámolását követően. Az eddig ismert legkorábbi helyszínrajz a gyár munkástelepéről szintén ebben a tételben érhető el.

Kovács Tamás *„Megfigyelés, internálás, deportálás. Az internálás és a toloncház kérdésköre a két világháború között, különös tekintettel a II. világháború korára”* címet viselő doktori értekezésében (Kovács, 2013) a hazai politikai rendszetnek, a Belügyminisztérium karhatalmi szerveinek és a toloncházaknak a szervezettörténetét tekinti át 1920 és 1944 között. E dolgozat több, a kistarcsai toloncházra vonatkozó levéltári anyag részletét közölte vagy idézett belőle szervezeti információt, statisztikai adatot.

A Magyarországon 1944-ben végbemenő deportálásokkal kapcsolatban alapműnek számító forrásmunka Randolph L. Braham *A népirtás politikája. Holocaust Magyarországon* című kétkötetes műve (Braham, 1997). A szerző a mű második kötetében „A kistarcsai tragédia” címmel külön szakaszban részletezi az 1944. áprilisi és júliusi kistarcsai deportálások körülményeit.

A kistarcsai eseményeket feldolgozó tudományos igényű publikációk száma az előbb említett időkörből nem kifejezetten jelentős. Fontos kiemelni Székér Nóra *Vasdényey István, a kistarcsai táborparancsnok embermentő tevékenysége* című tanulmányát (Székér, 2019), amelynek központi témája Vasdényey István életútjának bemutatása, amely mellett a szerző szentelt egy rövid áttekintést a táborparancsnoki időszak alatti eseményeknek is.

Karsai Elek *Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez* című négykötetes munkája (Karsai, 1958) számos iratot közöl a hatósági intézkedésekről, illetve a felettes szervek egymás közötti, illetve a pártoló szervezetekkel való kommunikációjáról. Részletesen beszámol toloncházi emlékeiről Brámer Frigyes (Brámer, 1974) és Bálint Ákos György (Bálint, 2013) is. Benoschofsky Ilona *Emberrablás Kistarcsán* című tanulmányában (Benoschofsky, 1975) az események kulcsszereplőinek személyes visszaemlékezéseit dolgozza fel és adja közre.

Az 1945–1949 közötti időszakból konkrét, Kistarcsára vonatkozó adatok sporadikusak. Magának az internálási rendszer II. világháború utáni további fejlesztésének általános bemutatása része Bank Barbara *Recsk. A magyarországi internálótáborok története 1945–1953* című könyvében (Bank, 2017), amely az első

³ MNL OL Z 425. - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa

monográfia a témában. A legismertebb kényszermunkatábor történetének részletes, levéltári forrásokkal sűrűn hivatkozott bemutatása mellett kitér a többi, 1949–1953 között működő tábor történetére is, illetve részletes kimutatást közöl az 1953. évi amnesztia nyomán végbement szabadítási folyamatról, különös tekintettel a Kistarcsán lezajló különbírói ügyekre.

Az internálás jogi rendszerének és az ezzel kapcsolatban a II. világháborút követően kibontakozó törvényhozói-bírói hatalom szembenállásának vonásait mutatja be Zinner Tibor *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949* című tanulmánya (Zinner, 1985).

Bank Barbara *Fedőneve: „Marcsa” és „Sándor”. Az Államvédelmi Hatóság építkezései a kistarcsai és a recski internálótáborban (1949–1950)* című könyvfejezete (Bank, 2013) a kistarcsai tábor történetének szempontjából különösen hiánypótló munka, mivel az említett korszakban lezajló rekonstrukciós munkálatokról szolgáltat tényadatot, és kibővíti, levéltári forrással támogatja meg az építési munkákra vezényelt internáltak visszaemlékezéseit.

A tábor 1949–1953 közötti működéséről és belső légköréről legbővebben az egyes visszaemlékezésekből szerezhető értesülés,⁴ az elmúlt harminc évben számos ilyen irányú, értékes forrásmunka született. A tábor átépítésein dolgozók közül többen számoltak be ezzel kapcsolatos megélt élményeikről: Erdey Sándor *A recski tábor rabjai* című könyvében (Erdey, 2002) részletesen mutatja be a folyamatokat Kistarcsára kerülésétől egészen a Recskre való elhurcolásáig, Bíró Sándor *A »mátrai« lovagrend. Egy recski fogoly emlékezései* című munkájával (Bíró, 1989) egyetemben. Böszörményi Géza *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor története* című kötetében (Böszörményi, 2006) az azonos című dokumentumfilm anyagán túlmenően számos interjú írott formája került beválogatásra és összerendezésre.

Dénes Béla *Ávós világ Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai* című könyvében (Dénes, 1995) napló jelleggel írja le, milyen megpróbáltatások érték a kistarcsai egészségügyi részlegben, mint beosztott internált orvost.

Németh Alajos *Papok a rács mögött (1948–1950)* címen megjelent emlékirata (Németh, 1991) az egyik legrészletesebb forrásmunka, amely bemutatja a Kistarcsára kerülő papok mindennapjait és a többi szoba közösségével való kapcsolatát. Az e könyvben leírtakat bővíti ki a papok névsorával és a közös „papi szobában” történekről szóló elbeszélésével Brusznai József nyugalmazott plébános egy interjú keretében (Elmer, 1993).

⁴ Fontos kihangsúlyozni, hogy a memoárokon alapuló információk tényként való kezelése csak akkor lehetséges, ha egyszerre több, az adott korszakot leíró, egymástól független visszaemlékezés is megerősíti a közlőt.

A *Betekintő* című digitális folyóiratban az elmúlt években több, az Államvédelmi Hatóság szervezetét, illetve ennek időről időre bekövetkező formálódását bemutató tanulmány készült. Cserényi-Zsitnyáni Ildikó *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953)* című munkája (Cserényi-Zsitnyáni, 2009) elsősorban a szervezeti átalakulásoknak az internálótáborok hierarchiába való elhelyezkedésére vonatkozóan tartalmaz lényeges adatokat. Müller Rolf *Erőszak-számadás. Fenyítés és halál az ÁVH-jelentésekben* című tanulmánya (Müller, 2017) a fennmaradt levéltári dokumentumokra támaszkodva igyekszik bemutatni, hogy a felügyelő hatóság karhatalmának beosztott tagjai milyen változatos módszerekkel igyekeztek megtörni a táborokba kerülők ellenállását – fizikai úton.

Kajári Erzsébet forrásközlő munkájában (Kajári, 2001) a Belügyminisztérium Kollégiumának üléseiről készült jegyzőkönyveket dolgozza fel az 1953–1956 közötti időkorban, sporadikusan előforduló adatokat szolgáltatva a tábor 1953 októberére és 1957 februárja közötti működésével kapcsolatban.

Az 1957-es év folyama kapcsán a kistarcsai tábor rehabilitálásáról és a működést felügyelő közvetlen szerv felépítéséről átfogó forrásmunka eddig nem készült. A Közbiztonsági Őrizetet Végrehajtó Parancsnokság dokumentációs háttérére egyedül az egyes miniszterhelyettesi,⁵ rendőrfőkapitányi⁶ rendelkezésekből lehet informálódni – a táborok összevonásáról szintén ilyen rendelkezés útján nyerhető információ.⁷

A Kistarcsai Községi Szállás fennállásának időköre – abból adódóan, hogy országos szintű érdeklődés irányult működésére – jól dokumentált. Kőszeg Ferenc 1992 és 1995 között részletesen nyomon követi az idegenrendészeti létesítményben uralkodó körülmények, a jogszabályi háttér és az ide érkezők nemzeti-ségi összetételének alakulását. *A Magyar Emberi Jogvédő Központ a Magyar Helsinki Bizottság és a Veritas Alapítvány Emberi Jogi Jelentése a Kistarcsai Idegenrendészeti Községi Szállásról. 1995. február 22. – március 1.* című munkájában (Kőszeg, 1995) a címben szereplő időszakra vetítve napi szintű statisztikát közöl az ellátás, az elhelyezés és a bánásmód tekintetében.

⁵ MNL OL XIX-B-1-az-8-375/39/1957.

⁶ MNL OL XIX-B-1-az-8-99/10/1957.; MNL OL XIX-B-1-az-8-50/4/a/1957.

⁷ MNL OL XIX-B-1-az-6-200/48-1957.

1. fejezet

1907. február – 1944. március

❖ ELŐZMÉNYEK – A 253-AS VASÚTVONAL⁸

Kistarcsa története az elmúlt több mint száz évben jelentősen összefonódott a települést átszelő helyiérdekű vasúttal, ismertebb nevén: a hévvel. A kötöttpályás járművek megjelenésének jelentős hatása volt a község akkori gazdasági életére, a – számtalan, az ország más részeiből munkavállalás céljából ide áramló ipari munkás által előidézett – népességnövekedésre és az új munkáskolónia létesítésére – vagyis közvetett módon a későbbi tábor felállítására. Magához a tábor működéséhez is több szállal kötődött a helyi vasúthálózat (erre utalásokat a későbbi fejezetekben lehet olvasni).

Mielőtt azonban a kistarcsai gyár történetének bemutatása következne, érdemes röviden áttekinteni a Budapestet Gödöllővel összekötő helyi érdekű vasút történetét. A hév kezdetben gőzüzemű vasútként működött (a Magyar Királyi Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak által gyártott *BHÉV 5* sorozatú gőzmozdonyok közlekedtek a hév-vonalakon), legelső szakasza a Magyar Királyi Államvasutak Budapesti Központi személypályaudvarát (a mai Keleti pályaudvart) kötötte össze a Cinkotán kijelölt végállomással (a vonal központi állomása és járműtelepe volt, járműjavító üzemmel).

Az első szakasz (melynek vonalvezetése Rákosfalvát is érintette) létesítésére vonatkozóan 1887. március 9-én rendelkezett Baross Gábor közmunka- és közlekedésügyi miniszter,⁹ a 10,3 km hosszú vonalszakaszon pedig 1888. július 20-án indult meg a forgalom. A vonal ekkoriban mindössze négy állomáshellyel rendelkezett:¹⁰

- Budapest megállóhely (a pályaudvari végállomás)
- Ferencz József laktanyai megállóhely
- Rákosfalvai megállóhely
- Czinkotai állomás (a másik végállomás)

Az engedély melléklete biztosította a lehetőséget újabb állomások létesítésének tervezésére, a munkálatok megkezdéséhez viszont újabb miniszteri engedély volt szükséges. A vonal Kerepesig történő meghosszabbítását 1899. július 31-én engedélyezte Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter. Ennek eredményeképpen megépült a vonal második – 9,8 km hosszúságú – szakasza, melyet 1900.

⁸ A Budapest – Gödöllő között üzemelő helyi érdekű vasútvonal.

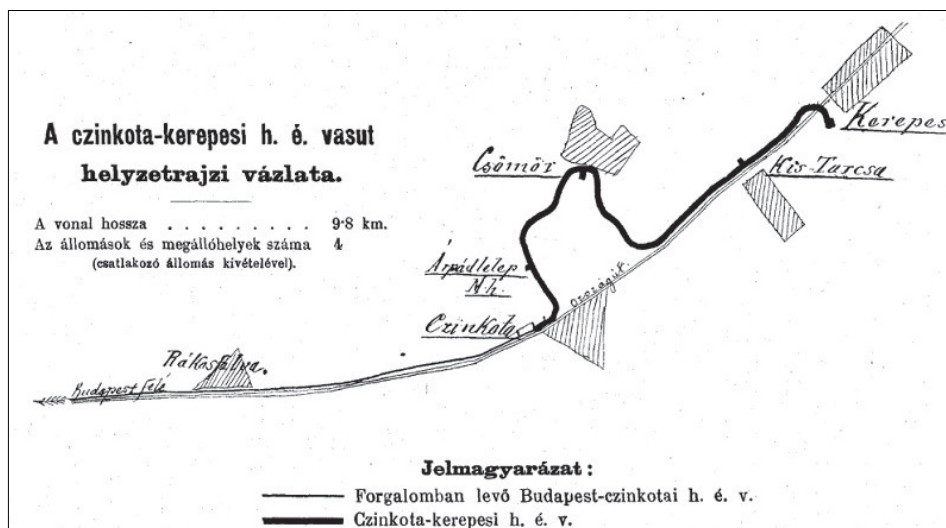
⁹ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1887: 443–459.

¹⁰ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1887: 464.

augusztus 28-án adtak át. A fejlesztéssel négy újabb állomáshely létesült, három települést becsatlakoztatva a vasúti közlekedésbe:

- Árpádtelep megállóhely
- Csömör rakodó állomás
- Kis-Tarcsa¹¹ kitérő és megállóhely
- Kerepes vég- és mozdonyállomás

A hév tehát 1900 augusztusától már érintette Kistarcsát, a ma ismert állomás-épület is a bővítési munkálatok eredményeként jött létre (a miniszteri engedély mellékletében szerepelt egy ún. földszintes felvételi épület¹² és egy azzal kapcsolatban álló nyílt várakozócsarnok megépítésére vonatkozó utalás).

1. kép: A Cinkota és Kerepes közötti vonalszakasz tervezete (1899)

Ezek után 1909. május 14-én engedélyezték a Budapest-Kerepes közötti szakasz Mogyoród érintésével, Gödöllőig történő meghosszabbítását.¹³ Az építési munkákkal párhuzamosan Cinkota és Kistarcsa állomások között közvetlen (Csömört elkerülő) pályaszakasz épült (az 1911. március 11-én kiadott engedély alapján az új

¹¹ Az 1900. október 18-án kelt 91.057/1900. BM. sz. rendelet alapján a helységnév Kis-Tarcsa írásmódról Kistarcsa írásmódra módosult. (Lásd: *Belügyi Közlöny*, 1900/19: 427–431.)

¹² Vasúti üzemet kiszolgáló épület, amelyben elhelyezésre kerül a forgalmi és a pénztárkezelő személyzet irodája.

¹³ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1909: 899–903.

megálló neve Ilona-telep lett),¹⁴ így a teljes vonal 6,2 km-rel rövidebb lett, Csömör pedig egy rövidebb szárnyvonallá vált. Az utolsó, harmadik szakaszt 1911. november 25-én adták át. Az immáron teljes hév vonal az alábbi állomásokkal bővült:

- Mogyoród állomás
- Gödöllő, kitérő
- Gödöllő-királypark állomás
- Gödöllő-királyút végállomás

Az 1908. július 28-án kihirdetett 1908. évi XXXIII. törvénycikk a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt.¹⁵ számára lehetővé tette a gőzmozdonyú vasút villamosüzemre történő átállítását. A beruházásnak legfőképpen üzemeltetési és gazdasági okai voltak. Az ekkor fennálló Budapest-Kerepes közötti szakasszal kapcsolatban a minisztérium úgy rendelkezett, hogy az engedélyek és a terület-használati szerződések megkötésétől számított három éven belül az illető szakasz átépítését be kell fejezni.¹⁶ A Kerepes–Gödöllő közötti szakasz villamosítása a gyakorlatban párhuzamosan folyt a vonalszakasz kiépítésével, így itt utólagos átépítésre nem volt szükség. A forgalmat (immár villamos üzem móddal) 1911. április 19-én indították meg a Keleti pályaudvar-Cinkota közötti szakaszon. A végig villamosüzemre átállított vonal a Kerepes-Gödöllő szakasz átadásával együtt lett üzembe helyezve.

❖ A KISTARCSAI „VASGYÁR” MEGSZÜLETÉSE

A Kistarcsán két évtizedig működő Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. 1907. február 8-án tartotta alakuló ülését, egy hétre rá pedig a Budapesti Törvényszék bejegyezte mint budapesti székhelyű vállalatot (székhelye az V. kerület, Lipót körút¹⁷ 22. szám alatt volt).¹⁸ A vállalatot a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) hozta létre azzal a szándékkal, hogy saját járműgyártási igényeit ki tudja elégíteni, ehhez pedig Kistarcsán, a Budapest-Kassa közötti állami közút mentén létrehoztak egy gyártelepet (helyi elterjedt nevén „a vasgyárat”).¹⁹

¹⁴ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1911: 473–478.

¹⁵ Az 1878-ban létrejött Budapesti Közúti Vaspálya Társaság leányvállalataként alakult meg 1889-ben a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt. (BHÉV). Ez utóbbi vállalat volt a helyiérdekű vasutak működtetője.

¹⁶ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1908: 1200–1209.

¹⁷ Mai elnevezése: Szent István körút

¹⁸ *Központi Értesítő*, 1907/18: 353.

¹⁹ Ma a Budapest-Toronyosnémeti közötti 3-as számú főút (szlovákiai folytatása Kassáig az R4-es autótút).

A gyárban érdekeltsége volt a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt.-nek (BHÉV Rt.) is, amelyet 1889. december 28-án hoztak létre a BKVT leányvállalataként azzal a céllal, hogy a Társaság kezelésében lévő hév-vonalakat üzemeltesse, míg maga a BKVT a szakaszok kiépítésén dolgozott.²⁰ A BKVT (és egyben a BHÉV Rt.) tisztviselői közül dr. Jellinek Arthur igazgatósági tag, illetve Irsai Ignác központi főfelügyelő és cégvezető alkották az új vállalat igazgatóságát – dr. Laufer Lajossal kiegészülve. 1907. március 15-én²¹ bejegyeztették Jellinek Marcell²² társasági tisztviselőt cégjegyzőnek.²³

A gyárat iparvágány útján kapcsolták össze a Cinkota-Kerepes közötti vonalszakasszal, melyhez a hatósági bejárást 1907. április 6-ára rendelte el a Kereskedelemügyi Minisztérium.²⁴ A cég legfőbb vállalt feladatai az alábbiak voltak:²⁵

- gépek, vasúti felszerelési tárgyak és egyéb iparcikkek előállítása,
- vasutak építése és felszerelése,
- vasutak üzemvitele (önállóan vagy szövetkezeti formában),
- házak építése saját vagy mások igényére,
- iparvállalatok létesítése, ipari üzemvitel.

Pontosan nem ismertek a gyár építkezéseinek körülményei, a beruházás ugyanakkor eredményes volt: 22.954 m² alapterületen összesen tizennégy épület készült el, köztük fényező- és szerelőüzem, továbbá acélöntöde is.²⁶

A gépgyár első üzleti éve szerény (4258 korona összegű) nyereséggel zárult.²⁷ Kistarcsa képviselő-testületének 1908. december 16-án tartott ülésén a jegyző úgy nyilatkozott, hogy a gyár az 1907-es évet „deficittel zárta”, ezért nem terhelhető kereseti adóval, illetve nincs lehetőség rá, hogy a részben a gyár megjelenésének tulajdonított növekvő községi kiadásokhoz hozzájáruljon.²⁸ Később a vállalat természetesen nyereséges lett (bár ennek mértéke évről évre jelentős különbségeket mutatott), így részt tudott vállalni a község kiadásaiból és jelentősen átformálta Kistarcsa és környéke demográfiai viszonyait. 1911. március 20-án a körjegyző

²⁰ Balázs, 1989: 32.

²¹ *Központi Értesítő*, 1907/26: 554.

²² Jellinek Henriknek, a BKVT vezérigazgatójának és Jellinek Arthurnak is testvére volt.

²³ Valamely cég képviselőjére, annak nevében történő aláírási jogosultság gyakorlására (cégjegyzésre) feljogosított természetes személy.

²⁴ *Vasúti és Közlekedési Közlöny*, 1907, 38: 302.

²⁵ *Központi Értesítő*, 1907/18: 353.

²⁶ Borovszky, 1910: 153.

²⁷ *Polytechnikai Szemle*, 1908/14: 199.

²⁸ Horváth, 1988: 156.

már úgy ítélte meg a gyárat, hogy „köztudomású dolog s így a képviselő testület minden egyes tagja jól tudhatja, hogy Kistarcsa község rohamos fejlődését, ingatlanainak reményen felüli magas áremelkedését s általában minden téren javuló anyagi viszonyait egyedül a gyárnak, s a vele kapcsolatos idegen forgalomnak köszönheti.”²⁹

A gyár tevékenységeinek profilját a (legfőképpen vasúti) járművek készítése, fogaskerékmarás, vas- és acélöntés jelentette. Több hatékonynak bizonyuló villamosüzemű motorvonatot, illetve a hozzájuk tartozó pótkocsikat sikerült kifejleszteni és a BHÉV számára elkészíteni Kistarcsán. Az 1908-1909-ben megkezdett átépítések megkövetelték, hogy a BHÉV teljesen új motorkocsikat és pótkocsikat szerezzen be a villamosüzemű közlekedéshez. 1910 és 1915 között három típust készítettek a gyárban: *MI*, *MII* és *MIII* típus favázás motorkocsikat (az ún. „multiple-unit”-okat)³⁰, összesen 73 példányt.

Típus	Gyártás éve	Példányszám	Pályaszám
<i>MI</i> motorkocsi	1912–1914	18 db	M 51–68
<i>MII</i> motorkocsi	1911–1915	20 db	M 101–120
<i>MIII</i> motorkocsi	1910–1912	35 db	M 201–235

*A Kistarcsán 1910–1915 között gyártott motorkocsik adatai
(forrás: Keller, 1980)*

1911 és 1914 között 63 darab *P III* típusú pótkocsit vásárolt a BHÉV a gyártól. Ezt az állományt 1924-ben 15 darab *P IV* típusú személykocsival bővítették, melyek szerkezete módosult az előző szériához képest. A forgalomba hozott új járművekből úgy alakítottak ki szerelvényeket, hogy két különálló motorkocsi került a szerelvény egyik, illetve másik végére, amelyeket külön-külön is működésbe lehet hozni, így az egyik motorkocsi meghibásodása nem okozott üzemzavart. A motorkocsik közé kerültek a pótkocsik. A gödöllői vonal jellemző kocsikiosztása a két *MI* motorvonatból és három *P III* pótkocsiból álló szerelvény volt. A kocsik elkészítését nehezítette, hogy 1912. március 16-án este kilenc és tíz óra között tűz ütött ki a gyárban, amely ugyan csak egy pavilonra terjedt ki, de a korabeli híradás

²⁹ Kistarcsa képv. kgy. jkv. 23/1908. Idézi Horváth, 1988: 156.

³⁰ A multiple-unit („több hajtó-egységű”) berendezés lényege, hogy egy járművezető tetszőleges számú egymás után kapcsolt motorkocsit tud egy helyről, egy szabályozó által vezetni. (Bővebben: Tóvári Fischer, 1912)

beszámolója szerint hetvenkét vasúti kocsi, öt szolgálatra kész motorkocsi, tizenkét részben elkészült motorkocsi, tizenhét pótkocsi, illetve ezen túlmenően alvázak és kocsialkatrészek égtek el.³¹ A lángokat a kistarcsai, kerepesi és csömöri tűzoltók fékezték meg.

Az első években a gyár kizárólag a BHÉV járműigénye szerint gyártott vonatokat. Először 1910-ben tett ajánlatot négyszáz teherkocsi szállítására az államvasutak igazgatóságának, a konkurenciánál 20%-kal alacsonyabb egységáron. 1912-ben 100 fékes és 190 féknélküli fedett teherkocsit szállított a MÁV számára. A vasútigazgatóság összesen 1878 darab rendes nyomtávú személy-, kalauz-, posta- és teherkocsit rendelt meg, melyeknek kisebbik része 1913 folyamán, nagyobb részük pedig 1914-ben került leszállításra, a végső határidő pedig 1915. február 15. volt. A kocsikat az öt legnagyobb hazai gyárban építették – köztük Kistarcsán.³² A BHÉV személyszállítás mellett foglalkozott teherfuvarozással is, ehhez szintén a gyár által biztosított vasúti járműveket felhasználva: 1911 és 1914 között 12 darab *L II*, 1917–1924 között pedig 9 darab *L III* típusú villanymozdonyt gyártottak le.

³¹ Balázsovich, 1912: 2.

³² *Magyar Vaskereskedő*, 1913/17: 31.

2. kép: A BHÉV *MI* típusú, M 57 pályaszámú távkapcsolású villamos motorkocsija Cinkota forgalmi telepen

3. kép: A BHÉV *P III* típusú, C 420 pályaszámú pótkocsija

❖ A GYÁR PROFILBŐVÜLÉSE

Az I. világháború idején a gyár haditermelésre állt át, és 1914 augusztusától kezdődően a Császári és Királyi Hadsereg részére haditechnikai eszközöket gyártott: 1905-ös mintájú 8 cm-es tábori löveg szállításához szükséges vasúti kocsit, 1914-es mintájú 10 cm-es löszeres félkocsit, egészségügyi málhás kocsit, légaknavető gránátot, 1915-ös mintájú 10 cm-es löszperládákat (10.000 darabot).³³ A gyárnak a világháború alatt jelentős anyagi problémái adódtak. 1914-ben 558.653 korona,³⁴ 1916-ban (az előző év áthozatala miatt) 519.000 korona veszteséggel³⁵ zárta az évet a konjunktúra ellenére is.

A gépgyár azzal együtt, hogy saját felvevői körét megnyitotta más, a BHÉV-en kívüli szolgáltató vállalatok számára, igyekezett piacát úgy is növelni, hogy a járműgyártástól eltérő vasipari munkák elvégzésére is ajánlatot tett különböző közbeszerzéseken. Így nyerte el például 1913 októberében a bilaki Sajó-híd³⁶ vasszerkezetének szállítási és szerelési,³⁷ 1916 júliusában az örhegyaljai Latorca-híd vasszerkezetét,³⁸ illetve 1925-ben a Balatonmagyaród-Sármellék közötti közúti Zala-híd acélszerkezetének tervezési munkáit.³⁹ Diamant Zsigmond, a gépgyár főmérnöke 1914-ben bemutatta új autómotorját, melynek egyedi kiképzése által a henger kompressziótere kisebbé, a tüzelőanyag elégeése pedig könnyebbé vált, a robbanás időszakában kevesebb hő vezetődött el, ezáltal nagyobb kompresszió volt elérhető.⁴⁰ Ez a fejlesztés jelentős hírnevet adott a kistarcsai vállalatnak. Hozzájárult például ahhoz, hogy a Magyar Automobil Klubból felkeresték a kistarcsai gyárvezetést, illetve, hogy Kistarcsa 1914-ben szerepelt a főváros autóbuszbeszerzési pályázatának esélyesei között. 1915. március 1-jén a Székesfővárosi Közlekedési Vállalat (SZKV) első menetrendszerinti autóbuszvonalán⁴¹ megindult a közlekedés, amelyhez a gépgyár egy egyszintes, benzinüzemű autóbust készített.

Jó lehetőségként mutatkozott a nehéz éveket követően a MÁV 1917–1918. évi költségvetésébe betervezett vagonbeszerzés. Ennek keretében Kistarcsán 45 darab nyitott, 20 tonna raksúlyú teherkocsit, 1919-ben pedig egy jelentős megrendelés

³³ Kelemen, 2016: 317. (megjegyzés: tévesen Gazdasági és gépfelszerelési Rt.-ként nevezte meg)

³⁴ *Honi Ipar*, 1915/13: 15.

³⁵ *Honi Ipar*, 1917/ 5: 8.

³⁶ Bilak település Beszterce-Naszód megyében (Románia), itt folyik a Sajó (Şieu) folyó.

³⁷ *Építő Ipar*, 1913/41: 454

³⁸ MNL OL K27 19160721. 10–13. Minisztertanácsi jegyzőkönyv (1916.07.21.)

³⁹ Bárdosi és mtsai, 2004: 112–115.

⁴⁰ *Az Újság*, 1914/58: 33.

⁴¹ Útvonala: Aréna (ma Dózsa György) út – Andrássy út – Vilmos császár (ma Bajcsy-Zsilinszky) út

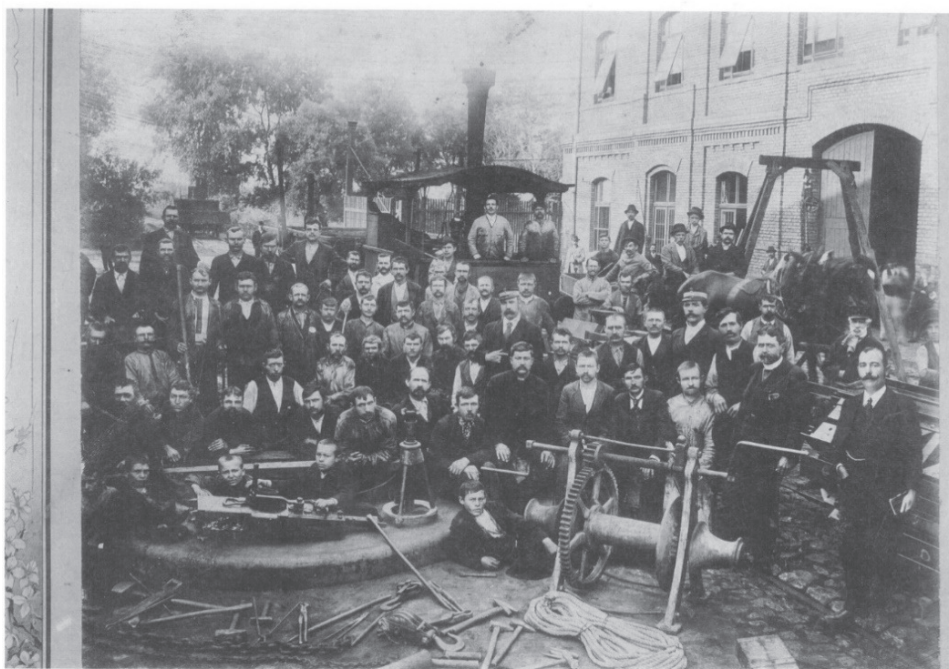
részeseként több gépgyárral együtt összesen 9600 darab vasúti kocsit kellett megépítenie az államvasutak számára. 1921. február 18-án megalakult az Első Dél-szláv Vagon-, Gép- és Hidépítési Részvénytársaság („*Bródi Waggon*”), melynek alapításában a kistarcsai gyár is részt vállalt. A gépgyár 1925-ben ismételten igyekezett frissíteni termékválasztékát, elkezdtek gyártani a Jakab György gépgyári mérnök által szabadalmaztatott NOVA motorkerékpárt.⁴² Az új konstrukció az 1926-os évad motorversenyein mutatta be képességét, és a gyár saját versenyzője, Hild Károly szép sikereket ért el járművével, de NOVA motorral versenyzett a kormányzó fia, Horthy István is. A cég sajnos mégsem tudta elég népszerűvé tenni a márkát, ezért a tömegtermelés nem valósult meg.⁴³

⁴² Horváth, 1988: 212.

⁴³ A műszaki leírása bővebben: A NOVA motorkerékpárgyár. *Automobil – Motorsport*, 1927. 6. sz. 29–31.

4. kép: Tisztviselők és alkalmazottak a gyár Kerepesi úti
(ma Szabadság út) főkapuja előtt

5. kép: A gyár munkásai

6. kép: A gyár országút felőli nézete

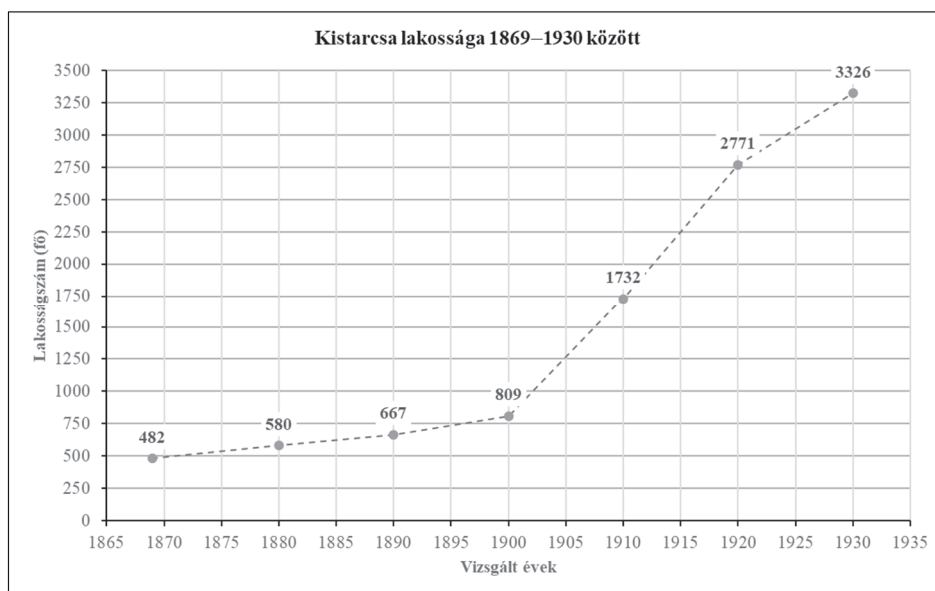

7. kép: A gyár udvara

❖ ÉLET A GÉPGYÁRI MUNKÁSKOLÓNIÁN

A gyártól nem messze, a vasúti sínek másik oldalán épült fel⁴⁴ a munkáskolónia: 4861 m² területen a gyár munkásai számára felépült tizenöt lakóház, összesen 191 lakással (ebből 143 egyszobás, 46 kétszobás, 2 háromszobás).⁴⁵ (A telep területéről készült táblázatos kimutatást lásd a *Függelékben*.)

A munkások száma az alábbiak szerint alakult: a gyár 1910-ben már 650 munkást (közülük 30 nő) foglalkoztatott,⁴⁶ a létszám 1913 első félévében 1506 fő, 1914 első félévében pedig 1203 fő volt (a létszámcsökkentést a háborús konjunktúra rosszabb alakulása eredményezte – lásd az 1914-es évre vonatkozó veszteségadatot).⁴⁷ A háború előtti szintet sosem tudta már a gépgyár elérni, jól jelzi ezt, hogy 1925-ben már csak 586 dolgozója volt (558 férfi és 28 nő).⁴⁸

*Kistarcsa lakosságának változása 1869–1930 között*⁴⁹
(forrás: Horváth – dr. Kovácsics (2000) alapján Ruzsa Bence szerkesztette)

⁴⁴ Pontos ideje egyelőre nem ismert – abból adódóan, hogy a gyár 1907-ben már üzemelt, az építkezés is ekkorra datálható. A telep hivatalos neve sem ismert, egy fennmaradt képeslapon azonban a Jellinek-telep felirat áll.

⁴⁵ MNL OL Z 425 - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa: munkástelep helyszínrajza (kelt: 1927. július 16.) telekvételi szerződéshez

⁴⁶ Horváth, 1988: 156.

⁴⁷ Méhely, 1916: 21–22.

⁴⁸ Horváth, 1988: 213.

⁴⁹ A szaggatott vonal a jobb láthatóságot segíti.

A gépgyár munkástelepe bizonyos szempontból külön kommunát képezett Kistarcsán belül. A telep területén nyilvános állami elemi iskola működött, melynek 1910-re már negyvenkét tanulója volt.⁵⁰ A gyár 1913-tól látta el a két épületből álló iskola fenntartói szerepét. Az 1920-as években a munkásgyermekek közül sokan elvégezték a polgári iskolát, sőt érettségiztek is, ezután pedig szakmát szereztek – a gyári iparos tanoncok a három tanteremből és egy igazgatói lakásból álló barakképületben tanultak. A gyár csődje után az iskola fenntartása kérdésessé vált. A helyi képviselő-testülete 1927. október 10-i nyilatkozata szerint az ő lehetőségeiket már a helyi egyházi iskola anyagi támogatása is bőven meghaladja, a népiskola fenntartása álláspontjuk szerint a vállalat jogutódjának kötelessége.⁵¹

A gépgyári tisztviselők 1911-ben saját kaszinót alapítottak, amelynek alapszabályát 1912-ben hagyták jóvá. Célja *„oly érintkezési központot létesíteni, mely az igényeknek megfelelő társas szórakoztatás mellett a közérdekű célok és eszmék előmozdítását is szolgálja.*”⁵² A szervezet elnöke Sebestyén Lajos, titkára Wittmann Rezső gépgyári mérnök (később igazgatósági tag) volt. Az 1911. december 21-én tartott alakuló közgyűlés során elfogadták „A Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. alkalmazottainak fogyasztási szövetkezete” alapszabályát, amelyet a Budapesti Törvényszék 1912. június 22-én jegyzett be. Eszerint az újonnan létrejött, korlátolt felelősségű szövetkezet célja az volt, hogy tagjai (a gyár munkásai) számára a legelőnyösebb módon fogyasztási cikkeket szerezzen be, ezeket értékesítse és a tagok vásárlási megbízásait közvetítse.⁵³

⁵⁰ Horváth, 1988: 156.

⁵¹ Horváth, 1988: 227.

⁵² Horváth, 1988: 157.

⁵³ *Központi Értesítő*, 1912/66: 2064.

8. kép: A Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. alkalmazottainak fogyasztási szövetkezete

1909. november 22-én hagyta jóvá a belügyminiszter a „Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Dalkörének” alapszabályát. Az ebben megfogalmazott célok: „*tagjainak nemes szórakozást nyújtani, a dal művelése által a kedély és erkölcs nemesítését és művelését emelni, ezáltal a közművelődést és hazafias szellemet előmozdítani.*”⁵⁴ Ennek elnöke (a fogyasztási szövetkezettel egyetemben) Sebestyén Lajos volt. Számtalan helyi, de regionális, sőt, országos szintű rendezvény előadói között szerepeltek. A dalkör 1921-ben karnagyává választotta Révfő Géza zene-tanárt, ismert nótaszerzőt. 1928-ban, a gyár megszűnését követően rövid időn belül újraszerveződött Kistarcsai Haladás Dal- és Zenekör néven. Az ekkor újjáalakult férfikórus tagjai a klasszikus gépipari foglalkozások valamelyikét űzték: vasöntők, géplakatosok, villanyszerelők, gépészek, asztalosok, bádigosok, fényezők voltak.⁵⁵

⁵⁴ Idézi: Horváth, 1988: 161.

⁵⁵ Horváth, 1986

❖ A GYÁR VÉGNAPJAI

A gyár gazdasági mutatói már a világháború alatt is aggasztóak voltak, habár a háború által előidézett hirtelen többletermelés (a háborús konjunktúra) jellemzően jó hatást gyakorolt a hazai gépiparra. Részint a háború kimenetele és a Magyarországra nézve lesújtó hatású trianoni békeszerződés okozta területveszteség, részint pedig az elcsatolt területeken létrejött utódállamok nacionalista gazdaságpolitikája együttesen eredményezte többek között a magyar gépipar nehéz helyzetét. A MÁV – miután vasúthálózatának egy része a határvonalak módosításával külföldre került – nem intézett újabb jelentős beszerzéseket, az újonnan létrejött államok pedig alapvetően saját iparuk fejlesztésével igyekeztek a megszerzett vasútvonalakat üzemképpé tenni. Arra tehát nem volt lehetőség (már csak a védővámok miatt sem), hogy a hazai ipari túltermelés eredményezte felesleget külföldön értékesítsék. (A külkereskedelem ezidőben elsősorban a mezőgazdaságban mutatkozó többletermelést igyekezett kijuttatni az európai piacra.) A hazai gépipari üzemek száma 1920 után is növekedett (1921 és 1924 között 26,1%-os volt a bővülés mértéke⁵⁶), ami annak is volt köszönhető, hogy a békediktátum korlátozta a magyarországi fegyvergyártást, illetve felvásárlást más államoktól, így sok fegyvergyártásra szakosodott üzemet gépipari, illetve textilipari célokra állítottak át – növelve ezzel a piac kínálati oldalát.

Általánosan alkalmazott gazdasági eljárás volt Európában a koncentráció és racionalizálás, amivel csökkenteni lehetett a termelés kiadásait (kevesebb munkás alkalmazásával csökkennek a bérekre fordítandó költségek), ezáltal megteremtődik a hazai, majd a külföldi versenyképesség. Ennek az elhatározásnak lettek elszenvedői a kistarcsai munkások: az 1927. június 30-án tartott rendkívüli közgyűlésen határozatot hoztak arra vonatkozóan, hogy a vállalat kistarcsai telepei (a gyártelep és a munkástelep együtt) – tulajdonjogilag – beolvadnak a Ganz és Társa Villamossági-, Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt.-be⁵⁷ (a Schlick-Nicholson Rt.-vel egyetemben). Ezzel a Ganz július 11-én tartott közgyűlése egyetértett, és szintén határozatban döntöttek a kistarcsai gyár beolvasztásáról.⁵⁸ A Budapesti Királyi Törvényszék 1927. október 25-én⁵⁹ jegyezte be a Gép- és Vasútfelszerelési Gyár

⁵⁶ Varga, 1932: 12.

⁵⁷ Az 1927–1929 között lezajló iparági koncentrációnak a Ganz mint magyar óriásvállalat volt az irányítója.

⁵⁸ *Központi Értesítő*, 1927/40: 861–862.

⁵⁹ Horváth (1988) szerint a gyár 1928. április 30-án szüntette be működését, azonban egy 1931. március 2-án kelt levél szerint a gyárüzem 1927 júniusában állt le, ekkor 650-700 munkás volt foglalkoztatva.

Rt. megszűnését.⁶⁰ A tőzsdetanács november 12-én elrendelte a vállalati részvények hivatalos jegyzésének beszüntetését.⁶¹

1929 és 1932 között több vállalkozó is érdeklődött a gyártelep iránt. Először John Winn, a „Hilltrust Limited” londoni cég képviselője tekintette meg a gyárat 1928. július 18-án, majd egy 1929. november 28-án keltezett levélben közölte cége vásárlási szándékát, mivel pamutfeldolgozó üzemet akart létesíteni. Az ügy pontos kimenetele nem ismert, feltételezhetően nem ez a cég lett a telep további hasznosítója, mivel rövidesen újabb hírek terjedtek el a sajtóban a telep sorsáról. A magyar sajtót kifejezett érdeklődésben tartotta, hogy a cseh T. & A. Bata cipőgyár – ifj. Csákányi Károly (aki a cég képviselőjének adta ki magát) híresztelése szerint – 1931 folyamán fel akarja vásárolni a teljes gyártelepet. 1931. január 12-én a Ganz levelet küldött Csákányinak, amelyben felajánlották a gyár és a lakótelep területét megvételre.⁶² A Bata 1931 tavaszán közleményben cáfolt minden, a sajtóban olvasható értesülést, és leszögezte: nincs napirenden a kistarcsai telekvásárlás. Csákányit letartóztatták és június 22-én kezdték meg kihallgatását – az ellene felhozott vádak csalás és okirathamisítás voltak.⁶³

⁶⁰ *Központi Értesítő*, 1927/48: 1041.

⁶¹ *Napi Hírek*, 1927. november 12. (18. kiadás)

⁶² MNL OL Z 425 - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa: levél ifj. Csákányi Károlynak (1931. január 12.)

⁶³ *Magyar Országos Tudósító*, 1931. június 22. (5. törvényszéki kiadás)

9. kép: Bontás alatt a kistarcsai gyár egyik épülete

A gyár gépeit a Ganz 1927-ben elkezdte leszerelni és hirdetni országos terjesztésű napilapokban, 1932 őszén pedig elbontották a gyártelep épületeit (az ebből származó építőanyagot kiárusították) a főkapuval szemben lévő fényező- és szerelőüzem kivételével. Ezt a 3900 m² alapterületű, vasbeton épületet vásárolta meg 1934. március 12-én⁶⁴ a Berzonetto Frigyes⁶⁵ és Társa olasz textilipari érdekcsoport, hogy ott fonalak és textilanyagok gyártását végző üzemet nyisson – Kistarcsai Fésűsfonógyár Rt. néven. 1935-ben beindult a textilgyári termelés – kezdetben 60 fős munkáskollektívával. 1937-ben az olasz cégcsoport eladta a fésűsfonógyárat a Kokron József által alapított Hódmezővásárhelyi Divat Kötöttáru-gyárnak,⁶⁶ a cég új neve Kistarcsai Fésűsfonógyár Rt. Üzemét Bérlő Kft. lett, munkásainak létszáma megkétszereződött, 1938 júliusában pedig már 200 fő dolgozott itt.⁶⁷

⁶⁴ MNL OL Z 425 - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa: adásvételi szerződés (1932. március 12.)

⁶⁵ Horváth (1988) szerint neve: Frederico Berzonetto, olasz állampolgár

⁶⁶ Híres volt „Nor-coc” márkája, amely a német származású alapító nevének (Cocron) eredeti írásmódjából adódott.

⁶⁷ Horváth, 1988: 214.

❖ A MUNKÁSTELEP SORSA

A gyárak koncentrációja közvetlen hatással volt Kistarcsa munkáscsaládjaira. Herrmann Miksa kereskedelemügyi miniszter 1927 májusában még bizakodóan beszélt a napirenden lévő koncentráció szociális hatásairól: „*Ami most már a kistarcsai speciális esetet illeti, ez a munkásság szempontjából nem veszedelmes, mégpedig azért nem, mert az egész koncentrációnál úgy jártak el, hogy azért választották ki éppen Kistarcsát, mert onnan a munkásokat a koncentrációban résztvevő gyárakban el tudják helyezni (...) és így a munkásokkal nem lesz baj. Sokkal nehezebb azonban a tisztviselők problémája. Elbocsátások egyelőre nem történtek és én azt az ígéretet kaptam, hogy ezt csak a legszükségesebbre fogják szorítani és a legkíméletesebb módon fogják végrehajtani (...)*”.⁶⁸ Ugyanakkor Kéthly Anna december 16-i felszólalásában leszögezte, hogy az elbocsátott munkások, akiknek azt tanácsolták, hogy jelentkezzenek a Ganznál munkára, alacsonyabb bérezés mellett, bizonyos szempontú szelektálás után kerülhettek csak a gyár munkásállományába (az ötven éven felülieket már nem alkalmazták).⁶⁹ A szociáldemokraták még évekig támadták a Ganz vezetőségét és a Bethlen-kormány intézkedéseit.

A gyár leállása után húsz munkáscsalád – akik feltételezhetően jobb anyagi helyzetben voltak – Kistarcsán építettek saját házat. Voltak, akik felhasználták szaktudásukat és tapasztalatukat, önálló iparosokká váltak. Ismert közülük Kóhn Miksa bádogos és Tóth Sándor asztalos. Kistarcsa képviselő-testülete 1930. október 7-i ülésén megállapította, hogy már százötven a munkanélküli családok száma, ezért létrehozta a „Nyomorenyhítő Bizottságot”. 1930. december 9-i adatuk szerint ez a szám meghaladta már a 200-at is.⁷⁰ A munkások kilátástalan helyzetéről több országos napilap is közölt cikket. A *Népszava* 1934. január 4-i számában helyszínr riportot jelent meg „*A halott falu*” címmel:

„(Kistarcsa, január 2.)

Odabenn a városban lassan már a sár is fölszárad, de itt kinn a falun még magasan áll a hó. Majdnem egészen fehér még, mintha most esett volna, még korom se igen lepi be. Nem füstölnek már a kémények, amelyekből korom hullhatna Kistarcsára, sőt ki tudja, mit építettek azóta ezekből a kéményekből. Mert a Kistarcsai Gép- és Vasútfőlszerelési Gyárnak (sic!) még az épületeit is lebontották a nyáron. Mindössze a szerelőműhely állt még. Az sem azért, mintha valaha még dolgozni

⁶⁸ Képviselőházi napló, 1927/IV: 255.

⁶⁹ Képviselőházi napló, 1927/VII: 370.

⁷⁰ Kistarcsa képv. kgy. jkv. 65/1930., 76/1930. kgy. sz. Idézi: Horváth, 1988: 213.

akarnának benne. Csak azt vasbetonból építették, többbe kerülne a lebontása, mint amennyit az anyagáért kapnának. Hát ezért hagyták meg. Ennyi maradt a gyárból, amelyben valamikor 5-600 ember dolgozott és amelyből ez a község megélt.

Először a munkásokat tették ki, azután a gépeket szerelték le, végül lebontották az épületeket. A téglát meg a vas túlélte az embert. Nemcsak a gyárban, egyebütt is. Például a munkáslakótelepen. A bevert ablakokon befúj a szél, de senki sem törődik vele. A lakások fele üres. Pedig aránylag nagyon olcsók a bérek, de nincs, aki kivegye. Az emberek elköltöztek nemcsak a telepről, hanem a faluból is. Mit csináljanak itt?

A sarkon lehúzott redőnyű üzlethelyiség. "Azonnal kiadó" - hirdeti egy kézíratos cédula, amely megsárgult és megfakult az időtől. Az elhanyagolt cégtábláról még le lehet olvasni: ...és csemege. De ugyan mikor költözik ide új fűszeres?

Szakállas öreg férfi beszél. Panaszodik, hogy fáj a lába. Reumás. Decemberben a nagy hidegben már alig tudta elviselni a piacon, ahol szappant, hajcsatot, fésűt, miegyebet árul.

- Nem csoda, nehezen szokja meg az ember az ilyesmit ebben a korban.

Mert nem mindig árult szappant. Tizenkét évig dolgozott a gyárban mint asztalos. Az „üzemkoncentrációnál” átvette néhány hónapra a Ganz, aztán a többivel együtt kitette. De ő még szerencsés, mert van egy kis viskója és a kertben sok minden megterem. De azzal is baj van, mert húsz pengős adóhátralék miatt nyaggatják. Nem tudja, honnét vegyen elő annyi pénzt.

- Mit csinálnak a többiek?

- Eljárnak napszámba, ha akad. De lakatos, esztergályos nemigen tud jól kapálni, hát csak úgy tengenek-lengenek. Meg aztán nagyon sokan elköltöznek. Senki sem tudja, mi lett velük.

Sír a boltos is.

- Én is becsukok, mint a többi. Ki tud itt még vásárolni és ha vásárol, ki tud fizetni? Legalább 400 pengőm van kinn, sohasem fogom látni. Halott falu ez, kérem.

Délután 5 óra van, csend és sötétség. Minden száz méterre egy-egy villanylámpa az úton. Csak ezek világítanak, meg a hó: a lakásokból nem szüremlik ki fény. Végig a hosszú utcason alig három-négy ablakból világít egy-egy pislákoló petróleumlámpa. Itt-ott áll csak a kapuk előtt néhány szomorú ember, azután azok is betérnek.

Csak a HÉV hídján alatt sétál két feltűzött szuronyú csendőr. Némán, hangtalanul. Virrasztanak a halott falu fölött...⁷¹

⁷¹ Népszava, 1934/2: 10.

10. kép: A munkáskolónia látképe a főút irányából

11. kép: A Deák Ferenc utca részlete a telep látképével

12. kép: A Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. munkáskolóniája

13. kép: Földszintes ház a munkástelepen

❖ A TOLONCHÁZ LÉTREJÖTTE

Magyarországon a rendőrhatalósági őrizet alá helyezés a Tanácsköztársaság időszakában,⁷² illetve annak bukását követően is rövidebb ideig jelen volt, ugyanakkor ennek ellenőrzése és a végrehajtás körülményei nem voltak egyértelműek. Az akkori rövid életű kommunista állam vezetése két célcsoporttal szemben igyekezett fellépni, és ezzel az intézkedési formával már valós indíték nélkül, pusztán gyanúsítás alapján is fellépni bárkivel szemben, „a forradalom vívmányait” megvédve: részint az I. világháború vereségének vélt vagy valós okozóival, részint pedig saját politikai ellenfeleivel szemben jártak el. A Kun Béla vezette kormány megbuktatása után az 1920-as évek közepéig az őrizet e formája fennmaradt – elsősorban a bukott hatalom szereplőivel szemben jártak el így az illetékes hatóságok.

Szervezett formában 1939-ben került a magyar jogrendszerbe a rendőrhatalósági őrizet (más néven az internálás).⁷³ Törvény szintjén a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk 150. §-a (lásd a *Függelékben*) szerint a belügyminisztérium előírhatja, hogy valakit kitiltsanak saját lakóhelyéről vagy akár az érintett országrészből, ha tevékenysége „a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros”. A fenti megfogalmazásból egyedül az „állami érdek” az a kissé „megfoghatatlan” kifejezés, amely végső soron okkal engedne arra következtetni, hogy a magyar kormány ezt az intézkedést nem feltétlenül csak a közrend védelmére használta, hanem az ekkorra már jelentékeny ellenzéket képviselő szélsőjobboldali csoportosulások, illetve a viszonylag régebb óta fennálló, illegálisan tevékenykedő kommunista egyének munkáját igyekezett szabályozni, fékezni.

Van ugyanakkor még egy, külpolitikai eredetű hatás is, amelynek köszönhetően rövid időn belül megnövekedett a toloncügyek száma. A Harmadik Birodalom 1938 márciusától kezdve fokozatosan kezdte felügyelete alá vonni Magyar-

⁷² Lásd: 1919. évi XX. néptörvény a forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről (*Belügyi Közlöny*, 1919/10: 413.)

⁷³ „Internálás: közigazgatási (elrendelő és végrehajtó) eljárás, amellyel a mindenkor államhatalomra közbiztonsági vagy politikai szempontból veszélyesnek nyilvánított, de bűncselekményt el nem követett személyeket környezetükből hatóságilag eltávolítanak, és zárt helyre gyűjtenek össze vagy kényszerlakhelyre telepítenek.” (Sipos, 1997: 504.) – megjegyzendő, hogy a kényszerlakhelyre telepítés 1945 után külön eljárási módnak számított, elsősorban 1951 nyarán történtek bírói ítélet nélküli intézkedések, „a nem kívánatos elemeket” az ország déli határsávjából a Hortobágyra telepítették át önkényesen (Kuthi, 2010: 34–35.)

ország nyugati és északi szomszédjait. Először Ausztriával egyesült, majd garmati jellegű viszonyba építette be Csehszlovákia nyugati területeit (Cseh-Morva Protektorátus). A Protektorátushoz hasonlóan szerveződött meg 1939 októberében a Lengyel Főkormányzóság is. Ezekről a területekről számtalan zsidó, illetve katonai és civil menekült érkezett Magyarországra. Előbbiek azért, mert a közép-európai régió utolsó olyan országának számított, ahol nem voltak még ebben az időben a németországihoz hasonlóan szigorú származási alapú korlátozások.

A M. Kir. Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Fogház- és Toloncügyosztálya a VII. kerületi Mosonyi utca 9. szám alatti épületben működött, amely egyben a fő toloncház is volt,⁷⁴ és mint ilyen, sokáig az egyetlen volt Magyarországon.⁷⁵ A fent vázolt okok miatt ez a központi gyűjtőhely elégtelennek bizonyult ekkora létszámú menekülő befogadására, ezért a belügyminisztérium úgy döntött, hogy újabb, úgynevezett kiegészítő toloncházat⁷⁶ hoz létre: „*Minthogy a budapesti főkapitányság toloncháza már hosszabb idő óta szűknek bizonyult az oda utaltak befogadására, a belügyi kormány Nagykanizsán és Kistarcsán kiegészítő tolonházakat létesített.*”⁷⁷ Pontos időpont nem ismert arról, hogy mikor nyitották meg a toloncházat, viszont a rendelkezésre álló források segítségével nagyjából behatárolható a működésének kezdete.

A Ganz Kistarcsára vonatkozó iratai között szerepel egy 1938. októberi keltezésű levél, amely szerint a Ganz tulajdonában lévő, jószerivel lakatlan munkásterlep bizonyos épületeit (lásd a *Függelékben*) a M. Kir. Rendőrség Vidéki Főkapitánysága⁷⁸ a Kincstár számára meg akarja vásárolni.⁷⁹ Az 1938–1939. évi állami zárszámadásban szerepel, hogy a rendőrség költségvetésének terhére a Belügyminisztérium 200.000 pengő összeget különített el.⁸⁰ Ennél a tételnél megjegyzés-

⁷⁴ Bizonyos hatósági közlönyökben elterjedt megnevezés volt az I. sz. Toloncház, illetve a Toloncház I.

⁷⁵ Barcza és mtsai., 1939: 40.

⁷⁶ A különböző irodalmakban keveredik a „kiegészítő” és a „kiegészítő” elnevezés. Ez utóbbi feltételezhetően azért lett szélesebb körben elterjedt, mert a Mosonyi utcai központot igyekezett „kiszélesíteni” a rendőrhatalom őrízeti alá vontak arányos elosztása tekintetében. A fennmaradt dokumentumok és az 1941–1944 között kiadott Rendőrségi zsebkönyvek ugyanakkor a „kiegészítő toloncház” megnevezést használják.

⁷⁷ *Kormányjelentés és statisztikai évkönyv*, 1940: 33.

⁷⁸ A 6.500/1931. sz. M. E. rendelet értelmében 1932. január 1-én a korábbi hét kerületi főkapitányságot megszüntetik, és két új egység jön létre: M. Kir. Rendőrség Budapesti, illetve Vidéki Főkapitányság. Ez utóbbi hozzávetőleg a teljes Budapesten kívüli országrészt lefedte.

⁷⁹ MNL OL Z 425 - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa

⁸⁰ *A magyar állam zárszámadása az 1938/39. évről*, 1940: 380.

ként szerepel, hogy ezt az összeget eredetileg egy budapesti rendőrfogház építésére különítették el, de időközben jobbnak látszódott a főváros területén kívülre telepíteni egy ilyen jellegű intézményt. Feltételezhetően azért esett Kistarcsára a választás, mivel az épületek eleve telepjelleggel, egymáshoz közel épültek, illetve kifejezetten jó megközelíthetősége volt vasúton is (a Mosonyi utca közel helyezkedik el a Keleti-pályaudvarhoz, ahonnan a hévek indultak).

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter Tasnádi Nagy András igazságügy-miniszternek címzett átiratában 1938. november 21-én említést tesz az új toloncházról: „Kistarcsán egy ilyen kisegítő toloncház építése most van folyamatban, mely építmény a tartósabb rendőri őrizet alatt állók elhelyezésére fog szolgálni. [...] E rendszer mellőzi az őrizeteseink cellaszerű elhelyezését, az őrizeteseknek a magas kő és drótkerítéssel körülvett telep határain belül szabad mozgást biztosít, úgyhogy az őrizeteseknek a telep területén való viselkedése csupán a megfelelően elhelyezett őrtornyokban levő figyelő őrk ellenőrzése alatt áll.”⁸¹

A következő év februárjának eseményeiből arra lehet következtetni, hogy a toloncház Kistarcsán ekkor már működött. 1939. február elején kézigránátos támadás érte a Dohány utcai zsinagóga előtt várakozókat. A belügyminiszter ennek kapcsán február 23-án betiltotta és feloszlatta a „Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom” nevű, Szálasi Ferenc vezette szerveződést. Keresztes-Fischernek az ügy kapcsán tett nyilatkozata szerint: „(...) a kormánytól távol áll az a szándék, hogy alkotmányos és törvényes keretek között működő bármilyen politikai szervezkedést akadályozzon, vagy lehetetlenné tegyen. Minthogy azonban az adott esetben a pártszervezet meleggálya volt alkotmány- és törvényellenes szervezkedésnek és törvénybe ütköző cselekményeknek, ezeknek megakadályozása és lehetetlenné tétele végett kénytelen voltam a pártot a törvény rendelkezése értelmében feloszlítani.”⁸² A mozgalom több vezető tagját a kistarcsai, illetve a nagykanizsai kisegítő toloncházba vitték. Március 1-jén 31 nyilas internált memorandumot fogalmazott meg és írt alá Kistarcsán, amelyben követelték bíróság elé állításukat.⁸³ Mindkét toloncházban éhségsztrájkba kezdtek júliusban, követelve azonnali elbocsátásukat és a helyzet tisztázását.⁸⁴ Az eset kapcsán a Képviselő-

⁸¹ 137.162/1938/VI.-a. A belügyminiszter átirata az igazságügy-miniszterhez (Budapest, 1938. november 21.), Közli: Beránné – Hollós, 1977: 266.

⁸² *Friss Újság*, 1939/46: 4.

⁸³ *Magyarország*, 1939/26: 36.

⁸⁴ Kovács, 2013: 198.

házban is jelentős vita folyt az internáltak helyzetével kapcsolatban a kormányoldal és a legtöbb ellenzéki mandátummal rendelkező Nyilaskeresztes Párt⁸⁵ között.

Érdekes megfigyelni, hogy Kistarcsa esetében a kiegészítő toloncház már bizonyosan előbb létezett, ugyanakkor a törvényi háttér csak később alakult ki. Az 1939. évi II. törvénycikket 1939. március 11-én hirdették ki. A kényszerintézkedésekre vonatkozó részletes szabályokat a belügyminiszter 1939. évi 8.130. M. E. számú rendelete foglalta össze, amelyet kiegészített az 1939. évi 760. számú rendelete (mindkét jogszabály 1939. szeptember 1-i keltezésű – szövegüket lásd a *Függelékben*). A két kényszerintézkedési forma – a rendőrhatalmági felügyelet, illetve őrizet – közötti alapvető eltérést az utóbbi rendelet részletezte. Az előbbi során a felügyelet alá helyezett személy ugyan részben szabadon mozoghat, de lakóhelyét vagy egy bizonyos – a hatóság által kijelölt – körzetet nem hagyhatott el, illetve korlátozható kijárása bizonyos időszakban vagy abban a tekintetben, hogy kivel érintkezhet. Ezeken túl kötelezhető arra, hogy meghatározott időközönként jelentkezzen a megfelelő rendőrhatalmágnál. Az őrizet esetében (melyet a köznapi – és még jogszabályi – szóhasználatban internálásnak neveznek) a mozgási szabadság korlátozott, az erre a célra kialakított, zárt táborok területét az őrizetes személy nem hagyhatja el: „A rendőrhatalmági őrizet alá helyezést (internálást) csakis a belügyminiszter által kijelölt községekben lehet foganatosítani, erre a célra elsősorban a kedvezőbb fekvésű és legalább éjszakára elzárható nagy épületeket (internálótáborokat) kell felhasználni. Ha ilyenek rendelkezésre nem állnak, az őrizet alá vételt kisebb épületekben csoportonként kell foganatosítani.”⁸⁶

A M. Kir. Rendőrség Kistarcsai Kiegészítő Toloncháza⁸⁷ is ilyen jellegű épületegyüttes volt, mely (visszaulva a már említett 1938 októberében keletkezett levélre) hét egykori munkástelepi lakóépületből tevődött össze. Ugyan nem ismeretek az idők folyamán végrehajtott átépítések részletei, de a toloncház keletkezése előtti időszakból rendelkezésre álló leírások, illetve egy helyszínrajz alapján jó eséllyel megállapítható, hogy a tábor későbbi, ismert elrendezése – és az utóknak megmaradt formája – már ekkor is az ismert képet mutatta.

⁸⁵ A harmadik, Szálasi által vezetett párt, amely az 1939. február 23-i feloszlást követően, március 15-én alakult.

⁸⁶ 760/1939. sz. BM. rendelet 12. § (1)

⁸⁷ A fennmaradt dokumentumokon található bélyegzőlenyomatok alapján ez volt az intézmény hivatalos neve.

A toloncháznak három parancsnoka ismert, akiknek helyben eltöltött szolgálati ideje iratok hiányában csak a szórványosan előforduló, de megbízható dokumentumokból, közlönyökből becsülhető meg:

- Dr. Fehér Mihály m. kir. rendőrfőfelügyelő⁸⁸ (a működés kezdetétől 1941 májusáig⁸⁹)
- vitéz Papp József m. kir. rendőrfőfelügyelő (1941 nyaratól 1942 júniusáig⁹⁰)
- Vasdényey István m. kir. rendőrfőfelügyelő (1942 júniusától 1944 novemberéig)

Közülük Vasdényey parancsnokságának időszaka (elsősorban az 1944-es év – lásd a következő fejezetben) és személyes életrajza (lásd a *Függelékben*) a leggazdagabban dokumentált.

Mint az már említésre került, a toloncházakba alapvetően a következő kihágások valamelyike miatt szállíthatták be az őrizetéseket: a közrendre nézve veszélyes, az állami érdekeket sértő, törvénytelen gazdasági vagy kereskedelmi tevékenységet folytató elemek. Előbbiek esetében jellemzően csavargók, prostituáltak; a szélsőbal és a szélsőjobb politikailag aktív tagjai, utóbbi esetében pedig árdrágítók (akik jogtalanul emelték egy-egy termék árát), illetve olyan kereskedők, akik szabálytalanul működtek. Erre jó példa Waldmann Ödön jászfényszarui fakereskedő esete, akit a járási főszolgabíró internáltatott, mert arra kényszerítette vevőit, hogy olyan árut is megvásároljanak, amire egyébként nem volt szükségük.⁹¹

A Kistarcsára került, illegálisan működő kommunisták közül ismert Rajk László későbbi belügyminiszter, akit 1941 októberében tartóztatott le a rendőrség, és több évre Kistarcsára került (mint székelyudvarhelyi születésű, ezért kétes állampolgárságú személy, akinek internálási véghatározatát a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) adta ki – Vasdényey szerint első és másodfokú határozat ezt nem előzte meg).⁹² A táborból 1943-ban szabadultak a kétes állampolgárság miatt internáltak, Rajkot azonban az internáló hatóság nem engedte el. A táboron belül a gazdasági hivatalban, az internáltak magánbeszerzésein (pl. gyümölcsök) dolgozott. Vasdényey közlése szerint 1944 áprilisában szál-

⁸⁸ A fogházi és toloncházi őrség felügyelője.

⁸⁹ 1941. május 1-jei hatállyal áthelyezték Szászrégenbe.

⁹⁰ Békéscsabáról került Mátyásfüldre 1941 februárjában.

⁹¹ *Napi Hírek*, 1941. április 19. (36. kiadás)

⁹² Gyakran olvasható, elterjedt tévhit, hogy Rajkot 1931-ben már Kistarcsán őrizték.

lították át a Mosonyi utcába, és onnan Zemplén megyébe, a garanyi internálótáborba került.⁹³ 1942-ben Lukács Jenőt és társait⁹⁴ szocialista szeminárium szervezése miatt küldték a kistarcsai toloncházba.⁹⁵ Rajtuk kívül sokakat szállítottak még – részint a Mosonyi utcából – baloldali nézetük aktív terjesztése miatt a toloncházba, ezzel Kistarcsán egy kisebb „kommunista pártcsoport” jött létre.⁹⁶

14. kép: A Kistarcsai Kiegészítő Toloncház parancsnoki kara
Ülő sorban balról a negyedik dr. Fehér Mihály táborparancsnok

⁹³ ÁBTL 2.1. – I/1-d (V-142673/4) 195–197. Vasdényey István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, kihallgató Farkas Miklós áv. fhgy. 1954. augusztus 30.

⁹⁴ Lukács Jenő és többek között Kéhlinger Pál építőmunkások, az 1920 és 1940 közötti időszakban többször álltak bíróság előtt kommunista röpiratok terjesztése és szervezkedés vádjá miatt. Mindketten szerepeltek 1925-ben az úgynevezett „első Rákosi-perben”, amelyben az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatásának vádjával 20 hónapnyi börtönbüntetésre ítélték őket. Lásd: BFL - VII.18.d - 03/0275 – 1925. Rákosi Mátyás és társai büntetőügye

⁹⁵ BFL - VII.18.d - 03/0355 – 1943. Lukács Jenő és társai büntetőügye

⁹⁶ Kiss, 1974: 279.

Kezdetben nem feltételezhető, hogy komoly fegyelmet tudtak volna tartani a táborban. A táborparancsnokság 1939. július végén úgy intézkedett, hogy az őrizeteket csak közvetlen hozzátartozóik látogathatják – rendészeti okokból. Emiatt a „B” jelű épület lakói fenyegetően léptek fel a tábor őreivel szemben, az épületben lévő bútorokkal eltorlaszolták magukat. Mivel a kis létszámú személyzet nem tudta kezelni a helyzetet, a fővárostól kértek segítséget, akik hatóság elleni erőszak vádjával előállítottak negyvenegy internáltat a pestvidéki törvényszék fogházába. Közülük huszonkilenc személyt 1939. augusztus 21-én előzetes letartóztatásba helyeztek, a többieket visszavitték Kistarcsára.⁹⁷ A huszonkilenc letartóztatással szemben 1940. november 14-én mondta ki a bíróság a jogerős ítéletet.⁹⁸

A toloncház kezdeti létszámáról, illetve a magyarországi kiegészítő toloncházak hálózatáról kevés adat ismert, ugyanakkor rendelkezésre áll néhány kimutatás. A Belügyminisztérium VI. (karhatalmi) osztályának anyagai között megtalálható egy 1943-ból származó kimutatás: ekkor a kistarcsai toloncház (az országban működő hét másik kiegészítő toloncház közül) rendelkezett a legnagyobb befogadóképességgel – 1400 volt a férőhelyek száma.⁹⁹ Ez a szám egy évvel később – ugyan nem jelentősen – emelkedett: ekkor már 1440 főt tudott befogadni egyszerre (amelyből az 1944. május 8-án kelt toloncügyosztályi kimutatás szerint 901 hely volt foglalt).¹⁰⁰

A toloncházak számának alakulását viszonylag jól nyomon lehet követni az 1939–1942 között kiadott *Rendőrségi zsebkönyvek* segítségével. Ezekből ugyanakkor minden esetben csak az adott év eleji állapotot lehet megismerni, így arra nem ad egyértelmű tájékoztatást, hogy az adott évben megnyitott újabb toloncház mikortól kezdte meg működését. Eszerint 1939 elején még csak a Mosonyi utcai toloncház, 1941-ben¹⁰¹ Kistarcsa mellett Garany és Nagykanizsa¹⁰², 1942-ben pedig már Baracska, Ricse, Sárvár, Szabadka és Topolya településeken is létesült kiegészítő toloncház. A bővítést a budapesti rendőrfőkapitány 1941. szeptember

⁹⁷ *Magyar Országos Tudósító*, 1939. augusztus 21. (3. törvényszéki kiadás)

⁹⁸ *Magyar Országos Tudósító*, 1940. november 14. (2. törvényszéki kiadás)

⁹⁹ MNL OL K 150, 3737 csomó, 17559/1943 sz. M. kir. BM. VI. osztály. Idézi: Kovács, 2013: 176.

¹⁰⁰ Beránné – Hollós, 1977: 401.

¹⁰¹ Az 1940. évre kiadott *Rendőrségi zsebkönyv* adatai nem ismertek.

¹⁰² A közlönyökben egy intézményként, számos szakirodalmi hivatkozásban pedig külön kezelték a Nagykanizsán lévő I. és II. tábor. A tábor történetéről bővebben: Csapody Tamás (2018): A nagykanizsai internálótáborok története: Cigányok, jehova tanúi, nazarénusok és zsidók a nagykanizsai internálótáborokban 1939 és 1945 között. *Jog – Állam – Politika*, 10. 3. sz. 53–84.

23-án keltezett, a belügyminiszternek küldött feljegyzésében is kérelmezte, indokként megfogalmazva, hogy a Mosonyi utca már nem tudja befogadni a napi szinten érkező internáltakat.¹⁰³

1942 őszén ingatlanok kisajátításával kívánták a telepet kibővíteni.¹⁰⁴ A belügyminiszter 1943. évi 690. számú rendelete (lásd a *Függelékben*) értelmében 1943. november 15-től Kistarcsa területén a rendőrhatalom jogkörét a M. Kir. Rendőrség Mátyásföld és környéke kapitányságának hatáskörébe utalta (eredetileg a Cinkota és környéke kapitányság látta el, majd 1925-től a M. Kir. Csendőrség kerepesi csendőrőse – a szervezeti ábrát lásd a *Függelékben*).¹⁰⁵ Ugyan a kapitányság és a toloncház között szervezeti kapcsolatot nem támaszt alá hitelt érdemlő forrás, viszont megjegyzendő, hogy Vasdényey István 1943-ban,¹⁰⁶ illetve 1944-ben¹⁰⁷ a Mátyásföld és környéke kapitányság állományában szolgált.

A szervezeti dokumentációk alapján ismert a beosztott rendőrök létszáma. 1941–1943 között minden évben két felügyelő, egy segédhivatalnok és ötven fős őrszemélyzet teljesített szolgálatot Kistarcsán (megjegyzendő ugyanakkor, hogy miután a kistarcsai rendőrőrszoba is a toloncházon belül működött, nem feltételezhető, hogy mind az ötven fő toloncházi őrszemélyként volt beosztva).

A jogszabály lehetőséget biztosított arra, hogy „az internáltakat képességeiknek megfelelő, testi épségükre nem ártalmas” munkára osszák be.¹⁰⁸ Egy visszaemlékezés szerint a kistarcsai toloncházban nem volt a gyakorlatban számon kérve a napi munkavégzés. Akik mégis dolgoztak, azok számára létesült egy gyékényfonó, illetve egy papírzacskó-ragasztó műhely.¹⁰⁹ Mindemellett hetente volt lehetőség római katolikus vagy református istentiszteleten való részvételre a toloncház területén.

¹⁰³ Kovács, 2013: 177–178.

¹⁰⁴ *Budapesti Közlöny*, 1942/233: 2.

¹⁰⁵ Horváth, 1988: 199.

¹⁰⁶ *Rendőrségi zsebkönyv*, 1942: 65.

¹⁰⁷ *Rendőrségi zsebkönyv*, 1944: 69.

¹⁰⁸ 760/1939. sz. BM. rendelet 16. §

¹⁰⁹ Kiss, 1974: 280.

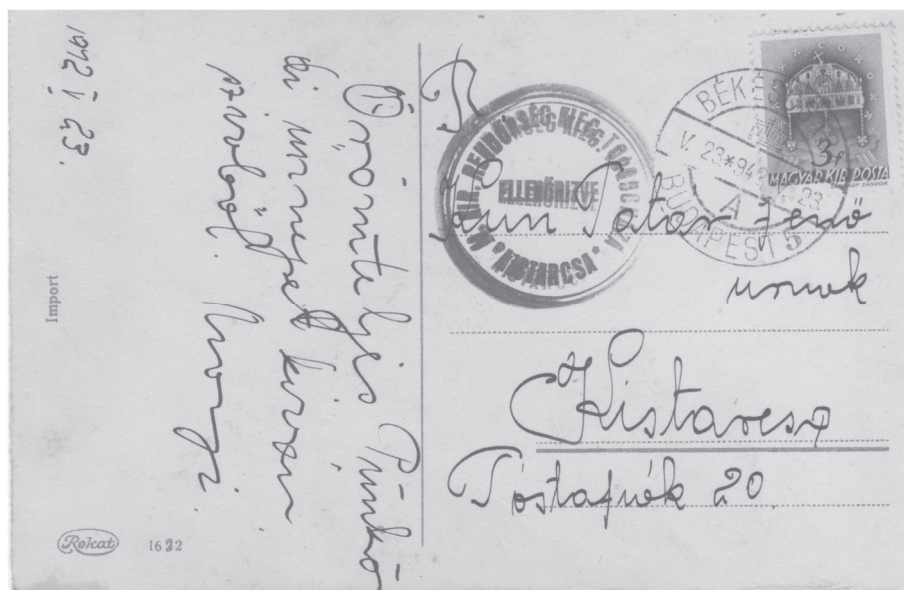
15. kép: A Magyarország területén működő toloncházak 1942-ben

❖ SZÉLSŐSÉGEK ÉS A TÁBORI FEGYELEM

A parancsnokság számára kihívást jelentett a pártideológiai értelemben vett szélsőségesek (a kommunisták és a hungaristák) elhelyezése: közös épületben nem lehettek, mivel fennállt a két csoportosulás közötti összetűzés lehetősége. Külön épületben kellett éppen ezért elhelyezni őket, ekkor viszont az volt az alapvető gond, hogy az egyes körök között elindul a szervezkedés, amelybe a hiszékeny, befolyásolható rabtársakat is bevonhatják a csoportok propagandistái, ennek megakadályozására pedig a tábor kis létszámú személyzete nem bizonyult hatékonynak. A helyzet leírása Papp József táborparancsnok szerint: „*A politikai tevékenység miatt internáltak ellenőrzés alatt való tartása néha csaknem megoldhatatlannak látszó feladatokat rótt a parancsnokságra, mert ha az azonos politikai felfogásúakat együvé helyezték el, akkor illegális szervezkedést kezdeményeztek és propagandát folytattak, ha meg más politikai pártállású egyénekek kerültek össze, akkor napirenden voltak a néha tettlegességig is menő veszekedések. Egymás ellen még külön elhelyezés esetén is állandóan intrikáltak, s úgy szóbeli mint írásbeli feljelentések özönével árasztották el a parancsnokságot.*”¹¹⁰

¹¹⁰ ÁBTL 3.1.6. P-903. 20–21. Márton Károly, Szabados Dénes, Molnár Mihály detektívek jelentése a kistarcsai internálótáborban leplezett kommunista szervezkedés ügyében. 1943. július 12. Közli: Székér, 2019: 63.

Laub János nyilas kötődésű őrizetes 1943-ban feljelentést tett annak kapcsán, hogy a tábor kommunista szekciója „szemináriumot tart” a táborlakóknak az őrség tudtával és beleegyezésével.¹¹¹ A nyomozati jelentés eljutott az Államvédelmi Központba is: „A „D” épületben vannak a fiatal zsidók. Ezek csaknem kivétel nélkül kommunisták. Naponta előadásokat tartanak itt. (...) A kommunista agitáció eredményes megszüntetésére egyedüli célravezető mód az volna, hogy az egyes pártállású egyéneket a többiektől elkülönítsék. Erre igen sürgősen volna szükség, mert sok a táborban a falusi elem, akiket megmértelyeznek, otthon mérhetetlen károkat idézhetnek elő magyar nemzeti szempontból.”¹¹² Végso soron nem marasztalták el a parancsnokságot és az őrszemélyzetet, ugyanakkor megállapítást nyert az a tény, hogy nagyobb fegyelemre, szigorúbb ellenőrzésre és az őrizetek megfelelő elkülönítésére szükség van. Ebben végso döntést már Vasdényey, Papp József utóda hozott, bár az úgymond „reakciós elemek” szervezkedése elé nem gördített akadályt.¹¹³

16. kép: Kun Tatar Jenő baloldali nézetei miatt 1942. május 20-án internált őrizetesnek címzett levelezőlap (1942.05.23.), rajta a toloncház ellenőrének pecsétjével.¹¹⁴ Felirat: „Örömteljes Pünkösti ünnepet kíván szívből Manyi.”

¹¹¹ Székér, 2019: 63.

¹¹² MNL OL K 149, 84 doboz, 651.f.2/1943-1-1698, 1–3. Közli: Kovács, 2013: 189–190.

¹¹³ Székér, 2019: 64.

¹¹⁴ Lásd: 760/1939. BM. sz. rendelet 15. § (1) Az internálás fogatosításával megbízott hatóság ellenőrzi az internált személyek levelezését, valamint a hozzájuk érkezett küldeményeket.

A táborban uralkodó fegyelmet minősíti továbbá az a tény is, hogy számtalan esetben kíséreltek meg vagy hajtottak végre sikeresen szökést a rabok – jellemzően az éjszaka sötétjét kihasználva. Az örök sok esetben (mint ahogy azt a vizsgálatok is megállapították) felületesen végezték el a külső munkahelyről visszaérkező internáltak ruházatátvizsgálását, illetve a vasárnapi látogatási napok alkalmával beküldött csomagok ellenőrzését. A *Magyar Rendőr* hasábjain, a szolgálati hírek között sok esetben találkozni a szökésekről tudósító hivatalos közleménnyel – még érdekesebb, hogy ezen tájékoztatók szerint bizonyos esetekben maguk a szabadnapos toloncházi örök fogták el a szökésben lévőket, helytállásukért szolgálati elismerést kiérdemelve.

❖ VALLÁSI FELEKEZETEK KISTARCSÁN

A Bethlen-kormányt követően, de legfőképpen az 1937–1939 közötti időszakban jelentősen felerősödött a különböző (szektának titulált), mai értelemben vett kisegyházakkal szembeni ellenérzés és üldöztetés, melyhez hallgatólagosan a hagyományos egyházak is hozzájárultak. Ennek oka, hogy a kormányzat minden – általa közvetlenül nem befolyásolható – szervezetben a nemzet ellenségeit látta. 1937-re általános érvényűnek tekintett volt az a felfogás, hogy a „Jehova tanúi” nevű vallási szerveződés gyakorlatilag a „Komintern¹¹⁵ előreküldött helyőrsége”, ilyen módon a kommunista ideológia terjesztője, az állam ellensége.

Számos indiszkrét jogi szabályozás után a legjelentősebb korlátozó intézkedés a Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter által 1939. december 2-án életbeléptetett 1939. évi 363.500. számú rendelet volt „a honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetéséről”.¹¹⁶ Ennek alapja abban volt kerekesendő, hogy a kisegyházak tanai szerint a fegyverviselés nem megengedett, ezért ezen szervezetek hátráltatják az ország világháborús felkészülését, amely hazafiatlan cselekedet a kormány álláspontja szerint. A rendelet megfogalmazásában: „Egyes szekták, mint a nazarénusok, adventisták, hetednapos, szombatosok, Jehova Isten tanúi (gyűjtőnév alatt millenisták), Istengyülekezet, őskeresztények és pünkösdisták olyan antimilitarista tanokat hirdetnek, amelyek az 1921:III. t-c. 3. §-ával és az 1939:II. törvénycikk rendelkezéseivel ellentétben az állampolgárokat

¹¹⁵ A Kommunista Internacionálé 1919 márciusában alapított nemzetközi kommunista ideológiájú szervezet.

¹¹⁶ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 2376–2377.

a honvédelmi, a legszentebb állampolgári kötelességük teljesítésétől eltéríteni törekcsenek.”¹¹⁷ A kifogások között szerepelt még az a – közvetlenül nem bizonyítható – állítás is, hogy „tanaikkal és működésükkel túllépték a hitélet törvényben megszabott kereteit”¹¹⁸ akkor, mikor gyűléseiken a valláson kívül társadalmi kérdésekkel is foglalkoznak. A rendelet feljogosította az illetékes szerveket arra, hogy az ilyen szervezetek vezetőivel és tagjaival szemben a rendőrhatalósági öri-zetre vonatkozó jogszabályokban foglaltak szerint járjanak el.

A *Kelet Népe* folyóirat 1941. január 1-i számában „Jehova tanúi Kistarcsán” címmel közzölték Andorka Dezső¹¹⁹ dehonesztáló hangvételű írását, amelyben a szervezettel kapcsolatos vádakról így nyilvánult meg: „Talán titkos kommunisták ezek, a fönnálló gazdasági és erkölcsi világrend ellenfelei? Pontos vizsgálódás után ezt sem lehet róluk kimondani. Stalinékról (sic!) éppen úgy elítélő módon nyilatkoznak, mint a többi diktátorokról.”¹²⁰ Elmondása szerint a táborban ekkor 250 internált tartózkodott, közülük tízen voltak vallásosak. Andorka később Móricz Zsigmondhoz, a lap főszerkesztőjéhez írt levelében kérte a cikk átnevezését, de ez már nem történt meg, az eredeti címmel jelent meg az írás.

1938-39-ben a növekvő német befolyási zóna miatt – mint ahogy az már korábban említésre került – sokak kényszerültek otthonaiktól távolra menekülni. Jelentős részük olyan (német, osztrák, cseh, lengyel és más etnikumú) zsidó volt, akiknek Magyarország jelentette az utolsó lehetőséget a megmenekülésre. A menekültek ügyeit az 1930-ban létrehozott Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH), 1941-től a Belügyminisztérium VII. c. alosztálya vizsgálta.¹²¹ Érdekesnek nevezhető az az indoklás, ami miatt a külügy e szegmense a belügyi tárcához került: „annak megállapításánál, hogy valamely külföldinek az ország területére való bebocsájtása az ország érdekei szempontjából kívánatos-e vagy sem, ugyanazon szempontok irányadók mint a tartózkodás engedélyezésénél, vagy megtagadásánál, tehát a vízum megadása, vagy megtagadása ugyanolyan közigazgatási intézkedés, mint a tartózkodásé.”¹²² Kezdetben a Hatóság toleránsabb volt az állampolgárságukat igazolni nem tudó, illetve „kétes állampolgárságú” zsidókkal szemben, azonban a közhangulatban mindinkább elterjedő ellenszenv és a zsidótörvények kiadása után ez a tolerancia egyre kevésbé volt érzékelhető. A 240/1938. res. sz. rendelettel az ország (és azon belül különösen a határszéli) rendőri erőit arra kötelezték, hogy a zsidó vallású menekülteket

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Az írás végén csak a szerző monogramja szerepel.

¹²⁰ Andorka, 1941

¹²¹ A KEOKH működésével kapcsolatban bővebben: Kovács, 2017

¹²² Peregriny – Jacobi, 1930: 37. Idézi: Wetzel, 2009

minél hathatósabban igyekezzenek feltartóztatni.¹²³ A hatósági munkában is egyfajta megkülönböztetés jelentkezett: a korábbi gyakorlattal ellentétben a zsidók ügyeit már származási alapon is elkülönítették a többi külföldi állampolgár ügyeitől. A KEOKH által kiutasított zsidók külföldre szállítását azonban nem tudták megoldani, így átmeneti megoldásként a már meglévő, illetve újonnan felállított (ideiglenes) táborokba, gyűjtőpontokra kerültek.¹²⁴ Ilyen tábort jelentett Kistarcsa is, ugyanakkor a származási okok miatt ide kerülők sorsa nem ismert. Mivel a KEOKH volt a menekült zsidók ügyeinek csúcsszerve, ezért az 1944-es német megszállást követően a Gestapo vette gondozásába a hivatalt. A zsidók sorsa inentől vált igazán bizonytalanná.

¹²³ Majsai, 1986: 59–86.

¹²⁴ Uo.

2. fejezet

1944. március – október

❖ A DEPORTÁLÁSOK ELŐKÉSZÜLETEI

A Kistarcsai Kiegészítő Toloncház történelmi szerepe a „*Margarethe I*” fedőnevű hadművelet kapcsán vált jelentőssé. Hitler 1944. március 12-én kiadta a megszállásra vonatkozó parancsot, március 19-én pedig megkezdődött Magyarország megszállása. A végrehajtó Wehrmacht¹²⁵ négy hadseregcsoporthoz mellett Magyarországra érkeztek SS és rendőrségi alakulatok is, melyek feladata a „végső megoldás” magyarországi szervezése volt. Horthy Miklós 1944. március 18-án Hitler meghívására sürgős megbeszélést folytatott a Salzburg közeli klessheimi kastélyban „általában a katonai helyzet és a magyar csapatok kivonása” kapcsán. Horthy reménye az volt, hogy elérheti Hitlernél a világháborús magyar részvétel csökkentését,¹²⁶ míg Hitler már a tárgyalás kezdetén egyértelművé tette a megszállás tényét, mellyel célja az volt, hogy garantálja Magyarország háborús részvételét és elkötelezettségét a német birodalommal való szövetség megtartására. Ugyanakkor biztosította, hogy a német csapatok mindösszesen ideiglenes jelleggel, egy új, „megbízható” kormány megalakulásáig maradnak az országban, de az SS állomásozásáról nem szólt.¹²⁷

Ernst Kaltenbrunner SS-Obergruppenführer, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA)¹²⁸ vezetője és Edmund Veessenmayer, a német birodalom teljhatalmú megbízottja is Magyarországra érkezett, még hozzá Horthy hazafelé tartó különvonatával.¹²⁹ Kaltenbrunner néhány napig tartózkodott csak Magyarországon, azaz a céllal, hogy előkészítse a Wehrmachttal érkező Gestapo és SS-egységek helyi működését. Március 21-én visszatért Németországba, utóda a Magyarországra vezényelt, RSHA-alárendeltségben működő német szervek vezetésében Otto Winkelmann SS-Obergruppenführer lett, aki egyben Himmler képviselőjét is el látta.¹³⁰ Vezetése alatt állt többek között:

- a Biztonsági Szolgálat (SD) és a Biztonsági Rendőrség (SIPO) 5-600 fős alakulata, amelynek közvetlen parancsnoka a Biztonsági Rendőrség és a Biztonsági Szolgálat magyarországi főparancsnokává (BdS) kinevezett Hans-Ulrich Geschke SS-Oberführer,¹³¹

¹²⁵ A Harmadik Birodalom fegyveres ereje 1935 és 1945 között.

¹²⁶ Varga, 2005

¹²⁷ Braham, 1997/I: 377.

¹²⁸ Az RSHA a Harmadik Birodalom rendőri és állambiztonsági szerveit (SD, Gestapo, Kripo stb.) magába foglaló csúcsszerv.

¹²⁹ Braham, 1997/I: 399–404.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Kádár – Vági (é. n.)

- az RSHA VI. osztály (külügyi hivatal, hírszerzés) G (dokumentációs) csoportja,¹³²
- és az RSHA IV. osztály (az ún. Gestapo osztály: feladata a németek ellenségeinek kezelése) B-4. (zsidóügyi alosztály), vezetője Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer volt; az irányítása alá tartozó 2-300 főből álló alakulatot nevezték Sondereinsatzkommando Eichmann-nak (SEK).¹³³

*A Magyarországon állomásozó RSHA-alárendeltségű szervek szerkezete 1944-ben
(forrás: Randolph L. Braham leírása alapján készítette Ruzsa Bence)*

¹³² Organization of RSHA (1 May 1945): 8.

¹³³ Kádár – Vági (é. n.)

A SEK feladata az SD és más német társszervek, valamint a magyar hatóságok segítségével a magyarországi zsidóság elkülönítése a lakosságtól, gettókba zárása (lokalizálása), majd pedig deportálása valamely, Himmler irányítása alatt álló koncentrációs táborba. Eichmann magával hozta húsz fő körüli tiszti különítményét is, akik már kellő tapasztalattal rendelkeztek a deportálások szervezésében.¹³⁴ Közülük a magyarországi eseményekben legfőbb szerepet játszóak:

- Hermann Krumei SS-Obersturmbannführer [alezredes], a SEK helyettes vezetője, Eichmann helyettese,
- Otto Hunsche SS-Hauptsturmführer [százados], a SEK jogi szakértője,
- Dieter Wisliceny SS-Hauptsturmführer, a szlovákiai deportálások irányítója,
- Franz Novak SS-Hauptsturmführer, a vasúti szállítások megszervezője,
- Werner (Willi) Lemke SS-Hauptscharführer,¹³⁵ a Pestvidéki Királyi Törvényszék épületében kialakított fogház vezetője.¹³⁶

A különítmény tagjai március 10–12. között Mauthausenben tanácskoztak, ahol kidolgozták a magyar zsidóság deportálására vonatkozó intézkedéstervezetet. Március 19-én, a megszálló csapatok előőrsével érkeztek, Eichmann pár nappal később utazott Budapestre. Főhadiszállásukat először az Astoria Szállóban, majd később a svábhegyi Majestic Szállóban alakították ki.

Általánosan elfogadott ténynek tekinthető, hogy „közvetlenül 1944. március 19. után még sem a németeknek, sem a Sztójay-kormánynak nem volt pontosan kidolgozott terve a magyarországi zsidóság sorsáról”¹³⁷, ugyanakkor az OKW (*Oberkommando der Wehrmacht* – a német haderő főparancsnoksága) indítványozta százezer, munkaképes magyar zsidó átadását a német hadiipar számára. Ugyanis a Luftwaffe (a német légierő) gépállománya a keleti fronton jelentős csapásokat szenvedett el, a hadiipari létesítményeket pedig az angol és amerikai bombázások redukálták. Erhard Milch vezértábornagy, a Légügyi Minisztérium (*Reichsluftfahrtministerium*) államtitkára 1944. február 13-án kelt, Albert Speer fegyverkezésügyi miniszternek címzett levelében egy vadászgéptörzs felállításában látta a légierő válságának feloldását. Mivel Hitler támogatta az elképzelést, Hermann Göring, a Luftwaffe parancsnoka február 14-i táviratában kérte Himmlert százezer munkás átadására az (összesen hat) földalatti repülőgépgyár létrehozásához. Himmler válaszában ígéretet tett arra, hogy a koncentrációs táborok állományából átadja a kívánt létszámot. A gyárak megtervezésével Xaver Dorsch,

¹³⁴ Filep, 2012: 26.; Kádár – Vági (é. n.)

¹³⁵ Szita, 2016

¹³⁶ Braham, 1997/2: 849–851.

¹³⁷ Varga, 2005

a fegyverkezésügyi minisztérium egyik osztályvezetőjét bízták meg. A tervek szerint az egyik üzem a Cseh-Morva Protektorátus¹³⁸ területén épül fel, százezer magyar zsidó munkás felhasználásával. Hitler és Speer április 6-7-én áttekintették a terveket, és úgy ítélték meg, hogy biztonságosabb a protektorátusok területén létrehozni az üzemeket, a Todt Szervezet¹³⁹ közbeiktatásával.

Veesenmayer április 14-én tájékoztatta Ribbentrop külügyminisztert arról, hogy Sztójay Döme miniszterelnök ígérete szerint április végéig ötvenezer, május végéig újabb ötvenezer zsidó munkással segíti a német hadiipari törekvéseket. Ehhez garantálta a magyar fegyveres erők, valamint Belügyminisztérium szerveinek készséges együttműködését.

❖ ZSIDÓK A RÖKK SZILÁRD UTCÁBAN

Veesenmayer, amint Horthy különvonatával megérkezett március 19-én Budapestre, rögtön hozzákezdett a német-magyar megegyezés fejében a százezer zsidó munkás ügyének intézéséhez. Mint frissen kinevezett diplomata, első feladata volt a munkások minél előbbi összegyűjtése és elszállítása. Sztójay támogató hozzáállását tovább erősítette a tény, hogy Veesenmayer április 15-i jelentése szerint a Honvédelmi Minisztérium kész akár másnap ötezer zsidó munkást rendelkezésre bocsátani, pár nap múlva pedig újabb ötezer főt. A helyzet ismeretében Veesenmayer tárgyalt Winkelmann-nal, illetve Berlin válaszát kérte, hogy mi legyen az ígért zsidó kontingensek sorsa, egyúttal intézkedést sürgetett tehervagonok biztosítására, amelyekben a nagy létszámú csoportok elszállíthatók. Április 24-én megérkezett a RSHA válasza: a magyar zsidókat bármely, Himmler felügyelete alatt álló táborba elszállíthatják, a szervezéssel Eichmann különítménye foglalkozik. Mindez idő alatt Baky László és Endre László belügyi államtitkárok is kidolgozták a deportálásokra vonatkozó terveket, amelyek csak májusban léptek életbe.

Eközben a megszálló csapatokkal együtt érkező német rendőri állomány, a Trenker SS-Obersturmbannführer vezetése alatt álló Biztonsági Rendőrség (SD) is munkához látott: már a megszállás napján, illetve az azt követő néhány napon is rengeteg budapesti zsidót tartóztattak le az úgynevezett „egyedi akciók” (Einzelaktionen)¹⁴⁰ során. Ezek részben a magyar hatóságok, kamarai szervezetek

¹³⁸ A németek által 1938 és 1945 között megszállt Nyugat-Csehország.

¹³⁹ Katonai jellegű szervezet, amely funkcióját tekintve a Harmadik Birodalom területén végbemenő összes építkezési és karbantartási munkáért felelt. Kezdetben civil munkásokból állt, később – a létszámhiány miatt – egyre inkább munkaszolgálatosokkal, bűnözőkkel, zsidókkal egészítették ki. (Bővebben: Bene Krisztián: A Nagy Károly hadosztály. A Waffen-SS francia önkénteseinek harcai a keleti hadszíntéren. PTE, 2016, 93-96.)

¹⁴⁰ Braham, 1997/2: 849–851.

által előre elkészített és a németeknek átadott névsorok alapján, részben razziák során, nagyobb vasútállomások, villamosmegállók és hajókikötők körzetében történtek. Az ilyen kivédhetetlen letartóztatásokat jól illusztrálja egy 1945-ben felvett jegyzőkönyv: „1944. március 20-án, egy nappal a németek bejövetele után, csomagot akartam küldeni munkaszolgálatos férjemnek egyik bajtársával, aki itt-hon volt szabadságon, és aznap elutazott vissza. A Keletihez kellett vinni a csomagot. Megkérdeztem a rendőrtől, hogy be lehet-e menni az állomásépületbe, mondtam, hogy utazni nem akarok, de zsidó vagyok. Kedvesen azt mondta, hogy csak tessék bejönni, és már oda is állított a sorba, a többi elfogott zsidó közé. Este Kistarcsára vittek és április 29-én Auschwitzba.”¹⁴¹

A zsidók letartóztatásának másik lehetősége a kész listák alapján való előállítás. Dr. Bródy Sándor visszaemlékezése szerint: „két SS-katona egy magyar rendőr kíséretében kereste fel a letartóztatandókat a lakáson, és elvitték őket. A velük lévő magyar rendőr szerepe csak az útbaigazítás volt a címeket illetően.”¹⁴² Elsők között a később túszként fogvatartott ún. prominens zsidókat („die Prominenten”¹⁴³) tartóztatták le, akikkel a németek célja az volt, hogyha a magyar kormányzat bármilyen módon megpróbálna kiugrani a világháborúból, a túszok életével fizettek volna a szövetségesi viszony felmondásáért. Ezek a túszok bankárokból, ügyvédek, gyáriparosokból tevődtek össze (lásd később). Az ügyvédek névsorát a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE), az újságírók névsorát pedig az Országos Magyar Sajtókamara állította össze. Az előbbin körülbelül 280, utóbbin 133 név szerepel.¹⁴⁴ A zsidó ügyvédek kamarából való kizárásáról a Minisztertanács március 29-i ülésén döntött. Az ülés jegyzőkönyvében szerepel a fő indíték is: „az ügyvédek hivatásuknál fogva a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek igen nagyszámú tagjával érintkeznek, és így a zsidó ügyvédek az ország háborús céljaival szemben elfoglalt álláspontjukat suttogó propagandával széles körben tovább adhatják, továbbá mint vállalati ügyészek a háború szempontjából fontos gazdasági és egyéb adatok birtokába juthatnak.”¹⁴⁵ Antal István igazságügy-miniszter előterjesztésére elfogadták, és még aznap kihirdették az 1210/1944. M. E. számú rendeletet, amelynek értelmében az ügyvédi kamarák zsidót nem vehetnek fel, a rendelet hatálybalépése előtt felvetteket pedig a kamara választmányának március 31-ig törölnie kell a kamara névjegyzékéből.

¹⁴¹ Karsai, 1958/1: 28–31.

¹⁴² Benoschofsky, 1975: 66.

¹⁴³ Brámer, 1974: 340–351.

¹⁴⁴ Az újságírók Horthyligetre, a csepeli internálótáborba kerültek (Lásd: Székér, 2019: 65.)

¹⁴⁵ Karsai, 1958/1: 63–66.

Wisliceny és Krumey úgy igyekeztek elkerülni a pánikot, hogy március 21-én a Pesti Izraelita Hitközség (VII. kerület, Síp utca 12. szám alatt) dísztermében ülést hirdettek. Ezen alkalomkor nyugodt, udvarias módon közölték a megjelent fővárosi zsidó intézmények vezetőivel, hogy „nincs megszállás”, valamint „csak azért, mert valaki zsidó, senkinek sem lesz bántódása”, illetve, hogy a letartóztatások csupán „a hatósági rendelkezések ellen vétőket” érintették, sőt, Krumey még aznap megtiltotta, hogy a Síp utcai székházba német fegyveresek belépjenek.¹⁴⁶ A németek tehát felhasználták a rabbikat és a budapesti zsidóság vezetőit saját konkrét szándékaik elfedéséhez, illetve előmozdításához. Hogy tovább fokozzák a zsidó vezetők biztonságérzetét, kedvezően bíráltak el egy, a Központi Zsidó Tanács által megküldött kérelmet, aminek értelmében március 24-én szabadon engedték Kistarcsáról a 16 év alattiakat, valamint az 50 év feletti nőket és a 60 év feletti férfiakat.¹⁴⁷

A Sztójay-kormány 1944 áprilisa folyamán napi szinten adott ki kifejezetten a zsidókra vonatkozó kötelezettségeket, tiltásokat tartalmazó rendeleteket. Sok esetben e rendeletek megsértése, be nem tartása esetén is internálhatták azt, akit rajtakaptak. Ezekből néhány példaképpen:

- 1240/1944 M. E. sz. rendelet (márc. 29., hatályba lépés: ápr. 5.): a zsidók megkülönböztető jelzése, amelynek 1. §-a szerint: „minden hatodik életévét betöltött zsidó személy – nemre való tekintet nélkül – köteles házon kívül felső ruhadarabjának bal mellrészén, jól láthatóan, 10 × 10 cm átmérőjű (...) hatágú csillagot viselni.”
- 1270/1944. M. E. sz. rendelet (ápr. 5.): a zsidók utazásának korlátozása

A túszoikat a Röck Szilárd utca 26. szám alatt működő Országos Rabbiképző Intézetben létrehozott „kiszegítő toloncházban” őrizték. Március 19-én délután SS katonák foglalták el az épületet, az intézet növendékeivel kihordatták a padokat, elszállították a bútort. Március 21-én már toloncházként funkcionált az épület, 240 zsidó fogollyal.¹⁴⁸ Ide azonban nem csak a német-magyar hatósági begyűjtési akciók során kerültek az emberek. A hatóságok felkérték a Zsidó Tanácsot, hogy az átadott listák alapján készítsenek „munkára való felszólításokat”, melyekkel elérhető, hogy a zsidók önszántukból jelentkezzenek a Röck Szilárd utcában. A Zsidó Tanács – a hatóságok szavában bízva – április 24-én kiadta és elküldte a behívókat, melyeknek szövege a következő volt:

¹⁴⁶ Karsai, 1958/1: 31–32.

¹⁴⁷ Braham, 1997/1: 493.

¹⁴⁸ Szita, 2002: 9.

„UTASÍTÁS

Felsőbb parancs folytán felhívjuk, hogy holnap, azaz 1944. április 25-én, kedden reggel 9 órakor Budapest, VIII. Röck Szilárd utca 26. sz. alatt az ottani hatóságnál személyesen jelentkeznek. Saját érdekében hozzon magával egy takarót, 3 váltás fehérneműt, 2 rend felsőruhát, 2 pár cipőt, 1 csajkát, v. fazekat, v. lábost, evőeszközzel 1 evőkanalat, 1 fém poharat, továbbá három-napnyi ételmezt. Személyi poggyászának súlya 50 kilogrammot nem haladhat meg. A jelentkezés elmulasztása a mulasztóra nézve a legsúlyosabb következményeket vonja maga után.

Budapest, 1944. április 24.

A Magyar Zsidók Központi Tanácsa”¹⁴⁹

17. kép: Az Országos Rabbiképző Intézet
(ma Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem) épülete

¹⁴⁹ Braham, 1997/1: 582–583.

Erre az akcióra azért volt szükség, mivel egyrészt a németek el akarták kerülni a zsidók közötti pánikot, másrészt a SEK-nek önmagában nem volt megfelelő méretű apparátusa az ilyen tömeges letartóztatások rövid időn belüli lefolytatásához.

A meghirdetett munkaszolgálat helyett azonban a Rökk Szilárd utcai toloncház (amely valójában egy, Wisliceny irányította Gestapo-börtönnek volt tekinthető) foglyaivá váltak, a parancsnok dr. Ubrizsy Pál rendőr-segédfogalmazó volt. Innen április 10-én, a hajnali órákban négyes sorokban elindították a 248 túszt egy tiszt-helyettes vezetésével a Keleti pályaudvar mellett lévő HÉV-végállomás felé, ahonnan vasúton Kistarcsára kerültek.¹⁵⁰

❖ A KISTARCSAI TOLONCHÁZBAN

Kistarcsán ekkor öt nagy, többemeletes épület állt, magas téglafalakkal körbe kerítve. Az ekkorra már hozzávetőleg 280 túszt (maximális létszámuk 485 fő volt)¹⁵¹ a középső, kétemeletes „B” jelű pavilonba költöztették be. *„A pavilon középtáján lépcsőház volt, jobbra-balra 1-1 nagy előtér, nappali szoba, hosszú fasztalokkal és támlanélküli padokkal. A jobboldali előtérből 1, a baloldaltól 2 nagy hálók helyiség nyílt, emeletes vaságyakkal. Egy-egy hálóban kb. 36 ember fért.”*¹⁵² Az ágyakhoz jó minőségű matracokat és takarókat kaptak, volt, aki szalmaszákon aludt. Megfelelő számú zuhanyzó, elegendő víz és korlátlan villany-áram-használat állt a túsztok rendelkezésére. A földszinti jobb szárnyban ideiglenesen olasz és jugoszláv partizánokat őriztek. Néhány nap múlva ezeket elszállították, így a pavilon szintjein helyezték el a túsztokat: a földszinten és az első emeleten a férfiak, a második emeleten a nők voltak.¹⁵³ Kivételezett helyzetüket az az adminisztratív hézag adta, hogy ellenük nem volt internálási véghatározat, vagyis mint (német hatáskörbe tartozó) túsztok, és nem mint a közrendre veszélyes bűnözők voltak a toloncházban. Őrizetüket ugyanakkor a táborparancsnokság felügyelte. Összetételüket tekintve voltak:

- gyáriparosok: Vida Jenő iparvállalati vezérigazgató; Hammel László és Siklós Ferenc, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. Üzemi Bizottságának elnöke és alelnöke¹⁵⁴; Minkus Richárd, az Ulrich cég tulajdonosa; Weiner Samu, a Hungária Egyesült Gőzmalmok Rt. vezérigazgatója; dr. Wolf Emil

¹⁵⁰ Brámer, 1974: 340–351.

¹⁵¹ Benoschofsky, 1975: 66.

¹⁵² Brámer, 1974: 340.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Macher, 2014: 153.

vegyésszmérnök, a Chinoín Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyárának társalapítója,
– ügyvédek,
– bankárok: báró Madarassy-Beck Marcell, a Magyar Leszámtoló és Pénzváltó Bank egykori igazgatója,
– a Rabbiképző tíz növendéke, akik segédszolgálatra jelentkeztek: a Rökk Szilárd utcai toloncházban szolgálva még naponta hazajárhattak, de miután Kistarcsára kerültek a túsokkal együtt, bár szabad mozgásuk volt a táboron belül, azt már nem hagyhatták el.

A Kistarcsán túsokként őrzött zsidó ügyvédek névsora (lásd a *Függelékben*) dr. Bálint Ákos György ügyvéd (aki édesapjával együtt szintén fogoly volt) visszaemlékezései alapján ismert (valójában a Gestapo mind a hetvenöt, a névsorban olvasható zsidó ügyvédet le akarta fogni, de az igazságügyi miniszter közbenjárására csak az A-tól L-ig tartó szakaszt tartóztatták le és vitték Kistarcsára).

A „B” pavilonnal szemben volt az „A” jelű pavilon, melyben a tábor őrzésére vezényelt SS katonák rendezkedtek be (létszámuk magasabb volt a Rabbiképzőhöz képest). Itt helyezték el ugyanakkor a Wehrmacht és az SS különböző kihágások miatt letartóztatott katonáit is, német őrizet alatt. A „C” és a „D” pavilonokban őrizték azokat, akiket március 19–21. között tartóztattak le az „egyedi akciók” során, és először a Mosonyi utcai intézetbe, majd annak telítődése után Kistarcsára szállítottak ki, illetve azokat, akiket politikai okokra hivatkozva tartóztattak le a Gestapo, és szállított ideiglenesen a Fő utcai fogházba (ők voltak az ún. „gestapósok”). Létszámuk körülbelül 800-1000 fő volt.¹⁵⁵ A „C” pavilon a „B”-vel párhuzamosan, attól nagyjából nyolc méterre helyezkedett el.¹⁵⁶

Az „E” pavilon rendeltetéséről pontosabb információk nem ismertek. Feltételezhetően a „régie őrizetese” (akik már a meg szállás előtt a toloncházban voltak) azon részét őrizték itt, akiket nem szállítottak el a garanyi kiegészítő toloncházba március 19-e után.¹⁵⁷ (Garanyba több száz embert szállítottak a Toloncügyi Osztály által kiadott névjegyzék alapján – feltételezhetően Kistarcsa tehermentesítése céljából.)¹⁵⁸ A pavilonok mögötti, nagyjából hatvan méter hosszú, tizenöt méter

¹⁵⁵ Braham, 1997/2: 849.

¹⁵⁶ Az épületek pontos beosztása nem ismert.

¹⁵⁷ Badó, 2005

¹⁵⁸ ÁBTTL 2.1. – I/1-d (V-142673/4) 198. Vasdényey István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, kihallgató Farkas Miklós áv. fhgy. 1954. augusztus 30.

széles magaslat, melyet a foglyok csak „Doberdónak” emlegettek, a németek táborból való kivonulása után – mivel egész napos szabad kijárás volt a pavilonokból – szabadon használható volt tornázáshoz, kártyázáshoz, sétához.¹⁵⁹

Május eleje folyamán a *Harc* című hetilap (a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet hivatalos közlönye 1944 májusa és decembere között)¹⁶⁰ fotója érkezett a táborba. Több, „B” pavilonbéli rab visszaemlékezése ismert a fotózásról: „A Kistarcára való érkezésünk után röviddel egy vasárnap ebédutáni időben kiparancsoltak bennünket a pavilonból és a szabadban hosszú kettős sorokba állítottak. A „Harc” nevű véresszájú szennylap fotóriportere lefényképezte a „tűszokat”, de kiválasztott néhány nagyorrú foglyot és ezeket egymás mellé állította (...)”¹⁶¹ – írta Brámer Frigyes bankár. „Egyik nap sorakozót rendeltek el az udvaron. Ott álltunk az udvaron zárt alakzatban. Senki nem szólt hozzánk egy szót sem, közöttünk a legvadabb rémhírek keringtek. Pár óra így telt el, majd elrendelték, hogy menjünk vissza a szobáinkba.”¹⁶² – emlékezett vissza dr. Bálint Ákos. A sorakozóról készült fotó (több más fényképpel együtt) a „Harc” című hetilap 1944. májusi számában jelent meg illusztrációként Somody István „Együtt az egész díszes társaság! Zsidó pénzfejedelmek és iparbárok az internálótáborban” című kétrészes cikkének első felében.¹⁶³ A kép alá az alábbi kommentár került: „Kép az utókor számára: száz magyarországi zsidó egy sorban.

¹⁵⁹ Bálint, 2013: 55–56.

¹⁶⁰ Harkai, 2015: 176.

¹⁶¹ Brámer, 1974: 342.

¹⁶² Bálint, 2013: 50–51.

¹⁶³ A cikk első része az 1944. május 20-i (amely egyben a lap első száma volt), a második része pedig az 1944. május 27-i számban jelent meg.

18. kép: A zsidó túsok sorakozója 1944 májusában

A tábor állandó létszáma 1500-2000 fő között mozgott, bár folyamatosan érkeztek a hatóságok által letartóztatott emberek, illetve időnként elszállítottak foglyokat a rabkórházba, vagy kihallgatásra a Gestapo által megszállva tartott Pestvidéki Királyi Törvényszék épületébe (Fő utca 70–78.). A német parancsnokság nem vállalta a foglyok ellátásának megszervezését, ezt a feladatot a Magyar Zsidók Szövetségére (köznyelvben Zsidó Tanács) bízta.¹⁶⁴ A német megszállást követően az Magyar Izraeliták Pártfogó Irodáját (MIPI)¹⁶⁵ és az Országos Magyar Zsidó Segítő Akciót (OMZSA)¹⁶⁶ a Zsidó Tanácsnak rendelték alá. Előbbiből alakult meg a Tanács szociális osztálya.¹⁶⁷ Az élelmezést az Ortodox Népasztal vállalta. A MIPI (és így a

¹⁶⁴ 1944. április 19-én hozták létre az 1520/1944. M. E. számú rendelettel. A szövetség „képviseleti a kötelékébe tartozó zsidók közös érdekeit, előmozdítja a kötelékébe tartozó zsidók szociális (egészségvédelmi, gazdasági stb.), továbbá oktatási és egyéb kulturális szükségleteinek kielégítését (...)”

¹⁶⁵ 1938 decemberében alakult az első zsidótörvény (1938. évi XV. törvénycikk) következtében nehéz helyzetbe kerülő értelmiségi zsidók megsegítésére (lásd: MNVL, 1997: 1285.)

¹⁶⁶ 1939-ben jött létre eredetileg azzal a céllal, hogy a MIPI kezdeményezéseire szükség anyagi háttérrel gyűjtések útján biztosítsa.

¹⁶⁷ Braham, 1997/1: 84–86.

szociális osztály)¹⁶⁸ képviselét az első időszakban, 1944 márciusa és a nyár eleje között Gál Miklós képviselte, aki napi szinten szállította az élelmet a táborba. (Később a németek emiatt letartóztatták és Sárvárról deportálták.) Gál működési ideje alatt napi szinten küldött néhány bekezdés hosszúságú jelentést a Kistarcsán tapasztalatról felettesének, dr. Pásztor Józsefnek, aki a Zsidó Tanács szociális osztályát vezette.¹⁶⁹ A kistarcsai viszonyok a megszállást követő hetekben nem voltak kielégítőek. „Kistarcsán az első hetek borzalmasak voltak. 10–12 ember feküdt egy szalmaszákon minden takaró és minden ellátás nélkül. Élelem csak az volt, amit az OM-ZSA küldött.”¹⁷⁰ Ez köszönhető többek között annak, hogy a budapesti razziák során, illetve a saját lakásukon letartóztatott, összegyűjtött foglyoknál nem feltétlenül volt élelmiszer vagy ruhanemű, a Zsidó Tanács szociális osztálya pedig kilenc nappal március 19-e után tett közzé először hirdetményt:

„HIRDETMÉNY

Kistarcsára egyéni csomagok küldhetők. A csomagok ruhaneműt, tisztálkodási eszközöket, mérsékelt mennyiségű élelmiszert és trafikot¹⁷¹ tartalmazhatnak. Szesz, ital, levél, okmányok, a csomagban nem lehetnek. A csomagon kívül feltüntetendő: a címzett neve, születési éve és helye, a csomag küldőjének neve és lakcíme. A csomagok úgy csomagolandók, hogy a szállítást kibírják és átadás előtt a parancsnokság által megvizsgálhatók legyenek.

A délelőtt 11 óráig a Pártfogó Irodában I. emelet 33. leadott csomagokat naponként a Pártfogó Iroda továbbítja. Ezenkívül Kistarcsán 2–4 óra között adhatók át a csomagok a parancsnokságnak.

Olyanok részére érkező csomagokat, akik nincsenek Kistarcsán, a parancsnokság visszaküldi.

Budapest, 1944. március 28.”¹⁷²

Mindazon okok ellenére, hogy a kezdeti időszak nem volt zökkenőmentes, jelentések és a visszaemlékezések szerint a problémákat a tábor vezetése és a MIPI igyekezett hamar feloldani. A március 22. és április 8. közötti időszak élelmészéről szóló jelentésből¹⁷³ az látszik, hogy március 22–25. között még egyszerűbb

¹⁶⁸ Hivatalos neve: Magyarországi Zsidók Szövetségének Szociális Ügyosztálya

¹⁶⁹ HU MZSL HJA XX-A-1-b Szociális Osztály iratai (1944–1945) – 1944 - Internálótábori napi jelentések

¹⁷⁰ Karsai, 1958/1: 28–31.

¹⁷¹ Dohányterméket

¹⁷² HU MZSL HJA XX-A-1-b

¹⁷³ Uo.

ételekkel (például főzelék) és gyorsabban beszerezhető élelmiszerekkel (például tésztafélék) igyekeztek kiszolgálni az élelmezési igényeket. A hónap végétől kezdve már megjelent a sólet és a hal is az ételek között (ez utóbbiból 1300 adagra volt szükség). Később a „B” pavilonban őrzött túsok pénzadománnyal akarták támogatni az OMZSA-t az élelmezés biztosításához, ezért azok, akiknél helyben nem volt elegendő készpénz, kérvényezték, hogy a családjukon keresztül, utalvány formájában juttathassák el adományukat a Pártfogó Irodának.¹⁷⁴

Április 6-án (majd május 4-én ismételtén) a Magyar Zsidók Lapjában közölt fontos tudnivalók (mint például a sárga csillag kötelező viselése) mellett megjelent ismételtén egy felhívás a csomagküldésre. Ez a korábbi felhívástól annyiban tért el, hogy már csak az OMZSA által lehetett csomagot továbbítani a táborba. Ehhez a VII. kerületi Bethlen Gábor tér 2. szám alatti Pártfogó Iroda helyiségébe kellett a küldeményt (naponta 8 és 15 óra között) a hozzátartozóknak eljuttatni.¹⁷⁵ A csomagokat hetente kétszer gyűjtötték össze, és egy „Berta” nevű autófuvarozó segítségével vitték ki a táborba, a „B” pavilon bejáratánál történt meg a csomagok ellenőrzése (fegyverek, tiltott tárgyak kiszűrése) és kiosztása.¹⁷⁶ Az időközben felépő, a csomagforgalmat érintő megkülönböztetést (bár erről konkrét dokumentum nem található) az április 20-i jelentés szerint a táborparancsnok feloldotta, így minden fogoly egyaránt kaphatott élelmiszer- és ruházati csomagot.

A táborparancsnok 1942 júniusától 1944. november 7-ig Vasdényey István rendőr főfelügyelő volt (részletes életrajzát lásd a *Függelékben*). Vasdényeynek az összegyűjtött zsidókkal kapcsolatos hozzáállását a legjobban Bródy első találkozásukkal kapcsolatos visszaemlékezése írja le: *„Megkaptam írásban a megbízást és az utazási engedélyt – és megjelentem a kistarcsai táborban. Az őrt álló rendőr felvezetett engem Vasdényey főfelügyelő szobájába. Bemutakoztam neki és elhatároztam, hogy mindent egy lapra fogok feltenni, odafordultam hozzá és megkértem őt, hogy adjon nekem alkalmat arra, hogy négyszemközt beszélhessek vele. Vasdényey hajlandó volt velem négyszemközt tárgyalni és kiküldötte a szobából az ott tartózkodókat. Erre megkértem őt arra, hogy adjon nekem őszinte választ a következő kérdésekre: »Tisztában van ön, főfelügyelő úr, azzal, hogy a németek elvesztették a háborút?» Tudtam, hogy ez egy olyan kérdés volt, amelynek azonnali internálás is lehet a vége. Vasdényey azonban azt kérdezte tőlem, hogy miért akarom ezt tőle tudni. Azt válaszoltam, hogy az ő őszinte válaszára fog az, hogy milyen mértékben tudunk együtt dolgozni. Erre azt mondta nekem: »Tisztában vagyok azzal, hogy a németek a háborút elvesztették.« Nem szabad elfelejteni,*

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Karsai, 1958/1: 117–120.

¹⁷⁶ Brámer, 1974: 340–351.; Bálint, 2013: 59.

hogy ez 1944. május elején történt, amidőn a nyugati hatalmak még nem szálltak partra Franciaországban, és az orosz csapatok is messze voltak még Magyarországtól. Vasdényey válaszára azt mondtam: »Főfelügyelő úr, köszönöm a választ, és arra kérem önt, legyen a segítségemre abban, hogy minél több ember életét megmenthessük és én leszek az ön koronatanúja akkor, amikor a háború után mind-ezekért a borzalmakért fizetni fog kelleni.« Vasdényey kezét fogott velem, és nyugodt lélekkel jelenthettem ki, hogy betartotta a szavát.»¹⁷⁷

Vasdényey emberséges magatartásáról már a nyári deportálások előtt is több eset tanúskodik. Már nem sokkal a megszállás után együtt dolgozott Dietz Károly ügyvéddel, egykori budapesti főpolgármesterrel és Pataky Oszkár rendőrfőtanácsossal, a toloncügyosztály vezetőjével azon, hogy a toloncházakból minél több, jogszerűtlenül letartóztatott zsidót menthessenek ki. Vasdényey segítségével közösen intézkedhettek a kistarcsai toloncházzal kapcsolatban: „Kevéssel a megszállás után egyízben taxin vittem ki ügyvéd urat¹⁷⁸ Kistarcsára és fiútanúja voltam Vasdényey István táborparancsnokkal folytatott megbeszélésének, amikor is arra kérte nevezettet, hasson oda, hogy a németek a csecsemős anyák és a 70 éven felüliek elbocsátásába beleegyezzenek. [...] Többirányú hallomásból tudom, hogy ezen az alapon kb. 80 személy tényleg szabadult a kistarcsai internálótáborból.»¹⁷⁹

Vasdényey – szintén Dietz segítségével – rá tudta bírni a Gestapot, hogy az 50 éven felüli nők, 60 éven felüli férfiak és a 14 éven aluli gyermekek (akik között voltak – hamisított igazolványok révén – 20-22 éves fiatal felnőttek is) számára a MIPI Bethlen Gábor tér 2. szám alatti székházában kialakíthattak egy szükségkórházat, ahova a Wisliceny engedélyével március 24-én, Kistarcsáról elbocsátott gyerekek és a betegek kerültek. Bródy visszaemlékezése az akcióról: „Vasdényey első perctől, amióta kint voltam, segített. Neki köszönhattük, hogy a 14 éven aluli gyerekeket átadták nekem. Neki köszönhattük, hogy berendezhettem a Bethlen téren egy kórházat a második emeleten, és a betegeket átadták nekem.»¹⁸⁰

A hozzávetőleg 160 fő elszállításért dr. Vági József, a Pesti Izraelita Hitközség ügyésze mint a hatóságokkal kapcsolatban álló munkacsoport vezetője felelt.¹⁸¹ A Bethlen téri szükségkórház körülbelül 350 ágygal üzemelt, amelyeknek a hetven százalékát internáltak foglalták el.¹⁸² Az átirányítottak mellett a színlelt betegek,

¹⁷⁷ Benoschofsky, 1975: 68–69.

¹⁷⁸ Dietz Károly

¹⁷⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9975/8. 36. Lövey József igazolása Dietz Károly ügyében. 1947. június 19. Közli: Székér, 2019: 66.

¹⁸⁰ Dr. Bródy Sándor vallomása az Eichmann-per 53. ülésén (1961. május 25.)

¹⁸¹ Munkácsi, 1947: 38.

¹⁸² DEGOB, 1945: 8.

a csecsemők, a gyermekek, sokszor egész családok is rejtőztek a kórház épületében. A színlelők sokszor pénzért jutottak hozzá a hamis orvosi beutalóhoz, a kórház orvosszemélyzetének (élükön dr. Biedermann János főorvossal) pedig a heti szintű hatósági ellenőrzések alkalmával kellett a betegeket igazolniuk.¹⁸³ Egy hónappal később, amikor a kórház már nem tudott újabb betegeket fogadni, de a táborban továbbra is voltak betegek, Vasdényey sürgette a Zsidó Tanácsot egy újabb közkórház kijelölésére, hogy ezekbe a betegeket kiutaltathassa.

Május elején a kórházba utaltatás jogát már a német hatóságok gyakorolták, a betegek névsorát tartalmazó kész listákat kizárólag általuk lehetett jóváhagyni. Ez alól csak a fertőző betegek jelentettek kivételt, akikről a táborparancsnok dönthetett.

19. kép: Az egykori Izraelita Siketnémák Országos Intézete, melyben 1940-től működött a MIPI, 1944-ben pedig szükségkórházként funkcionált (Bethlen Gábor tér 2.)

¹⁸³ DEGOB, 1946: 2.

❖ AZ ELSŐ KISTARCSAI DEPORTÁLÓVONAT

Az RSHA április 24-i válasza (vagyis, hogy a magyar zsidókat bármely, Himmler felügyelete alatt álló táborba elszállíttathatják) után április 27-én Veessenmayer jelezte a német külügyminisztérium felé, hogy napokon belül elszállítanak egy 1800 és egy 2000 fős transzportot Auschwitzba. A transzportok a Honvédelmi Minisztérium által átadott zsidókból álltak. Az első magyar (45G mintájú marhavagonokból álló) transzportvonat április 29-én¹⁸⁴ indult el Kistarcsáról (a „C” és „D” pavilonok foglyaival), Krumei SS-Obersturmbannführer parancsnoksága alatt.¹⁸⁵ A második vonat április 30-án indult Topolyáról.¹⁸⁶ Veessenmayer német külügynek küldött április 29-i távirata szerint: *„Ma indult el az első, 16-50 éves zsidó munkásból álló szállítmány Budapestről¹⁸⁷ 1800 fővel. Holnap további vonat indul Topolyáról 2000 zsidó munkással.”*¹⁸⁸ A vonatok május 2-án érkeztek Auschwitz-Birkenaubába, ahol a szelekciót követően a hozzávetőleg 3800 magyar zsidóból 486 férfit és 616 nőt regisztráltak (előbbieket 186.645-187.130 közötti sorszámmal, utóbbiakat 76.385-76.489, valamint 80.000-80.540 közötti sorszámmal). Még az érkezés napján 2698 férfit és nőt a gázkamrákban megöltek.¹⁸⁹

Az első kistarcsai deportálásnak szerencsére voltak túlélői, akik közül Katz Dezsőné (született Ungár Ilona) emlékei alapján ismertek a deportálás körülményei:

„(...) április 29-én elindítottak bennünket Auschwitzba. A vagonban 78 ember volt, 50 nő és 28 férfi. Egynapi út után megérkeztünk. Érkezéskor az állomáson megkérdezték, hogy ki érzi magát betegnek, ki nem tud gyalogolni. Persze sokan jelentkeztek, ezeket egyenesen a gázba vitték. Akkor a vonat még egészen kint állt meg, később mi – az első magyar transzport –, építettük meg az utat, amelyen a vonat beljebb jött. Három hétig úgynevezett karanténban voltunk, majd 150-ed

¹⁸⁴ A visszaemlékezések és a szakirodalom alapján sokszor megjelenik mind április 28., mind pedig április 29., mint a deportálás napja. A történeti anyagok és a szakirodalmi hivatkozások alapján ez utóbbi tűnik pontosabb dátumnak. Braham is említést tesz róla, hogy sokszor a vagonok összeállításának napját említik a visszaemlékezők az indítás napjaként (lásd: Braham, 1997/2: 1359.)

¹⁸⁵ Kulcsár, 1989

¹⁸⁶ Braham, 1997/1: 632–633.

¹⁸⁷ Pontosabban Kistarcsáról

¹⁸⁸ Ránki és mtsai, 1968: 837.

¹⁸⁹ Szita, 1994: 115.

*magammal az úgynevezett Kanada Kommandóba kerültem. A Kanada Kommandó a csomagokat bontotta és a ruhákat szortírozta.*¹⁹⁰

A németek még ezután is a „munkáskéz szükségességének” látszatát akarták fenntartani, illetve az otthon maradottakat megnyugtatni, hogy az elhurcolt hozzátartozóik jól vannak. Ezért a (többek között Auschwitzban őrzött) foglyok között levelezőlapokat osztottak ki, amelyre hazugságképpen olyan tartalmú üzenetet kellett írniuk, hogy „Waldsee-ban vagyunk, minden rendben”. Waldsee ugyanakkor egy kitalált település volt. Egy ilyen levelezőlapot kapott Sipos Júlia is, akit a német razziák során tartóztattak le, és az április 29-én induló vonattal szállítottak el.¹⁹¹

❖ MOZGALMAS HETEK

Az április végi eseményeket követően a foglyok létszáma a táborban átmenetileg 350-400 főre csökkent. Ezek között a „B” pavilon túszaik voltak ekkor a legjelentősebb arányban. Érkeztek ugyanakkor folyamatosan a Gestapo és más hatóságok által letartóztatott zsidók, köztörvényes bűnözők, illetve később – miután Olaszország kilépett a háborúból – olasz hadifoglyok is kerültek ideiglenesen a táborba. A tábor életében a májusi hónap a keletkezett napi jelentések alapján kifejezetten mozgalmasnak nevezhető. A Mosonyi utcai toloncházból május első napjaiban több alkalommal került sor átszállításra:

- május 6-án este 240 fő,
- május 8-án 123 fő (köztük negyven gyermek),
- május 10-én 150 fő (nők és gyermekek),
- május 20-án 408 fő (főleg nők és gyermekek) került Kistarcsára.

Május 9-én harminchét 14 éven aluli gyermeket átszállították a Columbus utcába.¹⁹² Vasdényey javasolta ugyanakkor a MIPI-nek, hogy a kisgyermekes anyák és a terhes nők elbocsátására vonatkozóan tegyenek javaslatot a Belügyminisztériumnál. A hónap vége felé újabb nyolcvanhat gyermeket adtak át az Irodának, valamint kilátásba helyeződött, hogy a terhes nőket, mint betegeket a Bethlen téri kórháznak átadják. Vasdényey megengedte, hogy az Irodának átadott gyermekek között papírt osszanak ki, amelyen keresztül üzenhetnek anyjuknak, akik még a táborban voltak.¹⁹³ Május 18-án öt, június 3-án tizenhat főt hoztak át

¹⁹⁰ Karsai, 1958/1: 28–31.

¹⁹¹ Szécsényi, 2014

¹⁹² A Columbus utca 46. szám alatt a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álló barakk-tábor volt.

¹⁹³ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. május 22.

a Fő utcából. Egyre gyakoribbá vált az is, hogy a németek kis létszámú (5-10 fős) csoportokat szállítottak el a táborból.

A hónap elején történt meg a „B” pavilonban őrzöttekkel szembeni egyetlen, kirívónak nevezhető atrocitás – a német katonák részéről. Brámer szerint május elsején, a munka ünnepe alkalmával¹⁹⁴ német fegyveresek (egyedül egy Rumpler nevű SS-katona¹⁹⁵ neve ismert) részegen, hajnali négy óra körül „Lábat mosni!” felkiáltással betörték a hálótermekbe, az embereket az ágyukból kiragadva, a fürdők felé futva terelték. A műveletet (melynek feltételezett célja a foglyok megfélemlítése volt) az SS-osztag vezetője felügyelte. Másnap Vasdényey behívatta dr. Feldmann Ernő ügyvédet, aki a pavilon „parancsnoka” és összekötője volt a táborparancsnokkal, és elmeséltette vele az éjjel történeteket. Ennek nyomán Vasdényey panaszt tett a német főparancsnokságon.¹⁹⁶ Közölte továbbá az „A” pavilon SS parancsnokával, hogy ezután csak táborparancsnoki engedéllyel léphet be német katona a túsok épületébe, saját rendőreit utasította, hogy ezt mindenkor követeljék meg.¹⁹⁷ Május 11-én arról kapott tájékoztatást a Pártfogó Iroda, hogy újabb német őrség érkezése várható a táborba. Ugyanakkor kétséges volt, hogy ez csak a Rökk Szilárd utcából érkezettek (a „B” pavilon túsainak) őrszemélyzete lesz-e, vagy esetlegesen a teljes tábor őrzését átveszik.

Május közepén indultak a foglalkoztatások: *„50 férfi fűzfavesszővel dolgozik, kb. 40 nő szőlőkötő zsineget gombolyít. A vállalkozó szerint ez a létszám erősen emelkedni fog. Az őrzetesek munkájukért napi 2 pengőt kapnak. Ebből 1.12 pengőt levonnak kincstári élelmezésre, úgyhogy a foglalkoztatott őrzetesek kettős élelmezésben részesülnek, kincstári és pártfogó irodai élelmezésben.”*¹⁹⁸ Ebben – a „B” pavilon kivételével – minden őrzetesnek része volt. Vasdényey kérvényezte a női foglyok részére fodrászműhely felszerelését, a szükséges eszközök beszerzését a Pártfogó Iroda intézte.

A május folyamán kelt napi jelentések nyomán ismeretesek az élelmezési létszámok:

- május 20-án: 1185 fő (727 férfi és 458 nő),
- május 22-én: 1585 fő (785 férfi, 800 nő),
- május 24-én: 1500 fő (751 férfi, 749 nő).

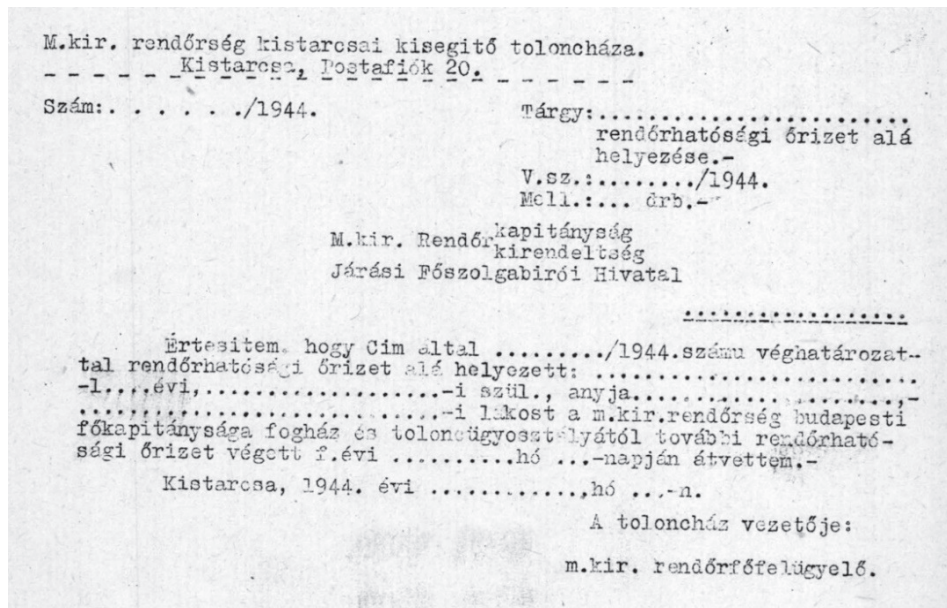
¹⁹⁴ Brámer, 1974: 344.

¹⁹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-21680. 10–11. Dr. Feldmann Ernő nyilatkozata Vasdényey István rendőr-felügyelő igazolásának ügyében. 1945. augusztus 6.

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Bálint, 2013: 54.

¹⁹⁸ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. május 12.

20. kép: Formanyomtatvány a toloncházba való átvételhez

A május eleji incidens után Vasdényey ki tudta eszközölni a német főparancsnokságnál a táborban lévő SS-osztag visszahívását – arra hivatkozva, hogy ő mint táborparancsnok felel a szökések megakadályozásáért. Ennek nyomán május végén a németek elhagyták a tábort. Ugyanakkor június 7-én felsőbb döntés következtében a táborban lévő összes zsidó fogoly német intézkedési jogkörbe került, amely hátrányosan érintette a gyermekek és a betegek kiadását.¹⁹⁹

Vasdényey – tartva egy esetleges újabb akciótól – engedélyezte, hogy deportálás esetére a MIPI élelmiszer- és ártárolékkal töltsen fel a toloncház raktárát, amelyet transzport szervezése esetén az őrizetesei között szétosztanak. Elkötelezett szándékát jelezte az is, hogy néhány nap múlva szavá tette a MIPI képviselőjének, hogy miért nem intézkedett még az Iroda.²⁰⁰ Vásárolt 600 darab csajkát is a meglévő és a később érkező foglyok kiszolgálására. Ennek költségét a foglyok felajánlásaiból és Pártfogó Iroda költségvetéséből fedezték.²⁰¹

¹⁹⁹ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. június 7.

²⁰⁰ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. május 22.

²⁰¹ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. június 6.

❖ 1944. JÚLIUS – A LEGSÖTÉTEBB NAPOK

A deportálások ütemtervéről és kijelölt útvonaláról május 4–6. között, bécsi tanácskozás keretében döntöttek az illetékesek, vagyis a német, a magyar és a szlovák állami vasutak, a M. Kir. Csendőrség (melyet dr. Lulay Leó László tartalékos csendőr százados, Ferenczy László²⁰² helyettese képviselt) és a Biztonsági Rendőrség (SIPO), valamint a SEK megbízottai. Ez utóbbit Franz Novak SS-Hauptsturmführer, a vasúti szállítások szervezője képviselte. Végül Bécsben a Kassa-Eperjes-Muszyna-Tarnów-Krakkó útvonalat választották ki Auschwitz felé. Döntésük értelmében május 15-től naponta négy vonat indult Magyarországról ezen az útvonalon.²⁰³

Június folyamán jelentősebb változások nem történtek a tábor életében. A német csapatok kivonulása után nyugodtabb hetek köszöntöttek a tábor lakóira. Szabad kijáráruk volt az épületekből, a napi csomagforgalom zavartalan volt, sok értelmiségi fogoly kérte levélben a családját, hogy küldjön a csomagban valamilyen szakkönyvet, amivel képezhetik magukat a kényszerszertartózkodás hetei alatt. Az idilli kép ugyanakkor átmeneti volt, mivel május közepén már eldöntött tény volt a deportálások lezajlása, a sorsuk beteljesedése mindinkább biztossá vált. Sztójay a baráti és a semleges országokban állomásozó magyar diplomatáknak június 26-i táviratában konkrétan meghatározta, hogy milyen módon kell a sajtó számára a magyarországi deportálások céljával kapcsolatban nyilatkozniuk: *„Hazai munkapiac helyzetére és háborúban való teljes részvételére való tekintettel a kormány magyar munkások németországi kontingensét felemelni nem tudta, de német kívánságnak zsidók rendelkezésre bocsátásával kívánt eleget tenni. E megegyezés alapján küldetnek ki zsidók németországi munkára. Mivel tapasztalat azt mutatta, hogy zsidók munkakészsége idegenben kisebb, ha családjuktól el vannak vágva, családtagjaik is velük küldettek.”*²⁰⁴

Június folyamán egyre több semleges ország fejezte ki tiltakozását a magyar zsidóság helyzetével kapcsolatban. Rooseveltné amerikai elnök egyenesen fenyegető szándékkal ultimátumot adott Horthynak: kijelentette, hogy Magyarország háború utáni megítélésére nézve kedvezőtlen lesz, ha nem állítja le a deportálásokat. Július 2-án – hogy szándékát nyomatékosítsa – a korábbiaknál is erőtelje-

²⁰² Ferenczy László csendőr alezredes volt megbízva 1944. március 28-tól kezdődően a SIPO és a Csendőrség közötti összeköttetéssel. Jelentős szerepe volt a vidéki zsidóság deportálásának megszervezésében.

²⁰³ Braham, 1997/1: 637–638.

²⁰⁴ Braham, 1997/2: 833–834.

sebb bombázás érte Budapestet. A koronatanács június 26-i ülésére összeállított nyilatkozattervezet tartalmazta többek között a deportálások leállítását vagy legalább olyan minőségű folytatását, amelyben kizárólag a német hatóságok vesznek részt, a magyar csendőrség nem (mivel az Eichmann-különítmény önmagában képtelen lett volna a kivitelezésre); a Magyarországon szükséges zsidó munkásokat és a mentesítetteket ne vigyék külföldre; Bakyt mentsék fel az államtitkári, Endrét pedig a zsidóügyi intézői posztból. A hosszas tárgyalást a visszaemlékezések szerint Horthy ingerült kijelentése zárta le, miszerint nem engedi, hogy „a deportálás továbbra is szégyent hozzon a magyarságra!”²⁰⁵ Baky – látva a belpolitikai helyzet alakulását – úgy intézkedett, hogy több ezer csendőr vegyen részt július 2-án a Hősök terén a „galántai csendőregység zászlóátadási ünnepségen”. Horthy – felismerve azt, hogy Baky és csoportja a Budapestre vezényelt csendőröket felhasználva puccs keretében akarja tőle átvenni a hatalmat és folytatni a deportálásokat – lemondta a kitűzött ünnepséget, majd utasította a csendőrzászlóaljak parancsnokait, hogy térjenek vissza állomáshelyükre. Végül pedig egy esztergomi páncélos és egy szegedi gyalogos alakulatot rendelt Budapestre, a csendőrökkel szembeni védekezés biztosítékául.²⁰⁶ Az eset után július 7-én hozta nyilvánosságra a budapesti és a megyei deportálások leállításáról szóló döntését.²⁰⁷

Bródy visszaemlékezéseiből ismertek az első júliusi deportálási kísérlet előzményei is:

„1944. július 12-én (Eichmann) egy vasúti szerelvényt kért a kistarcsai pályaudvarra”²⁰⁸ július 14-én reggelre. Amidőn az állomásfőnöktől Vasdényey ezt megtudta, július 12-én a késő esti órákban figyelmeztetett engem, hogy Eichmann megint készül valamire, hiszen 1500²⁰⁹ ember számára 50 vagon rendelt Kistarcsára. Amidőn Vasdényey közlését megtudtam, azonnal visszaindultam Budapestre és miután már késő este volt, felkerestem a lakásán Stern Samut, a Zsidó Tanács elnökét az Eskü úton.”²¹⁰ Stern Samu szerint ez az akció Horthy július eleji fellépése elleni tiltakozásul szerveződött, Eichmann a Kistarcsán őrzött zsidók elszállításával akarta önmagát kárpótolni, miután képtelen volt csendőri segítség nélkül

²⁰⁵ Braham, 1997/2: 833–834.

²⁰⁶ Bővebben: Laszák, 2009

²⁰⁷ Veessenmayer birodalmi megbízott Ribbentropnak címzett 1944. július 7-i távirati jelentése: „(...) Budapest város és megye leállítva. Az e célból Budapestre összpontosított csendőrség ismét visszatért állomáshelyére.”

²⁰⁸ Feltételezhetően a mai „Kistarcsa” helyi érdekű vasúti megállóhelyről van szó, amely rendelkezett mellékvágánnyal.

²⁰⁹ Bródy Sándor 1944. július 10-én kelt napi jelentése szerint a tábor létszáma 1570 fő volt: 764 férfi és 806 nő (lásd: HU MZSL HJA XX-A-1-b)

²¹⁰ Benoschofsky, 1975: 69.

a hozzávetőleg kétszázezer budapesti zsidót deportálni. A vonat 1000 főt Kistarcsáról, 500-at pedig a Rabbiképző Intézetből szállított volna Auschwitzba. A Röck Szilárd utcai foglyokat a Budapesti Gyűjtőfogháznál²¹¹ kellett vonatra tenni – mivel itt csak 450 foglyot tudtak összegyűjteni, a hiányzó ötven főt Horthy-ligetről vitték be.²¹²

Miután Bródy értesítette Sternt, szabályos riadólánc alakult ki: Sternék értesítették a kormányzót, a miniszterelnököket, a belügyminisztert, a semleges országok követségeit és az egyházak képviselőit, akiktől segítséget kértek az újabb deportálás megakadályozásához. Ez utóbbiak felháborodva tiltakoztak a német akció ellen. A kormányzóhoz beérkezett belügyminiszteri jelentés alapján – melyben Jaross Andor²¹³ megerősítette a Zsidó Tanács értesüléseit – Horthy utasítást adott, hogy amennyiben a vonat elhagyta már Kistarcsát, azonnal irányítsák vissza. A parancsot Ferenczy László helyettese, Lulay Leó László tartalékos csendőr százados hajtotta végre, aki csendőreivel Hatvan térségében (néhány visszaemlékezés szerint még Budapesten, az Eichmann-per iratanyagában határozottan Hatvan szerepel)²¹⁴ érte utol a szerelvényt, és indította vissza Kistarcsára.

Július 17-én az eredeti transzport 280 tagját átszállították a sárvári kiegészítő toloncházba azzal – a németek által szándékosan terjesztett megnyugtató – üzenettel, hogy „munkavégzés céljából” telepítik át őket. Ezek a foglyok ugyanakkor kivétel nélkül Auschwitz-Birkenaubába kerültek.²¹⁵ Még maga Bródy is úgy fogalmazott július 10-én kelt napi jelentésében, hogy „a napokban lehet számítani 6-700 fő elszállítására, ezek azonban nem deportálva lesznek, hanem helyszűke miatt áthelyezve Sárvára.”²¹⁶

²¹¹ Ma Budapesti Fegyház és Börtön

²¹² Braham, 1997/2: 850.

²¹³ Magyarország belügyminisztere 1944. március 22. és augusztus 17. között. Államtitkára volt Bakó László és Endre László, akikkel közösen szervezte a magyarországi zsidók deportálását.

²¹⁴ Filep, 2012: 26.

²¹⁵ Szita, 1989: 564.

²¹⁶ HU MZSL HJA XX-A-1-b Jelentés Kistarcsáról, 1944. július 10.

21. kép: A BHÉV kistarcsai állomása (1910-es évek)

Eichmann a kormányzói ellenállástól dührohamot kapott. Úgy érezte, valamilyen módon muszáj fenntartania saját és hivatala „becsületét”, éppen ezért, mikor minisztériumi kémei informálták, hogy az akció megghiúsítása a Zsidó Tanács tagjai miatt következett be, újragondolta tervét. Július 19-én reggel nyolc órára a svábhegyi SS-főhadiszállásra kérette a Zsidó Tanács teljes vezetését, akik – ha nem is minden gyanakvás nélkül, de – eleget tettek a meghívásnak. A Majestic Szállóban többórás várakozást követően Hunsche SS-Hauptsturmführer fogadta őket, aki – mint ahogy Stern fogalmazott – „*semmitmondó tanácskozást folytatott velünk arról, hogyan lehetne a zsidóságban lévő pánikhangulatot megszüntetni.*”²¹⁷

Eközben Kistarcsán a reggeli-délelőtti órákban három szakasznyi, géppisztolyokkal ellátott és két géppuskával megerősített SS-különítmény a Sondereinstatzkommandoból elhelyezkedett a tábor kapujával szemben. Az események Vasdényey visszaemlékezései alapján ismertek: „*Elérkezett július 19. A reggeli órákban, nyolc óra után az irodában nyugodtan beszélgettem dr. Bródyval, aki aktatáskáját bontogatta, leveleket akart kiszedni és iratokat, amikor megjelent az ajtóban Ubrizsy Pál rendőr-segédfogalmazó és bemutatkozik, kér belépési engedélyt, hogy meglátogassa Jámorffy Bélát, a toloncházi osztálynak a parancsnokát.*

²¹⁷ Idézi: Benoschovsky, 1975: 70.

Nemsokára, kilenc óra után jelentik, hogy egy német tiszt kér belépést. Bejön, s ez volt Franz Novak Hauptsturmführer. Novak azt kérdezi tőlem, hogy Baky államtitkár megérkezett-e. Mondom, hogy nincs tudomásom róla. Meg fogja várni. Én még beszélek Bródyval, és megkezdődik a borzalom. Megjelenik az ajtóban Ubrizsy Pál, háta mögött az én tiszti parancsnokom, és elém áll Ubrizsy, kihúzza egy ívet és azt mondja: itt a felhatalmazásom Baky államtitkártól a tábor összes foglyának az elszállítására. Én visszautasítottam. Baky államtitkár nem rendelkezhet, mert Magyarország kormányzója már a deportálást megtiltotta, és ezt velem a kabinetiroda egy tanácsosa, Radnótfay²¹⁸ közölte is. Én a foglyokat nem adom ki, kifogást emelek Ubrizsy személye ellen is, egy alacsonyabb rendfokozatú tiszttel nem tárgyalok és nem is lehet a Belügyminisztérium megbízottja, mert az megbízottját nem a Röck Szilárd utcából választja. Közben berohan egy idős internált,²¹⁹ azt kiáltva, hogy a német SS géppuskaállást készíti. A dráma pillanatok alatt pergett: a Sonderkommando három szakasza két géppuskával – minden ember géppisztolyosan – támad, a főváros felőli kaput²²⁰ bedöntik, az udvart és a parancsnoki épület folyosóit mogrohanják, ellenállásról szó sem lehetett, mert nekem hét emberem volt, és tiszti parancsnokom nem is tagadta, hogy túlerő van és Wehrmacht őrség is van a táborban. Tárgyalnom kellett, közben azt is megállapítottam, hogy egyik telefonvonal sem működik²²¹, de nem működött a Wehrmacht büntetőintézet tábori vonala sem. Novakkal és Ubrizsyvel közöltem, hogy a kormányzó rendelete megtiltja a deportálást, az ő akarata ellen ha tesznek, viselik a felelősséget. Novak kijelentette, tudomásul veszi ezt, de ennek ellenére a deportálást Eichmann parancsára²²² végrehajtja. Megrohanták az egyik épületet, autón jöttek be a táborba, és kezdték az embereket válogatás nélkül feldobni az autókra. Leírni nem lehet azt a durvaságot. Engem nem engedtek ki az épületből, Novak ott állt mellettem és az SS-legények is... Kértem Novakot az emberségesebb magatartásra, de ő azt felelte, hogy ilyen a háború... Amint a vonal felszabadult, elsőnek a katonai szállítás vezetőségét hívtam fel... telefonáltam: a főkapitányságra, a Belügyminisztériumba, a kabinetirodába. Ez nem vezetett eredményre, mert a szállítmány kicsúszott...’’²²³

²¹⁸ Neve pontosan: dr. Radnótfáy-Nagy György, a Kormányzósági hivatal kabinetirodai osztálytanácsosa.

²¹⁹ Mandula Sándor

²²⁰ Ez feltételezhetően a Deák Ferenc utca felőli kaput jelenti.

²²¹ A németek elvágták a telefonvonalakat annak érdekében, hogy felsőbb hivatalokkal a táborvezetés ne legyen képes kommunikálni.

²²² Az Eichmann-per egyik fő vádpontja a kistarcsai események szervezése volt, ugyanis Eichmann – aki azzal védekezett, hogy parancsra cselekedett – a július 19-i deportálást a tilalmi parancs ellenére megszervezte.

²²³ Benoschofsky, 1975: 71–72.

Eichmann átdolgozott terve szerint a táborban lévőket német teherautókon vitték ki Rákoscsabára, és csak ott teszik át őket vonatra, hogy a táborparancsnokság ne tudjon előre felkészülni. A sárga csillagot a látszat végett mindenkiről leszedették a németek. A két nappal korábbi sárvári átszállítás miatt a tábor létszáma kevesebb volt, mint 1500. Mivel a németeket nem érdekelte a deportáltak névsora, csak a kitűzött létszámhoz ragaszkodtak, Novak követelte a „B” pavilonbeli 280 túszonek átadását. Vasdényey ezt megtagadta, mondván, azok magyar jogkörbe tartoznak, és fel is üzent, hogy szedjék le magukról a sárga csillagot, és menjenek el az ablakoktól. A németek telefonon felkeresték a Gestapo budapesti főparancsnokságát, amely nem engedélyezte, hogy a túszonekhoz nyúljanak.²²⁴ Magát Bródyt is a deportáltak közé akarták tenni, hogy ne intézkedhessen.²²⁵ Lemke – aki Novakkal együtt érkezett – parancsot is adott Bródy letartóztatására, ám Vasdényey utasította irodai titkárát, Vass Istvánt, hogy rejtse el Bródyt a parancsnoki épületben.²²⁶ A német teherautók Rákoscsabára vonultak, ahol az ezúttal már csak 1220 embert tehervagonokba raktak át – 80-90 főt egy vagonba, különös kegyetlenséggel – és indítottak el Szlovákia felé.

Eközben Bródy a Síp utcába sietett tájékoztatni a Zsidó Tanács tagjait, akik ezalatt továbbra is a Svábhegyen voltak. Hunsche perének vádirata szerint a céltalan tanácskozás este fél hétig tartott. Ekkor megszólalt az asztalon lévő telefon. Hunsche vette fel, meghallgatta a jelentést, majd annyit válaszolt: „jawohl”, és mondatát befejezetlenül hagyva berekesztette a tárgyalást. A telefonban azt jelentették, hogy a vonat átlépte az államhatárt. Július 24-én a Sárváron őrzött 1500 embert ugyanezzel a módszerrel csempészték ki a németek az országból.

A július 19-én deportáltakról jelentősebb információ nem áll rendelkezésre. Egyetlen levél, illetve egy levelezőlap került elő, melyeket Reich Jenő dobott ki a vonatból Karácsond állomásnál. A levelezőlap címezése mellett ez a mondat áll: *„Áldott legyen a kéz, amely postára adja ezt a lapot.”* Ezt a (toalettpapírra írt) levéllel együtt egy jótévő dobta be a Reich család postaládájába. Reich Jenő felesége, Margit tanúként volt beidéztve az Eichmann-tárgyalás 1961. május 25-i ülésnapjára, ahol a férje által írt leveleket is ismertette a bíróság. A levelek másolatai bekerültek a per bizonyítékai közé. Az eredeti példányok jelenleg a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár gondozásában vannak.

²²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-21680. 10–11. Dr. Feldmann Ernő nyilatkozata Vasdényey István rendőrfelügyelő igazolásának ügyében. 1945. augusztus 6.

²²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-21680. 12. Bródy Sándor nyilatkozata

²²⁶ Dr. Bródy Sándor vallomása az Eichmann-per 53. ülésén (1961. május 25.)

A július 19-én, Karácsondnál kidobott levelezőlap szövege:

„Drágáim,
Most szerda délután van, becsomagoltak és megyünk. Isten veletek drága
családom, a Jó Isten legyen veletek. Ölel és csókol Aputok.
Áldott legyen az a kéz, aki ezt a lapot bedobja.”²²⁷

A július 20-án Hidasnémetinél kidobott levél szövege:

„Drága szeretett anyukám és gyermekeim,
Már ledobtam egy levelezőlapot a vonatról, megpróbálok még egy levelet írni.
Tagadhatatlan, egy igen hosszú útra megyünk. Segítsen meg a Jóisten, hogy örömmel találkozassunk, hisz szombaton is történt egy csoda, most is megsejthet a Jóisten. Nem hozhattunk magunkkal semmit, mindenünket elvettek, a hátizsákunk egy külön vagonban van, irány Németország, mi legalábbis ezt tudjuk, de lehet, hogy Kassán keresztül megyünk. A kísérők meglehetősen [hiányzó részlet] bánnak velünk, most szerencse nincs olyan meleg, ha tudok, úgy még írni fogok valahonnan. Nem akarlak benneteket elkeseríteni, de nagyon szeretnék még élni, és adja a Jóisten, hogy ezt el is érjük. Drága gyerekeim, vigyázzatok a drága anyukánkra, és te drága anyukám, vigyázz, a mi közös szemünk fényeire. És ha ez sikerül, akkor ezt megháláljuk a Jóistennek. Addig is szívből jövő meleg szeretettel ölel és csókol a titeket nagyon szerető aputok. Csütörtök fél tizenegy, tehervonat.
Aki ezt a levelet megtalálja, boríték és bélyeg nélkül bedobja, biztosítom, boldog lesz az egész élete!!!”²²⁸

A kistarcsai zsidók törvénytelen „kilopása” az országból nagy felháborodást keltett a külföld (elsősorban a semleges országok) diplomáciájának körében. Sztójay (mint miniszterelnök és külügyminiszter is egyben) július 21-én megbeszélést folytatott Maximilian Jäger svájci követtel és Carl Lutz svájci konzullal a zsidók Palesztinába való kiutaztatásának biztosítékairól. Szerettek volna egyértelmű nyilatkozatot kapni Sztójay által arról, hogy a magyar kormány változatlanul hozzájárul az akciójuk lebonyolításához.²²⁹ A Belügyminisztérium felszó-

²²⁷ Reich Jenő levelei, MILEV [URL: <http://collections.milev.hu/items/show/29560>] Utolsó letöltés: 2019. július 31.

²²⁸ Uo.

²²⁹ Carl Lutz a diplomácia útján elérte, hogy a németek jóváhagyása mellett a svájci követség 7000 „egység” számára vízumot adhasson ki külföldi (elsősorban Palesztina célállomású) kiutazáshoz. Lutz szándékosan 7000 családfőről és családjukról beszélt (ami így

lította a Zsidó Tanácsot, hogy a kivándorlást tervező zsidók számára 9000 főnyi helyet biztosítsanak a táborokban, a svájci követségnek azonban aggályai voltak ezzel kapcsolatban. Tartottak tőle, hogyha a zsidókat ismét koncentrálják adott helyeken (így Kistarcsán is), akkor a németek a július 19-i esethez hasonlóan ismét egyoldalúan cselekszenek. Ennek kapcsán kérték, hogy a zsidókat ne gyűjtőpontokra hívják be, hanem mindenki maradjon a saját otthonában, míg meghirdetik a kiutazás időpontját.²³⁰

Július 23-án Csopey Dénes, a Külügyminisztérium követségi tanácsosa folytatótt megbeszélést Robert Schirmerrel, a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottjával. A tanácskozás tárgya az volt, hogy Schirmer szeretne volna megtekinteni a kistarcsai és a sárvári tábor egy héten belül, hogy személyesen tájékozódhasson az ott lévő állapotokról. Csopey ezt készséggel támogatta a magyar kormány nevében, ugyanakkor érdekes kijelentést tett, melyet feljegyzésében is megemlíti a toloncházak kapcsán: „A magyar kormánynak elvileg nincsen észrevétele az ellen, hogy a Vöröskereszt megbízottja látogatást tegyen a sárvári vagy kistarcsai táborokban, bár ez a két tábor nem úgynevezett zsidó gyűjtőtábor, mert ilyen jelenleg az országban nincsen”.²³¹ Ezek szerint a magyar kormány (talán a felé irányuló számtalan rosszalló nyilatkozat miatt) igyekezett – legalább saját – részvételét csekélyebbnek mutatni az ügyben. Július 28-án a Zsidó Tanács Intézőbizottsága petíciót nyújtott be az összes tús, illetve a német megszállás óta internálási véghatározat nélkül fogva tartott emberek kiszabadítása ügyében.²³²

❖ A SZABADULÁS

A német akciók jelentősen befolyásolták a fővárosi zsidóság hangulatát. Úgy érezték, a németek velük is megtehetik ugyanezt. A zsidóügyi szakértőket felbátorította az akciók sikeressége. A fővárossal kapcsolatos előkészületi munkák újra-indultak, a kivitelezést augusztus 5-re ütemezték. Mindezek ugyanakkor már nem voltak tarthatóak. A kormányzóra és a magyar kormányzatra egyaránt hatalmas teher hárult: a semleges államok kérdőre vonásai, a németek katonai helyzetének folyamatos romlása és a Vörös Hadsereg határozott előretörése a Kárpátok

40.000 főt jelentett), míg a németek 7000 ember kiutazásába egyeztek csak bele. (Bővebben: Vámos, 2017)

²³⁰ MNL OL K 64-43-1944-420. res. pol. Feljegyzés Sztójay miniszterelnök, Jäger svájci követ és Lutz svájci konzul megbeszéléséről (Budapest, 1944. július 21.) Közli: Ólmosi, 2014: 127–129.

²³¹ Közli: Karsai, 1958/3: 249–251.

²³² Lévai, 1946: 207–208.

mentén. 1944 nyarán a szövetségesek Normandiában való partraszállása mindinkább ráébresztette Sztójay kormányát arra, hogy Németország háborús veresége elkerülhetetlen lesz, ezért – a kormány saját szerepvállalását is mérlegre helyezve – egyre inkább szembehelyezkedő politikát kezdett folytatni.

Augusztus 7-én kormányátalakítás következett be: a deportálások magyarországi szervezésének egyik kulcsszereplőjét, Jaross Andort leváltották. Ugyanakkor továbbra is függőben maradt a budapesti zsidók sorsának kérdése. A németek konkrét intézkedéseket vártak, dátumokkal és számokkal. A minisztertanács augusztus 10-i ülésén Jungerth-Arnóthy Mihály külügyminiszter-helyettes kezdeményezte a kérdés mielőbbi megoldását. A minisztertanácshoz intézett jelentésében²³³ kifejti, hogy ezt belpolitikai okok, a magyar-német viszony, valamint a semleges országok követségeivel és a Nemzetközi Vöröskeresztrel szemben vállalt kötelezettségeik (a svéd és a svájci listákon szereplő zsidók kivándorlásának jóváhagyása – lásd: Sztójay tárgyalása Jäger és Lutz svájci diplomatákkal) indokolják a leginkább. A Jungert-Arnóthy által ismertetett számadatok szerint Budapesten 164.000 zsidó élt a csillagos házakban, közülük 20.000 kikeresztelkedett, 10.000 fő valamilyen kivándorlási akció során külföldre készül távozni. A fennmaradó 134.000 ember helyzetét szerinte a legegyszerűbben úgy lehetne megoldani, hogy:

- 50-60.000 „galíciai”²³⁴ és beszivárgó” minősítéssel ellátott zsidót átadnak a németeknek,
- a magyar munkaerő-szükséglet biztosításához itthon tartják a zsidó munkaszolgálatosokat és családjaikat,
- a zsidóellenes rendelkezések alól rendeleti úton mentesített zsidókat, valamint a kormányzó különengedélyével mentesítetteket – meghatározott létszámkereten belül – az országban tartják.

Horthy (akitől a németek reakciót vártak) nyilatkozat formájában vállalná a fent leírtakat, cserében viszont több pontból álló nyilatkozatot vártak a németektől, amely tartalmazza többek között, hogy a németek „*beszüntetik a magyarországi zsidótanácscsal való érintkezést és mellőzik a zsidóknak saját szerveik útján az országból való eltávolítását (Kistarcsa, Sárvár)*”.”²³⁵

²³³ Karsai, 1958/3: 374.

²³⁴ A galíciai zsidóság történelméről bővebben: Kurdi Krisztina „*Galicia és a galíciai zsidóság, különös tekintettel Bredeczky Sámuel «Reisebemerkungen über Ungarn und Galizien» című művére*” című doktori disszertációja (ELTE BTK, 2008)

²³⁵ Közli: Karsai, 1958/3: 374.

Az augusztus folyamán a zsidók sorsával kapcsolatban fennálló német-magyar diplomáciai „kötélhúzást” az augusztus 23-i román átállás számolta fel. Horthy másnap tárgyalta Veessenmayerrel, akivel tudatta, hogy a budapesti zsidóságot áttelepíti az ország középső vidékére, és semmilyen körülmények között nem hajlandó átadni a németeknek. Bonczos Miklós belügyminiszter informálta Eichmannról, hogy Budapestről öt nagy táborba telepítik át a zsidókat. Eichmann kérvényezte az RSHA-tól, hogy vonják vissza egységét, mivel az adott helyzetben magyarországi jelenléte felesleges. Himmler augusztus 24-én levélben tiltotta meg Winkelmann-nak további magyar zsidók deportálását, mivel a Románia térségében állomásozó német csapatok utánpótlási és menekülési útvonalát fenn kellett tartani, a deportálások kényszerített folytatása pedig ellenérzést váltana ki a magyar kormányból, amit ekkor nem lehetett megkockáztatni.²³⁶

A kistarcsai toloncház életéről ebből az időszakból kevés dokumentum szolgál információval. Egyedül Mészáros György miniszteri titkár, a Külügyminisztérium politikai osztálya referensének jegyzete ismert, melyet augusztus során tett kistarcsai látogatásáról készített. Eszerint a táborlakók elhelyezése egészségügyi ellátása igen jó. Az élelmezést kellene javítani, a helyben főzést a táborparancsnok engedné, ha volna rá lehetőség (a főrabbi MIPI-nek címzett augusztus 26-i levele szerint az élelmezés feljavítási szándékával még a polgári étkezés színvonala is elérhető volt, a toloncházba pedig napi szinten korlátlan számú csomag küldhető).²³⁷

A toloncház életének utolsó felvonása augusztus 29-én kezdődött. Ekkor, miután Horthy úgy érezte, a politikai légkör megfelelő hozzá, leváltotta Sztójayt, és helyére Lakatos Géza vezérezredest, az 1. magyar hadsereg korábbi parancsnokát nevezte miniszterelnöknek, és vele együtt a kormányzat és a minisztériumok is számtalan németbarát tisztviselőt (köztük Endre Lászlót) felmentettek, helyükre németellenes politikusok kerültek. A kormány legfontosabb feladatai az ország szuverenitásának helyreállítása, a háborúból való kiugrás előkészítése és a további zsidóellenes intézkedések megakadályozása voltak.

Endre és Baky belügyi államtitkárok menesztése után a zsidóügyek intézése Perlaky Gyula miniszteri tanácsos (a Belügyminisztérium VII/a (közbiztonsági) alosztályának vezetője) hatáskörébe került. A túsok ügyének elbírálása azonban (talán szándékosan) nem volt egyértelmű a hivatalok között. Brámer visszaemlé-

²³⁶ Braham, 1997/2: 868–874.

²³⁷ HU MZSL HJA XX-A-1-b Levél a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája Szociális Osztályának, 1944. augusztus 26.

kezései szerint a török követségről²³⁸ érkezett egy követségi tanácsos, aki először a Külügyminisztériumba, majd a Belügyminisztériumba sietett egy – a túsok szabadon bocsátásának engedélyezését célzó – beadvánnyal. Itt Perlaky fogadta, aki készséges volt, de jelezte, a túsok ügyében a német hatóságoknak van döntési joguk. A német parancsnokság ezt a kérdést a magyar félre hárította. Több ilyen egymásra hárítást követően a követségi tanácsos a nála lévő beadvány szélére leíratta a német tiszttel a parancsnokság álláspontját, melyet a Belügyminisztériumban bemutatva Perlaky azonnal utasította Vasdényeyt a zsidó túsok szabadon bocsátására.²³⁹ Ez szeptember 26–27-én történt meg: a túsok részére szabadulólevelet állítottak ki, mellyel 24 órán belül jelentkezniük kellett a Zsidó Tanács Ideiglenes Intézőbizottságánál, a Bethlen téren. Páran a toloncházban maradók közül a Rózsadombon kialakított „Intelligenz Lager”-be kerültek mint „népgazdaságilag hasznos” (WW, vagyis *wirtschaftlich wertvoll*) zsidók. Őket aztán a theresienstadti koncentrációs táborba vitték.

1944 októberében a toloncházba szállították a Magyarországon tartózkodó román állampolgárokat, válaszul arra, hogy a szeptember 12-én megkötött román-szovjet fegyverszüneti egyezmény értelmében szeptember 15-én a román csendőrség főfelügyelősége utasítást adott valamennyi magyar és német állampolgár lefogására és internálótáborba szállítására.²⁴⁰ A magyar válaszingázkedés október eleje körül érkezett meg, erre helyi szinten egy példa a Kiskörösi járás főszolgabírájának utasítása:

„Kiskörös, 1944. október 3.

A járási főszolgabíró utasítása valamennyi községi elöljárósághoz a román állampolgárok internálásáról.

A román kormány elrendelte a Romániában tartózkodó idegen fajú külföldi állampolgárok egy részének, így a magyar fajú magyar állampolgároknak is az internálását. – A román kormány intézkedése folytán szükségessé vált Magyarországon tartózkodó román fajú román állampolgárok internálása, illetve őrizetbe vétele. –

²³⁸ Egyes feltételezések szerint nemcsak a svájci és a svéd, de török követség is részt vett a zsidók mentésében (például menlevelek kiadásával), de ezt alátámasztó iratok egyelőre nem kerültek elő (lásd: Vámos, 2017: 163.)

²³⁹ Brámer, 1974: 350–351.

²⁴⁰ Bővebben: Benkő Levente: *A barcaföldvári haláltábor*. Rubicon, 2017/3. sz.

A Tiszától nyugatra eső területen lakó román fajú román állampolgárokat tekintet nélkül, nemre és korra és arra, hogy érvényes útiokmánnyal, tartózkodási vagy lakhatási engedéllyel rendelkeznek-e, őrizetbe kell venni és a kistarcsai internáló táborba kell szállítani. – Az internálandó román állampolgárokkal szemben humánusan kell eljárni. –

Felhívom, hogy hatósága területén netán tartózkodó román fajú román állampolgár hatóságom előtt való személyes jelentkezéséről haladéktalanul gondoskodjék és eljárásáról írásban is tegyen jelentést. – Jelentés nemleges esetben is teendő.

Kiskőrös, 1944. évi október hó 3-án.

Olvashatatlan aláírás
Főszolgabíró.²⁴¹

A szeptemberi szabadítást követően csak azok maradtak a toloncházban, akik a számtalan zsidó rendelet valamelyikének megszegéséért, internálási véghatározattal kerültek be. Vasdényey november 5-én a tábor egészének kiürítésére kapott parancsot: a foglyokat november 7-re a komáromi kisegítő fogházba kellett átszállíttatnia. Vasdényey a parancsnak megfelelően a rabokat bevagonírozta és elindította Komáromba, ahova azonban a szerelvény sosem érkezett meg: a vonatot Vácánál megállíttatta, és a nyílt mezőn útnak indította a kis létszámú fogolycsoportot. Vasdényey ellen emiatt a nyilasok körözést adtak ki, de elfogni nem tudták a Szálasi-kormány regnálási ideje alatt.²⁴² Több egykori túszt személyesen felkeresett, hogy érdeklődjön állapotukról, így Bálint Ákos Györgyöt és apját is.²⁴³

1945 februárjában megalakult a Kistarcsai Túszermentők Köre, amelynek tagjait magyar-orosz kétnyelvű igazolvánnyal látták el, hogy megvédjék őket az orosz hatósági intézkedésekkel szemben. 1945 júniusában választották meg a vezetőséget, melynek elnöke dr. Ullmann Andor (aki egyben a „A kistarcsai B pavillonban őrzött letartóztatottak köre” vezetője is volt), titkára dr. Friedmann Endre és dr. Katona Péter (mindketten ügyvédek), ellenőre dr. Galambos Mihály, pénztárosa Brámer Frigyes lett. A szervezet *„teljesen karitatív alakulat és fő célja a kistarcsai táborban fogságot szenvedett nélkülözők megsegítése.”*²⁴⁴

A kistarcsai toloncház személyzetének sorsáról keveset tudni. Jámborffy (Zachár) Béla rendőrfőfelügyelő (született Boldog községben 1887. április 9-én) előéletéről, a toloncházhoz kerüléséről nem állnak rendelkezésre információk.

²⁴¹ Bálintné – Szabó, 1971: 62.

²⁴² Székér, 2019: 72.

²⁴³ Bálint, 2013: 83

²⁴⁴ *Magyar Nemzet*, 1945/31: 2.

Mindösszesen annyi biztos, hogy 1944-ben a Mátyásföld és környéki kerületi kapitányság főfelügyelőinek egyike volt (Vasdényeyvel együtt),²⁴⁵ illetve rendőrfőfelügyelő a II. számú Toloncházban²⁴⁶ (ez Kistarcsát jelentette). Titulusát hivatalos dokumentumok hiányában nem lehet pontosan meghatározni. A visszaemlékezések szerint Vasdényey helyettese,²⁴⁷ az őrszemélyzet parancsnoka,²⁴⁸ illetve Vasdényey saját visszaemlékezésében úgy említette, mint a toloncházi osztály parancsnokát,²⁴⁹ vagyis ebben az értelemben közvetlen felettesét. Jámborffy szerepvállalása sem teljesen ismert, bár több visszaemlékezésben szóba került, mint aki a júliusi deportálások alkalmával erőszakosan bánt a foglyokkal. Feldmann Ernő elmondása szerint „*az internáltakkal való embertelen bánásmódja miatt gyakori összetűzése volt [Vasdényeyvel] és közöttük*²⁵⁰ [...] *még a látszólagos udvariassági forma sem volt meg.*”²⁵¹ A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (a későbbi ÁVH) népügyészségi kirendeltsége 1947. május 19-én felhívást tett közzé, mely szerint várják mindazon szemtanúk jelentkezését, akiknek tudomásuk van Jámborffy túlkapásairól.²⁵² A népbíróság 1947. november 26-án életfogytiglani fegyházbüntetésre, állásvesztésre és vagyonekobzásra ítélte. 1947. december 3-án szállították be a Budapesti Országos Büntetőintézetbe, ahol politikai jogcímen töltötte büntetését.²⁵³

²⁴⁵ Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944: 157.

²⁴⁶ Rendőri zsebkönyv, 1944: 69.

²⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-21680. 10–11. Dr. Feldmann Ernő nyilatkozata Vasdényey István rendőrfelügyelő igazolásának ügyében. 1945. augusztus 6.

²⁴⁸ ÁBTL 4.1. A-643. 6. Dr. Kellner Zoltán tanúkihallgatásának jegyzőkönyve, kihallgató: Sárosi István r. fhdgy. 1960. július 1.

²⁴⁹ Benoschofsky, 1975: 71–72.

²⁵⁰ Vasdényey és Jámborffy között

²⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-21680. 10–11. Dr. Feldmann Ernő nyilatkozata Vasdényey István rendőrfelügyelő igazolásának ügyében. 1945. augusztus 6.

²⁵² Magyar Országos Tudósító, 1947. május 19. (8. kiadás)

²⁵³ HU BFL - VII.101.c – fegyenc III – 1586. Jámborffy (Zachár) Béla fegyenctörzskönyve

3. fejezet

1944. november – 1950. május

❖ KISTARCSA „FELSZABADUL”

A Vörös Hadsereg a román átállást követően határozottan tudott előtörni Magyarország területén. A főváros védelme céljából Johannes Friessner tábornok, a Dél Hadseregcsoport parancsnoka három félkör alakú védvonal megépítését rendelte el 1944. szeptember 22-én. Ezek *Attila I–III.* neveket kaptak. Az *Attila II.* vonal Kistarcsától és Kerepestől keletre, az ottani magaslatokat érintve helyezkedett el – a rekonstrukciós térképek szerint nem volt összefüggő védvonal, leginkább gyalogsági állásrendszerekből állt, illetve feltételezhetően volt teljes félkör, Maglód térségében csatlakozhatott az *Attila I.* védvonalba.²⁵⁴

November folyamán már folyamatban volt a község kiürítése. Mint ahogyan már korábban említésre került, november 7-én Vasdényey parancsot kapott a toloncházban őrzött foglyok elszállítására. A község vezetősége november elején két alkalommal kapott kiürítési parancsot, azonban egyik alkalommal sem tudták kivitelezni. November 30-án német alakulatok jelentős száma vonult a főúton Budapest irányába, december elején pedig elhagyta Kerepest a német katonai parancsnokság is. (Pontosan nem ismert, hogy a tábor területét mikor hagyták el az SS-alakulatok, de feltételezhetően november eleje után feladat hiányában nem volt szükség rájuk a toloncházban.) A harcok során Kerepes és Kistarcsa területén nem folytak harcok, gyakorlatilag ellenállás nélkül szállta meg a településeket december 28-án a 151. szovjet lövészadosztály és a 7. román gyalogos hadtest.²⁵⁵

❖ INTERNÁLÁS – A RÉGI IDŐK ÖRÖKSÉGE

1944. december 22-én megalakult Miklós Béla vezérezredes vezetésével az Ideiglenes Nemzeti Kormány, melynek feladata a háborúban szétzilált ország egyben tartása volt – a szövetségesek ellenőrzése alatt. Az internálással kapcsolatban korábban ismertetett belügyminiszteri rendeletek továbbra is érvényben voltak, jogi alapot szolgáltatva a rendőrhatalósági őrizet alá helyezésnek. 1945. február 5-én kihirdették a népbírászkodásról szóló 1945. évi 81. M. E. számú rendeletet, amellyel a létrehozott népbíróságok tanácsainak jogköre „*kiterjed a polgári egyénekre és a fegyveres erő tagjaira, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is,*

²⁵⁴ Juhász, 2003

²⁵⁵ Horváth, 1988: 259–260.

valamint a magyar állam területén elfogott vagy a magyar államnak kiadott egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára.”²⁵⁶ Ezek a tanácsok vizsgálták ki többek között a háborús és népellenes bűnügyeket is. A legfőbb szempont az egyes személyek előéletének vizsgálatakor az 1939. szeptember 1-je utáni tevékenységének minősége volt. A rendelet lehetőséget adott többek között halál, fegyház vagy fogház, börtön, illetve internálás kiszabására is. Az internálás alsó határa hat hónap, felső határa két év volt.²⁵⁷

Kistarcsán és környékén 1944. december végén elsősorban a környékbeli MKP²⁵⁸ szervezetek tagságából összeállt, botokkal felszerelt önkéntes rendőri erő szerveződött, Hoffman János kerepesi lakos vezetésével. Részükre 1945 elején tíz példányban adott ki a Gödöllőn működő szovjet parancsnokság magyar-orosz két-nyelvű fegyverviselési engedélyt. Legfőbb feladatuk a kistérségben bujkáló nyilasok összegyűjtése és az internálótáborba szállítása volt. A kistarcsai tábor újbóli megnyitását Kádár János, a budapesti rendőrfőkapitány helyettese 1945. február 9-én kelt, Erdei Ferenc belügyminiszternek címzett levelében kérte: „*A rengeteg kisebb nyilas őrzetésekkal kapcsolatban pedig tervbe vettük a Kistarcsai Internálótábor újrafelállítását vagy valamivel távolabb a fővárostól más internálótábor felállítását. Ott a foglyok élelmezése és esetleg földmunkára való beállítása helyileg könnyebb.*”²⁵⁹ A tábor ismételt működését március 21-én kezdte meg.²⁶⁰ 1945. február 27-től lehetővé vált valamennyi (nem zsidó származású) német állampolgár rendőrhatalom őrízete alá helyezése²⁶¹ (bár arról nincs adat, hogy Kistarcsán őríztek-e bárkit a jogszabály alapján).

Péter Gábor, a Magyar Államrendőrség Budapesti Politikai Rendészeti Osztályának (PRO) vezetője több alkalommal tett jelentést Rákosinak a táborok létszámáról. Eszerint 1945. február 1–12. között 1869 főt (közülük 1547 nyilast, 196 volksbundistát és 126 más „egyént”), 12–30. között pedig 2643 főt internáltak a budapesti táborokba. Ezekből a jelentésekből ismert, hogy 1945 tavaszán Budapesten és környékén 14 internálótábor működött, összesen 17.700 férőhellyel.²⁶²

²⁵⁶ 81/1945. M. E. sz. rendelet 3. §

²⁵⁷ Az internálás jogi hátterének világháború utáni éveiről bővebben: Bank, 2017: 81–109.

²⁵⁸ Magyarországi Kommunista Párt

²⁵⁹ MOL XIX-B-I-r-641-10212-1945. 12.d. Kádár János jelentése Erdei Ferencnek a budapesti rendőrség megalakulásáról és működéséről (1945. február 9.) Idézi: Krahulcsán – Müller – Gyarmati, 2009: 84.

²⁶⁰ Horváth, 1988: 273.

²⁶¹ 302/1945. M. E. sz. rendelet

²⁶² Idézi: Palasik, 1997: 87.

Ezek közül Mátyásföld és Kistarcsa 1500 főt tudott elhelyezni.²⁶³ 1945 szeptemberében a Budapesti Főkapitányság hatáskörébe tartozott nyolc tábor: Újpest, Rákospalota, Kistarcsa, Pestszentlőrinc, Csepel, Tutaj utca, Fogház- és toloncügyosztály (Mosonyi utca), Buda-déli internálótábor.²⁶⁴

Már 1945 márciusában megfogalmazódott felsőbb politikai körökben az igény, hogy ne csak a bizonyítható, de a feltételezett bűnösséget, korábbi politikai szerepvállalást is szankcionálni kellene. Gerő Ernő azt kérte a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) 1945. március 28-i ülésén, hogy „mondja ki a BNB, hogy oly esetben, ahol nincs elég ok a népbíróság elé utalásra, de az illető fasiszta, nyilas, munkatáborba utalható legyen.”²⁶⁵

Május 1-jén hatályba lépett az 1945. évi 1.440. M. E. számú rendelet, amely módosította a korábbi népbíráskodásról szóló rendeletet, így az internálás már nem volt alkalmazható a népbíróságok gyakorlatában. Erdei Ferenc belügyminiszter úgy látta, nem egységes a rendőrségi gyakorlat az internálás kérdésében, ezért 1945. június 21-én közlésre ki nem adott rendeletével (lásd a *Függelékben*) szabályozni kívánta a rendőrhatalom felügyelet, illetve őrizet intézményét. A rendelet egyértelműen meghatározta, kit és milyen okból lehet internálni: mindazok, akik a népbíróságról szóló rendeletben, illetve annak módosításában foglalt büntettek elkövetésével a rendelkezésre álló adatok szerint nem gyanúsíthatók, de korábban vagy jelenleg fasiszta, népellenes magatartásuk miatt veszélyesek, az ország újjáépítését gátolni akarják. A velük szemben alkalmazott közigazgatási rendszabály kétféle lehet: rendőrhatalom őrizet alá helyezés (internálás) és rendőrhatalom felügyelet alá helyezés.

Az internálást rendőrhatalom feladatnak tekintette, melynek elsődleges célja a „megelőzés”, és nem a „megtorlás” volt. Éppen ezért a rendőri őrizet innentől közigazgatási eljárásnak volt minősítve. Az úgymond „megelőzés” megnyilvánult abban, hogy a népbíróságok által hozott felmentő ítéleteket továbbítani kellett a PRO számára, ahol ez alapján dönthettek úgy, hogy a népbíróság határozata ellenére mégis internálják az adott személyt. A táborok életével kapcsolatban nem sok az ismeret, viszont a toloncházi időszakból továbbörökítették a szabad vallásgyakorlás lehetőségét, az „internáltak lelki gondozása” céljából. Erre az 1945. szeptember 14-én kelt belügyminiszteri rendelet adott lehetőséget (lásd a *Függelékben*).²⁶⁶

²⁶³ PIL 274.f. 11/10. ö. e. Péter Gábor beszámolója Rákosi Mátyásnak a politikai rendőrség munkájáról (1945. április 12. körül) Közli: Krahulcsán – Müller – Gyarmati, 2009: 114.

²⁶⁴ *Fővárosi Közlöny*, 1945/60: 635.

²⁶⁵ Gáspár – Halasi, 1975: 67.

²⁶⁶ MNL OL XIX-B-1-az-144.317/1945.IV/12.

A nyilasok felkutatása még az év vége felé sem fejeződött be, érdekes esemény volt a rendőrség Teleki téri razziája 1945. október 5-6-án: „*Izgalmas események zajlottak le péntek délutántól szombat hajnalig a Teleki-téren és környékén. Pénteken délután három óra tájban a Mosonyi-utcai toloncházból körülbelül ötszáz nyilast és egyéb bűnözőt kísérték át a Teleki-téren²⁶⁷ a keleti pályaudvar irányában, hogy a kistarcsai internálótáborba vigyék. Rendőrök, lovasrendőrök kísérték a társaságot, amelynek tagjai a Teleki-térre érve szétrebbentek és pillanatok alatt elvegyültek a tömegben. Az őrség üldözőbe vette őket: az egyik lovasrendőr visszavágatott a laktanyába és riadóautókkal segítséget hoztak. A rendőrlegénység körülvette a szökevény nyilasokat s két óra alatt majdnem hiánytalanul elfogták. Este tíz óra után hirtelen újból körülvették ezt a környéket a rendőrök. A Dankó Pista-utca, Teleki-tér, Nagymaros-utca és Szerdahelyi-utcák torkolatait és kijárait lezárta a rendőrség és ugyanakkor elállták minden ház kapuját is. Ezernyolcszáz rendőr és detektív váratlan rajtaütéssel ismételte meg a múltkori eredményes razziát és végigkutatták a környék minden házát a padlástól a pincéig.*”²⁶⁸

1946 áprilisában még hat, októberben már csak öt tábor működött Budapesten és környékén, a budapesti főkapitányság kezelésében.²⁶⁹ A Budapesti Főkapitányság egy Központi Hivatalra, valamint kerületi, illetve peremkapitányságokra tagolódott. A Központi Hivatal 28 ügyosztályból állt, ezek közül a 26. ügyosztály volt a Buda-déli Internálótábor (Budapesti Főkapitányság Buda-Dél Internálótábor Osztályparancsnoksága), amely a Duna jobb partján lévő tizennégy kerületi és kilenc peremkapitányság, valamint Kistarcsa internálási hatóságaként is működött.²⁷⁰ Számadatok 1945-ből nem állnak rendelkezésre táborok szerinti bontásban.

A *Fővárosi Közlöny* 1946-ban megjelent lapszámaiból ismertek részadatok a Budapest körüli internálótáborok kapcsán. A táborokban uralkodó állapotokról általánosságban elmondható, hogy az élelmezés és a ruházzkodás hosszabb időn át megoldatlan probléma volt, előbbi komolyan befolyásolta a munkaképes internáltak létszámát. Kistarcsán 1946. május 15-én egy internáltat el kellett különíteni társaitól tifuszbetegség gyanúja miatt, amelyet végül a kórházi vizsgálatok nem igazoltak.²⁷¹ Az ismertetetteken kívül működött még a Tutaj utcai tábor, amelyben

²⁶⁷ A cikk ebben a tekintetben pontatlan, mivel a Teleki tér az ellenkező irányban található a Keleti pályaudvarhoz képest.

²⁶⁸ *Szabadság*, 1945/215: 1.

²⁶⁹ *Fővárosi Közlöny*, 1946/43: 1092.

²⁷⁰ PIL 274.f. 4/146. ö. e. Az MKP Központi Vezetőség Titkárságának határozata a rendőrségről és részletek a Rajk László által beterjesztett javaslatból (1946. július 27.) Idézi: Krahulcsán–Müller–Gyarmati, 2009: 327.

²⁷¹ *Fővárosi Közlöny*, 1946/29: 783–784.

már csak külföldiek voltak, akik a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) felügyelete alatt álltak. Ezt a tábort 1946. augusztus 15-től megszüntették, az őrizetéseket „minőségileg” elkülönítették: az értelmiségiek Kistarcsára, mindenki más pedig a Mosonyi utcába került.²⁷²

Internálótáborok	május²⁷³	július²⁷⁴	augusztus²⁷⁵	október²⁷⁶
<i>Kistarcsai</i>	616 fő	464 fő	427 fő	530 fő
<i>Rákospalotai</i>	241 fő	190 fő	128 fő	128 fő
<i>Mosonyi utcai</i>	845 fő	740 fő	824 fő	582 fő
<i>Pestszentlőrinci</i>	174 fő	147 fő	423 fő	–
<i>Csepeli</i>	646 fő	504 fő	392 fő	456 fő
<i>Buda-déli</i>	2881 fő	2345 fő	2725 fő	1874 fő
Összesen:	5403 fő	4390 fő	4919 fő	3570 fő

A Budapesti Főkapitányság kezelésében lévő táborok létszáma 1946-ban

❖ A „REVÍZIÓ”

Az internálás jogszerűségéről, illetve szükségességéről, valamint a bíróságok és a rendőrség (mint kormányzati ellenőrzés alatt lévő szerv) szétválasztásának szükségességéről már 1945 novemberében vita folyt a nemzetgyűlés ülésein. Jaczkó Pál kigazdapárti képviselő úgy fogalmazott, hogy „*A bírói és a közigazgatási hatalom szétválasztása annakidején demokratikus találmány volt és a demokráciára feltétlenül jellemző is. Vannak a régi szervezet szerinti bíróságaink és vannak új bíróságaink, amelyek kizárólag a pártok képviselőit, a pártok megbízottait küldik ki szavazóbírák gyanánt. Ha jogrendet és jogbiztonságot akarunk, akkor feltétlenül el kell jutnunk arra a fokra, amikor már bírói ítélet nélkül senkit szabadságától megfosztani nem lehet.*”²⁷⁷

Az egyre jelentősebb elégedetlenség hatására 1946. július 12-én Rajk László belügyminiszter a törvényesség szem előtt tartására hívta fel a belügyi tisztviselők figyelmét, majd a *Szabad Nép* című pártlapnak adott, 1946. augusztus 28-án megjelent interjújában pedig kifejtette az internálási véghatározatok felülvizsgálásával és az internálási eljárás módosításával kapcsolatos terveket. Eszerint a rendőrség

²⁷² Bank, 2017: 120–121.

²⁷³ *Fővárosi Közlöny*, 1946/23: 641.

²⁷⁴ *Fővárosi Közlöny*, 1946/29: 783.

²⁷⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1946/36: 978.

²⁷⁶ *Fővárosi Közlöny*, 1946/43: 1092.

²⁷⁷ *Nemzetgyűlési napló*, 1945/I: 665.

átfogó szervezeti átalakítása mellett igyekeznek rövid határidőn belül, szeptember közepéig minden internálási ügyet felülvizsgálni és az arra érdemesnek talált internáltakat elbocsátani. Úgy fogalmazott, hogy „*megszüntetjük mindazok internálását, akiket felszabadulás előtti magatartásuk miatt vettek rendőri őrizetbe, kivéve azokat, akik felszabadulás előtt valamilyen fontosabb vezető szerepet töltek be és a felszabadulás után is demokráciaellenes magatartást tanúsítottak.*”²⁷⁸

A volt csendőrök közül mindazokat elbocsátják, akiknek magaviselete megítélésük szerint kifogástalan volt az őrizet ideje alatt. A korábbi gyakorlattal ellentétben ugyanis megszűnt a városi és járási kapitányságok önálló határozathozatali jogköre, azt kizárólag a vármegyei kapitányságok hozhatták meg mint elsőfokú hatóságok. Az ügyeket ezután közvetlenül a Belügyminisztériumba kellett továbbítani, ahol helybenhagyták vagy módosító végzéssel visszaküldték. Ezzel koncentrálódott a táborok eloszlása is: a korábban vármegyénként felállított (a fővárosi táborokkal együtt összesen 26) táborok helyett két-három központosított tábor maradt, a többit felszámolták. Legkorábban a Buda-déli Internálótáborban történt meg a felülvizsgálat, itt 3875 ügyből 2598 esetében rendelték el az azonnali szabadlábra helyezést – bár sok esetben rendőrhatalósági felügyeletet rendeltek el. Ezt követte szeptember 9-én a kistarcsai tábor és a Mosonyi utcai toloncház.²⁷⁹

A felülvizsgálatok megállapították, hogy a tábor létszáma (mely ekkor 200 fő körüli volt) nem indokolja annak fenntartását, ezért dr. Szénási Géza r. őrnagy, a Központi Internálótábor parancsnoka október 22-én kelt levelében indítványozta Münnich Ferenc altábornagy, budapesti rendőrfőkapitánynál a kis létszámú internált átszállítását a Központi Internálótáborba. Kérte továbbá, hogy hatalmazza fel a kistarcsai tábor számára kiutalt tüzelőanyag átvételére (ezzel szerette volna a központi táborban a rendes fertőtlenítést elvégezni, és ezáltal a kiütéses tifusz terjedésének veszélyét elkerülni), valamint a kistarcsai műhely felszerelését átvenni a központi tábor számára. Kérte továbbá a Kistarcsán maradó vagyontárgyak, illetve az épületek őrzésének megszervezését, illetve az őrszemélyzetből átvételt a központi táborba,²⁸⁰ ahol a sorozatos kihágások miatti letartóztatások²⁸¹ nyomán

²⁷⁸ *Szabad Nép*, 1946/192: 1.

²⁷⁹ *Szabad Nép*, 1946/202: 9.

²⁸⁰ Az iratban említett személyi változások: Bertalan György r. főhadnagy, Kenyér István r. százados, Kertesi István r. hadnagy, Kovács János r. alhadnagy, Polgár János r. hadnagy és Székely Sándor r. szakaltiszt áthelyezése a rendőrség más szerveihez.

²⁸¹ Lásd: BFL VI.12.c.2 29. Személyzeti (felvételi) iratok (1901–1955) – Bp. Főkapitányság Buda-Dél Internálótábor Osztályparancsnoksága: elbocsátási kérelmek és határozatok szolgálati viszony megszüntetéséről

lecsökkent az örök létszáma.²⁸² Ennek hatására Münnich október 23-án kelt, Rajknak címzett levelében kérte, hogy takarékosági okokból a kistarcsai táborat számolják fel úgy, hogy az ott lévő őrizetéseket Buda-délre szállítják.²⁸³ A főkapitány másnap kiadott napiparancsával megszüntette a kistarcsai tábor, egyben rendelkezett a tisztii állomány új szolgálati helyének kijelöléséről.

Október 26-án a központi tábor parancsnoka levelet címzett a kistarcsai tábor parancsnokának²⁸⁴ (lásd a *Függelékben*), amelyben Münnich napiparancsára hivatkozva elrendeli, hogy az internáltakat október 29-én reggeltől legkésőbb november 6-án 15 óráig kísértesse át a Központi Internálótáborba, valamint adja át a műhely teljes felszerelését, a meglévő élelmiszerkészletet, illetve a kiutalt tüzelőanyag hátralékát. E levelének keltezéséről Szénási értesíti Münnichet, egyben kérvényezi, hogy november 6-ra rendelje el a kistarcsai táborparancsnoknak, a gazdasági hivatal beosztottjának, illetve az őrszemélyzetnek a központi táborba való áthelyezését.²⁸⁵ A kistarcsai tábor megszüntetéséről rövid közlemény formájában a *Szabad Nép* október 30-i száma is beszámolt.²⁸⁶

Az internálás „revíziója” magában foglalta a táborrendszer leegyszerűsítését és központosítását, ugyanakkor a felügyeleti jogok közelebb csatolását a minisztériumhoz.

²⁸² BFL VI.12.a.1 6. kisdoboz [48] 27546/46. sz. ügyirat. Javaslat a Kistarcsai Internáló Tábor működésének felfüggesztésére (1946)

²⁸³ Bank, 2017: 176.

²⁸⁴ A kapcsolódó ügyiratok egyike sem nevezi meg pontosan a kistarcsai tábor parancsnokát.

²⁸⁵ BFL VI.12.a.1 6. kisdoboz [48] 27546/46. sz. ügyirat.

²⁸⁶ *Szabad Nép*, 1946/246: 2.

❖ „RAJK LÁSZLÓ VEZETÉSÉVEL A NÉPÉRT!”²⁸⁷

A II. világháborút követően szükséges volt egy új, „demokratikusan szerveződött rendőrség” létrehozása, amely legfőképpen a létszámbeli hiányokat igyekezett pótolni (hiszen a világháborút követően az egyébként is megfogyatkozó csendőrállományt felszámolták, sok rendőr elmenekült az országból, így hiányokat mindenképpen pótolni kellett). Ezen kívül az új alapokra épülő társadalomhoz igazított rendőri szervet kellett felállítani, új vezetőkkel. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-én feloszlatta a csendőrséget, és létrehozta a Magyar Államrendőrséget. Az új szerv a belügyminiszter közvetlen ellenőrzése alatt, a Budapesti és a Vidéki Főkapitányságon keresztül látta el az ország teljes területén többek között a közbiztonsági, az államrendészeti és a volt csendőri feladatokat.

A Vidéki Főkapitányság vármegyei kapitányságokra tagolódott, melyek számára egy módosító rendelet tette lehetővé tanosztályok és tanfolyamok létrehozását, gondoskodva ezáltal a rendőrség tagjainak úgymond „demokratikus neveléséről”.²⁸⁸ Ismert néhány egykori hallgató előmenetele, ami jól illusztrálja a korabeli rendőrség kiképzésének egyszerűségét: Holczmann Gusztáv négy polgári elvégzése után 1946-ben hathetes tájékoztató rendőriskolába jelentkezett, ahol tizedesként végzett, majd 1947-ben Kistarcsán hét hónapot töltött rendőrképesítő tanfolyamon, amelynek végén szakaszvezetővé léptették elő. Életrajza szerint négy év múlva már főhadnagy volt.²⁸⁹

Mivel a néhány hetes, rögtönzött tanfolyamok nem biztosítottak kellő szakmai alapot az újonnan létrejövő rendőri állománynak, ezért a belügyminiszter rendelete alapján 1947. március 3-án létrejöttek a vidéki országrészben az I–VII. sz. Tanosztályparancsnokságok,²⁹⁰ illetve Budapesten az Őrsparancsnokképző Tanosztály. Ezeknek célja a budapesti és a vidéki főkapitányságok személyzetének tanosztályi keretben történő kiképzése, szolgálatra felkészítése volt. Működésüket közvetlenül a belügyminiszter felügyelte, szervezetileg ugyanakkor a középfokú hatóságok (főkapitányságok) egyikébe sem lehetett beépíteni.²⁹¹ A tanosztályokon belül a tanfolyam három fokozatú volt: I. fokú tanosztályon próbarendőr (ez az

²⁸⁷ A Rajk László Laktanya 1947. augusztus 9-i avatásakor az egyik épület homlokzatán volt elhelyezve az idézett felirat.

²⁸⁸ 6.690/1945. M. E. sz. rendelet 2. § (5)

²⁸⁹ ÁBTL 2.8.2.2. 148. Holczmann Gusztáv önéletrajza

²⁹⁰ (I.) Kistarcsán, (II.) Székesfehérváron, (III.) Szombathelyen (1948-ban Nagykanizsa lett az állomáshelye), (IV.) Pécsen, (V.) Szegeden, (VI.) Debrecenben, (VII.) Miskolcon jöttek létre.

²⁹¹ Szűcs, 2000: 606.

újoncokat, vagyis gyakorlatilag a legénységi állományt jelentette), II. fokú tanosztályon járőrvezetői (Székesfehérváron és Miskolcon), III. fokú tanosztályon pedig őrsparancsnoki kiképzés. A kiképzés hosszáról nem, csak a vizsgaszervezés módjáról született szabályozás; a tanosztályokat az Országos Tanulmányi Felügyelőség látta el a szükséges szakirodalommal.²⁹² (Érdekesség, hogy a korábban működő néhány hetes tanfolyamokon nem volt egységes tankönyv, ezért sok esetben az – egyébként antidemokratikusnak minősített – csendőrség által rendszeresített tankönyveket használták.)

A rendelet alapján jött létre a Magyar Államrendőrség I. sz. Kistarcsai Tanosztályparancsnoksága is, amely az Őrsparancsnokképző Tanosztályparancsnoksággal²⁹³ együtt a Budapesti Főkapitányság állományához tartozott, ennek személyzetét képezték itt.²⁹⁴ Az intézmény kialakítása már az év elején megkezdődött: az I. (hatósági szolgálatot ellátók) és II/A (rendőri őrségi vagy őrszemélyzeti) állománycsoportba²⁹⁵ tartozó (száz fő létszámú) rendőrtiszt gyakorlati képzésének helyszínéül a kistarcsai volt internálótábort jelölték ki. Münnich 1947. január elején írt levelében jelezte a belügyminiszternek, hogy az objektum szemrevételezésével Solymosi József r. ezredest, az Államrendőrség Budapesti Rendőri Őrségének²⁹⁶ főparancsnokát bízta meg, akinek január 4-én kelt jelentését is mellékelte, és egyben kérte az abban feltüntetett hiányok mielőbbi pótlását.²⁹⁷ Solymosi jelentésében az alábbi feljegyzések állnak:

- a rendőrtisztek elszállásolására a tanosztályi laktanya területén, külön udvaron épült, négy helyiségből álló épületet jelölte ki,
- ezekben az épületekben tisztára meszelt ablakok és emeletes ágyak vannak,
- a takarítás az egyedüli munkafolyamat, aminek nem értek a végére, ezt a területen még kint lévő internáltakkal végeztetik el (ennek határideje legfeljebb egy hét),

²⁹² Kenedli, 2008: 62.

²⁹³ Létrehozva az 534.685/1946. IV-1. B. M. számú rendelettel (lásd: *Rendőrségi Közlöny*, 1946/25: 652–653.)

²⁹⁴ 192.025/1947. BM. IV-1. e. sz. rendelet

²⁹⁵ 8490/1945. M. E. sz. rendelet 9. § (1)

²⁹⁶ Az Államvédelmi Osztály (ÁVO) épületeivel és fogdáival kapcsolatos biztosítási teendőket ellátó szerv (bővebben: Müller, 2013: 16.)

²⁹⁷ BFL VI.12.a.1 8. kisdoboz [22] 3598/1947. sz. ügyirat. Rendőrtisztek karhatalmi átképzésével kapcsolatos jelentés és rendelkezés a kistarcsai tiszti tanfolyam I. sz. Tanosztályparancsnokság keretébe való alárendeléséről

- sürgős szükség van: szalmára, száz szalmazsákra és hozzá ugyanennyi fejpárnára (ennek kiutalására már 1946. december 26-án kérelmet adott be a belügyminiszterhez),
- kéri rendőri telefonvonal bekötését a tanosztályhoz és közvetlen kapcsolását a Mosonyi utcai rendőrlaktanyával,
- megállapítja, hogy éleslövészet gyakorlására alkalmas lőtér a tanosztálynál nincs, ennek megszervezésére ajánlja a nagytétényi vagy a Marcibányi téri lőteret,
- jelzi, hogy a tanfolyamra berendelt tisztek számára gyakorlóruha, legénységi köpeny, zubbony, pantalló és bakancs a rendőrfőparancsnokság raktárjában rendelkezésre áll.²⁹⁸

A tanosztály egy zászlóaljba szerveződött, amelyen belül négy század volt: három a legénységi és egy a tiszti állományból. Ez utóbbi állomány a kéthetes kistarcsai tiszti karhatalmi átképző tanfolyamból szerveződött, amelyet a belügyminiszter 1947. február 21-én kelt rendeletével²⁹⁹ a tanosztályparancsnokság felügyelete alá helyezett.³⁰⁰ A tanosztály és a tiszti század parancsnoka is Ambrus János r. őrnagy volt. Az egység megszervezésében jelentős szerepe volt Korda Miklós r. alezredesnek és Jóó Gyula r. századosnak, akik munkájukért később belügyminiszteri dicséretet kaptak.

²⁹⁸ Uo.

²⁹⁹ 535.531/1946. B. M. IV-1. b. sz. rendelet (kiadva: 1946. december 27.) 6. bekezdésének hatályon kívül helyezéséről

³⁰⁰ BFL VI.12.a.1 8. kisdoboz [22] 3598/1947. sz. ügyirat.

22. kép: Az 1947-ben végzett III. tancsoport tablóképe

A tiszti körlet külön épületben, földszinti és emeleti szobákból állt. Az elhelyezés a kezdeti időszakban nem volt komfortos az egyik hallgató beszámolója szerint: „(...) huszonnyolcan lakunk egy ilyen szűk kis szobában. A hely annyira kevés, hogy asztal se fér be. Pihenő idején kénytelenek vagyunk lócákon kuporogni. Arról nem is beszéllek, hogy a hálótermek padlója nagyon poros, ezért vagy be kellene olajozni, vagy pedig gyakrabban fel kellene mosni.”³⁰¹ A tisztálkodáshoz tizenöt zuhanyzó állt rendelkezésre, azonban melegvizet zuhanyzásra csak kéthetente volt lehetőség. A tanfolyam napirendje délelőtti foglalkozással kezdődött a betonozott alakulótéren, ezt követte déltől két óráig az ebédszünet, majd újabb foglalkozás. A rendszeresített gyakorlóöltözet az állomány jobb összekovácsolása érdekében egyetemesen nem viseltek rangjelzést. Ismert két oktatótiszttel neve: Bertalan György és Rozsnyai Mihály r. főhadnagyok. A Magyar Rendőr folyóirat újságírójának adott nyilatkozatuk szerint a kiképzéssel öt tiszt volt megbízva, akik szerint kevés volt a tanterem mennyisége és hiányzó elem a laktanyában a lőtér, illetve maga a képzési struktúra is problémás volt: nagy mennyiségű ismeretanyagot kellett rövid idő alatt átadniuk.

³⁰¹ Horváth, 1947: 4–5.

A tanosztály vezetőségének kérésére Tildy Zoltán rendelkezett arról, hogy Dinnyés Lajos miniszterelnök az alább olvasható beszéd keretében adta át 1947. augusztus 9-én a tanosztály számára a Rajk László Laktanyát.³⁰²

„Ebben a laktanyában ezentúl a nép fiaiból alakult demokratikus rendőrség fogja kiképezni tagjait, akikre az a hivatás vár, hogy demokráciánknak egyik alappillére legyen. Ez az új rendőrség merőben ellentétes a régivel, tagjai paraszt- és munkáscsaládok gyermekei, akiket most ebben az épületben arra fognak nevelni, hogy minden erejükkel és tudásukkal őrizzék meg a magyar nép szabadságát, függetlenségét és erősítsék a demokráciát.

A reakció és a korrupció már eddig is a legélesebb, legarcátlanabb támadást intézte rendőrségünk ellen, amelynek hibáit éppen Rajk László belügyminisztersége alatt küszöböltük ki. Örömmel kell megállapítani, hogy rendőrségünk napról-napra tökéletesebb, fegyelmezettebb lett és büszkén állapíthatjuk meg, hogy rendőrségünk feladata magaslatán áll és közbiztonságunk vetekszik bármelyik állam közbiztonságával.

A jog, a rend és a biztonság, az alapja fejlődésünknek és újjáépítésünknek, amelyet éppen az elmúlt napokban kezdtünk meg a hároméves terv keretében. A hároméves tervgazdasági vonalon végzi el nemzetünk újjáépítését és az ehhez szükséges feladatokat. Azonban ezzel egyidejűleg a szellemi újraépítés terén is mindent el kell követnünk, mert ez a kettő szorosan együvé tartozik. Szellemi újjáépítésünket a demokratikus nevelésen keresztül szolgálja ez a laktanya is és szolgálja az a szellem és elvhűség, amelyet Rajk László eddigi életével tanúsított.

Mint ember, és mint barát is őszinte szívvel jöttem el, hogy kezet szorítsak itt Rajk Lászlóval, mert ha vannak is politikai síkon közöttünk elvi különbségek, azok mindenkor áthidalhatók és megoldhatók, mivel azokat sohasem kicsinyes célok és szempontok, hanem mindenkor magasabb eszmék vezették és vezetik ma is.

Kívánom, hogy ez az épület, amely az elmúlt évek során a nemzet legjobbjainak börtöne volt, a jövőben a nemzet legjobb fiait nevelje, akik ha kell, nemcsak tettekkel, de a legnehezebb körülmények között életükkel is helytálljanak a demokráciáért.”³⁰³

A miniszterelnököt Ambrus János őrnagy követte, aki fogadalmat tett a demokratikus rend őrzése mellett, majd a beszédek elhangzása után a tanosztály állománya elvonult a díszelmevény előtt. Jelen volt maga Rajk László belügyminiszter is, aki az avató ünnepség után bemutatta azt a szobát, ahova a toloncház

³⁰² 1948-ben belügyminiszteri rendelet útján több tanosztály laktanyáját elnevezték. A VI. sz. Debreceni Tanosztályé „Kossuth Lajos Laktanya”, a VII. sz. Miskolci Tanosztályé pedig „II. Rákóczi Ferenc Laktanya” lett.

³⁰³ *Magyar Távirati Iroda*, 1947. augusztus 9. (21. kiadás)

időszakában internáltként került. Megjelent még Szebenyi Endre és Kiss László belügyi államtitkár, Münnich Ferenc budapesti rendőrfőkapitány, de jelen volt Péter Gábor, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának vezetője is.³⁰⁴ A körlet bejárását díszebéd követte, amelyen Szebenyi államtitkár köszöntötte a miniszterelnököt és a küldöttséget.

A *Magyar Nemzet* a belügyi sajtóosztályra hivatkozva írt arról, hogy 1947. november 15-én nagyszabású rendőri akció keretében lezárták az osztrák-magyar határt az illegális határátlépések megakadályozása érdekében, a fegyveres őrszolgálatba pedig bevonták a tanosztály állományának egy részét is.³⁰⁵

23. kép: Dinnyés Lajos (az emelvényen) beszédet tart a Rajk László Laktanya avatásán

A tanosztályok hálózata nem alakult ki teljesen (a rendeletben foglaltak ellenére sem), a Szombathelyre tervezett III. sz. Tanosztály elhelyezési problémák miatt nem tudta megkezdeni működését közvetlenül a létrehozó rendelet kihirdetése után (még 1948-ban sem alakult meg, ezért Nagykanizsára helyezték át az alakulatot). 1947. szeptember 22-én egy belügyminiszteri rendelet értelmében a Győr, Vas, Sopron, Fejér, Veszprém, Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont és

³⁰⁴ *Magyar Nemzet*, 1947/181: 1.

³⁰⁵ *Magyar Nemzet*, 1947/269: 4.

Észak-Pest vármegyék területén működő kapitányságok őrszemélyzetének, valamint a Budapesti Főkapitányság őrszemélyzetének negyedrészt a kistarcsai tanosztályhoz osztották be.³⁰⁶

1947. október 27-én újabb, továbbképzéssel foglalkozó szervet hoztak létre: a Rendőrgazdászati Tiszthelyettesi Tanalosztályparancsnokságot. Ez a Kistarcsán működő egység alosztálya lett, fő célja pedig az volt, hogy a budapesti főkapitányság állományában külön létszámmal gazdasági területen dolgozó tiszthelyetteseket képezzen. A hat hónapos gazdasági kiképzésre azok a rendőrök jelentkezhetnek, akik előzetesen az I. fokú tanfolyamot elvégezték, vagyis legalább próbarendőri fokozatot értek el, és a rendőrhatalóság kötelékén belül végeztek már gazdasági jellegű munkát. A cél olyan szakmai alapismeretek átadása volt, melyeknek birtokában a kibocsátott rendőr tiszthelyettesek tovább képezhették magukat a megfelelő gazdasági tanfolyamokon. A többi iskolához hasonlóan ebben az esetben is a belügyminiszter gyakorolta a közvetlen ellenőrzés jogát.³⁰⁷ A gazdasági tanfolyam, bár különálló volt a többi – a laktanyában folyó – képzéstől, mégis a tanosztály része volt, annak 4. századát alkotta. Közvetlen vezetője Mihályi Antal r. százados, feleltese pedig a laktanyaparancsnok, Ambrus őrnagy volt. Az első tanfolyami század állománya november 17-én vonult be a három hetes karhatalmi kiképzésre, december 9-én pedig ünnepélyes keretek között nyitották meg az első gazdasági tanfolyamot, melynek létszáma hetven fő volt.³⁰⁸

A tanosztály állománya rövid működési ideje alatt több, az államrendőrség által szervezett rendezvényen működött közre. Kiemelendő ezek közül az 1948. március 14-15-i ünnepség, amelynek során Budapesten láttak el díszelgő, illetve karhatalmi feladatokat.³⁰⁹ Az április 4-i rendezvények biztosításáért belügyminiszteri elismerést kapott az alakulat.³¹⁰

Ehhez az időszakhoz kapcsolódik még egy jeles esemény a tanosztály életéből. 1948. március 2-i rendeletében a belügyminiszter az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kezdetének századik évfordulója alkalmából csapatzászló rendszerezéséről döntött az egyes tanosztályoknál.³¹¹ (A zászló kinézetéről a rendelet mellékletében szereplő rajzot lásd a *Függelék*ben.) Az április során szervezett ünnepélyen adta át a Magyar Építőmunkások Országos Szervezete (MÉMOSZ) a tanosztály számára ajándékozott csapatzászlót.

³⁰⁶ 197.320/1947. BM. IV/1. e. sz. rendelet

³⁰⁷ 198.621/1947. BM. IV/1. e. sz. rendelet

³⁰⁸ *Magyar Nemzet*, 1947/24: 11.

³⁰⁹ *Magyar Rendőr*, 1948/7: 27.

³¹⁰ *Magyar Rendőr*, 1948/9: 27.

³¹¹ 396.552/1948. BM. IV/1. sz. rendelet

24. kép: A tanosztályi csapatzászló ünnepélyes átadása Kistarcsán

Rajk László 1948. december 31-én 48-as Díszérmet adományozott³¹² a tanosztály parancsnoki állományának.³¹³ A tanosztály állományából ismert még a sportelőadó, Mátsik György r. őrmester (később ügyészként jelentős szerepe volt az '56-os forradalom megtorlásának rendszerében).³¹⁴

³¹² 607.359/1948. BM. IV/1. a. sz. rendelet

³¹³ Név szerint: Bonyhádi László, Károlyi László, Tóth Lajos r. főhadnagyoknak, Érsek Bertalan, Hövelyi Lajos, Kurucz Béla r. hadnagyoknak, Karaffa Gyula r. alhadnagynak, Almási Imre, Mátyás János, Menyhárt Károly r. törzsőrmestereknek, Heisler Andor, Krausz János r. őrmestereknek, Galambos István, Fóki Félix r. írnokoknak.

³¹⁴ Gyarmati–Palasik, 2013: 339–340.

❖ BUDA-DÉL KÖLTÖZIK

A rendőrtanosztályokat 1949-1950-ben egymás után megszüntették a három fokozatú képzési rendszerrel együtt, helyette létrehozták a Rendőrtiszthelyettes-képző Iskolát. Nem ismert, hogy a Kistarcsai Tanosztályt mikor szüntették meg, azonban bizonyos, hogy 1948 végén még működött. 1949. március 21-én az előkészületi munkák első lépéseként, amely a Buda-déli Központi Internálótábor³¹⁵ Kistarcsára helyezésére irányult, átszállítottak teherautón Buda-délről körülbelül harminc szakképzett munkást (kőműveseket, villanszerelőket), hogy műszaki munkálatokban vegyenek részt.³¹⁶ Ezzel párhuzamosan Veres József miniszteri osztályfőnök értesítette a Gazdasági Hivatalt, hogy a tábor számára hatszáz „priccs” elkészítéséhez szükséges fa- és vasanyagot szerezzenek be és adjanak át a táborparancsnokság számára – a fekhelyeket az internáltak a tábori műhelyekben fogják összeállítani. Ehhez 300 ezer forintot biztosítottak a költségvetésből, amelyből Ruscsák Lajos r. alezredes, a régi-új központi tábor parancsnoka – amiatt, hogy a fekhelyek összeszereléséért nem járt fizetség – 215 ezer forintot tudott elkülöníteni. Kérvényezte a belügyminiszternél, hogy ebből az összegből vehessen a táborlakók számára 2500 db szalmazsákot, illetve takarót vehessen (feltételezhetően nagyságrendileg ekkora létszámmal számoltak kezdetben). Kérelmét dr. Kardos György június 23-i válaszelevelében elutasította, a megtakarított összeget vissza kellett szolgáltatni a költségvetésbe. Egyúttal intézkedett 150 db takaró és 280 db szalmazsák beszerzéséről a Pálffy téri raktár készletéből.³¹⁷ Buda-délen április 3-án éjfélig lezajlott a költöztetés, a kiüresedett épületeket május 2-án vette át a Honvédelmi Minisztérium.³¹⁸

A BM Politikai Kollégiuma 1949. május 30-i ülésén döntött arról, hogy 150 ezer forint póthitel alkalmazása mellett szükséges a tábor közvetlen szomszédságában lévő egyemeletes épületet kisajátítani, mivel onnan könnyen be lehetett látni a tábor területére. Az épület mintegy húsz lakójának az említett pénzügyi keretből igyekeztek új lakhelyet biztosítani.³¹⁹ Többek visszaemlékezése alapján ismert a körletek felosztása. Eszerint a főkapun belépve jobb oldalt helyezkedett el a törzsepület (sokan

³¹⁵ Eredetileg a Károly Laktanya működött itt, 1945 után a HM felügyelete alatt kitelepítésre váró németeket őriztek itt. 1946. október 1-től vezette Ruscsák Lajos alezredes, az intézmény neve: Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányságának Központi Internálótábora. Ma a Petőfi Sándor Laktanya működik helyben (Budaörsi út 61.).

³¹⁶ Madaras, 2004: 39–40.

³¹⁷ Bank, 2013: 300–301.

³¹⁸ Bank, 2017: 176.

³¹⁹ Bank, 2013: 300–301.

csak úgy említik, mint „a törzs”). Ebben voltak a nyomozói irodák (ahol a „kihallgatások” folytak), az alagsorban az úgynevezett „szűrő” (amit „egeres”-nek is hívtak),³²⁰ az első emeleten a táborparancsnoki iroda, illetve itt kapott helyet az elektromos berendezések központja. A kaputól balra három hosszúkas, egymással párhuzamos épület volt – ekkor még csupán két emelettel. Többek között erre kellett az év folyamán újabb emeletet építeni, mely méretében már eltért az alsóbb szintektől.³²¹

25. kép: Az alagsori helyiség (a „szűrő”) mai állapota

A törzs épülete mellett volt kétoldalt a táborparancsnoki lakás és a fogda épülete. A fogvatartottak elszállásolása az öt nagyobb épületben (ezeket hívták ezrednek) történt, ezek számozása I–V. volt. Az első és a második ezred a kaputól legtávolabb helyezkedett el, előbbiben külön a szakmunkás, utóbbiban a női internáltak voltak elhelyezve. A női ezred külön kerítéssel volt elválasztva, a kapuban fegyveres őrrrel. A többi internált a III–V. ezredbe volt beosztva. Ezek mindegyikében volt egy-egy külön helyiség: a III. ezredben egy asztalosműhely (itt készültek el a Gazdasági

³²⁰ A „szűrő” helyiség megjelölése eltérő az egyes visszaemlékezésekben. Van, aki a törzsepület földszintjét, és van, aki az épület alagsori helyiségét jelölte ezzel az elnevezéssel.

³²¹ A tábor épületein jól látható, hogy a legfelső szintek ablakai kisebbek, mint az alsóbb szinteken.

Hivatal által beszerzett alapanyagokból a fekhelyek), illetve egy játéközem, amelynek Kisházi János internált volt a vezetője.³²² A IV. ezredben volt a fürdő, illetve az alagsorban azok a műhelyek, ahol a szakmunkások dolgoztak.

26. kép: Az egykori parancsnoki lakószárny mai állapota

Az V. ezredben volt a konyha. A víztorony építése is a bővítési munkák része volt, ami azért volt szükséges, mivel eredendően a Fésűsfonógyár víztornya nem tudta ellátni egyszerre a tábort és a települést is. Éppen ezért Kerepesen épült egy szivattyúház, amely feltöltötte az I. és II. ezred közé épített víztornyot. Mohay Károly³²³ mérnök, utász hadnagy saját elmondása szerint a torony tervezését

³²² Madaras, 2004: 50.

³²³ Bővebben: Siposné Kecskeméthy Klára (2011): Mohay Károly – Az utolsó recski foglyok egyike. *Hadtudomány*, 21. elektronikus szám [URL: mhtt.eu/hadtudomany/2011_e_2.pdf] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 31.

(mely élete első mérnöki terve is volt) Bíró Sándorral közösen készítette el.³²⁴ A torony őrhelyként is szolgált: lámpákat és fegyveres állásokat telepítettek a tetejére. Ebben az időszakban készült el a fogda renoválása is, amelynek belső munkálataival az „örökfogdás” Tabódy István volt megbízva, aki egyben a felügyelő is volt – bár e tisztséget természetesen társai segítésére használta fel. A fogdának két nagy vasajtója és rácsozott ablakai voltak. Háromemeletes épület volt, benne egy- és többszemélyes cellák lettek kialakítva. A pinchehelyiség eredetileg légvédelmi óvóhelyként működött, ennek két helyiségéből alakítottak ki (külön férfi és női) egy fős sötétzárkákat – ezek egymással szemben, folyosóval elhatároltak voltak. Kezdetben, mikor korlátozott volt a tábor vízkészlete, a III–V. ezred mögött nyitott latrinák helyettesítették az egyébként kiépült mosdókat.

❖ KÖZPONTI INTERNÁLÓTÁBORRÁ VÁLÁS

Az 1949. március végén átszállítottak között volt Madaras Ferenc is mint villanyszerelő. Visszaemlékezésében néhányak nevét³²⁵ is említi, akik vele egy csoportban kerültek Kistarcsára. Többen is úgy akartak az utókornak emléket hagyni itteni tevékenységükről, hogy nevüket tartalmazó papírcetlit falaztak be – elképzelhető, hogy számtalan ezek közül még ma is az épületek és a kerítések falazatában van.³²⁶

A kőművesekhez kerültek értelmiségiek – mérnökök – is: Bíró Sándor,³²⁷ Bacsó Antal,³²⁸ Hertelendy Andor, Rásonyi Papp István. Az építésvezető Fried Miksa internált egykori vállalkozó volt, helyettese pedig Panajott Béla segéd munkás (később, Fried szabadulását követően ő lett a vezető). Dr. Sasvári Sándor mérnököt bízták meg a tábor felmérésével és az alaprajz elkészítésével. Erre Sasvári elbeszélése szerint azért volt szükség, mert Kistarcsáról nem volt a hatóságoknak semmilyen műszaki dokumentációja. Buda-délről autóval vitték ki naponta, a munka elvégzéséhez pedig egy egyszerű mérőszalagot kapott. A tábor átköltözését követően Sasvári lett a tábor anyagraktárosa.³²⁹

³²⁴ Böszörményi, 2006: 43.

³²⁵ Kőművesek: Csernota János, Sugár Sándor, Molnár Antal, Kléil Márton, Magyar Károly, P. Szabó András és Tomics Mátyás (ő készítette a posta felé néző – ma már nem létező – kerítésszakaszon egy betonkoszorút, melybe belevészte: „itt szenvedett Tomics Mátyás”). Villanyszerelők: Mucsi György (a csoportvezető), Ember Pál, Dosztál Béla, Mezőfi Károly, Hansen Vilmos (és maga Madaras).

³²⁶ Madaras, 2004: 41.

³²⁷ A táborban töltött hónapjairól külön fejezetben ír „A »mátraik« lovagrend” című könyvében.

³²⁸ Neve nem szerepel a tábor 1950-es iktatókönyvében.

³²⁹ Böszörményi, 2006: 40–41.

27. kép: A IV. ezred épülete 2013-ban

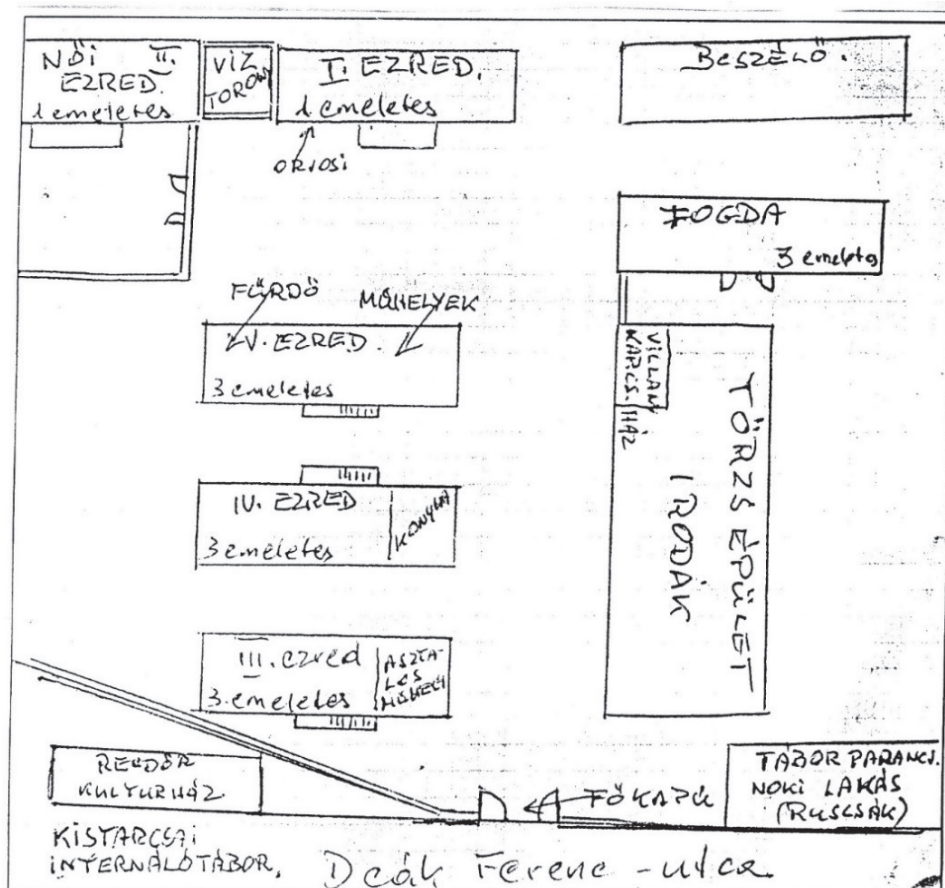
A munkavezető Bíró lett, aki az emeletráépítési munkák éjszakai vezetője lett. Visszaemlékezésében leírta, hogyan kerültek ki az internáltak közül a kőművesek mellé beosztott munkások: *„Egyik reggel kihallgatásra sorakoztunk a táborparancsnoki épület folyosóján, miután előzőleg jelentkeztünk építőipari szakmunkára.*

Sorban álltunk, vagy negyvenen a hosszú folyosón, amikor megérkezett „Dreifusz” és egyenként beszélt mindenkivel, hogy személyesen állapítsa meg az alkalmasságot. „Mi vagy civilben?” – kérdezte miután megnézte és megtapogatta az előre nyújtott és felfelé tartott tenyereket. A legtöbben szellemi foglalkozásúak vagy egyetemi hallgatók lévén, a tenyerek zöme finom volt és nyomát sem mutatta a fizikai munkavégzésének. – „Hol dolgoztál?, milyen szakmában és mikor?” – kérdezte hozzám érve és a tenyeremet tapogatva, amely talán egy kicsivel még érdekesebb volt a többiekénél, az előző nyári evezős túráktól, meg a decemberi gumibotozások utáni hegesedésektől. Amikor elmondtam, hogy mérnök vagyok és egyetemista koromban kőművesként dolgoztam, azt mondja: „Na, rajtad meglátszik a fizikai munka, kihallgatás után azonnal jelentkezz az építésvezetőségen”. – Persze a jelentkezők legnagyobb részét munkára alkalmasnak találta, a műszaki képzettség nélkülieket is felvették segédmunkási, vagy éjszakai betonozó munkakörbe. Először mint kőművest osztottak be, és első munkám volt a telek egyik végében lévő gazdasági épületnek belső-külső vakolása. Nem egyedül voltam olyan, akinek életében először volt fandli és kőműves kanál a kezében. Hasonlóképpen lett „kőműves” Rásonyi Pisti, Hertelendy Andor, Bacsó Tóni és még néhány műegyetemi végzettségű, vagy műszaki egyetemet hallgató kollégám is. Szerencsére kezes-lábas munkaruhát kaptunk. Így, bármennyire is igyekeztem ellesni a valódi kőművesektől a vakolás fortélyát, eleinte több volt a falról visszacsapódó maltermennyiség, mint amennyi a falon maradt. Az első órákban szemem, szám környéke tele volt vakolattal és csak nehezen tudtam elsajátítani azt a finom csuklótechnikát, amely a fandliból egy félcsavarszerű mozgulattal a falfelületre tapasztja a habarcsot. Ez különösen nehéz akkor, amikor a mennyezetre kell vakolni. A falazást sokkal gyorsabban lehetett megtanulni. Néhány héten belül már egészen jó kőművesként könyveltek el. Panajott Béla ekkor már bekerült az építésvezetői szobába, előbb, mint normás, majd mint építésztechnikus. Mint ilyen, hamarosan az építésvezető helyettesi címet is megkapta. Persze az internált műszaki vezetésen kívül, volt egy műszaki rendőrhadnagy is, aki inkább anyagbeszerzéssel és a táborparancsnokság felé kapcsolattartással volt elfoglalva.”³³⁰

A munkások fő feladata az volt, hogy a III–V. ezred eredendően kétemeletes épületeire még egy emeletet építsenek. Az építkezéshez kiválogatottakból (akik között volt katonatiszt, arisztokrata, egyetemi oktató is) négy brigádot szerveztek, létszámuk körülbelül 300 fő volt. Az újabb emeletek 1949 szeptemberére elkészültek, a belső munkák még 1950-ben is folytak. A brigádok ekkor álltak neki a

³³⁰ Bíró, 1989: 45–46.

háromemeletes fogdaépület felépítésének³³¹ az addig meglévő kezdetleges épület helyén. Ehhez Tóásó Páltól, egy internált építési vállalkozótól kaptak kölcsön állványozó anyagokat – Bírónak egy Megyeri nevű hadnagy kíséretében kellett kiutaznia és begyűjtenie a szükséges anyagokat a cég telepéről.³³²

28. kép: A tábor elrendezése 1950-ben – Madaras Ferenc rajza

³³¹ Bíró visszaemlékezéseiben említi, hogy elterjedt a munkások között a „miénk a fogda, magunknak építjük” ironikus hangvételű szólás.

³³² Erdey, 2002: 90.

❖ TÁBORI ÉLET RENDŐRI ŐRIZET ALATT

A Buda-délről érkezettek az ottani szobaszámuk alapján lettek kezdetben szétosztva, így a papok például az V. ezred 8. szobájába kerültek.³³³ A belső kialakítás kezdetleges volt: vaságyak csak az I. és II. ezredben voltak, a többi épületbe minimális bútort (asztalok és padok) került. Eleinte – mivel raktári állomány nem állt rendelkezésre – kénytelen volt a táborvezetés engedélyezni az internáltak részére saját ágynemű és matrac bejuttatását a táborba. Május 11-12-én a Belügyminisztérium küldöttsége érkezett a táborba, egy (viszonylag humánusabb elveket valló) rendőr ezredes megsejmelte többek között a papok szobáját. Az ellenőrzések hatására a tapasztalt hiányosságok pótlásra kerültek: a szobákat felszerelték az asztalosműhelyben készült priccsekkel.

29. kép: Az V. ezred (balra) és a III. ezred (jobbra) mai állapota

Az internáltak összetétele igen vegyesnek mutatkozott. Madaras szerint nemcsak értelmiségi, munkás és művész, de kegyvesztett párttitkárok és elbocsátott államvédelmisek is voltak közöttük (ez konfliktusok forrása is volt).³³⁴ A tábor életének sok eleme ismert. Az élelmezéssel kapcsolatban annyi mondható el, hogy

³³³ Németh, 1991: 163.

³³⁴ Madaras, 2004: 43.

habár napi háromszori étkezés volt, reggeli gyanánt feketekávét és egy szelet kenyeret, ebédre és vacsorára főzeléket vagy üres rántott levest kaptak. Ugyanakkor a tábor szakácsa a visszaemlékezők szerint Kapitány János³³⁵ volt, aki a Gundel étteremben dolgozott internálása előtt (a tábori iktatókönyv szerint „vendéglő tulajdonos”).³³⁶ Az ételosztás hosszadalmas volt, minden épületben a földszintre kellett menni szobák szerint, és kivárni, míg az adott csoportra kerül a sor. Érdekes, hogy a toloncházi időszakhoz hasonlóan – ameddig a rendőrség felügyelte a tábort – engedélyezve volt a római katolikus, református, evangélikus, illetve izraelita hitélet gyakorlása (vasárnaponként). Hitélet ugyanakkor nemcsak a külvilágból érkező, de a táborban őrzött papok révén is működött. Dr. Fábián János kanonok a táborvezetés tudtával Hittudományi Főiskolát működtetett – 14 jezsuita és 3 ferences teológus folytatott itt tanulmányokat. A főiskola vezetője dr. Mócsy Imre volt, a tanárok létszáma tíz fő. Összesen hatvan pap volt ekkor a táborban.

A táborban őriztek még tizenkét görög kommunistát, közülük kettejük neve ismert vizsgálati dossziéik alapján: D. Dimitrisz és Sz. Kosztasz. Ők a Görög Kommunista Párt oldalán vettek részt az 1942–1949 között zajló, a királyságot támogató erőkkel szembeni polgárháborúban, amely után kénytelenek voltak illegálisan Magyarországra szökni 1949 szeptemberében. Itthon azonban kémnek vélték őket, ezért 1950. január 23-24-én őrizetbe kerültek, előbb Zugligetre, a Görög Kommunista Párt titkos katonai táborába, majd onnan Kistarcsára kerültek.³³⁷ Faludy György Kistarcsával kapcsolatos visszaemlékezéseiben is szót említett a görögökről: „Az utolsó a Görögök Zárkája. (...) Tizenkét fekete, olajos hajú, kövérkés, jókedvű és zsibongó fiatal férfi fogadta.”³³⁸

Kéthetente volt csomagfogadás, vasárnapi napokon beszélő. Az élelmezés okozta nehézségeket a – szigorúan ellenőrzött és szabályozott – beküldött élelmiszerekkel lehetett pótolni, így a legnagyobb büntetésnek a csomagfogadás ideiglenes elvonása számított. Nyáron engedélyezett volt, hogy az internáltak hozzátartozóikkal ne a földszintes barakkszerű „beszélőcsarnokban” (ahol középen dupla rács volt elhelyezve, internáltak és hozzátartozóik külön-külön oldalon, a kettő között pedig a felügyelő rendőrök), hanem az udvaron találkozzanak – ehhez két sorban, egymástól körülbelül fél méter távolságban raktak le padokat: az egyik padsorra az internáltak, velük szemben a másik padsorra a rokonok ülhettek le.

³³⁵ Erdey, 2002: 84.; Madaras, 2004: 45.

³³⁶ ÁBTL 4.1. A-501. 1950-es kistarcsai iktatókönyv (a bejegyzett adatai: született 1907. január 1-jén, anyja Király Julianna)

³³⁷ 1952-ben Kistarcsán írt önéletrajzukat lásd: Vincze, 2019

³³⁸ Faludy, 1987

Madaras visszaemlékezései között több érdekes (egyes esetekben humoros) momentumot is találni. Említést tesz egy márvány emléktábláról, mely az I. ezred homlokzatán volt elhelyezve, felirata pedig Rajk László internálásának kezdeti és befejező dátumát jelölte. A tábla a Rajk László Laktanya korszakából maradhatott fent. Mikor Rajkot 1949-ben perbe fogták, Ruscsák megparancsolta a villanyszerelőknek, hogy távolítsák el az épület faláról a táblát és törjék szét.³³⁹ A darabokból álló tábla sorsa nem ismert. Április 30-án azt a parancsot kapták, hogy még aznap fel kell szerelniük a parancsnoki épület homlokzatára egy három méter nagyságú, kivilágítható vörös csillagot. A női ezredbe csak a szakmunkásoknak volt engedélyeztet a belépés – természetesen a ruházat átvizsgálása után. Ugyanakkor a magukkal vitt szerszámokat nem vizsgálták át, így a férfi és női részlegek közötti titkos levélváltást ők bonyolították le: például a csavarhúzó markolatjának belső, üreges részébe rejtették a leveleket, majd hosszasan „dolgoztak” az épületben, a szerszámokat minél inkább szétszórva, hogy a női internáltak megkereshessék a számukra írt levelet és elrejtessék a válaszüzeneteket. A játékműhelyben készült játékokat karácsony táján civil ruhába öltöztetett internáltak (természetesen civil ruhás nyomozók őrizete alatt) árulták a rendőrörsökön szervezett ünnepi vásárokon.

A tábor személyzetéből a parancsnokokon kívül ismert még néhány beosztott nyomozó és körletparancsok. A beosztott tisztek közül ismert Zgyerka István főhadnagy, a tábor egyik nyomozója, aki kifejezetten brutálisan bánt az internáltakal. A fogdaparancsnok a kezdetekben Dudás őrmester volt, aki kifejezetten drasztikus módszerek bevezetését szorgalmazta, melyekből semmi nem valósult meg. Az első munkáscsoport álköltöztetése idején még nem volt szükség jelentős felügyeletre, a parancsnoki teendőket egy tiszthelyettes, bizonyos Baumgartner törzsőrmester látta el, aki kifejezetten emberségesen bánt a közel kéttucat internálttal.³⁴⁰ Nem messze lakott a tábortól, sokszor előfordult, hogy saját lakására vitt munkabeosztás címén internáltakat, akiket ekkor házi koszttal látott el. A Buda-déli tábor átköltöztetése mellett a parancsnokság is áttelepült Kistarcsára: Ruscsák Lajos r. alezredes lett az új központi tábor parancsnoka 1949 szeptemberéig. Leváltása után Taródi Zoltán r. alezredes kapott megbízatást a tábor vezetésére (aki elődjénél emberségesebb bánásmódot tanúsított a táborlakók felé) egészen az 1950. május 5-i fordulatig. Az osztályparancsnok 1949-1950-ben Ecseri Tibor áv. főhadnagy volt.³⁴¹

³³⁹ Madaras, 2004: 46.

³⁴⁰ Madaras, 2004: 41.

³⁴¹ Gyarmati György – Palasik Mária, 2013: 192.

30. kép: A „törzs” épületének mai állapota

Azzal kapcsolatban, hogy a tábor környezetében élők, illetve a község akkori lakossága milyen kapcsolatban állt a táborral, hogyan él emlékezetükben a tábor, Nagy Béláné (született Fittler Julianna) visszaemlékezése szolgál korképként: *„Az iskolaudvar másik oldalát egy keskeny utca választotta el az internálótábor kerítésétől. Ezt az utcát ritkán használták. Az internálótábor épületei – szüleink elmesélése szerint – a háború előtt a gyár munkáslakásai voltak. A háború után politikai foglyokat internáltak ide. Magas kerítéssel volt körülveve, nem lehetett látni mi történik ott. Az ötvenes években kívülről is látható bővítések történtek. Épült egy magas torony, kibővítették a területet a Batthyány utcáig melyen belül egy épület is készült. A falakon körben őrtornyokat húztak fel, melyekbe erős reflektorokat szereltek. Ha a környező házak lakói este kimentek az udvarra, a reflektorokkal odavilágítottak. Egy kis történettel szeretném jellemezni, mennyire figyelték a környéket. A mi udvarunkat is gyakran bevilágították a reflektorok. Egy tavaszi éjjelen kiscsirkék keltek ki, emiatt gyakran felkapcsoltuk a villanyt. Az éjszaka közepén arra ébredtek a szüleim, hogy valaki bevilágít a hálósobába. Egy ÁVO-s katona volt, aki bemászott az udvaron belüli ablakon, mert azt gyanították, hogy fényjeleket adunk a raboknak. Apámat elvitték kihallgatásra, de hála Istennek, hazaengedték. (...) Hétféteken az*

*orvosi rendelő melletti kaputól a hévállomásig álltak sorba a látogatók. Abban az időben az iskola emeleti ablakain – a posta felőli oldalon – nem volt szabad kinézni, mert be lehetett látni a tábor udvarára.*³⁴²

Ismert továbbá egy másik helyi lakos, Horváth Elemér, akinek néhány, 1950 februárjában íródott versében megjelenik a tábor szellemisége. Ezek közül egyet idézünk:

Horváth Elemér:

Szentmise van a táborban...³⁴³

Szentmise van a táborban,
Énekelnek a rabok,
A tavaszi szél messzire,
Elviszi a dallamot.

Jöjj el Szentlélek Úristen,
Tekints reánk, segíts meg,
Végzetetlen kegyelmedben,
Részesítsd híveidet.

Hogy a bűnnek gonoszságát,
Meglássák az emberek,
Add azokra áldásodat,
Kik dicsérnek Tégedet.

Szentmise van a táborban,
Könyörögnek a rabok,
A tavaszi szél elviszi,
Istenhez a dallamot.

Kistarcsa, 1950. február 26.

³⁴² Nagy, 2020: 124–125.

³⁴³ Eredeti közlés helye a Kistarcsai Kulturális Egyesület által összeállított, Horváth Elemér verseit tartalmazó „Gyáva népnek nincs hazája” című kötet (megjelent 2015-ben).

4. fejezet

1950. május – 1953. november

❖ EGY MÁJUS ÉJJEL

1950 tavaszán már sejteni lehetett, hogy a Taródi alezredes által teremtett – relatíve – nyugodt állapot nem sokáig maradhat fenn abban a rendszerben, amely a háború utáni években mind határozottabban építette ki saját politikai és társadalmi erővonalait, mely erővonalakkal szembenállókat az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szervezete igyekezett félreállítani. Erdey szerint már az év elején terjedt a táborban a beosztott rendőrök, illetve Irházi Imre r. alezredes, táborparancsnok-helyettes³⁴⁴ elmondásából az a hír, miszerint rövidesen az ÁVH fennhatósága alatt lesznek, ami pedig féltő volt: a helyzetük sokkal rosszabbra fordul.³⁴⁵ A változások bekövetkeztéig eltelt egy év a visszaemlékezések alapján nevezhető akár konszolidáltnak is. A rendőrség felügyelete nem korlátozta a szellemi tevékenységet sem. Kárpáti Kamil költő így emlékezik vissza az 1949 tavasza és 1950 októbere között Kistarcsán töltött közel másfél évre: „*Mikor az ÁVO elfoglalta a kistarcsai internálótábort 1950 májusában, én már egy éve internált voltam, és rendszeresen írtam, rengeteget írtam. Ez a rengeteg azt jelenti, hogy körülbelül húsz verset írtam az alatt az egy év alatt. Nem különösebben rejtegettem, mert abban az időben, amikor engem odavittek, ilyesmit még engedélyeztek Kistarcsán. Ha az embernek volt valami jegyzetömbje, hát jegyezhetett, írhatott. A kutya sem tiltotta. És így gyűlt-gyűlt az én vers-paksamétám-kupacom.*”³⁴⁶ E versek megszületését azonban az ÁVH már nem nézte jó szemmel: „*Levittek a pincébe. Minden ezred alatt volt egy pince, és abban a pincében egy nagy kazán. Nem volt begyűjtve. Kinyitották a kazánajtót, az egyik, a sunyi képű fogta ezt a paksamétát, a másik, a boltozatos homlokú elővette egyenként. Nem olvasta el, nem olvasott bele, egyenként bedobta a kazánajtón. Mindet bedobta, meggyújtotta, elégette ott a szemem előtt.*”³⁴⁷

A tavaszi fordulat története kifejezetten érdekes, mivel a tábort az ÁVH fegyveres úton vette át az Államrendőrségtől. Május 5-én hajnal négy óra tájban ÁVH különítmény jelent meg a Deák Ferenc utcai főkapu előtt, hogy a kapu melletti őrhelyen álló (szürke ruhás) rendőröket fegyverezzék le. A karhatalmisták egy gépfegyver biztosítása mellett vonultak be a főkapun, hogy a – többek között a toronyban szolgáló – belső rendőri erőket is megfosszák fegyvereiktől, és kettes

³⁴⁴ Irháziról kevés információ áll rendelkezésre, a személyével kapcsolatos dosszié a Magyar Nemzeti Levéltárban található, azonban a védelmi idő miatt jelenleg még nem kutatható. (Taródival kapcsolatban ugyanez mondható el.)

³⁴⁵ Madaras, 2004: 59–60.

³⁴⁶ Idézi: Böszörményi, 2016: 87.

³⁴⁷ Uo.

sorba állítva az őrszobába vezessék. Rövid ideig ők is foglyok voltak. Az internáltak reggel már arra ébredhettek, hogy a kaput géppisztolyos, kék tányérsapkás egyenruhások őrzik.

Sztáray Zoltán egykori internált visszaemlékezésében említi, hogy Kopácsi Zoltántól³⁴⁸ érdeklődte meg, miért kellett ilyen módon lefolytatni a tábor átvételét. Kopácsi azt írta: „*egy rendőr alezredes panaszolta el, hogy az átvétel úgy zajlott le, mint egy hadművelet. Erős államvédelmi egységek bekerítették a tábort, az őrszemekre géppuskát szegeztek, és úgy zavarták le a toronyból őket. Fegyvereiket elvették, hogy miért kellett ilyen megalázó módon végrehajtani az átvételt, miért nem lehetett egy miniszteri parancssal szabályos átadás-átvétel formájában lebonyolítani?*”³⁴⁹ Levelében később említi egy sokkal konkrétabb ürügyet: „*az Államvédelmi Hatóság elhárítótisztjei azt terjesztették, hogy a rendőrségen sok volt a megbízhatatlan elem.*”³⁵⁰

❖ ÉLET AZ ÁVH FENNHATÓSÁGA ALATT

Teljes változás következett be: az új parancsnok, Potecz Sándor áv. százados³⁵¹ vezetése alatt jelentős változás ment végbe.³⁵² A tábor az ÁVH VI/2 (Börtönügyi) Osztályához³⁵³ tartozott, annak VI. alosztályát képezte (mindegyik internálótábor egy-egy alosztályt jelentett). Az alosztályt a táborparancsnok vezette.³⁵⁴ A tábor neve nem volt tisztázott, 1949–1950-ben a „*Kistarcsai Központi Internálótábor*” elnevezéssel, a későbbi években pedig már a „*Kistarcsai Állambiztonsági Internálótábor*” elnevezéssel is lehet találkozni.³⁵⁵ Kistarcsai őrszemélyzetét 1951. november 8-tól a Belső Karhatalmi Dandárparancsnokság (IV/1. Osztály) 6. zászlóalja adta³⁵⁶ (1953-ban a 6. zászlóalj 2. századja látta el ezt a feladatot 60 fős

³⁴⁸ Kopácsi Zoltán (1922–2001) rendőr százados, ebben az időszakban a BM Ellenőrzési Ügyosztály helyettes vezetője.

³⁴⁹ Böszörményi, 2006: 45.

³⁵⁰ Uo.

³⁵¹ ÁBTL 2.8.1. 19/1950.05.12. ÁVH vez. pcs. (Állományparancs I.)

³⁵² Az állambiztonsági szerveken belüli előmeneteléről részletesebben lásd: ÁBTL Archontológia

³⁵³ Felettes szerve a VI. (Jogi és Börtönügyi, később Vizsgálati) Főosztály volt, amely a központi és a vidéki szervek nyomozási munkáját irányította. Az ÁVH kezelésében lévő börtönök, internáló- és munkatáborok irányítását, valamint az e helyeken belüli operatív (besúgó) hálózat építését is a Főosztály végezte.

³⁵⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2009: 14.

³⁵⁵ Nem ismert olyan irat, amely egyértelműen szabályozta volna a kistarcsai, vagy akár általánosságban az ország területén működő bármelyik ilyen jellegű tábor hivatalos megnevezését.

³⁵⁶ Cserényi-Zsitnyányi, 2009: 10.

testülettel³⁵⁷). Potecz százados parancsnoki ideje alatt még folytak az egy évvel korábban megkezdett átépítési munkálatok. Jelentős viták generálódtak a BM és az ÁVH között abban a kérdésben, hogy a régi és az új kivitelezési munkálatokat melyik hatóság köteles fizetni (mivel a tábor korábban a BM ellenőrzése alatt állt). A vitát végül május 11-én, egy megállapodás aláírásával oldották fel, amelyben tételesen szerepelt, hogy mely munkálatot melyik hatóság köteles fizetni. Potecz 1950. június 13-án megbeszélést tartott Almási János (ÁVH műszaki osztály) és Püspök Zoltán építészekkel (Általános Építő Intézet Nemzeti Vállalat, ÁÉTI) – az alábbi átépítési, renoválási munkák voltak napirenden:³⁵⁸

- „H” jelű épület³⁵⁹ I. emeletén található két lakást átalakítani úgy, hogy belőlük egy parancsnoki rész (szoba, előszoba, gépírói szoba, mosdó) és vele kapcsolatban egy helyettesi, illetve három előadói szoba,
- a helyettesi szobával kapcsolatban egy 20 négyzetméter nagyságú segédhivatali helyiség,
- Gazdasági Hivatal számára három helyiség mosdóval,
- „F” jelű épületben 4-6 zuhanyzó kialakítása,³⁶⁰
- a víztoronyban kórházrészleg, illetve a hozzá tartozó kórtermek és elkülönítő helyiség.

A „Marcsa” fedőnevű építkezési munka kivitelezésével megbízott Budapesti Egyesült Középítési Vállalatnak június 20-ig el kellett készülnie a víztorony és az elektromos hálózat szerelési munkáinak hátralévő részével, a belső átalakításokkal, illetve a belső kerítés megépítésével, július 15-ig pedig az „M” jelű épület építésével és az „F” jelű épület átépítésével. Mindezek mellett szükség volt még egy víztározó medence építésére, a parancsnoki épület és a törzsépület átalakítására, renoválására. A belső mellett a külső kerítést is erősíteni kellett: három sor szögesdrót került elhelyezésre.³⁶¹

1950. augusztus 7-én költségvetési tervezet került benyújtásra, mely az alábbi elemeket tartalmazta: ivóvízszivattyúhoz szükséges távvezérlő berendezés felszerelésére, víztorony világítástechnikájának kiépítése, villámhárítók felszerelése több épületre, az „F” épület elektromos berendezésének átalakítására. A tervezőmunkát Fehérváry Aladár, az ÁÉTI II. számú tervezőosztály vezetője végezte el.

³⁵⁷ MNL OL XIX-B-1-az-54/2461/1953. 50. Belső karhatalom alakulatainak szervezeti felépítése (ceruzával odaírva: „60 fő”)

³⁵⁸ Bank, 2013: 301.

³⁵⁹ Nem ismert, de feltételezhetően a törzsépület.

³⁶⁰ Dénes Béla leírása szerint ez a szűrő épülete (Dénes, 1991: 147.)

³⁶¹ Bank, 2013: 301–303.

A tervek körül ismételten összetűzések alakultak ki, a régi vitatéma került ismét napirendre. Jelentős problémát eredményezett az is, hogy (mint ahogyan az 1950. szeptember 22-én tartott megbeszélés rámutatott) sokszor az eredeti tervektől el kellett térni, így a pótmunkákkal együtt a tervezett összeg kétszerese lett az építés költsége. Számtalan kisebb-nagyobb kivitelezői hibát is feltártak, amelyek végül azt a megoldást eredményezték, hogy a vállalat akkor kapja csak meg a munkáért járó összeget, ha az összes feltárt hibát kijavítja.³⁶²

A *Szabad Európa Rádió* értesülései kifejezetten részletesen mutatták be a tábor belső kialakítását.³⁶³ A tábor belső elrendezése ugyan ismert volt már a korábbi időszakok visszaemlékezéseiből, de néhány kiegészítő információval mégis szolgál a leírás: az I. és a II. ezred külön kerítéssel volt elválasztva a tábor többi területétől. A II. ezredhez közel volt a beszélőcsarnok, amelynek befogadóképessége nagyjából 200 fő volt (internáltak és hozzátartozók együtt). A fogdaépület kettős ráccsal volt elválasztva a tábor többi részéről, az ÁVH személyzeti körlete az egyemeletes törzs-épületből és a kétemeletes legénységi körletből állt.³⁶⁴ A III–V. körletek külön két és fél méter magas téglafallal voltak körülvéve, tetején szögesdróttal, az épületek beosztása megegyezett. A 2–3. számú szobák összetétele vegyes volt: borbélyok, egészségügyi megbízott és az internált irodisták laktak itt, a 4. szobában hatvan főt lehetett elhelyezni. Az első emeleten az 5–8. számú, a második emeleten pedig a 9–12. számú szobák voltak. Ezek közül a páros számúakban hatvan, a páratlan számúakban 30 internált számára volt hely. A pincéknek is volt funkciójuk: a 3. ezredé ruhatár, a 4. ezredé konyha, az 5. ezredé pedig fürdő volt.³⁶⁵ Kistarcsán az egy női és négy férfi ezred létszáma 3000 fő körüli volt, közülük körülbelül 400 nő (az országban egyedül ebbe a táborba kerültek női internáltak). A tábor 1950-es iktatókönyvében 2452 bejegyzett név olvasható.³⁶⁶ Zuhanyzási lehetőség minden héten, szombatonként volt engedélyezve két perc erejéig (ezt átlépve minden körülmények között elzárták a csapokat). A számok jól mutatják ennek kivitelezhetetlenségét.

Az internáltakat 10-20 fős csoportokban hozták be a táborba rabszállító autókkal, illetve teherautókkal, párosával összebilincselve. Legelőször a tábor többi részétől fallal elkülönített szűrőépülettel találkoztak, ahol a falnak szembe állítva

³⁶² Uo.

³⁶³ Az informátor egy vasutas volt (neve nincs említve), aki 1950. szeptember 4. és 1951. június 3. között volt internálva Kistarcsára.

³⁶⁴ Nem ismert, hogy pontosan melyik volt ez az épület, de feltételezhetően a III. ezred és a kerítés közötti, melyet Madaras rajzán „rendőri kultúrházként” tüntetett fel.

³⁶⁵ HU OSA 300-1-2-24117 "The Kistarcsa Internment Camp", 22 August 1952.

³⁶⁶ ÁBTL 4.1. A-501. 1950-es kistarcsai iktatókönyv

kellett várniuk (hóban és esőben is), míg egyesével behívták őket, és felvették az adataikat. Az adminisztrációt követően (akár több hónapra is) a szűrőben maradtak, majd áthelyezték őket a III. ezred 1. (földszinti) szobájába, ahol egy hónapot töltöttek (itt a létszám 30 fő körüli volt). Ezután osztották szét a „növedéket” (német megfelelője alapján „Zuwachs”-nak hívták őket) az ezredbe. Juhász Imre kovácmester elbeszélése szerint 1951. január 2-án Szegedről kocsival hozták fel őket Kistarcsára: 22 férfit és egy nőt. Ők először 1952. január 3-án írhattak levelezőlapot hozzátartozójuknak, illetve februárban fogadhattak először látogatót. A közel egy év alatt családja semmilyen hivatalos értesítést nem kapott tartózkodási helyéről egészen 1952 februárjáig.³⁶⁷

A tábor hermetikusan lezárták, az ezred ablakait bemeszelték, a mozgási lehetőségeket pedig jelentősen korlátozták. Reggel öt és hat óra között volt ébresztő, majd létszámmellenőrzést követően reggeliosztás. Napközben csak a szobában lehetett tartózkodni, a szomszéd szobába pedig csak engedéllyel lehetett átmenni. Mosdóhasználatra délelőtt és délután is kétszer volt lehetőség, éjszaka viszont nem lehetett kimenni. Tiltott volt az ezredet elhagyni. Két alkalom számított kivételnek: az épületenként történő ételosztás és a napi egy óra séta. Séta közben lehajtott fejjel, hátratett kézzel lehetett csak közlekedni. Az addig elviselhetőnek nevezhető fogvatartási körülmények jelentősen romlottak. Délben ebéd, hat órakor pedig vacsoraosztás volt. Kilenc óráig lehetett mosdóba menni, utána a körletparancsnokok zárták a szobákat. Korlátozták a fogvatartottak és hozzátartozóik közötti levél- és csomagforgalmat, csomagok híján pedig nem lehetett mivel kiegészíteni a korábban is gyenge (5-600 kalória körüli) étellel.³⁶⁸ Később ezen enyhítettek (feltételezhetően a teljes legyengülés elkerülése végett), és engedélyeztek havonta fél kg cukrot, szalonnát és lekvárt csomagban beküldeni³⁶⁹ (bár ez nem volt előírászerű, az ügyeletes „hipiselő”³⁷⁰ ÁVH-s őről is függhetett. Az alacsony szintű étellel azzal magyarázták, hogy mivel a kijelölt körleten kívül senki nem dolgozik, nincs szükség jelentős ételadagokra. Nem engedélyezték ugyanakkor az 1950 májusáig rendszeresen megtartott vasárnapi miséket. A táborparancsnok vélekedése szerint „hiába imádkoznak az Istenhez, amíg az Ávó el nem engedi magukat, innen az Isten se szabadítja ki az ittlévőket”.³⁷¹ A papi szobában ugyanakkor a tiltás ellenére tartottak miséket. Brusznai József római katolikus plébános (aki három évet és két hónapot töltött internálás alatt) emlékezete részletesen bemutatja ennek körülményeiről: 1950 májusa előtt még maguknál

³⁶⁷ Szent, 1995: 222–223.

³⁶⁸ Sztáray, 1981: 5.

³⁶⁹ Körösmezey (é. n.): 12.

³⁷⁰ Csomagátvizsgálás

³⁷¹ Uo.

tarthatták a misézéshez szükséges tárgyakat, az ÁVH időszakában ez már nem volt megengedett. Éppen ezért a kehely helyett gyógyszerfiolát, paténa helyett pedig a cipőpaszta fém dobozfedelét használták. Kenyeret csomagban kaptak, amit apró kockákra vágtak, misebort pedig a csomagban becsempésztett élesztőből és szőlőből, helyben készítettek. Maguknak a miséknek a megtartása nem volt egyszerű feladat, „*kezünkbe vettünk egy-egy marxista könyvet, amelyek olvasását engedélyezték; ültünk a priccsen, s úgy tettünk, mintha olvasásba mélyednénk. (...) Amikor fogvatartóink látták, a papi közösség milyen lelki békében él, civil szobaparancsnokot helyeztek hozzánk. Péter Mócsy³⁷² minden nap kihívta őt egy sakkipartira, s míg ők játszottak az asztalnál, valaki hang nélkül mondta a szentmisét, mi pedig ugyancsak némán belekapcsolódtunk*”³⁷³

Éjszakánként zajlottak le a kihallgatások, így az aláírt vallomásokat rövid időn belül tovább lehetett küldeni a budapesti központba. Havi egy alkalommal tartottak tíz perc hosszúságú „beszélőt”. Ekkor az internáltakat és a hozzátartozókat betelérték a csarnokba, amelyet középen kettős drótháló választott ketté. A hálók között nagyjából egy méter távolság volt, ebben a sávban sétáltak, valamint az internáltak mögött álltak az őrk. Ilyenkor az internáltak legalább láthatták szeretteiket, ugyanis a zajtól és az egyre hangosabb kiabálástól nem hallotta egymást a két oldal.

Súlyos morális problémának számított, hogy minden szobában beszervezett az Antal Ferenc áv. hadnagy által vezetett operatív csoport egy-két besúgót („vamzer”),³⁷⁴ akiknek társaikról rendszeresen jelentést kellett írniuk abban a reményben, hogy ezáltal jobb elbírálás alá kerülnek a hatóságok szemében. Megszüntették a műhelyeket, a játékgyárat is bezárták, és miután már nem volt szükség a szakmunkások elkülönítésére, feloszlott az I. ezred. Mivel a táborba nemcsak a civil életből kiszakított emberek, de a politikai és államvédelmi körök kegyvesztett tagjai is ide kerültek. Ismert a Szombathelyi Katonapolitikai Osztály egykori vezetőjének esete, akit több egykori áldozata többször megvert. Az őrknek kedvezni akaró egykori századost – mivel aktív besúgó volt – szobaparancsnoknak jelölték ki, az incidensek után viszont külön cellába kellett zárni.³⁷⁵

A napi sétát követően vissza kellett vonulni a körletekbe, a szobákon belül kellett tartózkodni. Játsszani volt lehetőség, legfőképpen a saját készítésű dominókkal, kártyapaklikkal, bár olykor a hirtelen a szobára törő ügyeletes karhatalmista ezeket is elkobozta. Olvasásra a nap folyamán volt lehetőség: szépirodalmi vagy pártkönyveket.

³⁷² Mócsy Imre (1907–1980) jezsuita szerzetes

³⁷³ Közli: Elmer, 1993: 8.

³⁷⁴ A német tolvajnyelv *Wamser* szavából (jelentése: „besúgó”)

³⁷⁵ HU OSA 300-1-2-9869 "Privileged Internee at Kistarcsa", 30 October 1951.

❖ KISTARCSA, AZ ELOSZTÓKÖZPONT

Mindazonáltal az internáltak megpróbáltatásainak nem feltétlenül Kistarcsa volt a végállomása. 1950 júniusában kezdték meg gyors ütemben egy új tábor, illetve kőbánya kijelölését, majd miután a Titkárság július 12-i ülésén jóváhagyták a rendőrhatalósági őrizet alatt állók foglalkoztatására vonatkozó javaslatot, július 19-én megkezdődött a recski kényszermunkatábor feltöltése. Hasonlóan 1949 márciusához, ekkor is egy kisebb, 35 fős csoport érkezett először – a Mosonyi utcai Toloncházból Recskre. Kistarcsán már ezt megelőzően is voltak kisebb (5-10 fős) átcsoportosítások. Ezeket jellemzően úgy magyarázták, hogy a központba kerülnek kihallgatásra – bár a visszaemlékezések szerint senkit nem hoztak vissza, akit elszállítottak korábban ezzel az indokkal. 1950 augusztusától Kistarcsa funkciója megosztott volt: egyrészt a letartóztatott személyek ide kerültek az internálási véghatározat kihirdetése után (a férfiak ideiglenes elhelyezése volt a többi tábor felépüléséig, a nők az I. ezredben voltak állandó őrizetben), másrészt itt osztották szét a (férfi) internáltakat az átszállításokhoz. Egyre többször hangoztatta a személyzet, hogy szabadítások következnek, melyet kezdetben a foglyok kissé örömtelinek nevezhető várakozással figyeltek. Azonban egyre több jel utalt arra, hogy a táborból elhurcolt emberek nem lettek szabadok. Ezt alátámasztotta az is, hogy a „szabaduló” internált hozzátartozói annak ellenére is jártak „beszélőre”, hogy szerettük már nem volt a tábor állományában. Augusztusban 10-15 fős csoportokat szólítottak fel, hogy teljes felszereléssel jelenjenek meg a táborparancsnok előtt. A hónap során hozzávetőleg 150 embert szállítottak át Recskre. Csomagjaikat a táborban kellett hagyniuk, amiket aztán a Mosonyi utcába szállítottak, ahol elraktározták. A szubjektív vélekedés az volt a Kistarcsán maradók között, hogy azokat szállítják el, akik „nagyobb súlyú bűncselekményt” követtek el.

Erdey munkájában több helyen találhatók részletinformációk mind saját, mind pedig az utánuk érkező, Kistarcsáról származó internált csoportokról. Elhurcolásuk történetére így emlékszik: *„Elérkezett 1950. augusztus 18-a, mely mindannyiunk életében sorsdöntő változást hozott. 8-10-es csoportokba osztott fogva tartottak neveit olvasta fel Bozsik főhadnagy, a szőke, alacsony, sovány nyomozó. A felolvasottaknak minden holmijukat, csajkájukat, tisztálkodószereiket össze kellett csomagolniuk, majd – mint ahogy az ablakrepedéseken át láthattuk – megindultak a szűrőépület, vagyis "egeres" felé. (...) Nagy boldogságomat még tetézte, hogy a felolvasó Óvári operatív hadnagy a következőket mondta: „Igazán nagy szerencséje van magának Erdey, maga is szabadul.” Tíz másik társammal, kíséret mel-*

lett megindultunk a szűrőépület felé. Odaérkezve, az egyik nagyobb terembe kerültünk, ekkor kb. 15 óra lehetett. Ott találtuk az ágyakon ülve a többi előttünk "szabadulót". Lehattunk ekkor már vagy harmincan.³⁷⁶

Az év utolsó negyedében tovább folytak az átszervezések. Madaras így emlékezett az elhurcolásukra: „1950. október 25-én felolvasták az én nevemet is. Innen kezdődött az igazi félelem, a bizonytalanság, ami három évig tartott a recski megsemmisítő kényszermunkatáborban. A beszélő helyiségbe vittek mindenkit, körülbelül 180-200-an lehattunk. Sorba állítottak minket úgy, hogy az előre elkészített szalmazsákhoz kellett állni, amiben már benne volt egy khaki színű leselejtezett ávos köpeny, zubbony, nadrág és egy pár csizma, vagy bakancs, ami teljesen össze volt száradva. A köpeny és a zubbony hátán, a nadrágnak meg mind a két szárán, elől-hátul, 8-10 cm. széles vörös csík volt festve. így voltunk megjelölve, nehogy össze tévesszenek minket az ávosokkal. (...) A nálunk lévő fehérműket és a tisztálkodószereket vihetjük magunkkal, de a megmaradt élelmet nem vihetjük. (...) Az összecsomagolt és névvel ellátott holmikat kivittük az udvarra, ahol már 2-3 méter magasan össze voltak dobálva az előző csomagok. (...) Délelőtt 10 órától este 10 óráig voltunk a beszélő helyiségben, mikor mindenkit név szerint kikísértek a tábor mögötti kis utcába, ahol géppisztolyos ávosok álltak két oldalt sorfalat, s még mellettük egy-egy szuronyos puskával rendelkező ávos katona. A dupla sorfal közé minket sorakoztattak fel ötösével. (...) Már indulás előtt le volt zárva az egész környék, senkit sem lehetett látni, de a sötét ablakok mögött biztosan sokan nézték végig a menetet, ami a bizonytalanság felé elindult. Kistarcsai HÉV megállóhoz kísérték minket, ahol egy rövid szerelvény már bent állt. Körülbelül 3-4 tehervagon volt, amit egy motoros HÉV kocsit vontatott. (...) Egy-egy vagonba, körülbelül 60-70 internáltat tuszkoltak be, ahol semmi ülőalkalmatosság nem volt, csak a csupasz padló. Természetesen világítás nem volt, teljesen sötét lett, mikor ránk zárták az ajtókat. (...) Éreztük, mikor a vagonok elé akasztották a motoros kocsit, amiből arra következtettünk, hogy még a vezető se lásson minket. (...) A szerelvény elindulásakor kezdődött a találgatás, hogy hova is visznek minket, és még mi vár ránk, ha egyáltalán megérjük a holnapot. Annyit megállapítottunk, hogy Gödöllő felé megyünk.”³⁷⁷ A csomagok most is a Tolonházba kerültek, ahol tartalmukat szétválogatták, mivel, ahogy egy jelentés fogalmazott: „a csomagok nagy részének tulajdonosait úgysem tudjuk megállapítani, mert szállítás közben a névcédulák elvesztek”.³⁷⁸ A mintegy 500 internáltat másnap kora reggel, ötös oszlopokba rendezve, futólépésben terelték

³⁷⁶ Erdey, 2002: 144.

³⁷⁷ Madaras, 2004: 62–64.

³⁷⁸ ÁBTL 2.1. XII-4. 117. 1950. november 2-i napi jelentés

be a recski táborba. Ennek a két ismert kistarcsai csoportnak is ugyanaz volt a feladata: a kijelölt területen található erdőszakasz kipusztítása, majd az így keletkező alapanyag felhasználásával a végleges barakképületek felépítése. A harmadik csoport kistarcsai internált (szintén körülbelül 500 fő) 1951 januárjának végén érkezett.

1951 márciusában Urbán Rezső áv. főhadnagy³⁷⁹ váltotta Potecz századost (aki az ÁVH VI. Osztályának osztályvezető-helyettese lett) a táborparancsnoki posztton, egészen 1953. november 17-ig, amikor áthelyezték Kistarcsáról Komlóra (ekkor már századosi rangban) mint a Kőbánya Munkahely parancsnokság parancsnok-igazgatója. 1951 során értesülések szerint a tábor létszáma 3-3500 fő körüli volt. Dolgozni csak a falakon belül lehetett, külső munkahely nem volt. A 3–5. ezredek pincéiben kialakított helyiségekben dolgozhattak kizárólag a 4. ezredbe beosztott internáltak, a többi épületben „nemdolgozók” voltak. Fizetségük egy tál étel volt a napi koszt maradékának kiosztásából.

Átszállítás nemcsak Recskre, de más táborokba (elsősorban a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) alá tartozó munkahelyekre) is történt. 1951. június 3-án hozzávetőleg száz embert tereltek be a beszélőcsarnokba, majd húszasával teherautókra pakolták, és Oroszlányba szállították őket.³⁸⁰ Oroszlányba került internáltak közül ismert Fehér József hatvani vasutas is.³⁸¹ Állami beruházások kivitelezési munkáihoz is vittek el internáltakat, Nagy Ferencet például három hónapra az Inotai Alumíniumkohó építésére vitték.³⁸²

Erősen feltételezhető, hogy az internáltak egy része – habár hatósági intézkedés alatt álltak – még ezt igazoló dokumentummal sem rendelkeztek, és mégis bekerültek a táborba. Lőke Gyula áv. alezredes 1952. január 23-i utasításában elrendelte, hogy annak kézhezvételét követően a tábor csak véghatározattal ellátott internáltakat fogadhat, kivéve azokat, akik számára ő maga (mint a VI/2. Osztály parancsnoka) állított ki szolgálati jegyet. Emellett kötelezte Urbánt, hogy jelentésben számoljon be azokról, akik ebben az időben internálási határozat nélkül voltak Kistarcsán.³⁸³ Az év további részében Urbán főhadnagy és az operatív csoport vezetője, Antal Ferenc áv. hadnagy számtalan más jelentés szerzői is voltak.

³⁷⁹ Született 1917. augusztus 25-én, államvédelmi főhadnagy, táborparancsnok, rendőr nyomozó hadnagy.

³⁸⁰ HU OSA 300-1-2-24117 "The Kistarcsa Internment Camp", 22 August 1952.

³⁸¹ Marschal, 2016: 51.

³⁸² Szent, 1995: 224.

³⁸³ ÁBTL 2.1. XII/8. 74-107/1952.01.23. Kötelező internálási véghatározat bevezetése (utasítás)

1952 júliusa és decembere közötti működésükről a gyakorlatilag napi szinten megküldött operatív jelentések tanúskodnak. Az év folyamán 1402 embert szállítottak Kistarcsára. A táborparancsnok 1952. december 24-én³⁸⁴, illetve december 31-én³⁸⁵ kelt kimutatásából ismertek a kezdő és záró létszámadatok:

Létszámadatok	összesen	ebből férfi	ebből nő
1952. január 1.	1321 fő	1001 fő	320 fő
1952. december 24.	1422 fő	n.a.	n.a.
fogyaték dec. 24-ig	119 fő ³⁸⁶	n.a.	n.a.
növedék dec. 24-ig	220 fő	193 fő	27 fő
1952. december 31.	1398 fő	1066 fő	332 fő
fogyaték dec. 31-ig	146 fő	130 fő	16 fő

(forrás: ÁBTL 2.1. XII/8. 74-3598/1952. és ÁBTL 2.1. XII. t. - sz. n. 1952.12.31.)

A jelentésből ismert még, hogy az év során 13-14 öngyilkossági kísérlet történt, de egyik sem végződött halállal. 1952. január 1. és december 24. között összesen 25 internált hunyt el a táborban. Közülük 10 esetében tuberkulózist állapított meg Szabó Ernő áv. őrnagy, a tábor orvosa, 15 esetben pedig valamilyen betegséget jelentett a halál okaként (ilyenek voltak a végelgyengülés, leukémia, agyvérzés, valamint tüdőgyulladás).³⁸⁷ Az éhezés és a fűtetlen szobák fokozták a problémát, Dénes Béla internált orvos szerint „Kistarcsa a szó szoros értelmében Magyarország első számú tbc-fertőzési fészkevé vált”. Szerinte a tábori állomány 30-35%-a volt érintett a fertőzésben az 1953-as kiürítés idején.³⁸⁸

Az őrszemélyzet létszáma 54–62 fő volt (1952 decemberében 55, 1953 elején pedig 63 volt az őrséget adók száma). Az épületek közvetlen őrizetéhez elegendő volt mindösszesen két őr: egy épületparancsnok és egy-egy ügyeletes karhatalmi

³⁸⁴ ÁBTL 2.1. XII/8. 74-3598/1952. Kimutatás az 1952. január hó 1-től 1952. december 24-ig bezárólag történt növedék, illetve fogyaték változásáról, 1952. december 24.

³⁸⁵ ÁBTL 2.1. XII. t. - sz. n. 1952.12.31. Évi létszámjelentés (Kistarcsa)

³⁸⁶ Ebből 21 fő más szervhez, 61 fő más objektumba került, 12 fő szabadult, 25 fő meghalt.

³⁸⁷ Müller, 2017: 3–4.

³⁸⁸ Dénes, 1995: 155.

őr (egy nappal és egy éjszaka). Az épületparancsnok csak az internáltak közvetlenül kijelölt ún. körletparancsnokával (az internáltak között egyszerűen csak „körlet”) volt kapcsolatban, aki alá a szobaparancsnokok tartoztak. A „körlet” legfőbb kiváltsága a táboron belüli szabad mozgás volt. Ismert több egykori „őrszem” neve, többek között Dobány Sándor (rendfokozat ismeretlen; 1950–1951),³⁸⁹ Engedi László áv. őrzető (1950–1951),³⁹⁰ Müller Károly áv. őrmester.³⁹¹ Vizsgálóként dolgozott 1952-ben Tamás György áv. alhadnagy.³⁹²

Az ÁVH beosztott személyzetének magatartásáról és a fegyelmezés módjairól kevés hivatalos információ áll rendelkezésre, a durva bánásmód árnyalatairól a visszaemlékezésekből kaphatunk képet. 1952-ből ugyanakkor mégis ismert az év második felének statisztikája: 26 alkalommal került sor valamilyen formájú fenytetésre, ebből 15 esetben (egy-három óra időtartamú) kurtavas, 8 alkalommal utaltak ki sötétzárkát (6 esetben női internálttal szemben), továbbá egy-egy alkalommal volt két hét magánzárka, kényszerzubbonny alkalmazásával fogda, illetve tíznapi fogda a büntetés.³⁹³ A hatósági fellépések hatásosak voltak, a táborban lévők – látva társaik állapotát – igyekeztek betartani a legjelentéktelenebbnek tűnő előírásokat is. B. Kiss Béla volt áv. őrmester ugyanakkor mégis megpróbálkozott a lehetetlennel: 1952 júliusában az egyik napi séta alkalmával a karbantartó üzem kapujához rohant, hogy azt megpróbálja kinyitni és így kijutni. Próbálkozása sikertelen volt: az őrség megállította.³⁹⁴

A tábor víztornyában (amelyet eredetileg élelmiszerraktárnak is szántak) működött kórházi részleg is – inkább elkülönítő, gyengélkedő, mintsem orvosi célra különösebben felszerelt létesítmény. Ennek internált vezetője dr. Zimányi István gyermekgyógyász, kandidátus volt, asszisztense pedig dr. Herglőz Jenő szívgyógyász, gyógyszerész volt, akinek szakértelme jelentősen hozzájárult a diagnosztikai munkához. Ide került át Dénes Béla orvos (1952. június 28-án érkezett, és hat hónapig volt tábori orvos) a „szűrőt” követően.³⁹⁵ Itt dolgozott még dr. Bencze Elemér orvos is, aki azért került az ÁVH látókörébe Dénes elmesélése

³⁸⁹ ÁBTL 2.8.1. - 1266 Dobány Sándor (Baranya m.)

³⁹⁰ ÁBTL 2.8.1. - 11927 Engedi László

³⁹¹ ÁBTL 3.2.4. K-424. Pödör László ügye. Müller Károly áv. őrmester jelentése (Kistarcsa, 1951. október 10.). 14–15. Közli: Csorba, 2012: 39–40.

³⁹² ÁBTL 2.8.1. 5607 Tamás György

³⁹³ Müller, 2017: 1–4.

³⁹⁴ ÁBTL 2.1. XII/8. 74-2201/1952.07.28. Jelentés B. Kiss Béla (volt áv. őrm.) internált szökési kísérletéről

³⁹⁵ Dénes, 1991: 148–150. (megjegyzés: Dr. Zimányi István neve szerepel az 1950-es iktatókönyvben)

szerint, mert egy rosszul lévő nőhöz hívta ki a mentőket, aki később hálából találkozóra hívta – az ÁVH ugyanakkor a nőt kémkedéssel gyanúsította.³⁹⁶ A rab orvosokat a víztorony egyik földszinti szobájában helyezték el, felettük volt a főorvosi szoba. Őrség nem volt a kórházzrészlegen – tartottak a fertőzésveszélytől.

Eszközök híján műteni nem volt lehetőség, csak belgyógyászati esetek kerülhettek az első emeleti elfekvőbe. A második emeleten csak idős betegek voltak, viszonylag nagy számban. Jól kihasználható lehetőség volt Zimányi főorvos és kollégái részéről, hogy szabadon felvehettek bárkit a kórházba, így segítve azokat, akiknek állapota jelentősen megromlott. Előszeretettel hozattak így át papokat, szerzeteseket a III. ezredből. Ha gyanú merült fel, hamisított laborleletekkel fedezték őket.

A kórházi munka java részét a „rendelés”, ezen belül a (felszerelés hiányában felületes) orvosi vizsgálatok, illetve a diagnózisok felállítása tették ki. Reggel fél nyolctól 11 óráig fogadtak vizsgálatra várókat, miközben a laboratóriumi vizsgálatokat és a gyógyszerbeszerzést is a rab orvosoknak kellett intézni. Dénes Béla határozottan állítja, hogy rab orvosi működése alatt Szabó őrnagy (aki közvetlenül felügyelte munkájukat) egyetlen alkalommal sem végzett rendelést és vizitet, mivel szerintük ők „úgyis remekül értik a dolgokat”.³⁹⁷ Mint korábban is említésre került, rohamosan nőtt a táborban a tbc-fertőzöttek száma.

A tábor felszámolásának megkezdése előtti napokban készült egy összegző jelentés az 1953. július 1–31. közötti egészségügyi helyzetéről. Ez alapján:

- a tábori kórházban 174 főt ápoltak
- elhalálozott 1 fő
- az aktuálisan ápolt betegek közül 41 belgyógyászati, 1 sebészeti és 2 idegyógyászati eset volt³⁹⁸
- a teljes betegforgalom a rendeléseken: 1523 fő, közülük új beteg 114 fő, belgyógyászati okok miatt 1024 fő, a rendelésen megjelentek közül külső kórházba szállítva 17 fő.

A jelentés kitér az egyes, a tábori kórházban kezelt betegségfajtákra, így a leírt adatok jól szemléltetik a táborban uralkodó egészségügyi veszélyhelyzetet. A tuberkulózissal (tbc) diagnosztizáltak száma 105 volt (közülük 7 nő), illetve majdnem ugyanennyi embert, 102 főt kezeltek tbc-gyanúval (közülük 9 nő). Ezekben

³⁹⁶ Dénes, 1991: 152. (megjegyzés: Dr. Bencze Elemér neve szerepel az 1951–1953-as iktatókönyvben)

³⁹⁷ Dénes, 1991: 155.

³⁹⁸ A jelentés szerint az ápoltak száma 44 (sic!).

az esetekben folyamatos laboratóriumi felülvizsgálatot kellett végezni, gyógyszeres kúrában, dupla étellemezésben, rendszeres C- és D-vitamin ellátásban, illetve naponta kb. hat óra hosszú levegőztetésben részesülnek. A gyógyszeres kezelés eredményes volt, a gyógyulás jelei 24 főből 17-nél rövid időn belül jelentkeztek. A táborban a jelentés elkészítésekor nem volt Röntgen-készülék, aktív tüdőkezelésre szolgáló felszerelés és szakorvosi ellenőrzés, ezért a jelentés írója szerint a korszerű gyógykezelést nem lehet kivitelezni.

A további jelzett megbetegedések: kórosan emelkedett vérnyomás, idült szívizom- és érelváltozásra utaló tünetek 122 internálnál (közülük 26 nő), idült szívbaj 36 fő esetében (közülük 8 nő) észlelhető. 179 internált (közülük 18 nő) volt alultáplált, esetükben július közepén dupla étkeztetésre tettek javaslatot, vitamin-kúrával kiegészítve szükség szerint. Befejezésként megemlíti, hogy a táborban 64 fő (közülük 8 nő) életkora magasabb 60 évnél.³⁹⁹

❖ AZ ELSŐ RÉSZLEGES FELÜLVIZSGÁLAT

Bibó István tanulmányaiban írt a magyar demokrácia válságának kezdeti jeleiről, és már az 1945-től kibontakozó, akkor még az államrendőrség által kezelt ítélkezési rendszerrel kapcsolatban is fogalmazott meg aggályokat: „*Ne felejtsük el, hogy tartósan internálva azok vannak, akikkel szemben népbírói eljárásra nincs ok. Ezt az üzemet tehát egyszer úgyis meg kell szüntetni, mert egyszer be fog állni a bűn és a bűnhődés közötti arány teljes megbillenése. Ez az a pillanat viszont, amikor azután teljes bizonyossággal számíthatunk arra, hogy akik az internálótáborból kijönnek, onnan mint a demokrácia halálos ellenségei jönnek ki. Ezt meg kell előzni, mert ha kivárjuk, akkor aztán hiába tartunk az internáltaknak búcsúszónoklatokat a demokrácia engedékenységeiről.*”⁴⁰⁰

Az állambiztonsági szervek alapvetően nem mutattak arra utaló jelet, hogy bárkit, aki őrizetük alá került, rövid úton elbocsátának. Kezdetekben egyedi kezdeményezések voltak ugyan, de ezek nem feltétlenül vezettek eredményre. Dr. Czapik Gyula egri érsek a katolikus egyház képviselőjeként kérvényezte a Paritásos Bizottság⁴⁰¹ 1950. szeptember 19-i ülésén a Belügyminisztérium illetékeit a

³⁹⁹ ÁBTL 2.1. XII/8. 74-2399/1953.07.31. Havi orvosi jelentés internált rendelésről (Kistarcsa)

⁴⁰⁰ Bibó, 1990/II: 40–41.

⁴⁰¹ A Magyar Népköztársaság kormánya és a Római Katolikus Püspöki Kar között 1950. augusztus 30-án kötött megállapodással létrehozott vegyes bizottság, amelynek három hónapos működése során kellett a szerzetesrendek felszámolásával kapcsolatos vitás ügyeket rendeznie.

szerzetesrendek működésének megvonását követően Kistarcsára került 39 egyházi személy ügyének sürgős kivizsgálását, és amennyiben internálásuknak nincs érdemi oka, szabadon bocsátásukat.⁴⁰² Október 7-én dr. Pétery József váci püspök jelentette az egyházmegye elhurcolt papjainak névsorát Grósz József kalocsai érseknek. Ekkor még csak Márk Lajos újpestmegyeri plébánosról, Regőczy István kisváci lelkészről és Winkler József kispeszt-wekerletelepi esperes-plébánosról tudta biztosan, hogy bírói ítélet nélkül kerültek Kistarcsára,⁴⁰³ később aztán kiderült, hogy a többi letartóztatott pap is a táborban volt, úgymint dr. Széll Kálmán prelátus kanonok, dr. Oetter György irodaigazgató kanonok és dr. Brusznai József teológiai tanár.⁴⁰⁴ Velük együtt tartották fogva Bíró Bertalant, Kistarcsa plébánosát (1947–1952) is. (Az ismert egyházi személyek névsorát emléktábla őrzi – a névsort lásd a *Függelékben*.)

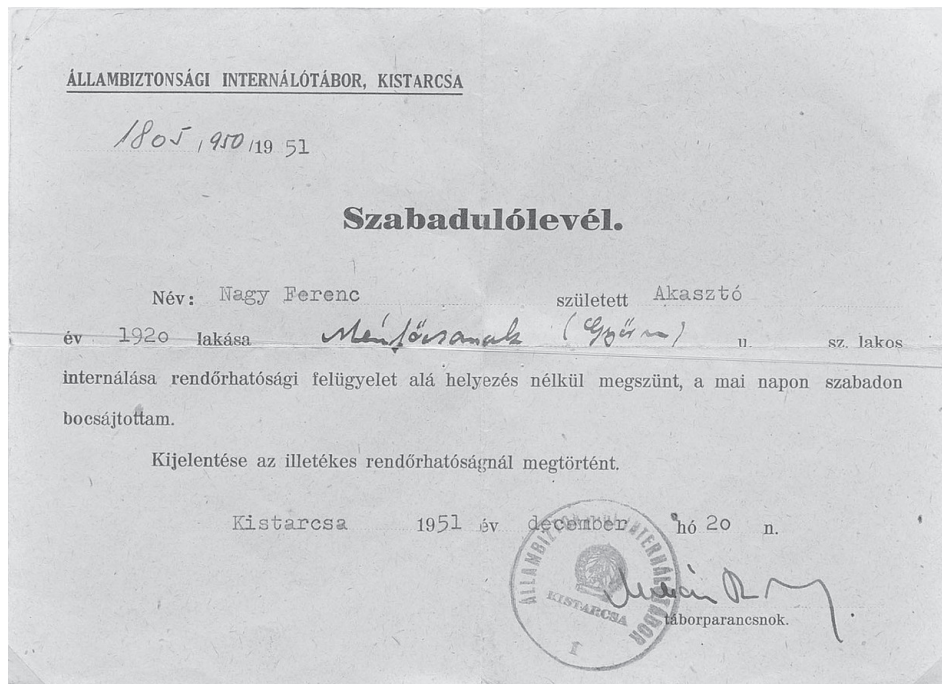
31. kép: Emléktábla Budapesten, a Mária utcai Jézus Szíve-templomban

⁴⁰² Gergely, 1991: 53–54.

⁴⁰³ Horváth M. – Pintér, 1996: 722.

⁴⁰⁴ Földvári, 2008: 53–54.

Két rövidebb felülvizsgálat ismert a táborrendszer történetében, viszont ezekről érdemi információ egyelőre nem áll rendelkezésre. Az első ilyen eset 1951 végén volt, amikor Kistarcsáról és Recskről is szabadulhattak, utóbbi kapcsán ismert, hogy december 20-án 34 internáltat szabadon bocsátottak – annak fejében, hogy aláírják saját beszerkezési nyilatkozatukat.⁴⁰⁵ Kistarcsával kapcsolatban az eddig felkutatott anyagok közül egyedül Nagy Ferenc szalézi szerzetes szabadulóllevele ismert, ennek keltezési időpontja 1951. december 20. volt.

32. kép: Nagy Ferenc szabadulóllevele
Kelt 1951. december 20-án, aláírás: Urbán Rezső táborparancsnok

1952-ben átfogóbb felülvizsgálatot terveztek a belügyi szervek az internáltak és a hadifoglyok ügykörében. Erről Dénes Béla emlékezete szerint az internáltak is értesültek, az a hír terjedt, hogy az összes személyi anyagot felülvizsgálják és elengedik azokat, akiket az 1950-es átvétel óta szabadon kellett volna bocsátani (volt, aki az előírt hat hónap helyett ekkor már harmadik éve volt Kistarcsán).⁴⁰⁶ Az 1952. július 9-i kollégiumi ülésen tárgyaltak az ügyek egyenkénti felülvizsgálatáról, me-

⁴⁰⁵ Bank – Gyarmati – Palasik, 2012: 43.

⁴⁰⁶ Dénes, 1991: 149.

lyet 1952. július 12. és október 1. között kellett volna lefolytatni. Az elkészített javaslat négy kategóriába sorolta az internálási ügyek felülvizsgálatát követő határozatokat: átadni a bíróságnak, átadni a KÖMI-nek, szabadítani, internált marad. Kistarcsán az ügyek felülvizsgálatának irányítását Turcsán József áv. őrnagy látta volna el. A felülvizsgálatok ugyan lezajlottak, de szabadítások nem történtek.⁴⁰⁷

Urbán Rezső áv. százados 1953. január 17-i jelentése szerint a kistarcsai internáltak létszáma 1396 fő.⁴⁰⁸ Ugyanebben a jelentésben említi a „Fogyatéék” rovatban szereplő nevek között Meszlényi Zoltán püspököt is.⁴⁰⁹ Az internált-vesztésglista rajta kívül számos esetet tartalmaz. Az egyik legkorábbi, ismert eset Jakab Benjamin jezsuita szerzetes 1950. július 5-i halála volt, azonban a táborból való kiadásának és a kistarcsai temetőben való titkos eltemetésének körülményei csak elmondásokból, visszaemlékezésekből ismert. Megemlítendő ugyanakkor egy visszaemlékezés a sírgondozásról: *„a falu lakói gondozzák, mert mint vértanút tisztelik! A falu lakói mondták: halottak napján a legtöbb virág és gyertya P. Jakab sírján van!”*⁴¹⁰ Somogyváry Gyula tisztázatlan körülmények között, súlyos betegsége nyomán, a kórházba szállítást követően halt meg 1953. február 12-én. Másnap, orvosi ellátás hiányában, gyógyszermegvonás következtében hunyt el Hány László vezérőrnagy is, a Magyar Királyi Honvéd Légierő első parancsnoka. Vid József jezsuita szerzetes, akit elkülönítve őriztek társaitól, szintén a táborban halt meg 1952. december 3-án.

33. kép: Vitéz Hány László sírja Budapesten, az Új Köztemető 301. parcellájában

⁴⁰⁷ Az 1952-es felülvizsgálatokról részletesebben lásd: Bank, 2017: 250–255.

⁴⁰⁸ ÁBTL 2.1. - XII. t. - sz. n. 1953.01.17. Heti változás jelentés (Kistarcsa)

⁴⁰⁹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára szerint pontatlan Meszlényi halálával kapcsolatban az általánosan elterjedt 1951. március 4-i időpont, mivel irataik szerint valójában 1953 januárjában, a Mosonyi utcai rabkórházban halt meg (lásd az előző lábjegyzetet).

⁴¹⁰ Idézi: W. Salgó, 2012: 19.

1953 februárjában már 1600 fő körül alakult a fogva tartottak létszáma. A leggyakoribb vád valamilyen rendszerellenes magatartás volt („izgatás, szabotázs”), de a tiltott határátlépést megkísérlők (Fejes Endre író is ezért került a táborba 1951-ben), valamint a disszidálók rokonai is Kistarcsára kerültek. A létszám 1953 márciusában 48 fővel növekedett, ide került még a 1953. március 26-án letartóztatott, majd őrizetbe vett 36 vasutasnő is.⁴¹¹

Sztálin halálát követően némileg oldódni látszott a politikai légkör. A szovjet vezetés nem volt elégedett Rákosi politikájával, azt Magyarország kapitális csődbe vezetéseként értékelték. Bíralták egyúttal a magyar belügyi szervek irányításának módját, illetve a szervek által alkalmazott módszereket is az emberek megfélemlítésére. Kíváncsiak az ország vezetésének megreformálása irányában egyben határozott előírás is volt: Rákosi maradhat ugyan a vezető szerepet betöltő MDP vezetője, de Nagy Imrét kell kinevezni miniszterelnöknek.⁴¹² Nagy Imre július 4-i megválasztásakor a Parlamentben elhangzott expozéjában, melyben bemutatta az „új szakasz” politikai irányelveit, ígéretet tett a korábbi rendszer törvénytelen, jogfosztó magatartásának felszámolására és az intézményi háttér felszámolására: „(...) a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabdlábra helyezésük az állam biztonságát, vagy a közbiztonságot veszélyeztetheti. Egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internáló táborokat pedig felosztatja. Ezzel a kormány lehetővé kívánja tenni, hogy a közkegyelemben részesülők és internáltak visszatérhessenek otthonaikba, családjukhoz, a társadalomba, hogy munkájukkal annak hasznos tagjává legyenek.”⁴¹³

1953. június 27-28-án volt esedékes a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének (MDP KV) az az ülése, amelyen kimondták, hogy Rákosi és köre tevékenysége kedvezőtlenül hatott a polgári, politikai és gazdasági folyamatokra, megrontotta a párt és a lakosság közötti viszonyt.⁴¹⁴ Az eltávolított felső vezetés

⁴¹¹ ÁBTL 2.1. 74-1060/1953.03.31. Kimutatás azon internáltakról, akik 1953 márciusában érkeztek a táborba

⁴¹² A korszak bővebb áttekintéséért lásd: Gyarmati György „A Rákosi-korszak. Rendszer-váltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956” című MTA doktori disszertációja (ÁBTL, 2010)

⁴¹³ Országgyűlési napló, 1967/I: 22.

⁴¹⁴ A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról (1953. június 27–28.) Közli: Izsák, 1998: 188–206.

legfőbb hibái közé sorolták az „adminisztratív módszerek” túlzott mértékű, alaptalan használatát: „*Még mindig fennáll nálunk az internálások rendszere, amely sok önkényeskedésre ad lehetőséget, és amely több mint 8 évvel a háború befejezése után, indokolatlan. (...) Számos esetben alaptalanul tartóztatnak le állampolgárokat, gyakran nem tartják be a törvényes, alkotmányos előírásokat, amelyek védik az állampolgárok jogait, személyes szabadságát és biztonságát.*”⁴¹⁵

1953. július 10-én a Minisztertanács utasította Erdei Ferenc igazságügy-minisztert az internálótáborok felszámolásával kapcsolatos előterjesztések kidolgozására. A javaslatot az MDP Politikai Bizottsága 1953. július 22-i ülésén elfogadta, és javasolta azt a Minisztertanács július 24-i értekezletén előterjeszteni, a határozatot pedig július 26-án kihirdetni.⁴¹⁶ Az elkészült tervezet a Minisztertanács 1953. július 24-i⁴¹⁷ értekezletének napirendjére került, melyen a rendőrségi őrizet alá helyezés megszüntetéséről szóló határozattal együtt elfogadták a közkegyelemről szóló törvényerejű rendelet javaslatát is.

Július 26-án kihirdették a Minisztertanács 1034/1953. számú határozatát a rendőrhatalmági őrizet alá helyezés (internálás) intézményének megszüntetéséről, valamint a kitiltások feloldásáról, illetve az Elnöki Tanács 1953. évi 11. számú törvényerejű rendeletét a közkegyelem gyakorlásáról.⁴¹⁸ Ez utóbbi jogszabály preambulumában kifejezetten érdekes bevezetőt ad a rendeletnek: „*Népközírtársaságunk ezzel az elítélteknek lehetőséget ad arra, hogy az Alkotmányban biztosított állampolgári jogokkal teljes mértékben éljenek s munkájukkal részt vegyenek hazánk építésében és erősítésében.*”⁴¹⁹

A táborok felszámolásának előkészítését ún. szabadító bizottságok intézték, országos szinten 58 bizottság működött (megyei bontásban). Gerő Ernő belügyminiszter június 25-én kiadott utasítása tartalmazta a szabadításokra vonatkozó főbb útmutatásokat:

- az Államvédelmi Hatóság által internáltak (vagyis a Recsken, Kistarcsán, Tiszaölkön, illetve Kazincbarcikán lévő) szabadítását 1953. augusztus 3-án meg kell kezdeni és szeptember 30-ig be kell fejezni,
- megbízza Lőke Gyula áv. alezredest, hogy július 28-ig tegyen javaslatot az egyes táborokban működő egy-egy bizottság névsorára, illetve megszabta a bizottságok összetételét is,

⁴¹⁵ Izsák, 1998: 193.

⁴¹⁶ A Politikai Bizottság határozata amnesztiáról (1953. július 22.) Közli: Izsák, 1998: 207–212.

⁴¹⁷ G. Vass – Kurecskó – Ring, 2008: 80–81.

⁴¹⁸ *Magyar Közlöny*, 1953/32: 195–198.

⁴¹⁹ *Magyar Közlöny*, 1953/32: 195.

- július 30-ig fel kellett terjeszteni a szabadulók névjegyzékét, megjelölve a „társadalomra veszélyes elemeket”, akik korlátozás alá esnek (rendőri felügyelet, letelepedési engedély korlátozása),
- augusztus 3-tól augusztus 31-ig naponta 50, szeptember 1-től naponta 100 főt kell elbocsátani a táborokból (először a kisebb bűncselekményért internáltak),
- a szabadulókat a szabadítólevél kiadása előtti napon el kell különíteni a többi internálttól annak érdekében, hogy tőlük át ne vehessenek, illetve át ne adhassanak semmit,
- a szabadulókat orvosi vizsgálatnak kell alávetni, a fertőző és súlyos betegeket nem lehet elbocsátani, az ápolásukról valamely egészségügyi intézménybe szállítással kell gondoskodni,
- a letéti tárgyakat, értékeket, az addigi keresetet hiánytalanul át kell adni, valamint a szabaduló részére vasúti jegyet és egy napi hideg élelmet kell adni, illetve – amennyiben nem rendelkeznek megfelelő ruházattal – alsó és felső ruházatot kell kiadni,
- tisztán, borotváltan lehet csak a szabadulókat elbocsátani, ruházatukat és csomagjukat távozás előtt át kell vizsgálni.

Visszaemlékezések alapján ismert, hogy a fentiek nem mindig teljesültek hiánytalanul. Legtöbb esetben vagy a letétként kezelt tárgyak tűntek el, vagy a vasúti jegyet, illetve pénzüket nem kapták meg az internáltak. Egy adminisztratív kötelezettség azonban egyik internáltnál sem hiányzott: írásban titoktartási nyilatkozatot kellett tenniük, melyben vállalják, hogy a táborban történekről soha, senkinek nem beszélnek. Legtöbbjüknek azt mondták, hogy hazudják azt, a Szovjetunóban voltak tanulmányúton. A nyilatkozat szövege így nézett ki:

„NYILATKOZAT

Tudomásul veszem, hogy az internálótáborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír, vagy adat „állami titkot” képez. Az „állami titok” megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. XXI. sz. e rendelete⁴²⁰ 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtja, amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.”⁴²¹

⁴²⁰ 1951. évi 21. számú törvényerejű rendelet az államtitok és a hivatali titok büntetőjogi védelméről

⁴²¹ Közli: Öze Sándorné – Öze Sándor, 2005: 366.

Lőke Gyula áv. alezredes, a BM XI. (Állami Titkos Ügykezelés és Rejtjelező) Osztályának vezetője július 27-én tett javaslatot a szabadítást végrehajtó bizottságok tagjaira. Ezek a bizottságok közvetlenül a táborban működtek, létszámuk és a delegáltak tisztsége minden tábor esetében ugyanaz volt. A bizottságok összetételét Gerő július 25-i utasítása írta elő: a bizottság elnöke a tábor parancsnoka, tagjai pedig a Belügyminisztériumból kirendelt ügyész, a rendőrség által kijelölt rendőrtiszt, a büntetés-végrehajtási osztály részéről a szabadításoknál egy orvosnak jelen kell lenni, aki a szabadulókat megvizsgálja.⁴²² Az ötödik bizottsági tag az operatív csoport vezetője volt. Kistarcsán az alábbi öt tagból álló szabadító bizottság működött:

- Urbán Rezső áv. százados (táborparancsnok)
- Béres Miklós áv. őrnagy (a Belügyminisztérium kirendelt ügyésze)
- Textor Ferenc r. hadnagy (a rendőrség által kijelölt rendőrtiszt)
- Antal Ferenc áv. hadnagy (az operatív csoport képviselője)
- Dr. Benedek Imre áv. százados (orvos)⁴²³

A bizottságok vezetője minden esetben a táborparancsnok volt, így Kistarcsán Urbán százados. A fogva tartottak szabadításának szabályozása az ország összes táborában megegyezett. Július 24-én elkészült a szabadítások ütemterve, amely napi szintű szabadulók létszámát, illetve az egyes szabadítási kategóriákat is tartalmazta. A bizottságokat július 28-án jóváhagyták, megkezdtek működésüket, július 31-én pedig megkapták eligazításukat, majd másnap megérkeztek a táborokba, hogy helyben előkészítsék a szabadítások lefolytatását.⁴²⁴ A hatóság által őrizet alá vontak ügyintézését augusztus 2-ától szeptember 30-ig kellett lefolytatni, melyet legkésőbb október 31-ig lehetett meghosszabbítani a Minisztertanács 1034/1953. számú határozata értelmében.

Augusztus 3-án megkezdődtek a szabadítások, Kistarcsán ezen a napon 10 fő szabadult (5 férfi és 5 nő) – érdekes, hogy Benedek áv. százados távolléte miatt nem volt vizsgálat már az első napon.⁴²⁵ Gerő utasításának megfelelően a négy nagy táborban augusztus folyamán naponta összesen 50, szeptembertől pedig 100 internáltat szabadítottak. A fennmaradt napi jelentések (naponta kellett tudósítaniuk az egyes táborok bizottságainak Lőke alezredes felé) számadataiból az látszik (lásd a grafikont később), hogy a szabadítások mértéke nem volt egyenletes,

⁴²² MNL OL XIX-B-1-az-10-065/1953. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztère 1. sz. utasítása (július 25.)

⁴²³ ÁBTL 4.1. A-505. 9. Lőke Gyula jelentése

⁴²⁴ Bank – Őze, 2005: 22–23.

⁴²⁵ ÁBTL 4.1. A-505. 12. Napi jelentés (augusztus 3.)

illetve voltak olyan időszakok, amikor több napon keresztül egyetlen embert sem szabadítottak (legfeljebb elkülönítések történtek kisebb-nagyobb létszámban), majd ezt követően jelentősebb létszám szabadulhatott.

Ezzel párhuzamosan megindultak az átcsoportosítások is. Kistarcsáról és Tiszalökről engedték el napi szinten a legtöbb internáltat annak érdekében, hogy Recskről és a többi táborból átutaztathassák azokat, akikre újabb kihallgatások és bírósági tárgyalások vártak – ennek logisztikai előkészítéséről Kistarcsán augusztus 10-én intézkedtek. Augusztus 11-én hajnalban érkeztek az első átcsoportosított internáltak: Recskről 120, Tiszalökről 28, Kazincbarcikáról pedig 74 fő érkezett (a jelentés szerint örültek, remélik, hogy rövid időn belül döntenek sorsukról).⁴²⁶ Ezt követően augusztus 14-én Recskről újabb 107 internált érkezett.⁴²⁷ Augusztus 13-án az elkülönített, bíróság elé idézett internáltak között lévő ügynökökkel az operatív csoport felvette a kapcsolatot annak érdekében, hogy tőlük hírt szerezve megakadályozhassák az internáltak esetleges szökési vagy öngyilkossági kísérleteit. Eközben a külföldi állampolgárságú internáltak a görögök (akik egyébként örültek és szabadulásban reménykedtek) és a „népi demokratikus” országok állampolgárai kivételével Tiszalökre kerültek.⁴²⁸ A hónap közepére növekedni kezdett az idegeség, amelyet a napi jelentésben a „cigarettahiánynak” tudtak be.⁴²⁹

Az amnesztia nem minden rab számára jelentett szabadulást. Az internáltakat kilenc kategóriába osztották, köztük a „szabadulásuk veszélyes” kategóriába kerülők büntetését sok esetben börtönbüntetésre módosította a bíróság. A besorolások az alábbiak voltak:

1. szabaduló internáltak,
2. szabadulás veszélyes (internált),
3. lakhelyről kitiltással szabadul (internált),
4. szabaduló volt hadifogoly,
5. szabadulás veszélyes (hadifogoly),
6. lakhelyről kitiltással szabadul (hadifogoly),
7. külön felterjesztéssel
 - a) internált külföldi állampolgár,
 - b) felsőbb döntésre váró ügy,
 - c) áruló ügynökök,
8. bíróságra javasolt,
9. hozzátartozó külföldön él (volt hadifogoly)

⁴²⁶ ÁBTL 4.1. A-505. 38. Napi jelentés (augusztus 14.)

⁴²⁷ ÁBTL 4.1. A-505. 54. Napi jelentés (augusztus 15.)

⁴²⁸ ÁBTL 4.1. A-505. 31. Napi jelentés (augusztus 13.)

⁴²⁹ ÁBTL 4.1. A-505. 64. Napi jelentés (augusztus 19.)

A bírósági ügyekről is rendelkezett Gerő: „A bírósági eljárás alá vont internáltakat a kistarcsai internálótáborban kell elhelyezni, s a bírósági tárgyalást itt kell megtartani.”⁴³⁰ A büntetőeljárásra javasolt internáltak ügyét egy, július 31-én kiküldött bizottság dolgozta fel, és jelölt ki négy ügyészt (Alapi Gyula, Alexa Miklós, Avar Jenő és Egri László), négy bírósági tanácsot (elnöke Olti Vilmos és Jónás Béla voltak) két póttanáccsal, illetve kötelező védelemként tíz védőt. Összesen 594 főt szállítottak Kistarcsára bírósági tárgyalás miatt, akik közül augusztus 21-ig 260 ügyét dolgozták fel, és 104 személyt adtak át az ügyészségnek.⁴³¹ Augusztus 14-én megkezdődtek az ügyészi kihallgatások, 21-én pedig a Budapesti Megyei Bíróság tárgyalásai Jónás Béla tanácselnök vezetésével. A tárgyalások a „törzs”-ben zajlottak le. Az első tárgyalási napon 26 fő ügyében hoztak ítéletet tiltott határátlépés vádjával: a legnagyobb büntetés hét év hat hónap börtönt hat főre, a legkisebbet – négy évet – pedig három főre szabták ki.⁴³²

Kistarcsán augusztus 25-én kezdték meg működésüket azok a különbíróságok, amelyek a legveszélyesebbnek titulált internáltak ügyeit tárgyalták, itt olyan embereket ítélték akár több mint tíz évre, akik „elfelejtettek feljelentést tenni”.⁴³³ A katonai jellegű ügyek a Katonai Törvényszékhez, a több tanú megidézésével járó ügyek pedig a Markó utcai bírósághoz lettek utalva. Megkülönböztették a megyei és a járási szintű bírósági ügyeket, melyeket mindkét szinten két-két tanács tárgyalt.

Az 1953. szeptember 11-én kelt összefoglaló jelentésben tájékoztatást adtak a szabadítások gyorsításáról: „Intézkedés: legyen hely azoknak az internáltaknak, akik a táborba fognak érkezni bíróság elé állítás céljából.”⁴³⁴ Ügyészek voltak megbízva a perekkel kapcsolatos vádlói szerepkörrel.

⁴³⁰ MNL OL XIX-B-1-az-10-065/1953. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere 1. sz. utasítása (július 25.)

⁴³¹ Kajári, 2001: 119.

⁴³² ÁBTL 4.1. A-505. 68. Napi jelentés (augusztus 22.)

⁴³³ Bank – Gyarmati – Palasik, 2012: 56.

⁴³⁴ ÁBTL 4.1. A-505. 26. 1953. szeptember 11-i összefoglaló jelentés

A Recskről érkező 320 internált sorsáról összeállított statisztika.⁴³⁵

Recskről Kistarcsára érkező rabok ügyeinek kimenetele	
Szabadult	97 fő
Előzetes letartóztatásba került	34 fő
A Markó utcai börtönbe került	41 fő
Más börtönökbe került	118 fő
Katonai börtönbe került	9 fő
Hadbíróság elé került	19 fő
Börtönkórházba került	1 fő
Szállítás közben elhunyt	1 fő

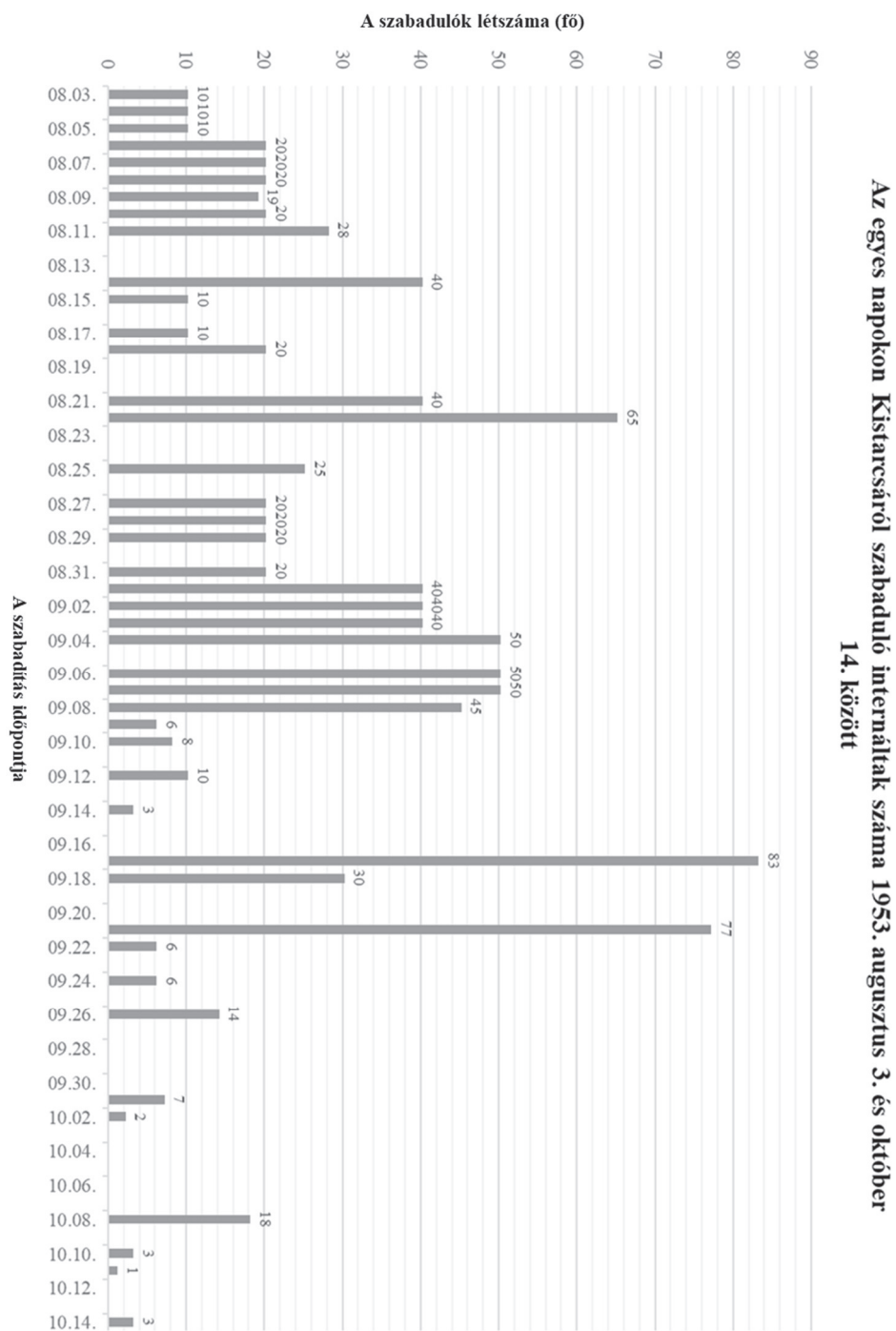
(forrás: Bank – Gyarmati – Palasik, 2012: 56. adatai alapján)

A szabadulás sem jelentette azt, hogy az illető megszabadult az ÁVH figyelmétől. Gerő egyértelműen fogalmaz utasításában: „Azoknak a területeknek operatív szerveit, ahova a szabadult letelepszik, értesíteni kell, hogy a szabadultak operatív ellenőrzését folyamatba tudják tenni.”⁴³⁶ Vagyis a szabadulók a tábor elhagyása és a letelepedés után továbbra is megfigyelés alatt álltak.

⁴³⁵ A Kistarcsán bíróság elé állított recski internáltak ítéleteinek részletes kimutatását lásd: Bank, 2017: 341–357.

⁴³⁶ MNL OL XIX-B-1-az-10-065/1953. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere 1. sz. utasítása (július 25.)

4. fejezet (1950. május – 1953. november)

(forrás: ÁBTL 4.1. A-505. 12–164. Napi jelentések alapján
szerkesztette: Ruzsa Bence)

Az 1953. november 3-án kelt jelentés szerint a megelőző hetek munkája az alábbi mérleggel zárult:⁴³⁷

– Szabadult	896 fő
– KEOKH mellett szabadult (külföldi):	68 fő
– Kitiltás mellett szabadult:	121 fő
– Rendőri felügyelet mellett szabadult:	148 fő
– Budapesti Megyei Bírósághoz került:	597 fő
– Budapesti Katonai Ügyészséghez került:	61 fő
– <u>Tiszalökre került (külföldi) internált:</u>	<u>104 fő</u>
Összesen:	1995 fő

Az állomány tehát 1995 fő volt a szabadítási folyamat végén, akik közül 1233 fő szabadult valamilyen formában. Jól mutatja ugyanakkor a közkegyelem általános érvényiségének hiányát az, hogy 762 ember több évnyi internálás után sem került szabadlábba, sorsuk egyértelmű volt: „*A bírósági ítélet után a Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Osztálya gondoskodik az elítéltek /volt internáltak/ termelőmunkában való foglalkoztatásáról. Azokat, akik bűncselekményük-nél fogva súlyosabb elbírálás alá esnek, az Állambiztonsági Büntetőintézetbe /Gyűjtő/ kell szállítani.*”⁴³⁸

Németh Károly áv. alhadnagy, táborparancsnok-helyettes november 4-én küldte el Lökének a zárójelentést. Lőke a szabadítások befejezéséről 1953. november 9-én írt jelentést a Belügyminisztérium számára, amelyben tudatta, hogy a táborok 1953. október 31-ével felszámolásra kerültek.⁴³⁹

A közkegyelem összesen 748.000 főt érintett, ezek közül az Elnöki Tanács, illetve a Minisztertanács által megalkotott jogszabályok kihirdetésekor 5075 főt őriztek az államvédelmi szervek internálótáborokban.⁴⁴⁰ A velük kapcsolatban keletkezett – szabadítást követő – statisztika az alábbiak szerint alakult: 2415 főt szabadítottak bármilyen jellegű szabadságkorlátozás nélkül, 318 főt rendőrhatósági felügyelettel, kitiltással és rendőrhatósági felügyelettel pedig 383 főt, továbbá büntetőeljárás alá vontak 659 főt.⁴⁴¹

⁴³⁷ ÁBTL 4.1. A-505. 169. Napi jelentés (november 3.)

⁴³⁸ MNL OL XIX-B-1-az-10-065/1953. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere 1. sz. utasítása (július 25.)

⁴³⁹ ÁBTL 4.1. A-505. 172. Napi jelentés (november 9.)

⁴⁴⁰ Meg kell jegyezni, hogy az internáltak feltüntetett létszáma nem azonos a felülvizsgálat során ténylegesen végvártározattal elbocsátottak (közkegyelemben részesültek) számával (lásd az idézett november 3-i jelentést).

⁴⁴¹ Kajári, 2001: 77.

Piros László áv. vezérőrnagy szeptember 4-én kelt jelentéséhez csatolt kimutatás szerint a tábor külső őrsége 13 őrhelyen összesen három járőr volt.⁴⁴² A táborok bezárását követően a korábban itt dolgozó ÁVH-s öröket más szolgálati helyre irányították át – előfordult, hogy egy másik táborhoz vagy internált munkahelyhez kerültek: „*Felajánlották őrmesteri előléptetéssel és őrsparancsnok-helyettesi beosztással, ráadásul az előzőekhez képest jóval több fizetéssel a csolnoki internálótábort,*⁴⁴³ *valamint egy későbbi lakásmegoldási lehetőséget is.*”⁴⁴⁴

⁴⁴² Kajári, 2001: 227.

⁴⁴³ A csolnoki munkahelyparancsnokság 1952 márciusában jött létre, KÖMI alárendeltségében, a Dorogi Szénbányászati Tröszt mellett.

⁴⁴⁴ V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, Kairosz, Budapest, 2005. 55. Idézi: Marschal, 2016: 134.

5. fejezet

1953. november – 1957. november

❖ RENDŐRKÉPZÉS A FORRADALOMIG

A tábor október végi kiürülését megelőzően a Belügyminisztérium Kollégiumának 1953. október 6-i ülésének napirendjében szerepelt feladatként, hogy a tábor területét a rendőr tanosztály számára 1953. december 1-ig át kell adni, valamint a tanosztály addigi helyén a rendőrség beruházási keretén belül lakásokat kell kialakítani.⁴⁴⁵ A tárgyalat napirendi pont jegyzőkönyve szerint Pócze Tibor r. vezérőrnagy, országos rendőrfőkapitány megjegyezte, hogy „*nincsen helye a rendőrtanosztályoknak. Kéri erre a célra a kistarcsai internálótábort.*”⁴⁴⁶ A Kollégium december 29-i ülésének jegyzőkönyve szerint a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 27-28-i határozata értelmében az államvédelmi szervek internálótáborai és a HM katonai börtönei a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnoksághoz (BV) kerültek. Habár a kistarcsai tábor hivatalosan is bezárták, a BV Parancsnoksága négy másik létesítménnyel (köztük Recskkel) együtt tartalék börtönként működtette tovább, legfeljebb 6050 fő befogadási létszámmal.⁴⁴⁷

34. kép: Évzáró vizsga a tanosztályban

⁴⁴⁵ Nem ismert, hogy pontosan melyik iskola volt, és honnan helyezték át Kistarcsára.

⁴⁴⁶ Közli: Kajári, 2001: 269.

⁴⁴⁷ Kajári, 2001: 494–495.

1954. október 18-tól kezdődően hat hónapos, alapfokú rendőriskola kezdett el (a település történetében immáron másodszor) működni 300 fős hallgatói állománnyal, amelynek célja „a közrendvédelem területén újonnan kinevezett rendőröknek” politikai és szakmai jellegű kiképzése volt.⁴⁴⁸ Ebben az időben rendezték a tulajdonjogi vitákat, és a magánszemélyek által bérelt ingatlanok kisajátításával egységesen állami tulajdonba került a terület.

Az iskola működésével kapcsolatban csak az 1954-es évből áll rendelkezésre rövidebb terjedelmű irat, az 1954. október 29-én tartott taggyűlés jegyzőkönyve.⁴⁴⁹ Ebből néhány, az iskola működésével kapcsolatos lényegesebb információ szerencsére kiderül. Az első napirendi pont a vezetőségi beszámoló volt, amelyből ismertté vált, hogy a megelőző hét hónap után ez volt az első taggyűlés. A korábbi, március 18-án esedékes taggyűlésen újraválasztották a pártszervezetet, a napirendre pedig az alábbi kérdések voltak felterjesztve:

- tagság feltérképezése, pártcsoportok létrehozása,
- pártoktatás beindítása, konferenciák rendes ütemben megtartása,
- agitációs és propagandamunka javítása érdekében népnevelők kiválasztása a legképzettebbek közül.

Az októberi gyűlésen megfogalmazott egyik fő kritika az volt, hogy eddig egyik pontot sem tudták teljesíteni. A vezetőség erre azt a választ adta, hogy mivel a belügyminiszter parancsa alapján az iskola törzsének⁴⁵⁰ tagjai az ország különböző részeibe mentek személyi igazolványok kiosztását végezni, ezért „nem lehetett normális pártélet”. A pártvezetőség tagjai szintén nem tartózkodtak a tanosztálynál, ezért Király E. gazdasági ügyintéző egyedül végezte – nem feltétlenül eredményesen – a helyi pártélet szervezését. Az átszervezést követően Tóth S. volt pártvezetőségi titkár került a pártvezetőség élére, maga a szervezet pedig a XIII. kerületből átjelentkezik a Gödöllői Járási Pártbizottsághoz.

A vezetőség által megfogalmazott legfőbb feladatok az intézményi munkára nézve a III. pártkongresszus anyagának tanulmányozása volt, amellyel „tovább gyarapíthatják ismereteiket” a marxizmus-leninizmus alapkérdéseinek terén. Ahogy a gyűlésen elhangzott: „*A tanulásban minden elvtársat lelkesítsen az a tudat, hogy pártunk dicsőséggel teli útján, munkásosztályunk és dolgozó parasztságunk áldozatos harcát tanulmányozza.*”⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Kajári, 2001: 269.

⁴⁴⁹ MNL PML XXXV. 7-c. 3/74 ö. e. Kistarcsai Államrendőrség 1. számú tanosztály parancsnoksága taggyűlés, vezetőségi ülések jegyzőkönyve, 1954.10.29.

⁴⁵⁰ Az irányítási műveletek vezetésének alapvető szervezeti eleme.

⁴⁵¹ MNL PML XXXV. 7-c. 3/74 ö. e.

Meghatározták az új oktatási formát is, amely három szintet különített el:

- alapfokú oktatás: azok számára, akik eddig semmilyen oktatásban nem részesültek, illetve az előző évben a politikai iskola I–II. évfolyamára jártak,
- középfokú oktatás: azok számára, akik az előző évben „a Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) története” I. és II. évfolyamára jártak,
- felsőfokú oktatás: azok számára, akik már befejezték „az SZKP története” tanulmányozását, valamint akik a politikai gazdaságtan I–II. évfolyamára jártak.

Ezek mellett volt még egy úgynevezett tájékoztató évfolyam is azok számára, akik állami oktatásban vettek részt.

A szervezeti jellegű ügyek kapcsán végül pedig a pártvezetőség döntött arról, hogy november 5-ig végrehajtja a pártoktatás beindítását, a tagságot pedig besosztja az egyes oktatási formákba, illetve kijelöli a propagandistákat.

35. kép: Évzáró vizsga a tanosztályban

❖ 1956-OS ESEMÉNYEK A TÉRSÉGBEN

Kistarcsa az 1956-os forradalom idején a gödöllői kistérség egyik központja volt. Az október 23-i budapesti események hatására másnaptól ideiglenesen szünetelt a vonatközlekedés. A település 1956 októberében bekövetkezett eseményei közül két helyi, szervezett megmozdulás ismert. Az egyik október 25-én történt, amikor egy körülbelül 200 fős tömeg vonult a tanácsháza elé,⁴⁵² a másik pedig október 26-án, amikor bizonyos Szulyó hadnagy jelentése szerint 150 fős békés tömeg vonult a tanosztály elé azt követelve, hogy engedjék szabadon a bent őrzött forradalmárokat. Szulyó biztosította őket arról, hogy a létesítményben nem őrznek senkit, ezt követően a (főként kistarcsai és kerepesi lakosokból álló) tömeg elénekelte a Himnuszt, és elvonult.⁴⁵³ Október 27-én a népgyűlés megválasztotta a helyi nemzeti tanácsot, ezután a tömeg szétszórt, a bizottság pedig folytatta ülését a tanácsházán. Október 28-án elmozdították tisztségéből Veres József tanácselnököt (november 5-e után került vissza hivatalába).⁴⁵⁴

Pleizer Ferenc őrnagy, a Gödöllői Járási Katonai Kiegészítő Parancsnokság megbízott parancsnoka a Nemzeti Bizottság tagja lett. Ez a szervezet, miután lefegyvereztette a környék rendőri erőit, igyekezett a forradalom törekvéseit támogatni, és mint Gödöllő katonai parancsnoka, rendelkezett a karhatalmi erők irányításáról is. Így október 28-án utasítást kapott a forradalom idején fennálló Ideiglenes Nemzeti Bizottságtól a Kistarcsai Rendőrtanosztály elfoglalására. Pleizer őrnagy telefonon tárgyalt a tanosztály akkori ideiglenes parancsnokával (feltételezhetően a már említett Szulyó hadnaggyal) az épület ellenállás nélküli átadásáról, ezt követően pedig utasította helyettesét, Kovács Sándor századost az épület átvételére, amelynek egyúttal megkapta a parancsnoki jogkörét is.⁴⁵⁵

Kovács százados közrend védelme érdekében a Gödöllői Agrártudományi Egyetem 20-25 nemzetőrét is magával vitte Kistarcsára, akik a táboron belül kialakuló új nemzetőrzászlóalj alapját adták. A táborban lévő fegyverekkel szerelkeztek fel, vezetőjük pedig Ivanics Ödön lett.⁴⁵⁶ Az egység a Nagytarcsán állomásozó 9. Önálló Vegyvédelmi Zászlóalj laktanyájából vegyi és tankelhárító gránátokat is beszerezett. Kistarcsáról többször küldtek fegyverszállítmányt Gödöllőre.

Időközben a kistarcsai nemzetőrzászlóalj újabb 50-60 fő nemzetőrt kapott az agráregyetemtől, és nagyjából ugyanennyien érkeztek a környező településekről.

⁴⁵² Balázs és mtsai, 2006: 120.

⁴⁵³ Szakolczai – Kajári, 1996/I: 5.

⁴⁵⁴ Balázs és mtsai, 2006: 120–121.

⁴⁵⁵ Sepetán – Mordényi, 1999: 26–27.

⁴⁵⁶ Balázs és mtsai, 2006: 120–121.

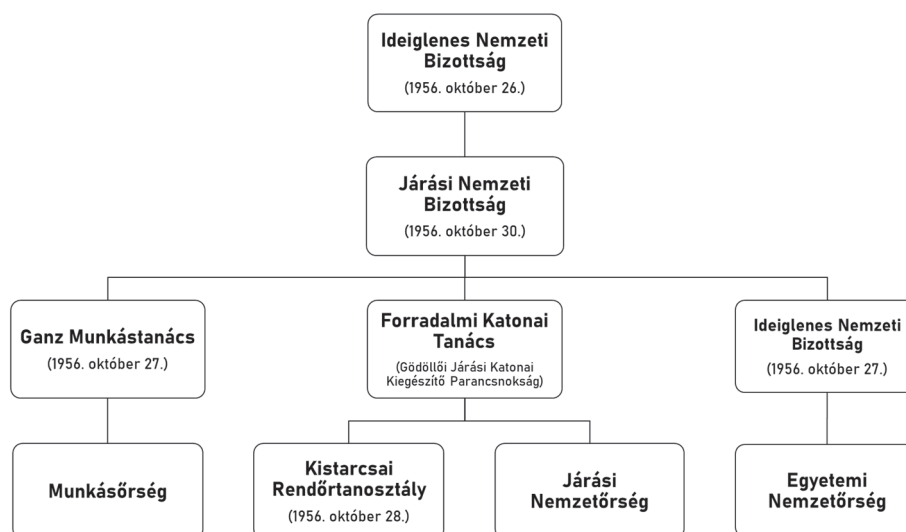
A víztoronyban szolgálatot teljesítő nemzetőrök feladata volt a posta épületének figyelése, illetve az esetlegesen közeledő szovjet páncélosok jelentése. A kistarcsai táborban működött még egy, a nemzetőrökből álló nyomozócsoport, amely előállításokat hajtott végre, és a gyanúsítottak kihallgatását végezte. A különítmény kezébe került egy, a község pártbizottsága által összeállított névsor, melyen a megbízhatónak ítélt párttagok nevei voltak felsorolva. A tábor fogdájában ÁVH-s öröket és pártfunkcionáriusokat őriztek.

Az első napokban párttagokból fegyveres őrseget szerveztek, akiket az október 31-i parancsnokváltás után (ennek háttere nem ismert) zártak ki a fegyveres testületből.⁴⁵⁷ A kistarcsai MDP vezetője fegyvereket kért a tanosztálytól – Kovács százados pedig névsort, hogy tudomása legyen róla, kiknek akarnak fegyvereket biztosítani. Az ügy eredményeként a tanosztályhoz érkező 15 személy előzetes letartóztatásba került, 8-10 órát töltöttek a fogdában.

Egy visszaemlékezés ismert a kistarcsai nemzetőröktől, Dibácsi Lajos 42 éves vasesztergályos, Cinkotán dolgozott, majd bekerült a Kovács százados által vezetett szervezetbe. Kovács tiltotta nekik a szükségtelen fegyverhasználatot, feladatok ugyanakkor éjjeli őrjárat folytatása volt élet- és vagyonvédelmi célokkal. A szovjet csapatok november 4-i budapesti bevonulására úgy emlékezett vissza, hogy a főút mentén, géppuskákkal és két löveg fedezésével figyelték a menetoszlopot. Dibácsi kérte Kovácsot, hogy a jó tüzelési helyzetre való tekintettel adjon parancsot a lövegeknek a támadásra. Kovács – nyilván látva az akció reménytelenségét – arra hivatkozva utasította el, hogy amennyiben támadnak, a szovjet páncélosok elpusztítanak mindent a környéken, amelyet ő mindenképpen el akar kerülni. Így hát az árokban hasalva nézték végig a páncélos menetoszlop bevonulását Budapestre.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Bokodi-Oláh, 2014: 130.

⁴⁵⁸ Dibácsi pontosan idézett visszaemlékezését lásd: 1956.hu

*A Gödöllői járás forradalmi szerveinek szerkezete
(forrás: Sepetán – Mordényi, 1999: 31. alapján)*

November 4-én az egyetemisták elhagyták a tábort. A katonai vezetés eközben várakozó álláspontra helyezkedett. A tábort november elején szovjet páncélosok foglalták el. A Nemzeti Bizottság összességében hét napon keresztül, október 28-a és november 4-e között látta el a község vezetését.⁴⁵⁹

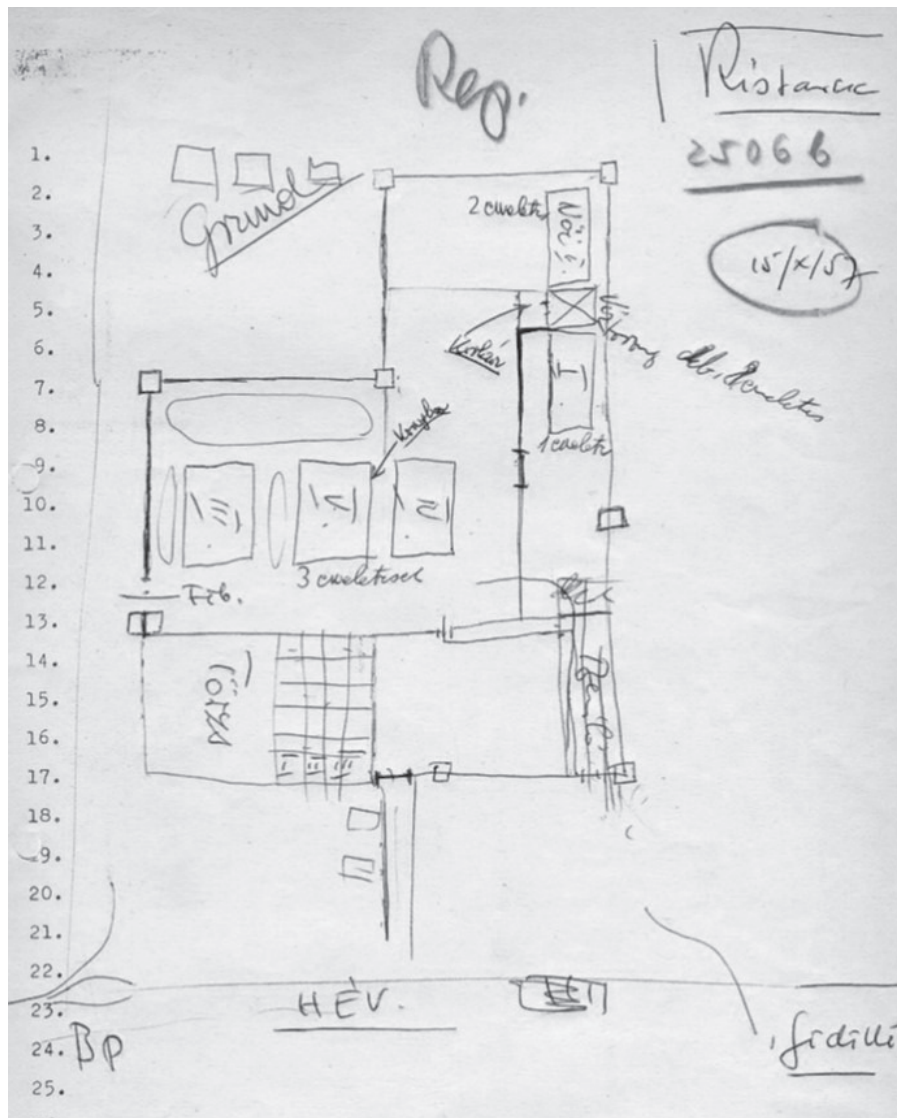
A későbbi megtorlások során elítélték többek között dr. Fazekas Józsefet, a Járási Nemzeti Bizottság elnökét, Pleizer Ferenc őrnagyot, a gödöllői katonai parancsnokság vezetőjét, valamint Kovács Sándor századost, a kistarcsei tanosztály parancsnokát.

❖ KISTARCSA SZEREPE A MEGTORLÁSBAN

A forradalom leverését követően ismételten megjelent a magyar jogrendszerben az internálás intézménye – ezúttal már „közbiztonsági őrizet” néven. Jogi alapját az Elnöki Tanács december 13-án hatályba lépő, a közbiztonsági őrizetről szóló 1956. évi 31. törvényerejű rendelete adta. Ennek értelmében a fogva tartás időtartama hat hónap, amely kétszer hat hónappal meghosszabbítható. A Legfőbb Ügyésznek és az Országos Rendőr-főkapitányság Vezetőjének 1957. január 16-án kelt 8–20/1957. számú közös utasítása rendezte a közbiztonsági őrizet elrende-

⁴⁵⁹ Sepetán – Mordényi, 1999: 26–27.

lérével és végrehajtásával kapcsolatos részleteket. Eszerint „az ügyész által jóváhagyott határozat kihirdetése után haladéktalanul intézkedni kell az őrizetbe helyezett személynek a közbiztonsági őrizetet végrehajtó országos parancsnoksághoz (a továbbiakban Országos Parancsnokság, Kistarcsa) történő szállítása iránt.”⁴⁶⁰

36. kép: A tábor alaprajza (felirat: 1957. október 15.)

⁴⁶⁰MNL OL XIX-B-1-az-8-50/4/a/1957. 22–28. A Legfőbb Ügyésznek és az Országos Rendőrfőkapitányság Vezetőjének 8–20/1957. számú közös utasítása. Budapest, 1957. január 16.

Münnich Ferenc mint a közbiztonsági ügyek minisztere, rendelkezett a közbiztonsági őrizetről szóló törvényerejű rendelet végrehajtásáról: „A közbiztonsági őrizetet az országos rendőrfőkapitány által erre a célra kijelölt helyen kell fogatosítani.”⁴⁶¹

A tábor ekkori parancsnoka nem ismert (bizonyos források szerint az 1949-ből már ismert Irházi Imre r. őrnagy töltötte be ezt a posztot), az viszont biztos, 1957. február 25-én⁴⁶² kezdte meg a korábban már bezárt és részben átalakított volt internálótábor újbóli működését. Az 1957. március 16-én kelt napi jelentés szerint a táborban összesen 3433 közbiztonsági őrizetes van (3321 férfi és 112 nő), amely április végén már 8000 fő körül volt, azonban – miután 1957 áprilisát követően megnyitották a tököli internálótábort, amelynek célja a kistarcsai zsúfoltság enyhítése volt – a létszám csökkenésnek indult, 1957 júniusában nagyjából 1300-1400, novemberben pedig már csupán 991 fő volt a táborban.⁴⁶³ A kistarcsai és a tököli táborba az év során összesen 12.479 személy került.⁴⁶⁴

Közbiztonsági Őrizetet Végrehajtó
Országos Parancsnokság.

Kistarcsa. 1957. év. IV. hó. 29. nap.

Tárgy: Értesítés.

K i s t a r c s a.

Értesítjük, hogy Takács Imre (S-jobb 114)nak a
következő időpontokban adható be csomag, levél, illetve a következő
időpontokban van beszélője:

Csomag: V. 5. VI. 1. VII. 7. VIII. 4. IX. 1.	Levél: V. 26. VI. 23. VII. 28. VIII. 25. IX. 22.	Beszélő: V. 5. VI. 1. VII. 7. VIII. 4. IX. 1. 8 órákor
--	--	--

Látogatáskor az értesítést hozza magával.

és a látogatási jegyet

Gönczösi Imre

37. kép: Értesítés Takács Imre⁴⁶⁵ hozzátartozói részére a látogatási és küldeményfogadási időpontokról

⁴⁶¹ MNL OL XIX-B-1-az-8-50/4/a/1957. 40–42. A fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek miniszterének 1/1957. (I. 13.) számú rendelete a közbiztonsági őrizetről szóló 1956. évi 31., illetőleg 1957. évi 1. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

⁴⁶² Kajári, 2001: 580.

⁴⁶³ Tököl és '56: 28–29.

⁴⁶⁴ Sipos, 2012: 834.

⁴⁶⁵ Takács Imre (1907–1977) honvéd százados, az 1956. október 29-én, Kisapostagon létrehozott nemzeti bizottság elnöke volt, amiért egy évi börtönbüntetésre ítélték – ezt az időt Kistarcsán töltötte le

A visszaemlékezések alapján sokakat a fővárosi Kozma utcában, akkori nevén a Budapesti Országos Börtönben gyűjtöttek össze, és ponyvázott teherautókon, vezetősíjon vagy láncon egymás mögé kötve, komoly fegyveres kíséret mellett szállítottak át február végén, illetve március elején. A szörványosan előforduló rendőrségi jelentések tanúsága szerint napi szinten, kisebb-nagyobb csoportokban hozták teherautókon az internáltakat a táborba, például Szeghalomról március elején 13,⁴⁶⁶ Békésről 20 főt szállítottak fel.⁴⁶⁷ Az újonnan érkező rabokat a falakkal szembe állították, és a hideg idő ellenére egyesével vitték adatfelvételre. Bónus István emlékirása jól mutatja be ezt a képet: „Önkéntelenül megmozdult a térdem és mintha valami zene ütemére tenné, úgy rángatózott. Próbáltam szilárdan állni, de képtelen voltam. Akaratomtól függetlenül gyors ütemben citerázott a térdem. A szomszédom felé pillantottam, és láttam, hogy az ő ina is éppen úgy citerázik. Sőt, végig az egész vonalon mindenkié. Akkor éreztem életemben először, milyen egyformák vagyunk mi emberek...”⁴⁶⁸ A bántalmazás az örök részéről jellemzően már ekkor elkezdődött. Egyes visszaemlékezések szerint a vaságyak az udvaron voltak szétszórva, az érkezőknek kellett a szobákba felvinniük őket, valamint kiválogatták a papokat, ügyvédeket, csendőröket, tiszteteket, akiknek a földszinti nagytermek takarítása volt a kiosztott feladat.

A táborban uralkodó légkör és az életkörülmények sok tekintetben hasonlítanak az 1950–1953 közötti időszakban tapasztaltakhoz. Az embereket először tömegesen tartották egy légtérben nagyjából három napig, majd innen kerültek kiosztásra az egyes szobákba. Egy-egy szobán egyszerre 40-50 embernek kellett osztoznia, de volt olyan eset is, amikor legfeljebb három négyzetméternyi alapterületű cellába zsúfoltak be tíz embert. Annak ellenére, hogy emeletes ágyak voltak a szobákban, sokaknak mégis az oldalukra fordulva, egymás mellett, az ágyak között kellett aludniuk, mivel csak így jutott mindenki számára hely. A szerencsésebbek csomagban kapott pokróccal, a kevésbé szerencsések azzal a kabáttal takaródtak, amivel érkeztek. A zsúfoltság miatt az ajtók és ablakok nyitva lehettek, de mindenben rácsozat volt. A mosdást és mosást hideg vízzel lehetett végezni, minden rab maga mosta a ruháját. A folyosókon, illetve a nagytermek végében voltak csoportos toalették.

⁴⁶⁶ BÉML PA - 33-G-7/15. A karhatalmi őrsparancsnok heti jelentése a megyei zászlóaljparancsnoksághoz (Szeghalom, 1957. március 17.) Közli: Erdmann, 2009: 351–352.

⁴⁶⁷ BÉML PA - 33-Gy-7/15. Cserenyecz István békési karhatalmi őrsparancsnok heti jelentése a békéscsabai karhatalmi zászlóalj parancsnokának (Békés, 1957. március 15.) Közli: Erdmann, 2006: 97–98.

⁴⁶⁸ Bónus, 1992

A parancsnokság havonta egy levélváltást engedélyezett (legfeljebb 15 sor terjedelemben), illetve külön engedély mellett 2 kg tömegű csomagot (benné élelem és tisztasági felszerelés lehetett) adhatott le a hozzátartozó (mivel az internáltak egyetlen váltás ruhával érkeztek, egyes visszaemlékezők ugyanakkor állítják, nem minden esetben ért el hozzájuk az ellenőrzést követően a küldemény). Idősebb Váczy Károly családja számára írt levele ismert ebből a korszakból:

„Feladó: Váczy Károly

Kistarcsa, Közbiztonsági tábor D/4

[1957.] július 25.

Váczy Károlyné

Vác, Bacsó Béla u. 44., Deákvár

Drága Szeretteim!

Nagyon aggódom azért, hogy Poci⁴⁶⁹ nem mindig fogad szót, kérem őt, legyen jó fia édesanyjának. Örültem annak, hogy a háztartást ügyesen intézed. Drága Emmuskám, vigyázz magadra, és szabadidődet pihenésre használd. Mindig csak Ti vagytok eszemben. Drága testvéreimet csókold meg jószágáért. Anyuséknak, Emma néninek kézcsókom. Jóskára mindig nagy hálával gondolok. Csak lapot írjál. Csomagban (5 kg!) nadrágom, fogkrém, 14 csomag Kossuth, levelezőlap és élelmiszer kérek. Tartalom felírás: Tisztasági és élelem; már július 3-án, nem előbb, küldhető; gyógyszer, szappan, zokni nem kell. Míg várom, hogy 7-én drága arcotokat láthassam, hosszú napok és végtelen éjszakákon gondolataim mindig Veletek vannak. Kisfiam, Pocikám, légy jó, szófogadó, kerékpározásnál óvatos, minden nap ötkor szépírási gyakorlatot értem írjál. Édeseim, vigyázzatok magatokra, mert az értetek való aggodás a legnagyobb szenvedésem. Sok csók mindannyiatok arcára.

Karcsi⁴⁷⁰

Havonta egy beszélő volt engedélyezve (öt, legfeljebb tíz percben, eltérő időpontokban), amelyen mindenki egy hozzátartozót „fogadhatott” a beszélőcsarnokban. A beszélő lefolyása is megegyezett a korábbi időszakban leírtakkal: kettős szögesdrót választotta el az internáltakat a hozzátartozóktól, ezek között örök voltak. Az emberek csak kiabálva érthették meg egymást. A látogatási idő leteltét sípszó jelezte, ekkor az internáltaknak azonnal el kellett hagyniuk a csarnokot.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Ifj. Váczy Károly

⁴⁷⁰ Váczy Károly feleségéhez írt levelezőlapja a kistarcsai közbiztonsági táborból (1957. július 25.)

Közli: Böör – Gyarmati – Horváth M., 2006: 742.

⁴⁷¹ Filep, 1994; Tóth, 1991

A tábor életének egyik, sokak által egybehangzóan leírt esete a március 15-i dátumhoz köthető, amikor is a belügyi szervek, tartva a „Márciusban újrakezdjük” (MUK) mozgalmától, mindent elkövettek annak érdekében, hogy ne alakulhasson ki újra az 1956. októberihez hasonló helyzet. Kistarcsán a visszaemlékezők szerint egy nappal korábban, március 14-én ebéd után az internáltak között tömegesen lépett fel ételmérgezés tünetegyüttese.⁴⁷²

Jobb esetben az internálási határozatot módosították az illetékes adminisztratív szervek, és a büntetés végrehajtásának formáját rendőrhatalósági felügyeletté módosították – ilyenkor az intézkedés alá vont személy otthonába hazamehetett, de hollétével kapcsolatban a rendőrség bármikor ellenőrzést végezhetett. Ez történt Péterfia Zoltán⁴⁷³ esetében is:

„Közbiztonsági Őrizetet Végrehajtó Országos Parancsnokság

Elbocsátólevél

Péterfia Zoltán /1937. Paték Karola/ pécsi lakos, közbiztonsági őrizettest, mert közbiztonsági őrizetbehelyezését a Legfőbb Ügyészség a megyei Rendőrfőkapitányság a 3254/1957. sz. alatt 1957. (-) hó (-) napján kelt határozatával nevezett közbiztonsági őrizetét megszüntette

az Országos Parancsnokság területéről a mai napon elbocsátottam.

Utasítottam nevezettet, hogy 48 órán belül a Baranya megyei Rendőrfőkapitányság Igazgatásrendészeti Osztályán jelentkezék.

Kistarcsa, 1957. VII. hó 17. nap.

(-) megyei Rendőrfőkapitányság.

(aláírás)

Országos Parancsnok”⁴⁷⁴

Az ötvenes évek elejéhez hasonlóan most sem hiányoztak a táboron belül működő ügynökhálózatok, melyeknek szervezését a Politikai Nyomozó Főosztály II/8. (Vizsgálati) Osztály II/8-g (börtön-elhárítási operatív) alosztálya végezte.⁴⁷⁵

⁴⁷² Uo.

⁴⁷³ Péterfia Zoltán a Pécsi Tudományegyetem elsőéves jogáshallgatója, aki azért került közbiztonsági őrizetbe, mert 1956. októberi eseményeket követően a Mecsekbe ment, és a hatóság állítása szerint egy fegyveres csoport egyik tagjaként 1956. november 10-ig ott tevékenykedett.

⁴⁷⁴ Közli: Rozs, 2008: 375.

⁴⁷⁵ Papp, 2010: 47.

Így került sor Várhegyi Imre rendőrnyomozó hadnagy (a BM II/8. Osztály Kistarcsán szolgáló beosztottja) munkája révén a „Kutas Gábor” fedőnevű ügynök beosztására a táborban 1957. június 7-én, akinek munkahelye hivatalosan „BM II/8-g alosztály Kistarcsai Közbiztonsági Tábor Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokság” volt. Tervük az volt, „B” épületének két szobája közül az egyikbe ügynököt telepítenek, mivel tudomásuk volt arról, hogy az őrizetesekek éhségstrájkot, illetve egy nagyobb méretű strájkot szerveznek. „Kutas” készségesen együttműködött a hatóságokkal, „operatív tevékenységével” Várhegyi meg volt elégedve. 1957. július 8-án az „ellenforradalmi cselekményének vizsgálata érdekében” elszállították, majd ki is zárták a hálózathoz, aktáját pedig irattározták.⁴⁷⁶ Főoperatív titkárként a tábor újraindításában részt vett Rózsa László r. sz. zados⁴⁷⁷ is, akit később Tökölre helyeztek át.

A Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokság feladatát Garamvölgyi Vilmos vezérőrnagy 1957. augusztus 16-án kiadott 39. számú belügyminiszter-helyettesi parancsa részletezte:

- az érvényes, közbiztonsági őrizet elrendelő határozattal beszállított személyek elhelyezése és ellátása,
- a megállapított rendtartás betartatása,
- az őrizetesekek munkáltatása,
- az őrizetesekek szökésének megakadályozása,
- a szükséges operatív munka biztosítása,
- a közbiztonsági őrizet megszüntető határozatok végrehajtása.⁴⁷⁸

A parancs kitért arra is, hogy a Parancsnokságok szervezetileg (az ott működő operatív csoportok és az anyagi szolgálat kivételével) a BM Országos Rendőrfőkapitánysághoz tartoznak, annak külső szervei.

❖ ÁTTELEPÍTÉS TÖKÖLRE

Biszkú Béla 1957. november 26-án kelt 48. számú parancsával összevonta a Kistarcsai és Tököli Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokságokat. Az átszervezés tárgyában az alábbi rendelkezéseket írta elő:

⁴⁷⁶ Kónyáné – Petrikné, 2017: 58–61.

⁴⁷⁷ ÁBTL 2.8.1. 8072 Rózsa László

⁴⁷⁸ MNL OL XIX-B-1-az-8-375/39/1957. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 39. számú parancsa. Budapest, 1957. augusztus 16.

- a két szerv összevonását 1957. december 1-ig végre kell hajtani,
- az összevont új szerv megnevezése: Közbiztonsági Őrizetet Végrehajtó Országos Parancsnokság, Tököl,
- a Parancsnokság továbbra is a BM Országos Rendőr-főkapitányság külső szerve,
- a feladatok a 39. számú belügyminiszter-helyettesi parancsnak megfelelőek továbbra is,
- az Országos Karhatalmi Parancsnokság a BM Szervezési Osztályával közösen vizsgálja meg a parancsnokság külső őrzését, és a szükséges létszámmra vonatkozó javaslatot a BM ORFK Vezetőjéhez december 1-ig jóváhagyás végett terjesszék elő.⁴⁷⁹

A tábor kiürítése és 1957. december 1-ig való bezárásával párhuzamosan megindult több évnyi viszontagság után a megfelelőbb funkció elérését eredményező folyamat.

38. kép: Az egykori tököli internálótábort 1963-ban kiürítették, helyén létesült a Fiataikorúak Börtöne és Fogháza (ma Fiataikorúak Büntetés-végrehajtási Intézete)

⁴⁷⁹ MNL OL XIX-B-1-az-6-200/48-1957. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 48. számú parancsa. Budapest, 1957. november 26.

6. fejezet

1957. november – 1995. szeptember

❖ AZ ALAPFOKÚ RENDŐRISKOLA

Még az 1957. novemberi táborösszevonási parancs előtt, 1957. október 29-én kelt 10/1957. számú utasításával Garamvölgyi Vilmos r. vezérőrnagy, a BM Országos Rendőr-főkapitányság vezetője rendelkezett az „Alapfokú Rendőriskola” felállításáról. A tanfolyami képzések 6 hónap időtartamúak voltak, a hallgatók engedélyezett maximális létszáma pedig 450 fő volt. Az önálló gazdálkodású szervben belül folyó kiképzési munka irányítása és ellenőrzése a BM ORFK Kiképzési Osztályának feladata volt.⁴⁸⁰

39. kép: Sorakozó a gyakorlati foglalkozáshoz

⁴⁸⁰ MNL OL XIX-B-1-az-8-99/10/1957. BM. ORFK. Vezetőjének 10 sz. utasítása

Az iskola nevét 1962-ben módosították, új elnevezése „BM Alapfokú Rendőriskola” lett, a képzés ideje pedig hét hónapra növekedett. Az intézmény legfontosabb feladata a próbaszolgálatos rendőrök felkészítése szolgálati feladataik ellátására, illetve a közbiztonsági és a közlekedési területen dolgozó járőrök képzése volt. A képzésszervezési feladatok négy fő oktatási egység között oszlottak meg: Politikai Ismereti, Közrendvédelmi, Rendészeti és Bűnügyi Tanszék.⁴⁸¹

Önálló iskolaként azonban a kistarcsai Alapfokú Rendőriskola gazdasági számadótestjeként működött Kerepesen⁴⁸² a BM ORFK Rendőrnnyomozó és Járőr-kutyakiképző Tanosztálya, Győri János r. őrnagy vezetése alatt. Működési szabályzata 1958. március 25-i keltezéssel lett kiadva, eszerint az iskola az ORFK Kiképzési Osztály vezetőjének van alárendelve, célja országos hatáskörben a rendőrség megyei és járási szerveinél rendszeresített nyomozó, járőr, valamint őrző-védő kutyák szakszerű kiképzése.⁴⁸³

Mindeközben nemcsak a rendőrség, de a büntetés-végrehajtás állományának képzéséhez is helyet biztosított a létesítmény: a tisztesi és tiszthelyettesi állomány alapfokú szakmai képzése 1961 és 1975 között az Alapfokú Rendőriskolában történt, hat hónapos, bentlakásos tanfolyamok szervezésével. A képzési létszám nem volt túlzottan nagy, amelynek oka elsősorban a szűkös elhelyezési lehetőség volt, ezért évente csupán 60-80 bv. dolgozót tudtak fogadni Kistarcsán.⁴⁸⁴ Egy évtizeddel e tanfolyamok megindulását követően az Alapfokú Rendőriskola a fennálló elhelyezési problémák miatt nem tudta teljesíteni maradéktalanul a büntetés-végrehajtás oktatásra vonatkozó igényeit, ezért az úgynevezett őri tanfolyamokat 1973 és 1976 között már Tökölön szervezték meg.⁴⁸⁵

❖ KÖRLETCSERE – TARTALÉKOS TISZTKÉPZÉS KISTARCSÁN

A képzés zavartalan folytatása egyre kevésbé volt megoldható Kistarcsán az elhelyezési problémák és a szűknek bizonyuló tanteremi körletek miatt. 1975. június 30-án miniszterhelyettesi értekezletet tartottak, amelyen Benkei András belügyminiszter intézkedési tervet hagyott jóvá. Ebben több lényeges módosítást rendeltek el a BM IV/I. Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökségen belül működő két iskolával kap-

⁴⁸¹ A BM IV. Főcsoportfőnökség szervezeti felépítése (1974)

⁴⁸² Szabadság utca 16. szám alatt, Kistarcsa és Kerepes határában.

⁴⁸³ MNL OL XIX-B-1-az-50-709/1958. 1028–1042. Működési Szabályzat, 1958. március 25.

⁴⁸⁴ Lőrincz, 2011: 54.

⁴⁸⁵ Lipták, 1985: 16.

csolatban: kistarcsai BM Alapfokú Rendőriskola és a budapesti BM Tartalékos Tisztképző Iskola⁴⁸⁶ körleteinek elhelyezése és további tevékenysége kapcsán:

- A Kistarcsán lévő 430 fő hallgatói létszámnak, ezen belül 300-320 fő bentlakó rendőrhallgatónak megfelelő elhelyezésére igénybe kell venni a Tartalékos Tisztképző Iskola által használt Szamuely Tibor Laktanyát,⁴⁸⁷ illetve a Forradalmi Készenléti Rendőri Ezred megjelölt épületeit – határidő: 1975. december 31.
- A kistarcsai iskola működéséhez feltétlen szükséges 3,5 millió forint értékű átalakítási és épületfelújítási munkákat a Tartalékos Tisztképző Iskolának kell elvégeztetnie azzal az előírással, hogy az újonnan létrejövő Rendőrképző Iskola 1976. szeptember 1-jén megkezdhesse működését – határidő: 1976. augusztus 15.
- Az Alapfokú Rendőriskola korábbi szolgálati épületeit át kell adnia a Tartalékos Tisztképző Iskola számára, ahol ezek után 400 fő tartalékos tiszti hallgató, 30 fős kommandáns szakasz és az iskola törzse helyezhető el. A működéshez feltétlenül szükséges épületátalakítási munkákat (1 millió forint értékben) a Rendőrképző Iskolának kell elvégeztetnie úgy, hogy a képzés Kistarcsán 1976. szeptember 1-én megkezdődhessen – határidő: 1976. augusztus 15.
- A Tartalékos Tisztképző Iskolában 400 fő hallgatóval az első és második évfolyam együttesen kezdje meg az oktatást 1976. szeptember 1-jén Kistarcsán.⁴⁸⁸

Ezzel együtt a szükséges gazdasági és infrastrukturális háttérrel is biztosítani kellett, a butorzatot az intézményeknek egymás között át kellett adni, a leltári hiányt pótolni kellett, illetve felkészülni az új képzési időszak indulására. Ezek értelmében 1976-ban az Alapfokú Rendőriskola (melyet innentől BM Rendőrképző Iskolának neveztek⁴⁸⁹) objektumot cserélt a BM Tartalékos Tisztképző Iskolával, így az alapfokú rendőrképzés Budapesten, a Szamuely Laktanyában folytatódott. Az iskola 1982-ben csapatzászlót kapott az Egyesült Gyógyszer- és Vegyészeti Gyártól.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ Létrehozva a 6/1968. számú belügyminiszteri utasítással 1968. április 12-én. (Lásd: ÁBTL 4.2. 10-22 /6/1968/1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 6. számú utasítása)

⁴⁸⁷ Ma a Készenléti Rendőrség laktanyája (Budapest, Kerepesi út 47-49.)

⁴⁸⁸ ÁBTL 4.2. 13-28/79/1975. Intézkedési terv, 1975. június 30.

⁴⁸⁹ Lásd: 5/1976. számú belügyminiszteri utasítás a rendőrképzés fejlesztéséről, a BM Alapfokú Rendőriskola kiképzési feladatainak módosításáról és a BM Rendőrképző Iskola létesítéséről.

⁴⁹⁰ *Magyar Nemzet*, 1982/101: 3.

40. kép: Sportfoglalkozás a betonpályán

A tartalékos tisztképzés tartalmával, szervezésével kapcsolatban rövid áttekintést ad a Belügyminisztérium 1980-ban kiadott tanulmányi szabályzata.⁴⁹¹ A képzés célja a hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő sorállományú katonákból a Belügyminisztérium számára tartalékos tisztek képzése volt, akik háborús vagy rendkívüli időszakban a jelentős többletmunka elvégzésében tudnak részt venni, alapvetően operatív, illetve a vezetésük alatt álló fegyveres egységek élén biztosító karhatalmi tevékenységet látnak el, vagyis feladatuk elsősorban állambiztonsági, és nem hadszíntéri célzatú volt.

A képzésre azokat a közép- vagy felsőfokú állami iskolai végzettséggel rendelkező fiatalokat lehetett felvenni, akik a jelentkezésnél három fő kritériumnak megfeleltek: büntetlen előélet, megfelelő egészségügyi állapot és nyilatkozat arról, hogy a képzési követelményeket önkéntesen vállalták. A tartalékos tiszti képzés időtartama 24 hónap, a főiskolát végzett hallgatók esetében 18 hónap volt, amely alapkiképzésből és tisztképzésből tevődött össze.

A hallgatók az első év sikeres elvégzése után magatartásuk, tanulmányi eredményük és fegyelmi helyzetük alapján tiszthelyettessé léphetnek elő, az iskola-parancsnok mérlegelését követően őrmesteri, törzsőrmesteri vagy főtörzsőrmesteri rendfokozatot kaphatnak. Az ezt követő tanév végén tiszti vizsgát kellett tenniük,

⁴⁹¹ ÁBTL 4.2. 10-22/18/1980. A tanulmányi munka szabályzata

amelynek sikeres teljesítésével alhadnaggyá, zászlóssá vagy törzszászlóssá léphetek elő.⁴⁹²

Az első iskolaparancsnok Feksz László hőr. ezredes volt, őt követte Kovács Sándor r. ezredes, helyettese 1976–1980 között Balázs János r. alezredes volt, aki ezzel egyidőben zászlóaljparancsnok is volt.⁴⁹³ Kovács utóda 1986 márciusáig Berka András r. alezredes lett.⁴⁹⁴

41. kép: Hallgatók az iskola ebédlőjében 1982-ben

⁴⁹² ÁBTL 4.2. 10-22/18/1980. 43–45. A tartalékostiszt-képzés

⁴⁹³ ÁBTL 2.8.1. 11725 Balázs János (megjegyzés: 1976.06.01. – 1980.06.30. között volt ebben a beosztásban)

⁴⁹⁴ ÁBTL 4.2. 12-35/2/1986. 2. A Belügyminisztérium IV/I. és "M" és Szervezési Csoportfőnökének 2-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól.

❖ VITÁK A RENDSZERVÁLTÁS HAJNALÁN

A rendszerváltást megelőző fél évben erőteljes figyelmet kapott Vassné Nyéki Ilona,⁴⁹⁵ Kerepestarcsa⁴⁹⁶ utolsó tanácselnökének országgyűlési interpellációja kapcsán az a kérdés, hogy esetlegesen a településen is mutatkozó középiskolai férőhelyhiány miatt szükséges lenne a BM intézményét bezárni, és az épületeket oktatási célokra felhasználni. A tanácselnök a BM Tartalékos Tisztképző Iskola kerepestarcrai testületének áthelyezése tárgyában 1989. május 12-én interpellált a belügyminiszterhez, aki helyett Földesi Jenő belügyminisztériumi államtitkár válaszolt. Az ülésteremben az alábbiak hangzottak el tőle: *„Pest megyében és saját választókerületemben középiskolai szükségstantermek és más célú intézmények igénybevételeivel és nyilván az oktatási munka színvonalának kárára próbálják a gondot enyhíteni. A megyében az elkövetkezendő években további 50 középiskolai tanterem építésére van szükség. (...) Napjainkban számos ésszerű intézkedés történik a költségek csökkentésére, átszervezésekre, épületek fontosabb célú kihasználására, nem utolsósorban a politikai intézményrendszer korszerűsítésére. Konkrét javaslattal kívánok élni az oktatásügy helyzetének javítása érdekében a következők szerint: választókerületemben, Kerepestarcán, a volt Kistarcsán az 1920-as években megépült valamikori gépgyár munkásszállása, később internálótábor és sok méltatlan emberi szenvedés színhelye lett. Talán Kistarcsát szomorú, de sokan erről ismerik. Az épületben jelenleg a BM Tartalékos Tisztképző Iskola működik. Hallgatói és oktatói többségben Budapestről járnak ki Kerepestarcára. Kérdezem államtitkár elvtársat,⁴⁹⁷ hogy a tanácstörvénynek az oktatással kapcsolatos feladatai végrehajtása érdekében milyen lehetőséget lát arra, hogy e szomorú múltú épületben a BM-iskola funkcióját jelenlegi átszervezések vagy elkövetkező átszervezések során a BM vagy a HM esetleg felszabaduló más épületeiben oldaná meg, ha egyáltalán szükség van erre az iskolára. A kerepestarcrai épületben pedig az oly fontos középiskolai oktatás kaphatna helyet.”*⁴⁹⁸

Válaszában Földesi két fő indokot említett meg, amelyek jelentős ellenérvként szólnak a tanácselnök javaslatával szemben: egyrészt az épületek átalakítása és

⁴⁹⁵ 1982 őszétől a tanácsrendszer felszámolásáig a Kerepestarcsa Nagyközségi Tanács elnöke, 1985–1990 között országgyűlési képviselő (Pest 1. számú választókerület), amatőr festő.

⁴⁹⁶ Az Elnöki Tanács 20/1978. számú határozatával Kistarcsa és Kerepes községek Kerepestarcsa néven egyesültek 1978. december 31-én, majd a köztársasági elnök 139/1994. (VIII. 26.) KE határozata értelmében 1994. december 11-én újra különváltak.

⁴⁹⁷ Földesi Jenő

⁴⁹⁸ *Országgyűlési napló*, 1985/III: 3946–3947.

felszerelése, melyet az 1990-es évek elején terveztek befejezni, a belügyi tárca számára összesen 125 millió forint költséget jelent. Másrészt, mint kifejtette, a tartalékos tisztek a képzésük befejeztével jelentős számban döntenek valamilyen továbbképzés, főiskolai képzés elvégzése mellett, más részük pedig egyből hivatásos állományba kerül, és végzi feladatát. Éppen ezért a tárca nagy jelentőséget tulajdonít az intézményben folyó oktatómunkának. Felszólalását így zárta: „Összefoglalva tehát azt tudom az interpelláló képviselő elvtársnőnek válaszolni, hogy a kerepestarcsei iskolánk épületét a belügyi tisztképzésben betöltött szerepe, így a jobb közbiztonság és közrend személyi feltételeinek megalapozása miatt, ebben betöltött szerepe miatt, ma és a közeljövőben nem tudjuk a tanács rendelkezésére bocsátani.”⁴⁹⁹

Vassné Nyéki Ilona viszontválaszában elutasította az államtitkári választ, indoklásában pedig állította: tudomása van arról, hogy a képzési forma nem illeszkedik a BM oktatási rendszerébe, túlhaladott formájú, és szerinte nem ad olyan egyértelmű képesítést, amellyel akár legalsóbb szintű rendőri feladatellátásra (például körzeti megbízott) lehetne jelentkezni. Véleményét osztották a jelenlévő képviselők is, az ülésvezetés kiadta az interpellációt a honvédelmi bizottságnak. Az érdekellettéről a *Magyar Nemzet* másnap „Legyen a kerepestarcsei BM Tartalékos Tisztképzőből középiskola” című cikkében számolt be. A nyár folyamán Kerepestarcsa tanácsa állásfoglalásában sürgette a belügyi tárcát a helyzet megoldására, az általuk elfogadott opció pedig az volt, ha polgári célokra átadják az épületegyüttest. A májusi interpellációt követően az Országgyűlés úgy döntött, hogy a kérdést a BM részéről 1989. december 31-ig meg kell oldani.⁵⁰⁰

Vassné Nyéki Ilona interpellációja végeredményben sikeresnek mondható, már csak azért is, mert nyolcezer fő csatlakozott ahhoz a kezdeményezéshez, hogy katolikus iskola működjön a tábor helyén. A felek megállapodtak abban 1990. március 9-én, hogy a Belügyminisztérium fokozatosan átadja oktatási célra. 1990 szeptemberében a későbbi Flór Ferenc Gimnázium ideiglenesen az egykori I. ezred épületében tantermi foglalkozásokat tartott,⁵⁰¹ a végső elképzelés pedig az volt, hogy 1991 áprilisától kezdődően már a teljes épületegyüttest birtokba vehették volna az iskolások.

A Magyar Néppárt kerepestarcsei szervezete és Vassné Nyéki Ilona felhívás keretében várták azok jelentkezését, akik a kistarcsai internálótáborban szenved-

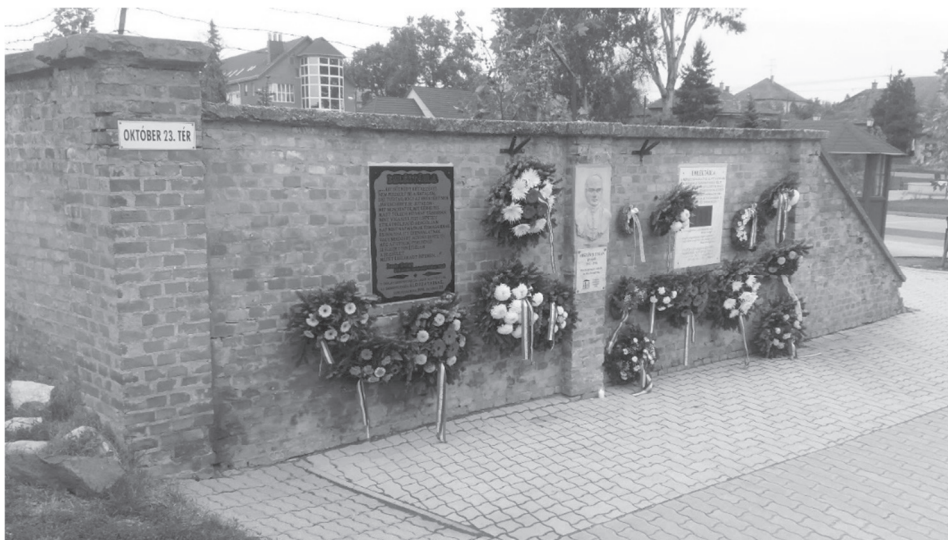
⁴⁹⁹ Országgyűlési napló, 1985/III: 3947–3948.

⁵⁰⁰ *Magyar Nemzet*, 1989/110: 12.

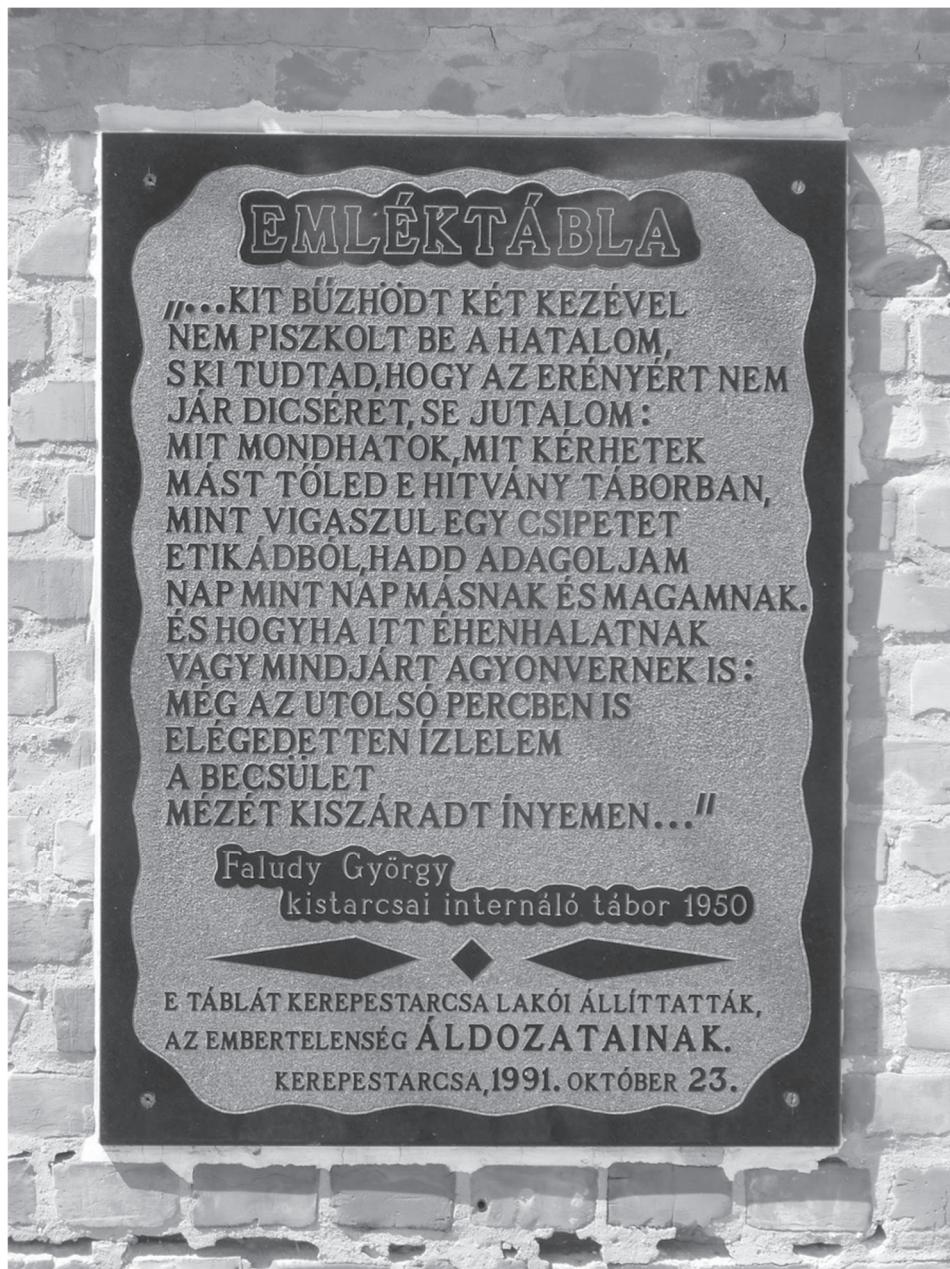
⁵⁰¹ Lengyel Lászlóné, az iskola egykori intézményvezetőjének közlése

tek, és kérték őket, hogy írják meg visszaemlékezésüket az itt töltött évekről, melyeket aztán a felhívást intézők összegyűjtenek, feldolgoznak, és esetlegesen ki is adnak (nem ismert, hogy a kötet bármikor elkészült volna).

A rendszerváltás utáni években a hátrahagyott évtizedek egyik emblematis emlékhelyévé vált az a sarokfal, amely a tábor eredeti téglafalából (annak nagyobb részben történő elbontása után) mementóként megmaradt. Az emlékfalra két emléktábla került elhelyezésre: az egyiket 1991. október 23-án avatták fel Kerepestarcsa lakosai nevében, a másik emléktáblát a Kistarcsai Katolikus Egyházközség Képviselő-testületének kezdeményezésére készítették el és leplezték le 1993. augusztus 24-én, Fogolykiváltó Boldogasszony ünnepén. Ezen az emléktáblán olvasható az akkor ismert összes internált egyházi személy neve (a tábla elrendezése szerinti névsort lásd a *Függelékben*). Ezen táblák közé került 2014-ben a Kistarcsai Kulturális Egyesület által készített, Boldog Meszlényi Zoltán vértanú püspököt ábrázoló kerámiadombormű, Szabó Kata keramikus alkotása.

42. kép: A tábor emlékfala 2016. október 23-án

43. kép: Az 1991. október 23-án felavatott emléktábla

45. kép: Meszlényi Zoltán 2014. március 2-án felavatott domborműve

❖ AZ IDEGENRENDÉSZET KORSZAKA

A korábban felvázolt elképzelések azonban mégsem realizálódtak a való életben. 1990. október 8-án az országos rendőrfőkapitány, a BM közigazgatási államtitkára és a határőrség parancsnoka irányításával jelentős, az ország teljes területére kiterjedő idegenrendészeti művelet kezdődött meg, amellyel párhuzamosan (ugyanezen a napon) üzemelni kezdett Kluiber Imre alezredes, táborparancsnok irányítása alatt Kerepestarcán, a Rendőri Ezred alárendeltségében egy befogadótábor, amelyet kezdetben átmeneti szállásnak, majd közösségi szállásnak (Rendőri Ezred Községi Szállás) neveztek. Ezt az elhelyezési típust (a közösségi szállás mint jogi fogalom csak 1994-től létezett) azért hozták létre a jogalkotók, hogy azok számára, akik nem jogszerűen tartózkodnak Magyarországon, továbbutazni nem tudtak, kitoloncolásukra pedig nem volt lehetőség, illetve anyagi helyzetük miatt nem tudtak önállóan szálláshelyről gondoskodni, azok számára ezek a kijelölt szálláshelyek szolgáltak kötelező tartózkodási helyként. Ez ugyan szabadságvesztés volt, de nem minősült őrizetnek, az itt élőket „befogadottnak” nevezték hivatalosan.

A rendszerváltást követően a külföldiek magyarországi tartózkodásával kapcsolatos kérdéseket az 1982. évi 19. törvényerejű rendelet szabályozta. Eszerint az a külföldi, akinek az ország területén tartózkodása állami vagy közbiztonsági érdeket sért, kiutasítható, az erről szóló határozat kiállítását követően őrizetbe vétel indítványozható, amelynek mértéke legfeljebb 72 óra lehet.⁵⁰² Valamennyi jogtalanul Magyarországra érkező, a fentebb írtak alapján szállást igénylő külföldi egy helyre, Kerepestarcára került. Jogállásukkal kapcsolatban a bevándorlásról szóló, 1993-ban megalkotott, 1994. május 1-jén életbe lépett törvény úgy fogalmazott, hogy „A kötelező tartózkodási hely közösségi szálláson is kijelölhető, ha a külföldi magát eltartani nem képes, megfelelő lakással, anyagi fedezettel vagy jövedelemmel, az eltartására köteles meghívóval, illetőleg eltartásra kötelezhető hozzátartozóval nem rendelkezik.”⁵⁰³

A törvény végrehajtását az 1994. április 30-án kiadott kormányrendelet szabályozta, melynek melléklete tartalmazta a közösségi szállás házirendjét:

„1. A szállásra befogadásra kerülő személy a befogadáskor (szállásra érkezéskor) köteles magát egészségügyi, ruházat- és csomagellenőrzésnek alávetni.

⁵⁰² 1982. évi 19. tvr. 9. § (1) és (4)

⁵⁰³ 1993. évi LXXXVI. tv. 43. § (3)

2. A befogadott a befogadáskor pénzét, értékeit, tárgyait megőrzésre letétbe helyezheti, amelyet a közösségi szállásról való távozáskor részére vissza kell adni.
3. A befogadott a pénzét, az értékeit, a tárgyait magánál tarthatja, de megőrzésükről önmagának kell gondoskodnia.
4. A befogadott nem tarthat magánál olyan tárgyakat, amelyekkel önmaga, illetve mások életét, testi épségét veszélyeztetheti (fegyver, ütő-vágó, szűrő eszköz, gázspray, kábítószer, alkohol stb.).
5. A befogadott – ha nem rendelkezik érvényes útlevéllel – a befogadáskor köteles személyazonosságára vonatkozóan írásbeli nyilatkozatot tenni, amelyhez csatolni kell a befogadotról készített arcfényképet.
6. A befogadottaknak külön hálóhelyet (fekhely ágyneművel) és saját eszközök hiányában személyi felszerelést (étkező- és tisztálkodóeszközök) kell biztosítani.
7. A befogadott a részére átadott leltári tárgyakkal a közösségi szállás elhagyásakor köteles elszámolni.
8. A befogadottak elhelyezését és étkeztetését illetően a közösségi szállás vezetése lehetőség szerint figyelembe veszi a nemzeti, vallási, etnikai stb. szokásokat.
9. A befogadott részére a napirendben meghatározott időpontokban és helyen napi három alkalommal (reggeli, ebéd és vacsora) kell étkezést biztosítani.
10. A befogadottak számára a tisztálkodás feltételeit (folyamatos melegvíz-el látás, WC) biztosítani kell.
11. A befogadott a közösségi szállás helyiségeit, berendezési tárgyait, felszereléseit csak rendeltetésszerűen használhatja. Köteles a helyiségek tisztaságára ügyelni, a berendezési tárgyak épségét megóvni.
12. A befogadott egészségügyi panaszával az ügyeleter orvoshoz fordulhat. Az orvosi rendelés időpontjait a napirend tartalmazza.
13. A befogadott az erre kijelölt helyiségben, a napirend szerinti időpontokban, a szállás vezetője által meghatározott módon látogatót fogadhat, saját költségén távbeszélést és levelezést folytathat.
14. A befogadott vallását egyénileg vagy csoportosan szabadon gyakorolhatja. A vallásgyakorlás a szálláshely működési rendjét nem sértheti.
15. A szállás kijelölt helyiségeiben szabadon mozoghat, a művelődéshez és a sportoláshoz rendelkezésre álló eszközöket, felszereléseket szabadon használhatja.
16. A befogadott a szálláshelyen köteles olyan magatartást tanúsítani, amellyel a többi befogadott jogait nem sérti, nyugalmát nem zavarja.

⁵⁰⁴ 64/1994. (IV. 30.) Korm. rendelet melléklete

Bevándoroltak – eredeti állampolgárságuk szerint					
	1989	1990	1991	1992	1993
román	10 010	16 122	14 809	8 446	4 228
csehszlovák	176	85	96	116	106
jugoszláv	59	92	384	2087	2931
szovjet	765	700	1073	961	714
egyéb	907	1 832	1170	956	685
összesen	11 917	17 954	17 532	12 566	664

*Bevándorlók állampolgárságának megoszlása (1989–1993)
(forrás: Kőszeg, 1994: 26.)*

A szállás működése alatt gyakorlatilag folyamatos viták tárgyát képezte, hogy habár hivatalosan nem idegenrendészeti őrizetnek, hanem kötelező tartózkodási helynek minősült, amelyről az ott élők belátásuk szerint eltávozhattak, ez mégsem volt biztosítva. „*Nem fogva tartjuk őket, hanem gondoskodunk róluk. Ugyanis nemcsak az utazásra nincs pénzük, hanem az ellátásukra sem, ezért nagyon sokan bűncselekményeket is elkövetnek*” – nyilatkozta dr. Czégény Julianna ezredes, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Főosztályának vezetője 1992-ben.⁵⁰⁵ Ezzel szemben Kluiber Imre alezredes úgy nyilatkozott egy lapinterjűben, hogy „*Miért mehetnének ki? Csak azokat engedjük ki, akik érvényes okmányokkal rendelkeznek. Aki nem rendelkezik, nem megy ki.*”⁵⁰⁶ Néhány héttel később egy újabb interjűben már így nyilatkozott: „*Itt ebben az objektumban, tehát a kerepestarcsai ideiglenes szálláson mi senkit nem tartunk fogva.*”⁵⁰⁷

A szálláson két épület működött: a 2. és az 5. számú.⁵⁰⁸ Előbbiben csak férfiak voltak, utóbbiban családok, illetve egyedülálló nők és azok a férfiak, akiket már nem tudtak a 2. épületben elszállásolni. Az épületek felszereltsége és az állapotok nagyjából hasonlóak voltak.

A 2. épületben szintenként négy hálóterem és egy televíziószoza volt, szintenként átlagosan 25-35 fő volt elszállásolva. Az ágyak száma szobánként jellemzően 8 és 10 között változott. Szintenként hat toalett és hat mosdó volt, a zuhanyzás itt azonban megoldatlan volt, ezért csak az alagsori hat zuhanyzót lehetett használni.

⁵⁰⁵ Pap, 1992: 21.

⁵⁰⁶ Uo.

⁵⁰⁷ Seres, 1992: 7.

⁵⁰⁸ Arról nincs információ, hogy ez a tábor eredeti, 1950-as évekből ismert számozását követte-e.

Az 5. épületben valamivel tágasabban fértek el (itt a másik épület 80-90 fős létszámával szemben csak körülbelül 60-an voltak). A szobák nem voltak egymástól jelentősebben elhatárolva, egy-egy teremben már csak 3-5 ágy volt, de az itt élőknek már volt szekrényük. Szintenként volt egy zuhanyozóhelyiség, benne két zuhanyzóval és két toalettal. Az épület alsó szintjén volt az ún. „befogadó”. Ez a – rácsokkal lezárt – helyiség szolgált a szállásra beszállított külföldi állampolgárok ideiglenes (olykor azonban több napig is tartó) elszállásolására, ameddig az adminisztratív teendőket a táborba kitelepült idegenrendészeti szervek el nem végezték. Ezután kerülhettek csak át a tényleges szállásként szolgáló körletekbe. Ismert még, hogy a 4. számú épületben történt az ételkiosztás.

Az elszállásoltak ételmezése napi háromszori étkezést írt elő, ebből azonban az esetek jelentős részében csak az ebéd volt meleg étel. A 4. épületben átadott ételt a rendőri sorfalak között kellett visszavinniük saját hálókörletükbe. Sok panasz érkezett mind az ételmezés minőségére, mind pedig mennyiségére.

A higiéniai viszonyok nem különböztek egyik épületben sem. Jelentős problémát okoztak az eldugult (vagy szándékosan eldugított) toalettak, a felhalmozódó szemet (szintenként egy szemetes volt), sokszor az ételmaradékokat a szobák egyetlen asztalán halmozták fel. Mindazonáltal a szállásra érkezők kaptak alapvető tisztálkodócsomagot, törölközőt, illetve szappant, ugyanakkor ennek mennyisége nem mindig volt elegendő. A fürdést hivatalosan tíznaponként kellett egy alkalommal biztosítani. A lakók jelentős része küszködött enyhébb egészségügyi panaszokkal, de voltak súlyosabb esetek is. A problémával küzdők számára napi két óra orvosi ügyelet volt biztosított.

A külvilággal való kommunikáció szinte nem létezett. Ugyan fogadhattak látogatókat (a 2. épületben élők egy rácsokkal elhatárolt folyosószakaszon, az 5. épületben lévők pedig a kapunál), a gyakorlatban azonban erre nem került sor (lévén, hogy hozzátartozóik nem is tudták, hova kerültek). A levélfeladás nem volt tiltott, de arról a szálláson élőknek saját költségen kellett gondoskodniuk, és a szállás vezetése nem volt kötelezett azok postához juttatására. Telefonhoz csak a legkritikább esetben, rendőri felügyelet mellett juthattak.

Konfliktushelyzetek ritkán alakultak ki a szálláson. Két eset ismert 1992-ből: januárban egy zendülés, illetve szeptemberben egy másik eset, amikor negyven fő nem volt hajlandó visszamenni a zárt körletbe, és ezért fenyegetően léptek fel az őrökkel szemben. Egy szolgálat 24 óráig tartott, ekkor egyszerre 12 ór volt a szálláson. Az esetleges verekedésekbe a szállás őrszemélyzetének tilos volt beavatkozni, a szolgálatvezetőnek kellett külső (legalább 8-10 fős) erősítést kérnie, és csak ennek megérkezése után lehetett fellépni hatósági erővel az összeütközésben résztvevőkkel szemben.

RE KÖZÖSSÉGI SZÁLLÁS
K I S T A R C S Á
GAZDASÁGI ALOSZTÁLY

Jóváhagyta:
Bodor József, alelnök
Alkotmányügyi Osztály

É T L A P

1995 április 1-2

Az étkeztetés során kiemelt figyelmet fordítunk a külföldi állampolgárok
vallási és étkezési szokásaira

<u>Április</u>	<u>Muzulmán</u>	<u>Hagyományos</u>
01. Szombat	R: Tea, tojáskrém, kenyér, E: Csontleves, M.pörkölt, zöldborsófőzelék, V: Konzerv, kenyér, ivólé,	Tea, tojáskrém, kenyér, Csontleves, Spörkölt, zöldborsófőzelék, Konzerv, kenyér, ivólé,
02. Vasárnap	R: Tea, vajás-pirítóskenyér, csoki, E: Csirkeguleves, Grízestészta, jam, gyüm. V: Maikrém, kenyér, hagyma,	Tea, vajás-pirítóskenyér, csoki, Csirkeguleves, Grízestészta, jam, gyüm. Maikrém, kenyér, hagyma,

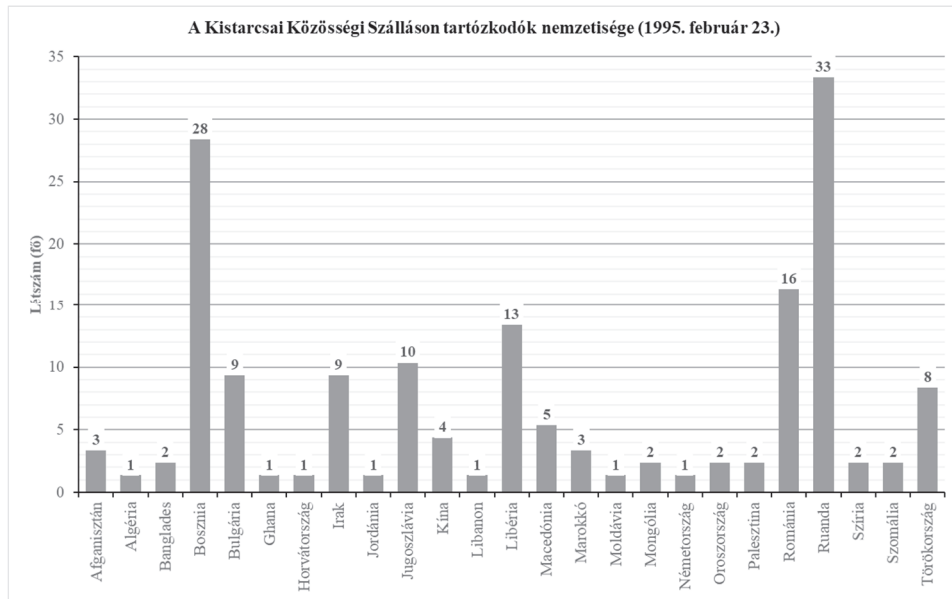
A hidegvacsora az ebéddel egyidőben kerül kiadásra.
Az étlapváltozás jogát fenntartjuk.

46. kép: Étlap a Közösségi Szálláson

1994 novemberében Magyarországon járt az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságának (CPT) megfigyelő csoportja. A megfigyelők a megfigyelt büntető és idegenrendészeti létesítmények közül súlyos kritikával illették a Kistarcsán működő szállást. Ez lehetett az első intő jel a rendőrség számára, hogy más megoldást kell keresni az idegenrendészeti problémák körül kialakult kérdésekre. 1995. február 22. és március 1. között három társadalmi szervezet, a Magyar Emberi Jogvédő Központ, a Magyar Helsinki Bizottság és a Veritas Alapítvány tényfeltárási vizsgálatot folytatott, amelynek eredményeként kiadásra került egy emberi jogi jelentés.⁵⁰⁹ Legfőképpen ennek hatására Kuncze Gábor belügyminiszter úgy döntött, hogy július 15-től kezdődően a szállás nem fogad további menekülteket, ideiglenes pihenőhelyként működik tovább addig, amíg a kiutasított és hazaszállításra váró külföldiek ideiglenes elhelyezésére nem találnak alkalmas épületet,

⁵⁰⁹ Lásd: Kőszeg, 1995

újabb közösségi szállás kijelölését azonban nem tervezték. Az itt élőket pedig Nagyatádra, illetve a Vöröskereszt és a különböző karitatív szervezetek szálláshelyeire irányítják, valamint a társszerveknek adják át, így a határőrség kilenc átmeneti szálláshelyének.

*Az emberi jogvédő szervezetek által 1995 elején végzett felmérés
a szállás lakóinak nemzetisége összetételéről
(forrás: Kőszeg [1995] adatai alapján, szerkesztette: Ruzsa Bence)*

A tábort végül augusztus végén zárták be – a hírt szeptember 6-i sajtótájékoztatóján jelentette be Túrós András vezérőrnagy, az Országos Rendőr-főkapitányság közbiztonsági főigazgatója. Mint elmondta, a szállás öt éves fennállása alatt összesen 20.200 ember fordult meg a falak között, akik 112 országból érkeztek – legfőképpen Romániából, Törökországból, Kínából és Pakisztánból. Az állami költségvetésből ellátásukra, hazatoloncolásukra 1,2 milliárd forintot költöttek, amelyből csupán a repülőjegyek 500 millió forintba kerültek.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Magyar Nemzet, 1995: 1–4.

❖ UTÓSZÓ

Vámos Magda író, egykori internált nyilatkozta egyszer, hogy a Kistarcsán történtek megírásához Tolsztoj, Thomas Mann és Karinthy tehetsége együttesen lenne csak elegendő. Könyvünk ugyan nem tudja ezt a feltételt teljesíteni, mindazonáltal szándékaink szerint ellenőrzött, megbízható források és hitelt érdemlő visszaemlékezések felhasználásával igyekeztünk felvázolni a kötet keretein belül mindazt, ami a 20. század folyamán végbement a falakon belül.

Függelék

F.1. Kimutatás a Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt. munkástelepén található épületekről (az 1927. július 16-án készült helyszínrajzon feltüntetett adatok alapján)⁵¹¹

Épület száma	Lakások sorszáma	Lakások száma	Épület alapterülete (m²)	Jellege	Rendeltetése
I.	1–4.	4	200	földszintes	csendőrlaktanya
II.	5–8.	4	200		lakás
III.	9–12.	4	200		
IV.	13–16.	4	200		
V.	17–20.	4	200		posta
VI.	21–32.	12	250	egyemeletes	lakás
VII.	35–46. ⁵¹²	12	250		
VIII.	47–58.	12	250		
IX.	59–74.	26	385		
X.	75–90.	16	385		
XI.	91–100.	10	350		
XII.	103–120.	18	377	kétemeletes	
XIII.	121–140.	20	377		
XIV.	141–160.	20	377		
XV.	161–183.	23	405		
A	-	-	200	földszintes	iskola, igazgatói lak
B ⁵¹³	-	-	210		iskola, barakképület
C	-	-	10		szemétgyűjtő
D (kétszer)	-	-	35		mosókonyhák

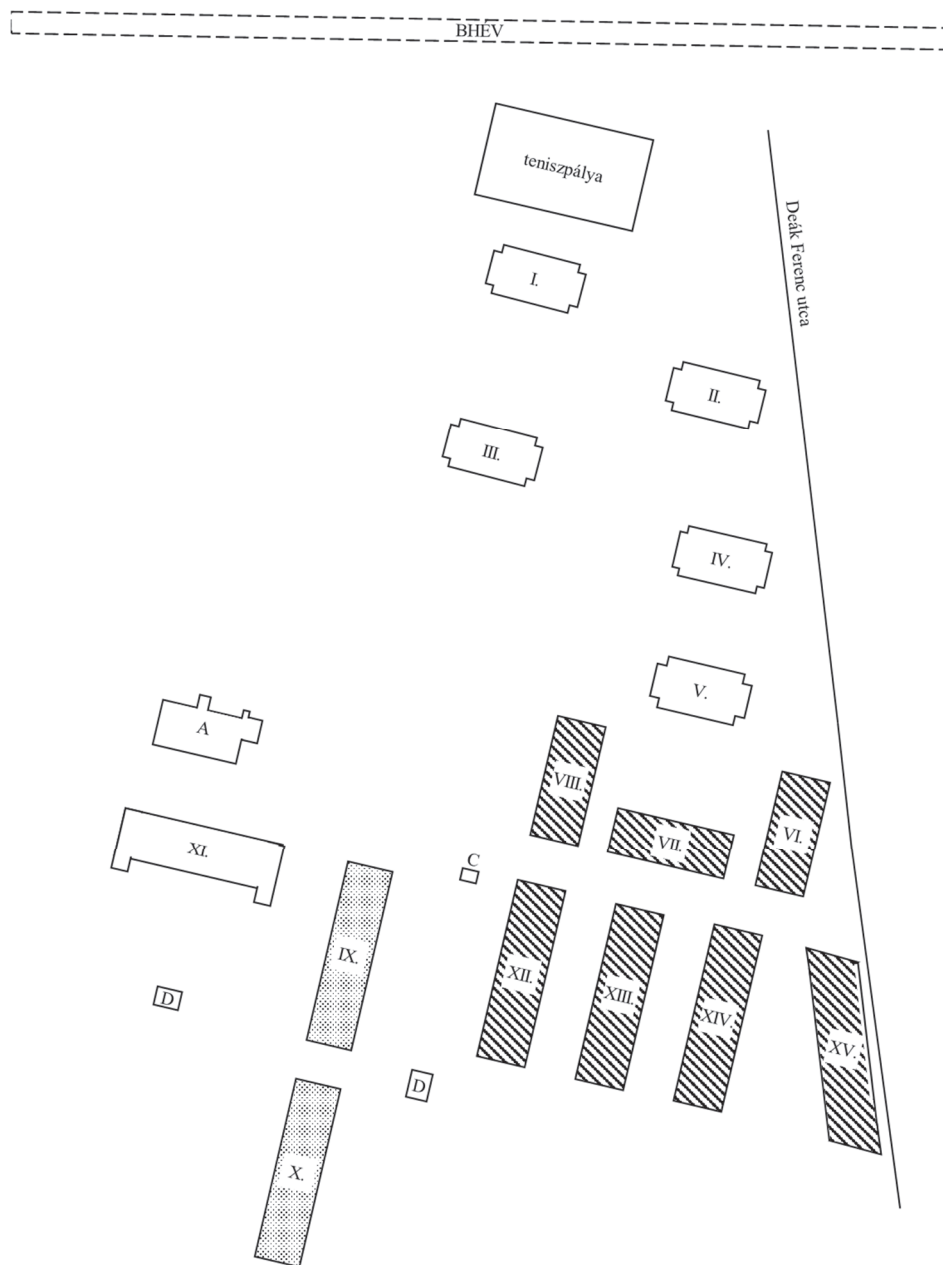
(forrás: MNL OL Z 425 - F - 51. dokumentumai alapján,
összeállította: Ruzsa Bence)

⁵¹¹ Megjegyzés: a lakásoknak a táblázatban feltüntetett száma nem egyezik a kimutatásokban szereplő számadattal (az ott megjelölt lakásszám: 191).

⁵¹² Lehetséges, hogy elírás van a helyszínrajzon, mivel a 33–34. lakások nincsenek feltüntetve.

⁵¹³ Ezt Horváth (1988) szerint a gyár leállása után lebontották, a helyszínrajzon nem szerepel.

**F.2. Rekonstruált épületelrendezés a munkástelepről készült helyszínrajz alapján
(1927. július 16.)**

(forrás: MNL OL Z 425 12. cs. 51. t. 5. alapján, készítette: Ruzsa Bence)

F.3. A helyszínrajzon megjelölt épületek hasznosítása 1949 után

Az épület száma a helyszínrajzon	Az épület funkciója az internálótáborban	Megjegyzés
VI. épület	táborparancsnoki lakás	
VII. épület	törzsepület	
VIII. épület	fogdaépület	
IX. épület	II. ezred	A két épület közé került a víztorony
X. épület	I. ezred	
XII. épület	IV. ezred	
XIII. épület	V. ezred	
XIV. épület	III. ezred	
XV. épület	rendőri kultúrház	Hasznosítása nem ismert részletesebben

(Összeállította: Ruzsa Bence; a helyszínrajzon sávozással jelölt épületek szerepeltek a toloncház kialakításánál eredetileg felhasználni kívántak között, a pontozott kitöltéssel jelölt épületek 1949-ben kerülhettek kisajátítás útján a tábor területéhez)

F.4. Részlet a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkből⁵¹⁴

Kitiltás és rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezés

150. § (1) A minisztérium elrendelheti, hogy azokat a személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros, községi illetőségükre tekintet nélkül abból a községből, illetőleg az országnak abból a részéből ki lehet tiltani. Az ilyen személyeket akár tartózkodási helyükön, akár az ország más helyén rendőrhatalósági felügyelet vagy a szükséghez képest rendőrhatalósági őrizet alá is lehet helyezni.

(2) A jelen § alapján rendőrhatalósági őrizet alá helyezett személyeket képességeiknek megfelelő munkára lehet kötelezni.

(3) A jelen § alapján kitiltott s rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezett személy eltartásáról, ha magát vagyonának jövedelméből vagy keresetéből eltartani nem tudja, amennyiben eltartására köteles és képes hozzátartozója sincs, az állam gondoskodik; ilyen esetben az eltartás fejében azt a személyt is képességeinek megfelelő munkára lehet kötelezni, aki nem áll őrizet alatt.

(4) A rendőrhatalósági felügyelet és őrizet alá vétel részletes szabályait a jelen § keretében a belügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértve rendelettel állapítja meg.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Kihirdetve: 1939. március 11.

⁵¹⁵ A törvénycikk teljes szövegét lásd:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyi%3Fpagenum%3D42> (utolsó letöltés: 2019. augusztus 3.)

F.5. A m. kir. minisztérium 1939. évi 8.130. M. E. számú rendelete, a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezésről⁵¹⁶

A m. kir. minisztérium a honvédelemről szóló 1939 : II. t.-c. 150. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendeli.

1. § A rendőrhatalóság azokat a személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros:

- a) tartózkodási helyükön rendőri felügyelet alá helyezi, vagy
- b) tartózkodási helyükről, illetőleg az ország bizonyos részeiből – községi illetőségükre tekintet nélkül – kitiltja, és az ország más helyén rendőrhatalósági felügyelet vagy a szükséghez képest rendőrhatalósági őrizet alá helyezésüket rendeli el.

2. § A rendőrhatalósági felügyelet és őrizet alá helyezés részletes szabályait a belügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértően állapítja meg.

3. § (1) Aki a belügyminiszternek a 2. § alapján kiadott rendeletében foglalt tilalmakat vagy az említett rendelet alapján kiadott rendőrhatalósági intézkedéseket megszegi vagy kijátssza, kihágást követ el és két hónapig, háború idején hat hónapig terjedhető elzárással büntetendő.

(2) A pénzbüntetésre az 1928 : X. t.-c. rendelkezései irányadók azzal az eltéréssel, hogy a kiszabható pénzbüntetés legmagasabb összege az 1939 : II. t.-c. 212. §-ának (1) bekezdésében meghatározott összegig terjedhet.

4. § Ez a rendelet a külföldieknek az ország egész területéről való kitilthatására vonatkozó jogszabályok hatályát nem érinti.

5. § Ez a rendelet kihirdetése napján (1939. szept. 2.) lép hatályba.

Budapesten, 1939. évi szeptember hó 1-én.

Gróf Teleki Pál s. k.
m. kir. miniszterelnök

⁵¹⁶ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 1269.

F.6. Részlet a m. kir. belügyminiszter 1939. évi 760. számú rendeletéből, a kitiltásra, valamint a rendőrhatalósági felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozó részletes szabályok megállapításáról⁵¹⁷

A m. kir. minisztérium által a kitiltásra, valamint a rendőrhatalósági felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozóan kibocsátott 8.130/1939. M. E. számú rendelet végrehajtása tárgyában az igazságügyminiszterrel egyetértve a következőket rendelem:

I. Általános rendelkezések.

1. § (1) A rendőrhatalósági felügyelet alá helyezést, a kitiltást és a rendőrhatalósági őrizet alá helyezést (internálást) magyar állampolgárokkal szemben az elsőfokú rendőrhatalóság, Budapesten a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya, külföldiekkel szemben pedig a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatalóság rendeli el.

(2) A belügyminiszter minden esetben közvetlenül is intézkedhetik.

2. § (1) Az 1. § (1) bekezdése alapján hozott határozat ellen beadott fellebbezést a fellebbviteli hatalósághoz azonnal fel kell terjeszteni.

(2) A kitiltást kimondó határozatot fellebbezés hiányában is fel kell terjeszteni a belügyminiszterhez.

II. Rendőrhatalósági felügyelet.

3. § A rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy:

a) azt a területet, amelyet a rendőrhatalóság megállapít, rendőrhatalósági engedély nélkül nem hagyhatja el;

b) köteles az elsőfokú rendőrhatalóságnál, és ha ilyen hatalóság helyben nincs, a községi elöljáróságnál a rendőrhatalóság által megjelölt időben személyesen jelentkezni; a jelentkezés nem kívánható gyakrabban, mint naponként kétszer, és nem történhetik ritkábban, mint hetenként egyszer;

c) köteles a tartózkodási hely belterületén szándékolt lakásváltoztatást legalább 24 órával előbb a rendőrhatalóságnál, községekben az elöljáróságnál bejelenteni;

d) személyes szabadságában bizonyos korlátozásoknak van alávetve, amelyeket a rendőrhatalóság esetenként állapít meg; így különösen megtilthatja a rendőrhatalóság, hogy a felügyelet alá helyezett személy a nap bizonyos szakában lakásáról eltávozzék, nyilvános helyeket látogasson; e korlátozásokat úgy kell megállá-

⁵¹⁷ Magyarországi Rendeletek Tára, 1939: 1450–1456.

pítani, hogy azok a felügyelet alatt álló személyt rendes foglalkozásában és keresetében a szükségén túl ne akadályozzák;

e) táviratot nem adhat fel, távbeszélőt nem használhat; postai küldeményei rendőrhatalósági ellenőrzés alatt állanak;

f) eltiltható attól, hogy a rendes környezetéhez tartozó személyeken kívül mással érintkezzék; a másokkal való érintkezés csak a rendőrhatalóság kivételes engedélyével és az ellenőrzéssel megbízott személy jelenlétében mehet végbe.

4. § Kitiltás esetében a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személynek azok a családtagjai, akikkel közös háztartásban él, akiknek eltartásáról gondoskodni képes, a kijelölt tartózkodási hely elsőfokú rendőrhatalóságának engedélyével hozzá költözhetnek. Ebben az esetben azonban a rendőrhatalósági felügyelet a családtagokra is kiterjed. A rendőrhatalóság indokolt esetben az odaköltözött családtagokat eltávolíthatja.

5. § Kitiltás esetében a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy eltartásáról, ha magát vagyონának jövedelméből vagy keresetéből eltartani nem tudja, amennyiben eltartására köteles és képes hozzátartozója sincs, az állam gondoskodik; ilyen esetben azonban a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személyt képességeinek megfelelő és testi épségének nem ártalmas munkára kell kötelezni. [...]

IV. Rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás)

11. § A rendőrhatalósági őrizet alá helyezett (internált) személyek további szállítását lehetőleg csoportosan, mégpedig rendőri, illetőleg csendőri vagy szükség esetén katonai kíséret mellett kell végrehajtani.

12. § (1) A rendőrhatalósági őrizet alá helyezést (internálást) csakis a belügy-miniszter által kijelölt községekből lehet fogadtatósítani, erre a célra elsősorban a kedvezőbb fekvésű és legalább éjszakára elzárható nagy épületeket (internálótáborokat) kell felhasználni. Ha ilyenek rendelkezésre nem állnak, az őrizet alá vételt kisebb épületekben csoportonként kell fogadtatósítani.

(2) Egyenként az internáltakat csak elkerülhetetlen szükség esetén lehet elhelyezni.

(3) Az elhelyezésnél figyelemmel kell lenni arra, hogy a közös háztartásban élő családtagok a családfő közelében helyezkedhessenek el.

(4) Az eljárás alá vont személyeknél megahagyott legszükségesebb tárgyakról jegyzéket kell felvenni, amelyet az internálási hely igazgatója láttamoz.

(5) Azt az épületet vagy épületrészt, amelyben az internált, illetőleg az internálótáborba ideiglenes elhelyezés végett beszállított személyek el vannak helyezve, legalább éjjelre kívülről be kell zárni.

13. § (1) Az internálást a viszonyokhoz mért kímélettel kell fogatosítani. Ügyelni kell arra, hogy büntetlen előéletű személyek rovott előéletű személyekkel egy helyiségben ne őriztessenek. Az elhelyezésnél lehetőleg figyelmet kell fordítani az internált személyek műveltségi fokára és társadalmi állására.

(2) Az internált személlyel szemben minden megszorítást vagy kényszert kerülni kell azokon az intézkedéseken kívül, amelyek megszökésének és az internálás célját veszélyeztető összebeszélésnek megakadályozására, továbbá az őrzési hely rendjének és fegyelmének fenntartására szükségesek.

(3) Az internált személy – amennyiben az őrzési hely rendjével nem ellenkezik – azt a kényelmet, amely társadalmi állásának és vagyoni viszonyainak megfelel, saját költségén megszerezheti. Különösen jogában áll saját ruháit és fehérneműit használni.

14. § Az internált személyekről ujjlenyomatot kell felvenni. Az ujjlenyomatot az országos bünyügyi nyilvántartó hivatal számára rendszeresített lapokon kell felvenni és a nyilvántartó lapokkal együtt a belügyminiszterhez kell felterjeszteni.

15. § (1) Az internálás fogatosításával megbízott hatóság ellenőrzi az internált személyek levelezését, valamint a hozzájuk érkezett küldeményeket. Az e tekintetben elrendelt intézkedéseknek megszegése vagy kijátszása esetén az illető internált személyre azt a korlátozást kell életbeléptetni, hogy levelezést csak a hatóság kivételes engedélyével és ellenőrzése mellett folytathat.

(2) Az internált személy táviratot nem adhat fel és távbeszélőt nem használhat.

16. § Az internáltakat képességeiknek megfelelő, testi épségükre nem ártalmas munkára kell alkalmazni.

17. § (1) Az internált személyek általában közellátásban részesülnek. Az ellátás költségeit az őrizetbe vett, illetőleg internált személy saját vagyonából vagy keresetéből köteles fedezni. Térítés nélküli közellátásban csak az a munkaképtelen személy részesíthető, akinek vagyona, jövedelme egyáltalán nincs, és akinek eltartásra köteles és képes hozzátartozója sincs.

(2) Az internált, illetőleg a táborban elhelyezett személy saját költségén élelmezheti magát és evégből kívánhatja, hogy a tőle elvett pénzösszeg – amennyiben az lefoglalás alá nem esik – az őrzési hely hatóságának szolgáltatassék át és abból az őrzési hely hatósága az őrizet alatt állónak harminc napi ellátásra szükséges

összeget bocsásson esetről esetre rendelkezésére; ugyane célból a hozzátartozók is jogosultak pénzt az őrzési hely hatóságánál letenni.

18. § (1) Kötelesek az illetékes hatóságok a hatósági területükről történt minden internálást hat hó elteltével hivatalból felülvizsgálni, és amennyiben a felülvizsgálás időpontjában az internálásra alapul szolgáló ok megszűnt, vagy a körülményeknél fogva az internálásra már nincs szükség, kötelesek az internálás megszüntetését kimondani s az erről szóló határozatot az ügyiratokkal együtt felülvizsgálás végett a belügyminiszterhez felterjeszteni. Ilyen esetben az internálást megszüntető határozat a belügyminiszter jóváhagyásával válik jogerőssé. A szabadlábra helyezés foganatosítása végett szükséges intézkedéseket közvetlenül a belügyminiszter rendeli el, külföldiek tekintetében a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság útján.

(2) Azokban az ügyekben, amelyekben az internálást kimondó határozatot a belügyminiszter hozta meg, hat hónap elteltével kötelesek az illetékes hatóságok az internálás további fenntartása vagy megszüntetése végett a belügyminiszterhez az ügyiratok egyidejű felterjesztésével indokolt javaslatot tenni.

(3) Az internálást kimondó határozatok felülvizsgálásának kérelemre hat hó eltelte előtt is helye lehet az alapeljárás során nem használt bizonyítékok alapján. Ilyen kérelmet az internálást kimondó illetékes hatóságnál lehet előterjeszteni.

19. § Az alsófokú hatóságok kötelesek minden egyes magyar honos internálására vonatkozó ügyiratot egyénenként külön kezelni. Külföldi személy kitiltása esetében a reá és hozzátartozóira vonatkozó ügyiratokat együttesen kell kezelni. [...]

Budapesten, 1939. évi szeptember hó 1-én.

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter

F.7. Részlet a m. kir. belügyminiszter 1940. évi 97.630. számú rendeletéből, a m. kir. rendőrség vidéki szerveinek felügyeleti körzeteiről⁵¹⁸

1. § (1) A m. kir. rendőrség vidéki főkapitányának alárendelt m. kir. rendőrségi szerveket szolgálati működésük közvetlen felügyelete és ellenőrzése végett – a határvidéki m. kir. rendőrkapitányság és a határvidéki m. kir. rendőrkirendeltségek kivételével – felügyeleti körzetekbe osztom be.

(2) A felügyeleti körzetek elnevezését, székhelyét és az egyes körzetekbe beosztott rendőri szervek felsorolását a jelen rendelet melléklete tartalmazza.

2. § (1) A körzetbe tartozó rendőri szervek felett a körzet székhelyén működő kapitányság vezetője személyhez kötött megbízásom alapján felügyeleti és ellenőrzési jogkört gyakorol. Feladatkörét az e tárgyban kiadott szolgálati szabályzat utasításai szerint közvetlenül a vidéki rendőrfőkapitánynak alárendelten látja el.

3. § A székhelyen lévő rendőrkapitányságnak a felügyeleti körzet ellenőrzésével és felügyeletével megbízott vezetője ebben a minőségben „a m. kir. rendőrség x-i felügyeleti körzetének szemlélője” elnevezést viseli s ugyanilyen felírással, valamint a magyar címerrel ellátott bélyegzőt használja.

4. § (1) A felügyeleti körzet szemlélője a körzetébe tartozó rendőri szervek felett az idevonatkozóan kiadott szolgálati szabályzat keretén belül a hivatali eljáró jogait gyakorolja, rendőrhatalósági ügyintéző jogköre azonban e minőségében nincs.

(2) A m. kir. rendőrség személyzetének fegyelmi szabályairól szóló 2.500/1920. B. M. számú rendelet 43. és 44. §-a akként egészítették ki, hogy az abban megállapított rendbüntetési jog a felügyeleti körzet szemlélőjét a felügyeleti körzetbe tartozó rendőri szerveknél szolgálatot teljesítő személyzet valamennyi tagjával szemben megilleti.

5. § (1) A Budapestvidéki felügyeleti körzetben az említett teendőket a vidéki főkapitány megbízott szemlélő alkalmazása nélkül gyakorolja. [...]

7. § Ez a rendelet 1940. évi május hó 1-én lép életbe.

Budapesten, 1940. évi április hó 4-én.

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter

⁵¹⁸ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1940: 689–691.

Melléklet a 97.630/1940. B. M. számú rendelethez.

A m. kir. rendőrség vidéki főkapitányának felügyeleti körzetei :

I. Budapestvidéki felügyeleti körzet.

Székhely: Budapest.

A körzetbe tartozó rendőri szervek:

[...]

7. Kistarcsai kisegítő toloncház

F.8. A m. kir. belügyminiszter 1941. évi 210.610. számú rendelete, a mi kir. rendőrség felügyeleti körzeteinek újabb beosztásáról⁵¹⁹

A visszacsatolt keleti és erdélyi területen szervezett m. kir. rendőrkapitányságokat a 610/1940. M. E. számú rendeletben nyert felhatalmazás alapján felügyeleti körzetekbe osztom be. Ennek folytán a 97.630/1940. B. M. számú rendelet 1. § (2) bekezdésének a felügyeleti körzetek számát és beosztását tartalmazó melléklete hatályát veszti; a felügyeleti körzetek számát és újabb területi beosztását e rendeletem melléklete állapítja meg.

Budapesten, 1941. évi január hó 13-án.

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter

Melléklet a 210.610/1941. B. M. számú rendelethez.

A m. kir. rendőrség vidéki főkapitányának felügyeleti körzetei:

I. Budapestvidéki felügyeleti körzet. Székhely : Budapest.

A körzetbe tartozó rendőri szervek:

[...]

7. Kistarcsa kisegítő toloncház

⁵¹⁹ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1941: 465.

F.9. A m. kir. belügyminiszter 1941. évi 122.549. számú rendelete, Budapest székesfőváros környékének az 1937:VI. t.-c. szempontjából újabb megállapításáról⁵²⁰

Az 1937 :VI. t.-c. 2. §-ának (7) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján – a m. kir. iparügyi miniszterrel egyetértően – az említett törvény szempontjából Budapest székesfőváros környékét olyképpen állapítom meg, hogy a 33/1938. B. M. számú, 88.310/1938. B. M. számú és a 103.039/1938. B. M. számú rendeletekben felsorolt megyei városokon és nagyközségeken, illetőleg határrészekeken felül, Budapest környékéhez sorolom még a következő községeket: Budakeszi, Budaörs, Törökbálint, Nagykovácsi, Solymár, Pilisborosjenő, Üröm, Pilisvörösvár, Pilisszentiván, Pomáz, Szigetmonostor, Budakalász, Csobánka, Felsőgöd, Alsógöd, Alag, Dunakeszi, Fót, Csömör, Kistarcsa és Nagytarcsa.

Azokat a megyei városokat, nagyközségeket, illetőleg határrészeket, amelyeket az előbb említett rendeletek már korábban Budapest székesfőváros környékének területéhez soroztak, a jelen rendelethez mellékelt függelék sorolja fel.

A jelen rendelet kihirdetése napján (1941. júl. 8.) lép hatályba.

Budapesten, 1941. évi július hó 1-én.

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter

⁵²⁰ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1941: 2134.

F.10. A m. kir. minisztérium 1943. évi 4.940. M. E. számú rendelete, a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya illetékességi területének kiterjesztéséről⁵²¹

A m. kir. minisztérium a honvédelemről szóló 1939:II. tc. 141. §-a (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendeli.

1. § A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdődően a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányának illetékessége kiterjed Budafok megyei város, valamint Alberfalva, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Kistarcsa, Nagytétény, Rákosszentmihály, Sashalom és Soroksár községek területére.

2. § Az 1881:XXI. tc. 5. §-a. c) pontjában említett szabályrendeletek helyett az 1. §-ban említett megyei város, illetőleg az 1. §-ban felsorolt községek területén az ott érvényes szabályrendeletek az irányadók.

3. § A m. kir. rendőrségnek az 1. §-ban említett megyei városban és községekben szolgálatot teljesítő tisztviselői és egyéb alkalmazottai illetményeik tekintetében olyan elbírálás alá esnek, mintha Budapest székesfőváros területén teljesítenének szolgálatot.

4. § Ez a rendelet az 1943. évi november hó 15. napján lép hatályba; végrehajtásáról a belügyminiszter gondoskodik.

Budapesten, 1943. évi október hó 19-én.

Kállay Miklós s. k.
m. kir. miniszterelnök

⁵²¹ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1943: 1899.

F.11. A m. kir. belügyminiszter 1943. évi 690. számú rendelete, a m. kir. rendőrség működésének Soroksár és Kistarcsa községek területére kiterjesztéséről⁵²²

A rendőrség államosításáról szóló 5.047/1919. M. E. számú rendelet 2. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendelem:

1. § A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve Soroksár és Kistarcsa községek területén a rendőrhatalósági jogkört a m. kir. rendőrség gyakorolja, a rendőri szolgálatot pedig a m. kir. rendőrség közegei látják el.

2. § Az elsőfokú rendőrhatalósági tennivalókat Soroksár nagyközség területén a m. kir. rendőrség pestszenterzsébeti kapitánysága, Kistarcsa nagyközség területén pedig a m. kir. rendőrség mátyásfüldei kapitánysága látja el.

3. § Ez a rendelet 1943. évi november hó 15. napján lép hatályba.

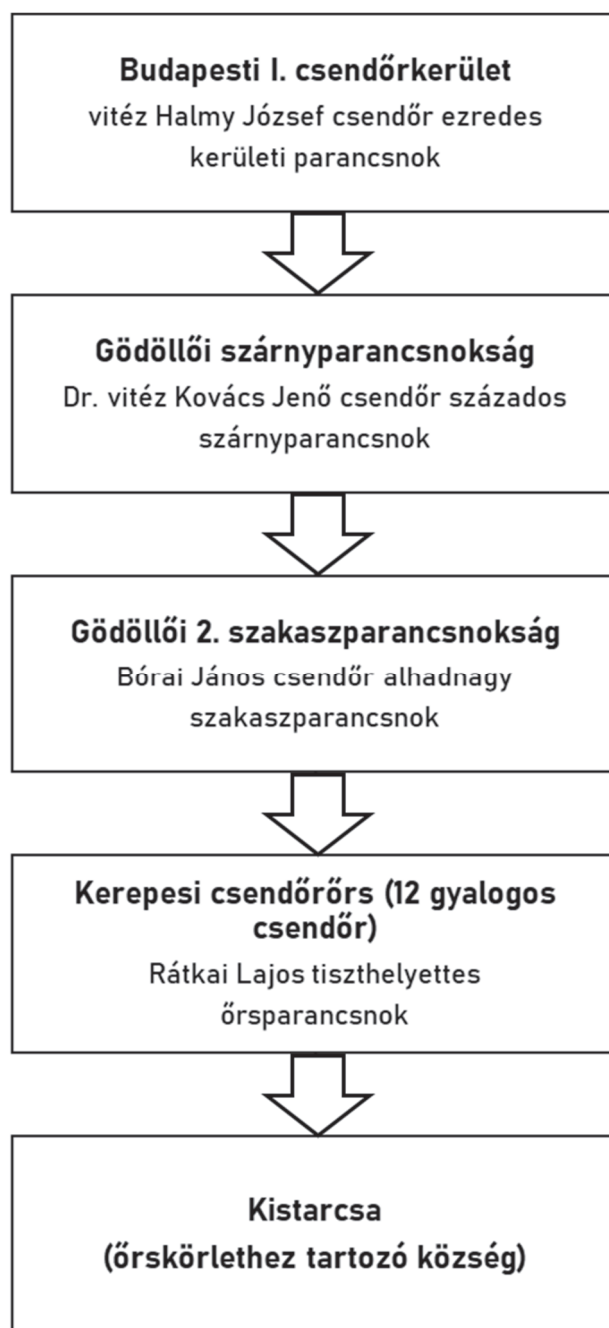
Budapesten, 1943. évi október hó 29-én.

A miniszter helyett:

Tomcsányi Kálmán s. k.
államtitkár

⁵²² Magyarországi Rendeletek Tára, 1943: 2025.

F.12. Kistarcsa elhelyezkedése a M. Kir. Csendőrség szervezetében

(forrás: A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve, 1943: 111–115. alapján,
szerkesztette: Ruzsa Bence)

F. 13. A Kistarcsán fogvatartott zsidó ügyvédek névsora⁵²³

Acél Endre	Büchler Zsigmond	Friedmann Lajos
Adler Jenő	Deutsch Miksa	Fusch Zoltán
Altstädter (Ajtai) István	Deutsch Viktor	Gál Andor
Áron Géza	Dukesz Hugó	Galambos Mihály
Bálint Ákos*	Ehrenfeld Jenő	Gärtner Jakab
Bálint Artúr	Eisler Imre	Gärtner Samu
Bálint Mózes	Engelmann Jenő	Gerő Gusztáv
Balkányi Andor	Epstein Ottó	Glück Miksa
Balkányi Kálmán	Faragó Andor	Gyimesi Béla
Bán Armand	Farkas Pál	Hein István
Baráth Elemér	Fazekas Imre	Hollaender György
Bársony Dezső	Fejér Leó	Ingusz Lóránt*
Barta Jenő	Feldmann Ernő	Katona Péter*
Bartha Gyula	Fenyves Lipót	Ladányi Jenő
Baumann Ernő	Fischer Artur	Makai Ernő
Beck Hugó	Fischer Egon	Molnár Márton
Berger István	Fleiner Soma	Nyári Jenő
Bernát Pál	Fleischmann Gyula	Sarbó Jenő
Blum Mátyás	Földes Lipót	Somló Gyula
Brachfeld Dezső	Földes Mór	Somló Sándor
Brachfeld Hugó	Földvári Hugó	Szegő Ferenc (ifj.)
Breuer Oszkár	Fränkel Pál	Székely Aladár (ifj.)
Brill Lajos	Fried Ödön	Takács Sándor
Brückler Artúr	Friedmann Endre*	Ungár Endre
Brüll Dániel	Friedmann Ignác	Wiener József

⁵²³ Közli: Bálint, 2013: 25–28 (megjegyzés: a *-gal jelölt személyek joghallgatók, illetve ügyvédjelöltek)

F.14. Vasdényey István életútja⁵²⁴

1895. augusztus 31-én született Bajsán (Bács-Bodrog vármegye). Szülei Vasdényey Gábor és Vojnich Erzsébet. Négy fiatalabb testvérével⁵²⁵ együtt Újvidéken nőtt fel, ahol édesapja 1900-tól a rendőrség bejelentési hivatalának vezetőjeként dolgozott. 1905–1913 között az Újvidéki Királyi Katolikus Gimnázium tanulója, az érettségi letétele után pedig a Fiumei Kiviteli Akadémia tanulója lett. 1915 októberében bevonult a hídépítési 4. páncélosadosztályhoz, sérülés következtében azonban egy éven belül (mint 25%-os rokkant) megszűnt a frontszolgálat. Édesapja a világháború áldozata lett, emiatt anyját és négy testvérét is neki kellett eltartania. Tanulmányai ezért megszakadtak, és 1916-tól Újsóvé község jegyzői irodájában dolgozott ideiglenes jegyzőgyakornokként.

Szolgálat a fegyveres testületeknél 1918 januárjában kezdődött, amikor Budapesten határrendőrségi felügyelői beosztásba került, júniustól pedig a Közélelmezési Minisztérium rendészeti osztályán dolgozott. Októberben a budapesti államrendőrségben detektívőfelügyelőnek nevezték ki. A minisztériumban közvetlen felettese az Országos Közélelmezési Hivatal nyomozó osztályának vezetője, dr. Dietz Károly volt, aki később ügyvédként dolgozva segítette Vasdényeyt a zsidók toloncházakból való kimentésében. Vasdényey – mint rendőrfelügyelő – 1919 októberétől beosztott tiszt volt: hajókísérői és kikötő ügyeleti szolgálatot látott el. 1921 nyarától a vonatforgalom-ellenőrző parancsnokságon dolgozott, feladata volt az útlevelek ellenőrzése, a külföldre induló vonatok kísérése, valamint a szerelvények államhatáron be- és kiléptetése. 1924 júniusában rendelkezési állományba⁵²⁶ helyezték, és a létszámcsoökkentési törvény⁵²⁷ alapján elbocsátották. Az 1925. december 19-én kirobbant frankhamisítási botrány kapcsán (sajtóértesülések szerint) tanúként beidézték (ennek pontos oka nem ismert),⁵²⁸ ugyanakkor a Budapesti Királyi Ügyészség iratai szerint 37 másik személlyel együtt (szintén rendőrök) vádlottként volt beidéztve, sikkasztás vádjával⁵²⁹ (az ügy teljes lezajlása egyelőre nem ismert). 1927 áprilisában (IX. fizetési osztályú) m. kir. rendőrfelügyelővé nevezte

⁵²⁴ ÁBTL 3.1. 9. V-21680. 48–58. Vasdényey István kézzel írt önéletrajza, 1951. április 12.

⁵²⁵ Közülük Vasdényey Kornél (született: 1901. január 1.) honvéd főhadnagy, vámtiszt neve ismert.

⁵²⁶ Rendelkezési állományba kerül valamely fegyveres szerv személyi állományába tartozó, de az adott szervnél szolgálati beosztást be nem töltő személy.

⁵²⁷ 1923. évi XXXV. törvénycikk a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről

⁵²⁸ *Népszava*, 1926: 4.

⁵²⁹ BFL - VII.18.d - 19/0035 – 1925. Büntetőügy

ki a belügyminiszter⁵³⁰ és a debreceni kerületi főkapitányságnál mint raktártiszt, anyagi és felszerelési előadó dolgozott. 1929 nyarától áthelyezték az őrszemélyzeti osztályra, és előbb a kerékpáros szakasz, majd a pályaudvari őrség irányításával bízták meg. 1930. január 18-án feleségül vette Miskolczi Terézt. 1930 júliusában a mezőtúri kapitányságra helyezték át, ahol a kapitányság őrszemélyzetének parancsnoka lett. 1935 júliusában a budafoki kapitányságon beosztott tisztként az állományhoz kerülők betanítása, oktatása volt a feladata. 1938 januárjában a Mátyásföld és környéke kapitánysághoz, novemberben a hatvani kapitánysághoz helyezték. Utóbbi esetében az őrszemélyzeti parancsnok funkcióját látta el. 1938 decemberében a kassai kapitányságra került mint anyagi előadó. A kormányzó a belügyminiszter előterjesztésére 1939. december 31-én rendőr-főfelügyelőnek nevezte ki.⁵³¹ 1940 januárjában a kassai kapitányság állományában maradván a garanyi kiegészítő toloncház táborparancsnoka lett. A táborban zsidókat és polgári menekülteket (köztük számtalan lengyelt) őriztek. 1941 júliusában a keleti országrész és Erdély visszacsatolása alkalmával a közbiztonsági szolgálat ellátása körül szerzett érdemeiért kormányzói elismerésben részesült.⁵³² 1942 és 1944 között ismét a mátyásföldi kapitányság állományába került, 1942 júliusától 1944 novemberéig a Kistarcsai Kiegészítő Toloncház parancsnoka, lakását – mely szintén Kistarcsán volt – a Kincstár biztosította.

A toloncház 1944. őszi kiürítése után, mivel a nyilasok körözni kezdték, bujkálni kényszerült. 1945 tavaszának elején visszatért Budapestre. 1945. május 26-án Sopronban szovjet hadifogságba esett, és miután a világháborút megelőzően parancsnoki tisztséget töltött be, a Szovjetunióba hurcolták.⁵³³ Többek között Ormay István rendőr ezredes (aki a toloncház gondnoka volt Vasdényey parancsnoksága idején) próbált 1948-ban a hatóságnak tett nyilatkozatával javítani volt felettese helyzetén: elmondása szerint Vasdényey mind a zsidókkal, mind pedig a toloncház baloldali nézetű őrizeteseivel szemben humánus viselkedést tanúsított.⁵³⁴ Bizonygatása azonban nem vezetett eredményre.

A hadifogságból 1950. december 1-jén tért vissza, de helyzete itthon sem fordult jobbra: őrizetbe vették és internálták. Sem korábbi őrizeteseinek igazolásai, sem édesanyjának Péter Gáborhoz írt levelei nem segítettek. Arra sem voltak tekintettel, hogy 1948. július 17-én Turi Lajos, a Nemzeti Bizottság⁵³⁵ elnöke aláírásával Kis-

⁵³⁰ *Belügyi Közlöny*, 1927/15: 479.

⁵³¹ *Belügyi Közlöny*, 1940/2: 116–117.

⁵³² *Budapesti Közlöny*, 1941/180: 1

⁵³³ Székér, 2019: 72.

⁵³⁴ ÁBTTL 3.1. 9. V-21680. 8. Ormay István r. ezredes nyilatkozata (1948. július 8.)

⁵³⁵ Kistarcsán a Nemzeti Bizottság (NB) 1945. február 1-jén alakult meg, tagjai a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt helyi szervezetéből kerültek ki.

tarcsa község nevében igazolást állított ki Vasdényey részére – hadifogságból való hazaengedés céljából.⁵³⁶ Mivel egészségügyi állapota már a hadifogság idején megromlott, internálási idejét a Váci Fegyház és Börtön kórházában töltötte le. 1953. szeptember 18-án, a Nagy Imre-kormány amnesztiája nyomán szabadult. 1963-ban munkaképtelensége miatt megpróbálkozott a rehabilitációval – eredménytelenül.

Az Amerikába emigrált egykori zsidó őrizetesei meghívására 1964-ben az USA-ba utazott, ahonnan nem is tért haza. Ekkor telepedett le Buffalóban, haláláig egykori őrizetesei támogatták. Először a Kenmore Ave-n, majd a Colvin Ave-n lakott.⁵³⁷ 1969. november 11-én New Yorkban megkapta az 556. sorszámú „*Világ Igaza*” kitüntetést a Holokauszt Áldozatainak és Hőseinek Izraeli Emlékhatóságától (Yad Vashem).⁵³⁸ Buffalóban vette el második feleségét, a szintén Amerikába emigrált Donszky Máriát, akivel már a háború előtt ismerték egymást Budafokon. 1984. április 1-én halt meg Buffalóban, itt helyezték végső nyugalomba.⁵³⁹

Az egyetlen ismert kép Vasdényeyről (középen) – készült a Világ Igaza kitüntetés átvételekor (forrás: Yad Vashem fotógyűjteménye)

⁵³⁶ ÁBTL 3.1. 9. V-21680. 14. Kistarcsa Község nemzeti bizottságának igazolása (1948. július 17.)

⁵³⁷ Donsky, 2018

⁵³⁸ Righteous Among the Nations Honored by Yad Vashem. 1 January 2019

⁵³⁹ Székér, 2019: 73.

F.15. A belügyminiszter 1945. évi 138.000. sz. bizalmas rendelete⁵⁴⁰

Magyar Belügyminisztérium

Szám: 138.000/1945.

VI.

Tárgy: A közigazgatási eljárás során a személyes szabadság korlátozásával járó különleges rendőri intézkedéseknél – rendőrhatósági felügyelet, rendőrhatósági őrizet, kitiltás – követendő eljárás szabályozása.

Valamennyi rendőr-főkapitányságnak, városi, járási és kerületi kapitányságnak

Székhelyén

A hozzám beérkezett ügyekből megállapítottam, hogy a rendőrhatóságok elmentéses gyakorlatot folytatnak. Ezért szükségét látom annak, hogy a rendőrhatósági felügyelet, a rendőrhatósági őrizet alá helyezés kérdéseiben mindenre kiterjedő rendelkezést állapítsak meg.

A rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket tesznek szükségessé. Ilyen rendkívüli intézkedések az állam biztonságára, a közrendre és közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, valamint a gazdasági okokból káros egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezése, rendőrhatósági őrizetbe vétele (internálása), kitiltása, valamint a külföldiek ellenőrzésére vonatkozó rendelkezések.

Polgári személyeknek kontradiktórius eljárás⁵⁴¹ nélkül közigazgatási úton való őrizetbe vételét elrendelni, őket lakóhelyükről kitiltani, illetve más községbe őrizetbe helyezni olyan intézkedések, amelyekre csak rendkívüli körülmények között kerülhet sor olyankor, amikor ezt magasabb állami érdekek indokolják.

E tárgykörben hozott rendelkezések a legszélesebb körű jogot biztosítják a hatóságoknak, és az eljáró hatóságok szabad mérlegelésére bízzák az intézkedés jogát. Természetes azonban, hogy a rendelkezések betartása mellett is szükséges, hogy a hatóságok az eljárás alá vont egyénekkel szemben alkalmazott szigorú rendszabályok mellett is emberséges bánásmódot tanúsítsanak.

A magyar államrendőrség főkapitányságának és kapitányságainak feladata elsősorban a háborús és népellenes bűnösök népbíróság elé állítása, illetve a népbíróság elé állítás előtt a nyomozások folytatása.

⁵⁴⁰ Közli: Palasik, 1997: 90–94.

⁵⁴¹ A bírósági eljárás során mindkét fél azonos jogokkal rendelkezik, az ítélethezatalt megelőzően mindkét felet meghallgatják.

Azokat az egyéneket, akik a 81/1945. M. E. sz. és 1440 M. E. sz.⁵⁴² rendeletben meghatározott büntettek vagy vétségek elkövetésével a rendelkezésre álló adatok szerint nem gyanúsíthatók ugyan, de korábbi vagy jelenlegi fasiszta, népellenes magatartásuk miatt veszélyesek, vagy általában az ország demokratikus szellemében való újjáépítését gátolni igyekezzenek, közigazgatási eljárás alá kell vonni. Velük szemben alkalmazandó közigazgatási rendszabály, amely tehát nem megtorló, hanem csupán megelőző intézkedés, a 8130/1939. M. E. sz. és a 760/1939. sz. rendelet alapján kétféle: rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás) és rendőrhatalósági felügyelet alá helyezés. E két intézkedés alkalmazása tekintetében a következőkre kell figyelemmel lenni:

I.

1. Ipari munkás, kisparaszt és földmunkás nyilas párttagok, akik a nyilaskeresztes párttagságon kívül más tevékenységet nem fejtettek ki, a nyilaskeresztes pártba 1944. március 19-e előtti időben léptek be, s onnan 1944. március 19-e előtt ki is léptek, rendőri felügyelet alá helyezendők. Ténylegesen nyilas párttagnak azt az egyént kell tekinteni, aki két hónapon keresztül párttagdíját befizette.

2. Rendőri felügyelet alá helyezendők azok, akik a letűnt kormányrendszert, pártokat, vezető személyiségeket, az imperialista háborút nyilvánosan feldicsérték, vagy demokráciaellenes magatartásukat a nyilvánosság előtt is kifejezésre juttatták, amennyiben bármely okból a népbiztonságnak nem adhatók át.

3. Rendőri felügyelet alá helyezendők azok, akiket régebbi fasiszta beállítottságuk miatt a nyilvános szereplés, közszükségleti cikkek nyilvános árusításának engedélye, korcsmaengedély, dohányárusítási engedély stb. megszerzésénél mellőzni kell.

4. Rendőri felügyelet alá helyezendők azok, akiket régebbi fasiszta beállítottságuk miatt közszerepléstől mellőzni kell: újságírók, színészek, ügyvédek, tanárok, orvosok, mérnökök, gazdasági intézetek vezetői stb.

5. Rendőri felügyelet alá helyezendők azok a régebbi fasiszta beállítottságúak ismert személyek, akik csalárd módon különböző előnyök megszerzése érdekében valamelyik demokratikus pártba felvétették magukat.

6. Rendőri felügyelet alá helyezendők a nyilaskeresztes, Imrédy-, Pálffy-, Fesztetich- stb. pártoknak azon tagjai, akik 1941. június hó 22. előtt léptek be a pártba, de kilépésüket a pártból 1941. június hó 22. előtti időpontban igazolni tudják, mert párttagságukkal igazolást nyert régebbi fasiszta párttagságuk, és tartani lehet a jövőben is attól, hogy demokráciaellenes magatartást tanúsítanak. A tényleges nyilas párttagság feltétele ezúttal is két hónapi párttagsági díj befizetése.

⁵⁴² 1.440/1945. M. E. sz. rendelet, amely módosította a 81/1945. M. E. sz. rendeletet, megszüntetve az népbiztonság internálásra, mint főbüntetésre vonatkozó joggyakorlat

Ipari munkás, kisparaszt és földmunkás elemeknél meg kell elégedni a heti egyszeri pusztá jelentkezési kötelezettséggel, egyéb személyeknél a jelentkezési kötelezettséget – az eset súlyosságához képest – össze lehet kapcsolni a heti egy- vagy kétnapos közmunkavégzési kötelezettséggel.

Kivételt képeznek a felsorolt estek közül azok, akiknél bebizonyosodott, hogy baloldali magatartásúak vagy olyan egyének, akik a függetlenségi mozgalmakban részt vettek és csupán taktikai okokból léptek be a jobboldali pártok valamelyikébe.

II.

1. A nyilaskeresztes pártnak azon tagjai, akik 1941. június 22-t követően léptek be a nyilaskeresztes pártba, internálandók, kivéve azokat a munkásokat, kisparasztokat, akik a jelen rendelet 1.1. pontja szerint csak rendőrségi felügyelet alá helyezendők.

2. A nyilaskeresztes pártnak azon tagjai, akik 1944. márc. 19. előtt léptek a pártba, a párt életre hívásában részt vettek, vezetői voltak, internálandók, amennyiben bármely okból a nép-ügyészségnek át nem adhatók.

3. Ugyancsak internálási eljárást kell lefolytatni a Magyar Megújulás Pártjának tagjaival szemben, a Festetich-féle, a Pálffy-féle csoportok tagjaival szemben is.

4. A Nemzeti Munkaközpont⁵⁴³ szervező és vezető tagjai internálandók, de sem internálás, sem rendőri felügyelet alá nem helyezendők azok a munkások, akik csak mint egyszerű tagok léptek be a Nemzeti Munkaközpontba.

5. A Magyar Élet Pártjának tagjai, ha a párt jobboldali csoportjához tartoztak, és mint ilyenek a pártéletben tevékenyen részt vettek, internálandók.

6. A Magyar-Német Társaság, Antibolsevista Ifjúsági Tábor, Faluszövetség, Etelközi Szövetség, Ébredő Magyarok Egyesülete, Honszeretet, Kékek Klubja, Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, Kettős Kereszt, Vérszövetség, Levente Egyesület, Magyar Jövő Szövetség, Magyar Országos Véderő Egyesület, Magyar Élet Pártja, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Magyar Megújulás Pártja, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, Magyar Tudományos Fajvédő Társaság, Nemzeti Munkaközpont, Népakarat Pártja, Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom, Országos Vitézi Szék, Országos Nemzetvédelmi Bizottság, Turul Szövetség, Zsidókutató Intézet tagjai, akik e szervezési munkában és az intézmények vezetésében tevékenyen részt vettek, ugyancsak internálandók, amennyiben néppügyészség elé nem állíthatók.

⁵⁴³ 1930-ban alapította Marton Béla. Kezdetben a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) alosztályaként működött Alkalmazottak Nemzeti Ligája néven, 1935-től önálló alapszabállyal, külön szervezet volt. Célját tekintve a munkások politikai befolyásolására, a baloldali munkásszervezetek hatásának ellensúlyozására törekedett. (Lásd: MNL OL P 1348 Nemzeti Munkaközpont [1935–1943])

7. Hasonló elbírálás alá kerülnek olyan társadalmi szervezetek szervező tagjai (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége), akik reakciós intézkedéseikkel fasiszta irányba terelték az intézmény munkáját.

8. Azok a párton kívüli személyek, akik magatartásukkal bármilyen fent említett reakciós cél eléréséhez segítséget nyújtottak, internálandók. E fogalom alá sorozhatók (sic!) azok, akik a politikai üldözöttekkel vagy az ellenállási mozgalom tagjaival szemben olyan magatartást tanúsítottak, amely ellenséges volt azok munkájának meggátlására.

9. Azokat, akik feltehetően népbírószági rendeletbe ütköző cselekményt elkövettek ugyan, azonban a bizonyításhoz szükséges adatok beszerzése hosszabb időt venne igénybe, a teljes bizonyítékok megszerzéséig internálhatók, ha a már birtokban lévő nyomozati adatok és környezettanulmány elég alapos gyanút szolgáltat arra, hogy a vád tárgyát képező cselekményt elkövették.

10. Internálandók, könnyebb esetben rendőri felügyelet alá helyezendők azok a feljelentők, besúgók, akik bármely okból a népügyészség elé nem állíthatók.

11. Internálandók korcsmárosok, trafikosok, borbélyok és azok a személyek, akik a közönséggel való közvetlen kapcsolatuk során elsőrendű terjesztői voltak a fasiszta propagandának akkor is, ha 1944. márc. 19. előtt léptek be vagy léptek ki a korábban felsorolt pártok valamelyikébe. (sic!)

III.

Rendőrhatalósági őrizetbe vétel (internálás) rendelhető még el a következő jogszabályok alapján:

1. Internálandók az ország területén tartózkodó német állampolgárok, kivéve Németország zsidó nemzetiségű állampolgárait (302/1945. M. E. sz. rendelet 1. §).

2. Internálásnak van helye az egyébként kiszabott elzáráson vagy pénzbüntetésen felül az ellen a személy ellen, aki a 2490/1945. M. E. sz. rendelet ellenére az elhagyott javakra vonatkozó bejelentési kötelezettségének egyáltalán nem vagy nem a megszabott módon tesz eleget. Az internálásnak az esetben is helye lehet, ha súlyosabb bűncselekmény miatt egyébként bünvádi eljárás is indult.

3. Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és a kiszabandó elzárás és pénzbüntetésen felül internálható az, aki a gyapjútermés forgalmának és felhasználásának szabályozása tárgyában kiadott 2560/1945. M. E. sz. rendeletnek a nyírott ipari gyapjú, gyapjúhulladék, úgyszintén az írha és bőrgyapjú forgalomba hozatalára, felhasználására és a készletek bejelentésére vonatkozó rendelkezéseit megszegi vagy kijátssza.

4. Internálandó az a személy, aki az 1224/Eln.–1945. Ip. M. sz. rendeletnek a nyersolajtermékek árára vonatkozó rendelkezéseit megszegi.

5. Internálásnak van helye azzal a személlyel szemben, aki textilnyersanyagot, félkész vagy készárut avagy textilhulladékot előzetes kiviteli engedély nélkül a fegyverszüneti egyezményben megállapított országhatáron túl kiszállít vagy a kiszállítást megkísérli. (52.339/1945. Ip. M. sz. rendelet 3. §)

6. Internálásnak van helye az ellen a személy ellen is, aki az 52.550/1945. Ip. M. sz. rendeletben foglaltak ellenére a tulajdonában lévő ásványolaj-termékek tárolására és szállítására rendszeresen használt hordókat, kannákat stb. (csomagolóanyagokat) nem jelentette be, azokat ásványolajtermékeken kívül más áruk tárolására és szállítására előzetes engedély nélkül felhasználta.

7. Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, internálásnak van helye az ellen a személy ellen, aki az 52.680/1945. Ip. M. sz. rendelet ellenére a rendelet 1. §-ában felsorolt ásványolaj és ásványolajtermékek megjelölt mennyiségét meghaladó készletre vonatkozó bejelentéseket elmulasztotta, ily készletet külön engedély nélkül felhasznál, feldolgoz vagy forgalomba hoz, vagy a bejelentett készletről és annak minden változásáról részletes nyilvántartást nem vezet.

8. Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, internálásnak van helye az ellen az iparos (gyáros) vagy kereskedő ellen, aki a textilhulladékok forgalmának és felhasználásának tárgyában kiadott 52.847/1945. Ip. M. sz. rendeletnek textilhulladékok zár alá vételére, készletek bejelentésére, az átadási kötelezettségre vonatkozó rendelkezéseit megszegi vagy kijátssza, úgyszintén az ellen is, aki textilhulladékok gyűjtésével, felvásárlásával és forgalmával foglalkozik anélkül, hogy textilhulladék-kereskedésre jogosító iparigazolvánnyal és a textilgazdasági iroda engedélyével rendelkező igazolt kereskedő lenne.

9. Internálásnak van helye a belföldi forgalomban fizetendő általános és fényűzési forgalmi adóról szóló 600/1945. P. M. sz. rendelet 60. §-ának 4. bekezdése alapján az adózó ellen, ha a pénzügy-igazgatóság javasolja, és az adózó már legalább háromszor elkövette az adórövidítésre alkalmas súlyos beszámítás alá eső szabálytalanságot.

10. Internálásnak van helye az ellen a vállalatvezető (vezérigazgató, cégvezető stb.) ellen, aki az iparvállalatok állammal szemben fennálló tartozásának bejelentése tárgyában kiadott 3650/1945. M. E. sz. rendelet ellenére az 1945. ápr. 1. napja előtt nyújtott anyagi támogatásból vagy nyersanyagok, gépek, felszerelési tárgyak avagy ingatlanok rendelkezésre bocsátásából származó, magyar állammal szemben fennálló tartozását vagy azt, hogy a vállalatban az államnak tulajdoni érdekeltsége van, 1945. július hó 5. napjáig be nem jelenti.

Külön kell hangsúlyozni a mindenkor esetenként való személy szerinti elbírálás fontosságát. Mérlegelni szükséges elsősorban azt, hogy a gyanúsított munkás-e vagy kisparaszt, aki kizárólag a megtévesztő propaganda hatása alatt lépett be a

nyilaspártba, és onnan később ki is lépett. A kétkezi dolgozók mozgási szabadságának biztosítása – természetesen a politikai szempontok megóvása mellett – újjáépítési érdek.

Súlyosbító körülményként kell venni, ha valaki a régebbi időkben szociáldemokrata vagy kommunista párttag volt, és utóbb az előbb említett fasiszta pártok valamelyikében tevékenykedett. Viszont enyhítő körülménynek kell betudni azt, ha valaki az utóbbi időkben bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, és ott aktív tevékenységet fejtett ki.

A felsorolt rendelkezésekből megállapítható, hogy az eljáró rendészeti szervek ez ügyekben nagy diszkrecionális jogkörrel rendelkeznek, éppen ezért a rendészeti eljárás során működő hivatalnokok lelkiismereti és fegyelmi felelősségük tudatában járjanak el akkor, amikor a hatályban lévő jogszabályokat alkalmazzák.

Budapest, 1945. június 21-én.

Erdei⁵⁴⁴
miniszter

⁵⁴⁴ Erdei Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere (hivatalban: 1944. december 22. – 1945. november 15.)

F.16. A belügyminiszter 1945. évi 144.317. sz. rendelete⁵⁴⁵

Magyar Belügyminiszter.

Szám: 144.317/1945. IV.12.

Tárgy: A rendőrhatalósági őrizet alatt állók /internáltak/ részére istentiszteletek engedélyezése.

A magyar államrendőrség budapesti Főkapitányának, a magyar államrendőrség vidéki főkapitánysága Vezetőjének

Székhelyén.

A rendőrhatalósági őrizet alatt állók /internáltak/ lelki gondozása céljából az internáló táborokban istentiszteletek tartását engedélyezem az alábbi módok mellett.

A bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek lelkészei vasárnapokon és felekezetük egyházi ünnepnapjain a rendőrhatalósági őrizet alatt állók /internáltak/ táborokban istentiszteletet tarthatnak. Az internálótáborokban őrizet alatt tartott egyének számára módot kell adni arra, hogy az istentiszteleteken részt vehessenek.

Az istentiszteleten való részvétel az internáltaknak joga, de nem kötelessége, tehát senki nem kényszeríthető arra, hogy azokon részt vegyen. Azok, akik saját felekezetük istentiszteletén részt venni nem kívánnak, az istentisztelet tartására a foglalkozások alól mentesítendőek, nehogy emiatt hátrányosabb helyzetbe kerüljenek.

Az istentiszteletek csak a tábor zárt területén tarthatók és azokon a rendőrhatalósági őrizet alatt állókon és az őrszemélyzeten kívül más személy részt nem vehet.

Felhívom, hogy e rendelet végrehajtását és betartását ellenőrizze.

Budapest, 1945. évi szeptember hó 14.-én.

A miniszter rendeletéből:

Dr. Szebenyi Endre s. k.
miniszteri osztályfőnök

⁵⁴⁵ MNL OL XIX-B-1-az-144.317/1945.IV/12.

F.17. Javaslat a Kistarcsai Internáló Tábor működésének felfüggesztésére

27546/1946.⁵⁴⁶

**A magyar államrendőrség budapesti főkapitánysága
Központi Internálótábora**

*A magyar államrendőrség budapesti főkapitánysága II. sz. kisegítő internáló-
tábor parancsnokságának*

Kistarcsa

Az államháztartás érdekei a legnagyobb fokú takarékoságot követelik meg minden vonalon.

Ezért átmenetileg, különös tekintettel a küszöbön álló téli hónapokra, a kistarcsai internálótábor működését felfüggesztem és azt a Központi Internálótáborba bevonom.

Az internáltak átkísérése f. hó 29-én reggel megkezdendő oly mértékben, hogy az őrzés és a fegyelem szempontjából rendellenesség ne történhessen.

A tábor tulajdonát képező műhelyfelszerelés, élelmiszer, tüzelőanyag átszállítandó.

Az irodai bútorfelszerelés lezárható helyiségben összehordandó oly módon, hogy az a tábor állagával együtt a lehető legkisebb létszámú őrséggel őrizhető legyen.

A táborparancsnok, a beosztottak és az őrszemélyzet új beosztásáról külön foglalkozni intézkedni.

Jelen rendeletem f. évi november 6-án délután 15 óráig végrehajtandó.

Budapest, 1946. október 26-án

A főkapitányság vezetőjének rendeletéből:

*aláírás*⁵⁴⁷

r. őrnagy

a Központi Internálótábor táborvezetője

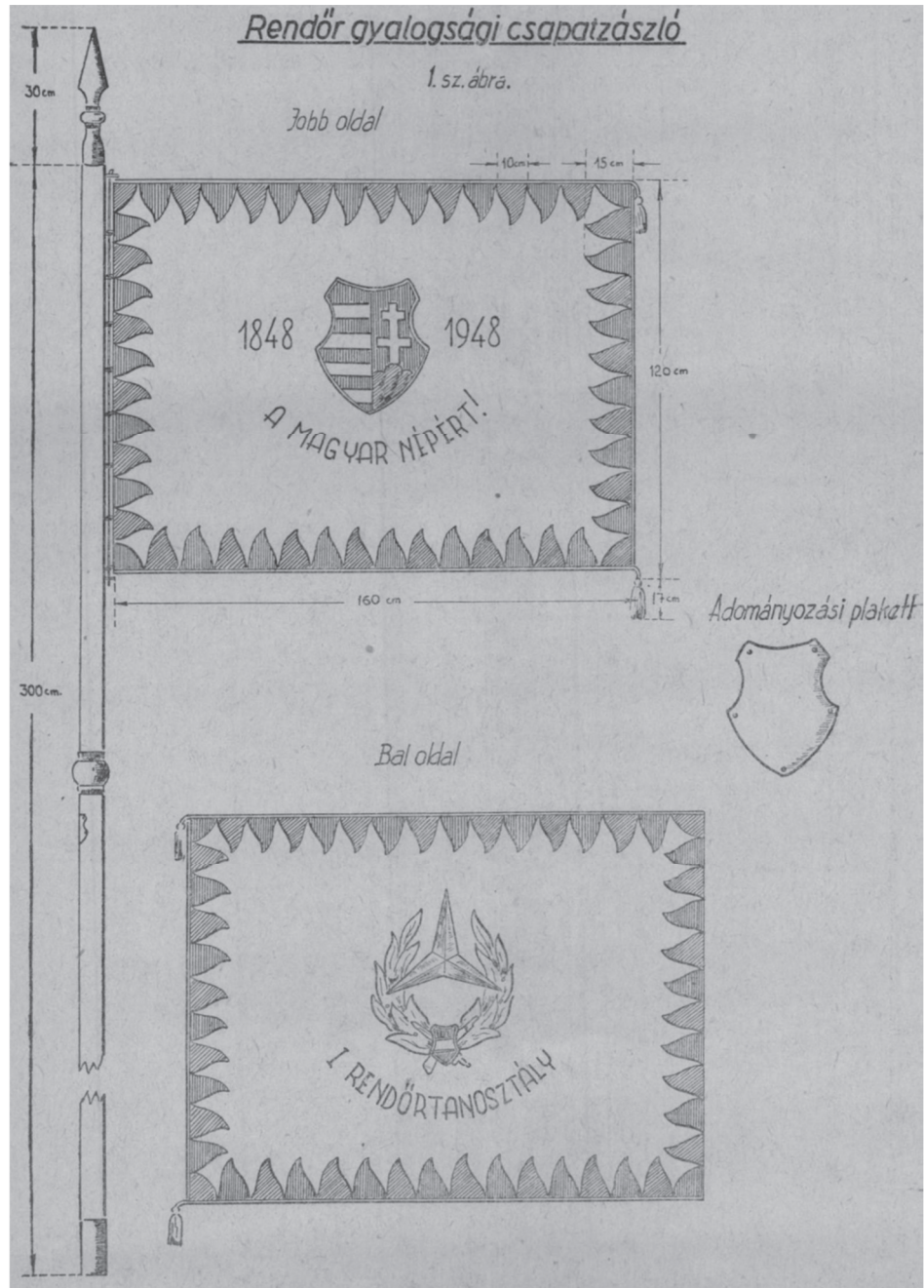
/dr. Szénási Géza/⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ BFL VI.12.a.1 6. kisdoboz [48] 27546/46. sz. ügyirat. Javaslat a Kistarcsai Internáló Tábor működésének felfüggesztésére (1946)

⁵⁴⁷ Feltételezhetően Ruscsák Lajos

⁵⁴⁸ Áthúzva

F.18. 396.552/1948. IV. 1. B.M. sz. rendelet melléklete
(az I. sz. Tanosztály zászlójának terve)

F.19. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.034/1953. (VII. 26.) számú határozata a rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás) intézményének megszüntetéséről, valamint a kitiltások feloldásáról⁵⁴⁹

Az Alkotmányban foglalt alapelvek megvalósítása, valamint a törvényesség fokozottabb érvényesítése érdekében a Minisztertanács az alábbiakat határozza:

1. A rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás) intézménye megszűnik és az erre vonatkozó jogszabályok hatályukat veszítik.
2. A Minisztertanács utasítja a belügyminisztert, hogy a rendőrhatalósági őrizet alá helyezéseket (internálásokat) legkésőbb az 1953. évi október hó 31. napjáig oldja fel és az internálótáborokat szüntesse meg.
3. A Minisztertanács utasítja a belügyminisztert, hogy a jelen minisztertanácsi határozat kihirdetéséig elrendelt kitiltásokat (kitelepítéseket) ugyancsak október hó 31. napjáig oldja fel.
4. Ez a határozat nem érinti az egyes városokban (községekben) való letelepedés engedélyhez kötéséről szóló jogszabályok hatályát. Az egyes városokban (községekben) való letelepedés engedélyhez kötéséről szóló jogszabályok azokra is alkalmazandók, akikkel szemben a kitiltást a jelen határozat értelmében fel kell oldani.

Nagy Imre s. k.
a Minisztertanács elnöke

⁵⁴⁹ *Magyar Közlöny*, 1953/32: 198.

F.20. 1956. évi 31. törvényerejű rendelet a közbiztonsági őrizetről⁵⁵⁰

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az ellenforradalmi elemek, valamint a közbiztonság és a közrend helyreállítását, illetőleg megszilárdítását gátló személyek káros tevékenységének megakadályozására az alábbiakat rendeli el:

1. § Azt, akinek tevékenysége, illetőleg magatartása a közrendet, közbiztonságot, különösen a termelő munka és a közlekedés zavartalanságát veszélyezteti, közbiztonsági őrizetbe (a továbbiakban: őrizet) lehet helyezni.

2. § Az őrizetet a rendőrhatalóság javaslatára az illetékes ügyész rendeli el; fogatatosításáról a rendőri hatóság gondoskodik.

3. § Az őrizetbe helyezett személy ügyét a legfőbb ügyész az őrizetbevételtől számított harminc napon belül hivatalból felülvizsgálja. Ha az őrizet feltételei nem állanak fenn, vagy megszűntek, nyomban intézkedik annak megszüntetése iránt. Ezt a felülvizsgálatot az őrizetbevételtől számított három hónapon belül meg kell ismételni.

4. § Az őrizetet nyomban meg kell szüntetni, ha azok az okok, amelyek elrendelésének alapjául szolgáltak, megszűntek. Az őrizet leghosszabb tartama azonban a hathónapi időtartamot nem haladhatja meg.

5. § Az őrizet részletes szabályait a legfőbb ügyész, a fegyveres erők miniszterével egyetértve, rendelettel állapítja meg.

6. § A jelen törvényerejű rendelet hatálya a kihirdetéstől számított egy évig tart.

7. § A jelen törvényerejű rendelet kihirdetése napján lép hatályba.⁵⁵¹

Dobi István s. k.,
a Népköztársaság
Elnöki Tanácsának
elnöke

Kristóf István s. k.,
a Népköztársaság
Elnöki Tanácsának
titkára

⁵⁵⁰ Magyar Közlöny, 1956/102: 596.

⁵⁵¹ Kihirdetve 1956. december 13-án.

F.21. A táborban fogvatartott papok névsora a tábor emlékfalán elhelyezett és 1993. szeptember 24-én felavatott emléktáblán, a tábla szerinti rendben

Angyal Géza	Hölyényi Olaf	Pálvölgyi József
Balyi János	Jankovits József	Perényi József
Borbély Károly	Jakab Benjámin	Pozsgai János
Bencsik István	Justh István	Radnai Anasztáz
Beresztóczy Miklós	Kabar Sándor	Regőczy István
Bíró Bertalan	Ketterer Péter	Rudolf József
Bodolay Gyula	Kormos Ottó	Sághy Elek
Bóna László	Kovács I. József	Singer Ferenc
Botz József	Kovács II. József	Somogyvári Hetény
Bruszniai József	Kovács Péter	Süle Ferenc
Buzás József	Kozma Győző	Szabó György
Décsei Géza	Lantos Kiss Antal	Szendy László
Endrédi Zoltán	Lenner József	Széll Kálmán
Erdőssy Béla	Makk Béla	Szittyai Dénes
Erőss István	Marycz Győző	Szölgyéni József
Fábián János	Márk Lajos	Tamás János
Fricsy Ádám	Mester Imre	Tasi István
Gigler Károly	Meszlényi Zoltán	Tornyos József
Gyulai Mihály	Mócsy Imre	Turdrányi Albert
Hahát Ferenc	Móricz Győző	Tüll Alajos
Hídvégi Ervin	Nagy Sándor	Vári Ferenc
Holzer Gyula	Nagy Tibor	Vida István
Horváth István	Násfay László	Winkler József
Horváth Lajos	Németh Alajos	Rák István
Horváth Mihály	Oetter György	Túri Sándor

F.22. Képek jegyzéke

1. kép: Főrendiházi irományok, 1896, XVI. kötet, 698. sz. 111.
2. kép: Fortepan, képszám: 132412,
adományozó: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum
3. kép: Fortepan, képszám: 132425,
adományozó: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum
4. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
5. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
6. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
7. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
8. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
9. kép: Nyomor és pusztulás Kistarcsán. *Friss Ujság*, 1932. 214. sz. 5.
10. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
11. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
12. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
13. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
14. kép: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, leltári szám: 77.352
15. kép: Rendőrségi zsebkönyv, 1942: 46. adatai alapján szerkesztette: Ruzsa Bence
16. kép: Ruzsa Bence gyűjtése
17. kép: Fortepan, képszám: 82216, adományozó: Budapest Főváros Levéltára
18. kép: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, leltári szám: 65.945
19. kép: Fortepan, képszám: 82364, adományozó: Budapest Főváros Levéltára
20. kép: Ruzsa Bence gyűjtése
21. kép: Kistarcsai Kulturális Egyesület képeslapgyűjteménye
22. kép: Darabanth Aukciósház archívuma
23. kép: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, leltári szám: 2017.83.16.
24. kép: Zászlót adott a MÉMOSz a kistarcsai rendőröknek.
Friss Ujság, 1948. 86. sz. 2.
25. kép: Ruzsa Bence fotója
26. kép: Ruzsa Bence fotói
27. kép: Kereszti Ferenc fotója
28. kép: Madaras, 2004: 42.
29. kép: Ruzsa Bence fotói
30. kép: Ruzsa Bence fotója
31. kép: Kereszti Ferenc fotója
32. kép: https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Nagy_Ferenc_szabadulólevele_-_Kistarcsa.jpeg
33. kép: https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Háry_László_sírja.jpg
34. kép: Magyar Rendőr fotóarchívum (003040/006), fotós: Ruttkay Pál,
1956. június, tulajdonos: Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeum
35. kép: Magyar Rendőr fotóarchívum (003040/003), fotós: Ruttkay Pál,
1956. június, tulajdonos: Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeum
36. kép: OSA Archívum
37. kép: Dakó, 2013: 129.

Függelék

- 38. kép: Fortepan, képszám: 126100, adományozó: Urbán Tamás
- 39. kép: Magyar Rendőr fotóarchívum (010345_1/021), fotós: Kristóf László,
1966. november 16., tulajdonos: Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeum
- 40. kép: Magyar Rendőr fotóarchívum (014379_6/078), fotós: Sebestyén Jenő,
1982. szeptember 22., tulajdonos: Készenléti Rendőrség Rendőrmúzeum
- 41. kép: Fortepan, képszám: 66917, adományozó: Magyar Rendőr
- 42. kép: Ruzsa Bence fotója
- 43. kép: Kereszti Ferenc fotója
- 44. kép: Kereszti Ferenc fotója
- 45. kép: Kereszti Ferenc fotója
- 46. kép: A földönfutók elindultak Európába. Ökumenikus menü Kistarcsán.
Népszabadság – Pest Megyei Krónika (1995. április 18.), 3.

Forrás- és irodalomjegyzék

FORRÁSJEGYZÉK:

Törvények:

- 1908. évi XXXIII. tc. A budapesti helyi érdekű vasutak részvénytársaság gőzmozdonyu vasut vonalainak villamos üzemre való átalakításának engedélyezése és a nevezett társaság vonalaira vonatkozó engedélyokiratnak és engedélyokirati függeléknek egyesítése tárgyában
- 1939. évi II. tc. A honvédelemről
- 1982. évi 19. tvr. A külföldiek magyarországi tartózkodásáról
- 1993. évi LXXXVI. tv. A külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról

Rendeletek:

- A belügyminiszter 1939. évi 760. sz. rendelete a kitiltásra, valamint a rendőrhatalmási felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozó részletes szabályok megállapításáról
- A belügyminiszter 1939. évi 363.500. sz. rendelete a honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetéséről
- A belügyminiszter 1940. évi 97.630 sz. rendelete a m. kir. rendőrség vidéki szerveinek felügyeleti körzeteiről
- A belügyminiszter 1941. évi 122.549. sz. rendelete Budapest székesfőváros környékének az 1937:VI. tc. szempontjából újabb megállapításáról
- A belügyminiszter 1941. évi 210.610. sz. rendelete a m. kir. rendőrség felügyeleti körzeteinek újabb beosztásáról
- A belügyminiszter 1945. évi 138.000. sz. biz. rendelete a közigazgatási eljárás során a személyes szabadság korlátozásával járó különleges rendőri intézkedéseknél /rendőrhatalmási felügyelet, rendőrhatalmási őrizet, kitiltás/ követendő eljárás szabályozásáról
- A belügyminiszter 1945. évi 144.317. sz. rendelete a rendőrhatalmási őrizet alatt állók /internáltak/ részére istentiszteletek engedélyezése tárgyában
- A belügyminiszter 1947. évi 192.025. IV/1. e. sz. rendelete rendőri tanosztályok felállítása tárgyában
- A belügyminiszter 1947. évi 198.621. IV/1. e. sz. rendelete a rendőrgazdászati tiszthelyettesi tanfolyam felállítása tárgyában
- A belügyminiszter 1947. évi 197.320. IV/1. e. sz. rendelete a rendőri őrselejtelemnek kiképzési szempontból I. fokú tanosztályokhoz való beosztása tárgyában

- A belügyminiszter 1948. évi 396.552. IV/1. sz. rendelete az egyes rendőr csapatok részére zászlók rendszeresítése tárgyában
- A belügyminiszter 1948. évi 607.359. IV/1. a. sz. rendelete „48-as Díszérem” adományozásáról
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 302. M. E. sz. rendelete a német állampolgárok rendőrhatalósági őrizet alá helyezéséről
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.690. M. E. sz. rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.700. M. E. sz. rendelete a Magyar Államrendőrség felállításáról
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 6.690. M. E. sz. rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről szóló 1.690/1945. M. E. számú rendelet kiegészítéséről és módosításáról
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 8.490. M. E. számú rendelete a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának szervezetéről és az államrendőrséget érintő egyes kérdések szabályozásáról
- A kereskedelemügyi miniszter 1908. évi 68.784. sz. rendeletével kiadott építési és üzletberendezési feltételek a budapesti helyi érdekű vasutak vonalainak villamos üzemre való átalakítására, és ezzel kapcsolatosan tervezett egyéb új létesítmények előállítására vonatkozólag
- A kereskedelemügyi miniszter 1911. évi 15.864. sz. rendeletével kiadott V. függelék a budapesti h. é. vasutak rt. egyesített engedélyokiratához
- A Kormány 64/1994. (IV. 30.) sz. rendelete a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény végrehajtásáról
- A közmunka- és közlekedésügyi miniszter 1887. évi 9.291. sz. rendelete a budapest-czinkotai helyi érdekű gőzmozdonyú vasútra vonatkozó engedélyokmányról
- A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 31. törvényerejű rendelete a közbiztonsági őrizetről
- A minisztérium 1939. évi 8.130. sz. rendelete a kitiltásról és a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezésről
- A minisztérium 1944. évi 1.520. sz. rendelete a zsidók önkormányzata és érdekképviselete tárgyában

Határozatok:

- A Köztársaság Elnökének 139/1994. (VIII. 26.) sz. határozata Kerepes és Kistarcsa községé nyilvánításáról

- A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.034/1953. (VII. 26.) sz. határozata a rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás) intézményének megszüntetéséről, valamint a kitiltások feloldásáról
- A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 20/1978. sz. határozata egyes községek egyesítéséről

Levéltári források:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- ÁBTL 2.1. 74-1060/1953.03.31. Kimutatás azon internáltakról, akik 1953. márciusában érkeztek a táborba
- ÁBTL 2.1. I/1-d (V-142673/4) 194–198. Vasdényey István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, kihallgató Farkas Miklós áv. fhdgy. 1954. augusztus 30.
- ÁBTL 2.1. XII-4. 117. 1950. november 2-i napi jelentés
- ÁBTL 2.1. XII/8. 74-107/1952.01.23. Kötelező internálási véghatározat bevezetése (utasítás)
- ÁBTL 2.1. XII/8. 74-2201/1952.07.28. Jelentés B. Kiss Béla (volt áv. őrm.) internált szökési kísérletéről
- ÁBTL 2.1. XII/8. 74-2399/1953.07.31. Havi orvosi jelentés internált rendelésről (Kistarcsa)
- ÁBTL 2.1. XII/8. 74-3598/1952. Kimutatás az 1952. január hó 1-től 1952. december 24-ig bezárólag történt növedék, illetve fogyaték változásáról, 1952. december 24.
- ÁBTL 2.1. - XII. t. - sz. n. 1953.01.17. Heti változás jelentés (Kistarcsa)
- ÁBTL 2.1. XII. t. - sz. n. 1952.12.31. Évi létszámjelentés (Kistarcsa)
- ÁBTL 2.8.1. 19/1950.05.12. ÁVH vez. pcs. (Állományparancs I.)
- ÁBTL 2.8.1. 1266 Dobány Sándor (Baranya m.)
- ÁBTL 2.8.1. 5607 Tamás György
- ÁBTL 2.8.1. 8072 Rózsa László
- ÁBTL 2.8.1. 11725 Balázs János
- ÁBTL 2.8.1. 11927 Engedi László
- ÁBTL 2.8.2.2. 148. Holczmann Gusztáv önéletrajza
- ÁBTL 3.1.6. P-903. 20–21. Márton Károly, Szabados Dénes, Molnár Mihály detektívek jelentése a kistarcsai internálótáborban leleplezett kommunista szervezkedés ügyében. 1943. július 12.
- ÁBTL 3.1.9. V-21680. Vasdényey István vizsgálati dossziéja
- ÁBTL 4.1. A-490. A kistarcsai internálótáborba 1952-ben érkezett személyek névsora

- ÁBTL 4.1. A-501. 1950-es kistarcsai iktatókönyv
- ÁBTL 4.1. A-502. A kistarcsai internálótábor iktatókönyve 1951–1953
- ÁBTL 4.1. A-505. 1953. évi jelentések különböző internálótáborokból
- ÁBTL 4.1. A-643. 3–11. dr. Kellner Zoltán tanúkihallgatásának jegyzőkönyve, kihallgató: Sárosi István r. fhdgy. 1960. július 1.
- ÁBTL 4.1. A-643/5. 69–70. Vasdényey István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, kihallgató Rosta Oszkár r. hdgy. 1960. július 1.
- ÁBTL 4.2. 10-22/18/1980. A tanulmányi munka szabályzata
- ÁBTL 4.2. 12-35/2/1986. A Belügyminisztérium IV/I. és "M" és Szervezési Csoportfőnökének 2-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól.
- ÁBTL 4.2. 13-28/79/1975. Intézkedési terv, 1975. június 30.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- BFL VI.12.a.1 6. kisdoboz [48] 27546/46. sz. ügyirat. Javaslat a Kistarcsai Internálótábor működésének felfüggesztésére (1946)
- BFL VI.12.a.1 8. kisdoboz [22] 3598/1947. sz. ügyirat. Rendőrtisztek karhatalmi átképzésével kapcsolatos jelentés és rendelkezés a kistarcsai tiszti tanfolyam I. sz. Tanosztályparancsnokság keretébe való alárendeléséről
- BFL - VII.18.d - 03/0915 – 1942. Kun Tatár Jenő büntetőiratai
- BFL - VII.18.d - 03/0355 – 1943. Lukács Jenő és tárai büntetőügye
- BFL - VII.18.d - 19/0035 – 1925. Büntetőügy
- BFL - VII.101.c - fegyenc.III – 1586. Jámborffy (Zachár) Béla fegyencörzkönyve

Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívum (OSA)

- HU OSA 300-1-2-9498 "Internment Camp of Kistarcsa", 23 October 1951. [URL: <http://hdl.handle.net/10891/osa:50c6e2f9-d368-4b13-b42d-35d4e6c9fa20>] Utolsó letöltés: 2019. április 16.
- HU OSA 300-1-2-9869 "Privileged Internee at Kistarcsa", 30 October 1951. [URL: <http://hdl.handle.net/10891/osa:893ce225-f30a-48c4-8519-271f6b061441>] Utolsó letöltés: 2019. április 16.
- HU OSA 300-1-2-24117 "The Kistarcsa Internment Camp", 22 August 1952. [URL: <http://hdl.handle.net/10891/osa:0b8f36e6-645d-459e-9a1c-984afd91f1>] Utolsó letöltés: 2019. április 16.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- MNL OL K 27. 19160721. Minisztertanácsi jegyzőkönyv (1916. július 21.)
- MNL OL Z 425. - F - 51. Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt., Kistarcsa
- MNL OL XIX-B-1-az-6-200/48-1957. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 48. számú parancsa. Budapest, 1957. november 26.
- MNL OL XIX-B-1-az-8-50/4/a/1957. A Legfőbb Ügyésznek és az Országos Rendőrfőkapitányság Vezetőjének 8–20/1957. számú közös utasítása. Budapest, 1957. január 16.
- MNL OL XIX-B-1-az-8-375/39/1957. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 39. számú parancsa. Budapest, 1957. augusztus 16.
- MNL OL XIX-B-1-az-10-065/1953. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere 1. sz. utasítása (július 25.)
- MNL OL XIX-B-1-az-50-709/1958. 1028–1042. Működési Szabályzat, 1958. március 25.
- MNL OL XIX-B-1-az-54/2461/1953. Belső karhatalom szervezési adatainak megküldése a VII/2. Osztály vezetőjének
- MNL OL XIX-B-1-az-144.317/1945.IV/12.
- MNL OL XIX-B-1-az-8-99/10/1957. BM. ORFK. Vezetőjének 10 sz. utasítása

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML)

- MNL PML XXXV. 7-c. 3/74 ö. e. Kistarcsai Államrendőrség 1. számú tanosztály parancsnoksága taggyűlés, vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1948.10.15. – 1954.10.29

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

- HJA XX-A-1-b Szociális Osztály iratai (1944–1945) – Internálótábori napi jelentések
- Reich Jenő levelei, MILEV [URL: <http://collections.milev.hu/items/show/29560>] Utolsó letöltés: 2019. július 31.

Könyvészet:

- Bálint Ákos György (2013): *Sziget a mérgezett tengerben*. Budapesti Ügyvédi Kamara, Budapest.
- Bálintné Mikes Katalin, Szabó Sándor (1971): Így kezdődött. *Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét.

- Benoschofsky Ilona (1975): Emberrablás Kistarcsán. In: Gáti Ödön, Gerencsér Miklós, Kőműves Imre, Palásti László, Vadász Ferenc, Zsadányi Oszkár (szerk.): *Mementó. Magyarország 1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 62–75.
- Beránné Nemes Éva, Hollós Ervin (1977): *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosszolgálat működéséből, 1920-1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bibó István (1990): *Válogatott tanulmányok*. 2. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Bíró Sándor (1989): *A »mátrai« lovagrend. Egy recski fogoly emlékezései*. Dovin Művészeti Kft., Budapest.
- Böör László, Gyarmati György, Horváth M. Ferenc (2006): *Vác '56. Vác 1956-ban és a megtorlás időszakában*. 2. kötet. Vác Város Levéltára, Vác.
- Braham, Randolph L. (1997): *A népiirtás politikája. Holocaust Magyarországon*. 1–2. kötet. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest.
- Brámer Frigyes (1974): Zsidó túsok – Kistarcsa 1944 „B” Pavilon. In: Scheiber Sándor (szerk.): *Évkönyv 1973/74*. Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest. 340–351.
- Cseh Gergő Bendegúz (2008): A levéltári anyag feldolgozásának egy évtizede. *Betekintő*, 2008. 4. sz.
- Faludy György (1987): *Pokolbéli víg napjaim*. Digitális Irodalmi Akadémia [URL: https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/FALUDY/faludy00690/faludy00690_o/faludy00690_o.html] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 31.
- Gáspár Ferenc, Halasi László (szerk., 1975): *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest.
- Horváth Lajos (1988): *Kerepestarcsa története*. Kerepestarcsa Nagyközségi Tanács, Kerepestarcsa.
- Horváth Lajos, Dr. Kovacsics József (2000): *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára*. 15. Pest megye. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Karsai Elek (1958): *Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez*. 1–4. kötet, Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest.
- Kovács Tamás (2013): *Megfigyelés, internálás, deportálás. Az internálás és a toloncolás kérdésköre a két világháború között, különös tekintettel a II. világháború korára*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola (doktori disszertáció)
- Kőszeg Ferenc (1995): *A Magyar Emberi Jogvédő Központ a Magyar Helsinki Bizottság és a Veritas Alapítvány Emberi Jogi Jelentése a Kistarcsai Idegenrendészeti Községi Szállásról. 1995. február 22. – március 1.* Magyar Helsinki Bizottság, Budapest.

- Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Gyarmati György (szerk., 2009): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Majsai Tamás (1986): A körösmezei deportálások 1941-ben. In: Benda Kálmán, Beliczay Angéla, Erdős György, Nagy Edit, Szabó Julianna (szerk.): *Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV-V. 1984–1985.* Dunamelléki Református Egyházkerület, Budapest. 59–86.
- Nagy Béláné (2020): Emlékek Kistarcsáról. In: Pancsor Erzsébet (szerk.): *Kistarcsai Kalendárium 2020.* Kistarcsai Kulturális Egyesület, Kistarcsa. 120–126.
- Németh Alajos (1991): *Papok a rács mögött (1948–1950).* Szent István Társulat, Budapest.
- Őze Sándorné, Őze Sándor (2005): *Magyar parasztpallada. Fehérgárda a Dél-Alföldön.* Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely.
- Palasik Mária (1997): Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében (1945). *Társadalmi Szemle*, **52.** 7. sz. 87–94.
- Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula (szerk., 1968): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Rozs András (szerk., 2008): *Pécs és Baranya 1956-ban. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2008.* Baranya Megyei Levéltár, Pécs.
- Sipos Péter (szerk., 1997): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-ZS.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest.
- Szekér Nóra: Vasdényey István, a kistarcsai táborparancsnok embermentő tevékenysége. *Betekintő*, **2019.** 1. sz. 58–79.

Periodikák (közlönyök, szakfolyóiratok):

- 5265/1942. kb. számú hirdetmény. *Budapesti Közlöny*, **1942.** 233. sz. 2.
- A budapesti törvényszék 1907. február 15-i végzése. *Központi Értesítő*, **1907.** 18. sz. 353.
- A budapesti törvényszék 1907. március 15-i végzése. *Központi Értesítő*, **1907.** 26. sz. 554.
- A budapesti törvényszék 1912. június 22-i végzése. *Központi Értesítő*, **1912.** 66. sz. 2064.
- A budapesti törvényszék 1927. augusztus 17-i végzése. *Központi Értesítő*, **1927.** 40. sz. 861–862.

- A kistarcsai gyári iparvágány. *Vasuti és Közlekedési Közlöny*, **1907.** 38. sz. 302.
- A kistarcsai vaggongyár vesztesége. *Honi Ipar*, **1917.** 5. sz. 8.
- A m. kir. államvasut kocsimegrendelése. *Magyar Vaskereskedő*, **1914.** 17. sz. 31.
- Belügyminiszteri dicséret. *Magyar Rendőr*, **1948.** 9. sz. 27.
- Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, **75.** 180. sz. 1.
- Így ünnepeltük március 15-ét Budapesten. *Magyar Rendőr*, **1948.** 7. sz. 27.
- Internálótáborok. *Fővárosi Közlöny*, **1945.** 60. sz. 635.
- Internálótáborok. *Fővárosi Közlöny*, **1946.** 23. sz. 641.
- Internálótáborok. *Fővárosi Közlöny*, **1946.** 29. sz. 783–784.
- Internálótáborok. *Fővárosi Közlöny*, **1946.** 36. sz. 978.
- Internálótáborok. *Fővárosi Közlöny*, **1946.** 43. sz. 1092.
- Mérlegek. *Honi Ipar*, **1915.** 13. sz. 15.
- Rendőrgazdászati tanfolyam Kistarcsán. *Magyar Rendőr*, **1947.** 24. sz. 11.
- Sz. n. (1940): *A magyar állam zárszámadása az 1938/39. évről.* Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest.
- Sz. n. (1940): *Közbiztonsági szervek. A M. Kir. Kormány 1938. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Athenaeum, Budapest.
- Sz. n. (1944): *Magyarország tiszti cím- és névtára.* M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Személyi hírek. *Belügyi Közlöny*, **1927.** 15. sz. 479.
- Személyi hírek. *Belügyi Közlöny*, **1940.** 2. sz. 116–117.
- Vegyes hírek. *Polytechnikai Szemle*, **1908.** 14. sz. 199.
- Versenytárgyalások eredménye. *Építő Ipar*, **1913.** 41. sz. 454.

Képviselőházi, Nemzetgyűlési és Országgyűlési naplók:

- Képviselőházi napló, 1927. IV. kötet (1927. május 12. – 1927. május 30.)
- Képviselőházi napló, 1927. VII. kötet (1927. június 22. – 1927. november 18.)
- Nemzetgyűlési napló, 1945. I. kötet (1945. november 29. – 1946. május 9.)
- Országgyűlési napló, 1953. I. kötet (1953. július 3. – 1956. február 11.)
- Országgyűlési napló, 1985. III. kötet (1988. december 20. – 1989. május 12.)

Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság jegyzőkönyvei:

- 3647. számú jegyzőkönyv (1945. február 27.)
- 3621. számú jegyzőkönyv (1946. január 30.)

Sajtó:

- A belügyminiszter nyilatkozata. *Friss Újság*, 1939. 46. sz. 4.
- A halott falu. *Népszava*, 1934. 2. sz. 10.
- A kistarcsai internáltak memoranduma. *Magyarság*, 1939. 26. sz. 36.
- A Kistarcsai Tűszok Köre megválasztotta vezetőségét. *Magyar Nemzet*, 1945. 31. sz. 2.
- A Magyar Néppárt kerepestarcsei szervezetének felhívása a volt kistarcsai internáltakhoz (1990), *Országos Sajtószolgálat* [URL: http://os.mti.hu/hirek/7353/a_magyar_neppart_kerepestarcsei_szervezetenek_felhivasa_a_volt_kistarcsai_internaltakhoz] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.
- Dinnyés Lajos miniszterelnök avatta fel a kistarcsai Rajk László-rendőrlaktnyát. *Magyar Nemzet*, 1947. 181. sz. 1.
- Használják polgári célra a tiszti iskolát. *Magyar Nemzet*, 1989. 110. sz. 12.
- Hétfőre befejeződik Budapesten az internálások felülvizsgálása. *Szabad Nép*, 1946. 202. sz. 9.
- Megszűnik a kistarcsai internálótábor. *Szabad Nép*, 1946. 246. sz. 2.
- Megszűnt a közösségi szállás. *Magyar Nemzet*, 1995. 210. sz. 1–4.
- Raboknak fogadva. *Reform*, 1995. 17. sz. 14.
- Rajk elvtárs belügyminiszter nyilatkozata a rendőrség átszervezéséről, létszámcökkentéséről, minőségi feljavításáról, az internáltak ügyének felülvizsgálatáról és az internálási eljárás módosításáról. *Szabad Nép*, 1946. 192. sz. 1.
- Sz. n. (1927): *Napi Hírek*, 1927. november 12. (18. kiadás). Magyar Távirati Iroda Rt., Budapest.
- Sz. n. (1939): *Magyar Országos Tudósító*, 1939. augusztus 21. (3. törvényszéki kiadás). Magyar Országos Tudósító Rt., Budapest.
- Sz. n. (1940): *Magyar Országos Tudósító*, 1940. november 14. (2. törvényszéki kiadás). Magyar Országos Tudósító Rt., Budapest.
- Sz. n. (1941): *Napi Hírek*, 1941. április 19. (36. kiadás). Magyar Távirati Iroda Rt., Budapest.
- Sz. n. (1947): *Magyar Országos Tudósító*, 1947. május 19. (8. kiadás). Magyar Országos Tudósító Rt., Budapest.
- Sz. n. (1947): *Magyar Távirati Iroda*, 1947. augusztus 9. (21. kiadás). Magyar Központi Híradó Rt., Budapest.
- Új magyar automobil. *Az Újság*, 1914. 58. sz. 33.
- Újabb nagyarányú razzia volt a Teleki-tér környékén. *Szabadság*, 1945. 215. sz. 1.
- Újabb pótnyomozás a szokolhamisítás ügyében. *Népszava*, 1926. 178. sz. 4.
- Zászlósokat és tiszteket avattak a BM tartalékos tisztképző iskolában. *Magyar Nemzet*, 1982. 101. sz. 3.

IRODALOMJEGYZÉK:

- A BM IV. Főcsoportfőnökség szervezeti felépítése (1974), *Nemzeti Emlékezet Bizottsága* [URL: <https://neb.hu/asset/phpfTFvN7.pdf>] Utolsó letöltés: 2019. június 10.
- Andorka Dezső (1941): Jehova tanúi Kistarcsán. Szektás parasztok között az internálótáborban. *Kelet Népe*, **7.** 1. sz. 31.
- Bacsa Gábor (2007): A rendőrképzés 1945–1950. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, **13.** 16. sz. 7–14.
- Badó Zsolt (2005): Akit Rajk László tanított franciára. Beszélgetés a korláthelmeci Dolgos Györggyel. *Kárpátalja*. [URL: <https://www.karpataljalap.net/?q=2005/10/28/akit-rajk-laszlo-tanított-franciara>] Utolsó letöltés: 2019. július 30.
- Balázs Gábor, Borbély Rita Katalin, Kiss Anita (szerk., 2006): *1956 Pest megyében*. 1. kötet. Pest Megyei Levéltár, Budapest.
- Balázs Géza (1989): A budapesti helyiérdekű vasutak száz éve. *Honismeret*, **17.** 6. sz. 32–37.
- Balázsovich Zoltán (szerk., 1912): Sándor Pál közlekedésünkről. *Rákos Vidéke*, **12.** 13. sz. 1–3.
- Bank Barbara (2013): Fedőneve: „Marcsa” és „Sándor”. Az Államvédelmi Hatóság építkezései a kistarcsai és a recski internálótáborban (1949–1950). In: Erdődy Gábor, Feitl István, Sipos Balázs, Varga Zsuzsanna (szerk): *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 300–304.
- Bank Barbara (2015): Buda-déltől Recskig. Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953. *Rubicon*, **26.** 287. sz. 4–13.
- Bank Barbara (2017): *Recsk. A magyarországi internálótáborok története 1945–1953*. Szépmíves Könyvek Kiadó, Budapest.
- Bank, Barbara (2018): The Hungarian “Gulag”, 1945–1953. In: Kiss, Réka, Horváth, Zsolt (ed.): *NEB Yearbook 2016–2017*. Committee of National Remembrance, Budapest. 87–119.
- Bank Barbara, Gyarmati György, Palasik Mária (2012): „Állami titok”. *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953*. ÁBTL–L’Harmattan, Budapest.
- Bank Barbara, Öze Sándor (2005): *A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökhöz*. Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest–München-Backnang.

- Barcza Pál, Hajós László, Komlósy Ferenc (szerk., 1939): *Budapesti Útmutató és Címtár. Rendőrségi zsebkönyv 1939*. Pallas, Budapest.
- Barcza Pál, Hajós László, Komlósy Ferenc (szerk., 1942): *Budapesti Útmutató és Címtár. Rendőrségi zsebkönyv 1943*. Pallas, Budapest.
- Barcza Pál, Hajós László, Komlósy Ferenc (szerk., 1944): *Budapesti Útmutató és Címtár. Rendőrségi zsebkönyv 1944*. Pallas, Budapest.
- Bárdosi László, Biri Gábor, Dr. Farkas János, Dr. Gáli Imre, Gecseg Miklós, Srágli Lajos, Szabó László, Dr. Tóth Ernő, Vajda Lajos, Varga Gellért, Wellner Péter (2004): *Hidak Zala megyében*. Zala Megyei Állami Közútkezelő Közhasznú Társaság, Zalaegerszeg.
- Bellér Ágnes (1998): A kistarcsai láger halála. *Reform*, **11**. 7. sz. 28–29.
- Bokodi-Oláh Gergely (2014): *Nemzetőrség – 1956*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola (doktori disszertáció)
- Bónus István (1992): Kistarcsai emlék (1957. március, április). 2. rész. *Békés Megyei Hírlap*, **47**. 171. sz. 4.
- Boros István (1995): Kistarcsa – az ígéret földje? *Magyar Nemzet*, **58**. 140. sz. 12.
- Böszörményi Géza (2006): *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszerszolgálat története*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.
- Böszörményi Géza (2016): Recsk, 1950–1953. Beszélgetés Kárpáti Kamillal. *Irodalmi Magazin*, **2016**. 2. sz. 87–90.
- Buzás Gábor (2018): A forradalom főkapitánya és a rendőrség. *Rendőrségi Tanulmányok*, **1**. 2. sz. 110–128.
- Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2009): Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, **2009**. 2. sz.
- Csorba László (2016): A pártállamvédelmi hírszerzés kezdetei az Örök Városban 1946 és 1951 között. In: Bariska István, Mayer László (szerk.): *Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*. Vas Megyei Levéltár, Szombathely. 37–44.
- Dakó Péter (2013): Dunaújváros árnyékában. In: Bödő István, Czetz Balázs, Dakó Péter: *Kisapostag története*. Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Kisapostag. 123–152.
- Dénes Béla (1995): *Ávós világ Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Donsky, John (2018): Istvan: Heroes Stop Nazis, Not Join Them. *The Jewish Journal*, **2018**. 4. sz. 12. [URL: https://buffalojewishfederation.org/wp-content/uploads/2018/03/JJ-April18_cov-52.pdf] Utolsó letöltés: 2019. július 30.

- Elmer István (1993): Kistarcsán a páva délután rikoltott: Négy kérdés – három év internálás. Beszélgetés Brusznai József nyugalmazott plébánossal. *Új Ember*, **49.** 30. sz. 8.
- Erdey Sándor (2002): *A recski tábor rabjai*. Püski, Budapest.
- Erdmann Gyula (2006): *Békés megye 1956-ban I.* Békés Megyei Levéltár, Gyula.
- Erdmann Gyula (2009): *Békés megye 1956-ban III/2.* Békés Megyei Levéltár, Gyula.
- Fekete Gy. Attila (1992): Kerepestarcsa: kitörésveszély. *Népszabadság*, **48.** 12. sz. 5.
- Filep Tamás Gusztáv (2012): „...szabályosan »kiloptak« bennünket Magyarországról”. *Irodalmi Szemle*, **55.** 8. sz. 23–30.
- Filep Tibor (1994): Közbiztonsági őrizetben. *Hitel*. 7. 10. sz. 24–41.
- Földvári Gergely (2018): Egy vértelen vértanú életútja. Adalékok Pétery József váci püspök életéhez, különös tekintettel az 1956-os forradalomra. Egyháztörténeti Szemle, **19.** 2. sz. 49–70.
- G. Vass István, Kurecskó Mihály, Ring Orsolya (szerk., 2008): *Minisztertanácsai jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1952. augusztus 14. – 1955. április 18.* Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Gergely Jenő (1991): A szerzetesrendek 1950. őszi felszámolásának dokumentumai. A Paritásos Bizottság jegyzőkönyvei, 1950. szeptember 19. – november 15. In: Erdmann Gyula, Gecsényi Lajos, Lakos János, Szögi László (szerk.): *Levéltári Szemle*, **41.** 1. sz. 50–72.
- Gyarmati György, Palasik Mária (szerk., 2013): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Harkai Ágnes: A végső harc órájában. Bosnyák Zoltán *Harc* című hetilapjának bemutatása. *Pro Minoritate*, **2015.** 4. sz. 175–195.
- Horváth Endre (1947): Látogatás a kistarcsai tiszti átképző karhatalmi tanfolyamon. *Magyar Rendőr*, **1.** 8. sz. 4–5.
- Horváth Lajos (1986): Daloló munkások. *Pest Megyei Hírlap*, **30.** 103. sz. 5.
- Horváth M. Ferenc, Pintér Tamás (1996): „Késő maradékainknak tétessen jegyzésben!” Írásos emlékek Vác város múltjából, 1074–1990. Vác Város Önkormányzata, Vác.
- Juhász Attila (2003): Budapest védelmi vonalainak rekonstrukciója (1944). *Geodézia és kartográfia*, **45.** 6. sz. 33–37.
- Kádár Gábor, Vági Zoltán (é. n.): Német SS és rendőri szervek Magyarországon. *Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont* [URL: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=296:nemet-ss-es-rendori-szervek-magyarorszagon&catid=35:naci-fogolykartonok-] Utolsó letöltés: 2019. július 30.

- Kajári Erzsébet (2001): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* 1. kötet. Történeti Hivatal, Budapest.
- Kelemen Ferenc (2016): Kis és közepes hadibeszállítók tevékenysége a századfordulótól 1918-ig. *Katonai Logisztika*, **24.** klsz. 301–333.
- Keller László (1980): Hetven éve villamosították a BHÉV vonalhálózatát. *Elektrotechnika*, **73.** 1. sz. 36–40.
- Kenedli Tamás (2008): A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola és a rendőrtiszthelyettes-képzés története (I. rész). *Hadtudományi szemle*, **1.** 3. sz. 60–71.
- Kis József (2006): *Borsod-Abaúj-Zemplén Megye 1956. Sátoraljaújhelyi és Szerencsi Járás.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.
- Kiss Károly (1974): *Nincs megállás.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kónyáné Kutrucz Katalin, Petrikné Vámos Ida (2017): *Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok? A hálózati lét sokfélesége és a megismerés korlátai.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.
- Kovács Tamás (2017): „Csak ellenőrzés?” – A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság tevékenysége 1930–1944. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, XIX. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs. 249–254.
- Körösmezey László (é. n.): *Recsk. Kalandozásom története az AVH bugyraiban.* Szerzői kiadás.
- Kőszeg Ferenc (1992): Újra Kerepestarcsán, *Beszélő*, **4.** 24. sz. 6.
- Kőszeg Ferenc (1994): A TM-6-os titka. Működésben az idegenrendészeti törvény. *Beszélő*, **6.** 28. sz. 24–26.
- Kőszeg Ferenc (1998): Minden hatalmat a rendvédelmieknél! Új szabályok az idegenrendészetben. *Fundamentum*, **2.** 4. sz. 104–114.
- Kulcsár László (1989): Elégedetlen a „halál állomásfőnöke”. *Magyar Hírlap* (április 28.) [URL: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/755242/default/doc_url/7k.jpg] Utolsó letöltés: 2019. július 30.
- Kuthi Anna (2010): A hortobágyi kitelepítés két generáció emlékezetében. *Valóság*, **53.** 11. sz. 34–54.
- Laszák Ildikó: A deportálások leállítására és nemzetközi visszhangja. *Holokausz Emlékközpont* [URL: <http://hdke.hu/files/csatolmanyok/Laszaku.pdf>] Utolsó letöltés: 2019. július 30.
- Lévai Jenő (1946): *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről.* Officina, Budapest.

- Lipták László (1985): A személyi állomány képzési rendszerének fejlődése. *Módszertani füzetek*, **1985.** 4. sz. 14–17.
- Lőrincz József (2011): Visszatekintés a személyi állomány felkészítésének múltjára. *Börtönügyi Szemle*, **2011.** 1. sz. 53–57.
- Madaras Ferenc (2004): *Recsken diplomata voltam, „török követ”*. Öt évi internálásom története 1948–1953-ig. Püski, Budapest.
- Marschal Adrienn (2016): *Munkatáborok Komárom-Esztergom megyében. Csolnok, Oroszlány, Tatabánya*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola (doktori disszertáció)
- Méhely Kálmán (1916): *A munkáskérdés lényege. Társadalompolitikai tanulmány*, Pátria, Budapest. 21–22.
- Molnár András (2011): A zalalövői postamesterek három nemzedéke. (Mozaikok a Martinek és a Dobruczky család 19-20. századi történetéből). *Pannon Tükör*, **16.** 4–5. sz. 117–125.
- Munkácsi Ernő (1947): *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához*. Renaissance, Budapest.
- Müller Rolf (2013): A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). *Betekintő*, **2013.** 3. sz.
- Müller Rolf (2017): Erőszakszámadás. Fenyítés és halál az ÁVH-jelentésekben, 1952. *Betekintő*, **2017.** 4. sz.
- Nyeste Zoltán (1982): *Recsk. Emberek az embertelenségben*. Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör, New Jersey.
- Ólmosi Zoltán (szerk., 2014): *Mérlegen az ember. Ismeretlen források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából a magyarországi holokauszt történetéről*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Organization of the RSHA (1945). *Nuremberg, Germany: International Military Tribunal, 1945-05-01*. Cornell University Law Library. [URL: <http://lawcollections.library.cornell.edu/nuremberg/catalog/nur:00667>] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 31.
- Osztrák-magyar határzár. *Magyar Nemzet*, **1947.** 269. sz. 4.
- Pál Zoltán (2010): Internálások Magyarországon (1945–1953). *Kommentár*, **2010.** 2. sz. 61–74.
- Pap Ágnes (1992): Kerepestarciai anziksz. *168 óra*, **4.** 5. sz. 20–21.
- Papp István (2010): A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956–1962). *Betekintő*, **2010.** 1. sz.

- Póczik Szilveszter (1998): Illegális bevándorlás és menekültkérdés a mai Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, **1998**. 4. sz. 34–53.
- Rainer M. János (2006): Az ötvenhatos és az állambiztonság. *Élet és Irodalom*, **50**. 19. sz.
- Sepetán Róbert, Mordényi Endre (1999): *Gödöllő, 1956. A forradalom és szabadságharc krónikája*, Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő.
- Seres László (1992): Ott túl a rácson... Lägerhelyzet Kerepestarcán. *168 óra*, **4**. 16. sz. 6–7.
- Sipos Levente (2012): Részleges közkegyelem 1959-ben és 1960-ban. In: Baráth Magdolna, Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Magyar Országos Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Budapest-Győr. 821–835.
- Sz. n. (é. n.): *Tököl és '56*. A Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet kiállításának kiadványa, Tököl.
- Szakolczai Attila, Kajári Erzsébet (1996): *Rendőrségi napi jelentések*. 1. kötet. Belügyminisztérium és az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete Közalapítványa, Budapest.
- Szatmári Jenő (1947): Jámborffy főfelügyelő úr Kistarcsán. *Haladás*, **3**. 29. sz. 10.
- Szécsényi András (2014): A pokol fedőneve: Waldsee. Magyar foglyok levelei Auschwitzból. *Archivnet*, **14**. 3. sz. [URL: http://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_pokol_fedoneve_waldsee._magyar_foglyok_levelei_auschwitzbol.html] Utolsó letöltés: 2019. július 25.
- Szentí Tibor (1995): Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948–1955. In: Hévvízi Sándor, Szabó Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a két-százötven éves Orosháza és vidéke történetéről*. Orosháza Város Önkormányzata és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Orosháza. 211–230.
- Szita Szabolcs (1989): A sárvári internálótábor 1944. évi történetéhez. *Vasi Szemle*, **43**. 4. sz. 536–569.
- Szita Szabolcs (1994): A zsidók üldözése Magyarországon 1944-ben. In: Szili Ferenc (szerk.): *Zsidósors Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig*. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár. 113–122.
- Szita Szabolcs (2002): *A Gestapo Magyarországon. A terror és a rablás történetéből*. Korona Kiadó, Budapest
- Szita Szabolcs (2016): Magyarország német megszállása és a zsidóság. *Holokausz Emlékközpont* [URL: http://hdke.hu/files/csatolmanyok/Szit_Szabolcs_tanulmany.pdf] Utolsó letöltés: 2019. július 25.

- Szita Szabolcs (2017): A Jehova Tanúi Egyház a második világháború idején (1939–1945). In: Fazekas Csaba, Jakab Attila, Petrás Éva, Szita Szabolcs: *A magyarországi Jehova Tanúi Egyház története. A kezdetektől napjainkig*. Gondolat Kiadó, Budapest. 165–201.
- Sztáray Zoltán (1981): *A recski kényszermunkatábor*. Recski Szövetség, San Bernardino.
- Szűcs László (2000): *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Tóth Imre (1991): Kőbánya, Kistarcsa, Tököl. *Kapu*. **4.** 9. sz. 69–71.
- Tóvárosi Fischer Gyula (1912): A Budapesti Helyiérdekű Vasutak villamosítása és azok nagyfeszültségű berendezése. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, **46.** 33. sz., 557–561.
- Vámos György (2017): Carl Lutz és a cionisták mentőakciója Budapesten 1942–1944. *Múltunk*, **2017.** 3. sz. 140–178.
- Varga István (1932): Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. In: Laky Dezső (szerk.): *Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára*. Statisztikai Hivatal, Budapest. 179–214.
- Varga László (2005): Az "Endlösung". Német szándékok, magyar kivitelezés. *Élet és Irodalom*, **49.** 50. sz. [URL: <https://www.es.hu/cikk/2005-12-20/varga-laszlo/az-endlosung.html>] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 31.
- Varga László (2006): Mit akartak a németek? *Élet és Irodalom*, **50.** 10. sz. [URL: <https://www.es.hu/cikk/2006-03-12/varga-laszlo/mit-akartak-a-nemetek.html>] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 31.
- Vincze Xénia (2019): Két görög fogvatartott önéletrajza a kistarcsai internálótáborból. *Archivnet*, **14.** 3. sz. [URL: <http://www.archivnet.hu/ket-gorog-fogvatartott-oneletrajza-a-kistarcsai-internalotaborbol>] Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.
- W. Salgó Ágnes (2012): A történelem sodrában. Emlékezés Jakab Benjamin jezsuitára. *Új Ember Magazin*, **9.** 3. sz. 17–19.
- Wetzel Tamás (2009): A magyar migrációs jog története. *Iustum Aequum Salutare*, **5.** 2. sz. 205–217.
- Zinner Tibor (1985): Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. *Történelmi Szemle*, **28.** 1. sz. 118–140.

NÉVMUTATÓ

- Alapi Gyula 140
Alexa Miklós 140
Almási János 121
Ambrus János 98, 102
Andorka Dezső 51
Antal Ferenc 124, 127, 138
Antal István 59
Avar Jenő 140
B. Kiss Béla 129
Bacsó Antal 107, 109
Baky László 58, 75, 78, 83
Balázs János 166
Bálint Ákos György, dr. 14, 63, 64, 85
Bank Barbara 14, 15
Baross Gábor 19
Baumgartner 113
Bencze Elemér, dr.
Benedek Imre, dr. 138
Benkei András 163
Benoschofsky Ilona 14
Béres Miklós 138
Berka András 166
Bertalan György 99
Berzonetto Frigyes 35
Bibó István 131
Biedermann János, dr. 69
Bíró Bertalan 132
Bíró Sándor 15, 107, 109, 110
Biszkú Béla 158
Bonczos Miklós 83
Bónus István 155
Böszörményi Géza 15
Braham, Randolph L. 14
Brámer Frigyes 14, 64, 72, 83, 85
Bródy Sándor, dr. 59, 67, 68, 75, 76, 77, 78, 79
Brusznai József 15, 123, 132
Czapik Gyula, dr. 131
Czégény Julianna 175
Csákányi Károly 34
Cserényi-Zsitnyányi Ildikó 16
Csopey Dénes 81
Dénes Béla 15, 128, 129, 130, 132
Diamant Zsigmond 26
Dibácsi Lajos 151
Dietz Károly 68
Dimitrisz, D. 112
Dinnyés Lajos 100
Dobány Sándor 129
Dorscht, Xaver 58
Dudás 113
Ecseri Tibor 113
Egri László 140
Eichmann, Adolf 56, 57, 58, 75, 77, 79, 83
Endre László 58, 75, 83
Engedi László 129
Erdei Ferenc 90, 91, 136
Erdey Sándor 119, 125
Fábián János, dr. 112
Faludy György 112
Fazekas József, dr. 152
Fehér József 127
Fehér Mihály, dr. 44
Fehérváry Aladár 121
Fejes Endre 135
Feksz László 166
Feldmann Ernő, dr. 72
Ferenczy László 74, 76
Földesi Jenő 167, 168
Fried Miksa 107
Friedmann Endre, dr. 85

- Friessner, Johannes 89
Gál Miklós 66
Galambos Mihály, dr. 85
Garamvölgyi Vilmos 158, 162
Gerő Ernő 91, 136, 138, 141
Geschke, Hans-Ulrich 55
Göring, Hermann 57
Grósz József 132
Győri János 163
Hammel László 62
Háry László 134
Hegedüs Sándor 19
Herzl Jenő, dr. 129
Herrmann Miksa 36
Hertelendy Andor 107, 109
Hild Károly 27
Himmler, Heinrich 55, 57, 58, 70, 83
Hitler, Adolf 55, 57, 58
Hoffman János 90
Holczmann Gusztáv 96
Horthy István 27
Horthy Miklós 55, 74, 75, 76, 82, 83
Horváth Elemér 115
Horváth Lajos 13
Hunsche, Otto 57, 77, 79
Irházi Imre 119, 154
Irsai Ignác 22
Ivanics Ödön 150
Jaczkó Pál 93
Jäger, Maximilian 80, 82
Jakab Benjamin 134
Jakab György 27
Jámborffý (Zachár) Béla 78, 85, 86
Jaross Andor 82
Jellinek Arthur 22
Jellinek Marcell 22
Jónás Béla 140
Jóó Gyula 98
Juhász Imre 123
Jungerth-Arnóthy Mihály 82
Kádár János 90
Kajári Erzsébet 16
Kaltenbrunner, Ernst 55
Kapitány János 112
Kardos György, dr. 104
Kárpáti Kamil 119
Karsai Elek 14
Katona Péter, dr. 85
Katz Dezsőné 70
Keller László 13
Keresztes-Fischer Ferenc, dr. 42, 50
Kéthly Anna 36
Kisházi János 106
Kiss László 101
Kluiber Imre 173, 175
Kóhn Miksa 36
Kokron József 35
Kopácsi Zoltán 120
Korda Miklós 98
Kosztasz, Sz. 112
Kovács Sándor
 rendőr ezredes 166
 rendőr százados 150, 151, 152
Kovács Tamás 14
Kőszeg Ferenc 16
Krumey, Hermann 57, 60, 70
Kun Béla 40
Kuncze Gábor 177
„Kutas Gábor” 158
Lakatos Géza 83
Laub János 49
Laufer Lajos 22
Lemke, Werner 57
Löke Gyula 127, 136, 138, 143
Lukács Jenő 45
Lulay Leó László, dr. 74, 76
Lutz, Carl 80, 82
Madaras Ferenc 113

- Madarassy-Beck Marcell 63
Márk Lajos 132
Mátsik György 103
Mészáros György 83
Meszlényi Zoltán 134, 169, 172
Mihályi Antal 102
Miklós Béla 89
Milch, Erhard 57
Minkus Richárd 62
Mócsy Imre, dr. 112, 124
Mohay Károly 106
Móricz Zsigmond 51
Müller Károly 129
Müller Rolf 16
Münnich Ferenc 94, 95, 97, 101, 154
Nagy Béláné 114
Nagy Ferenc 127, 132
Nagy Imre 135
Németh Alajos 15
Németh Károly 143
Novak, Franz 74, 78, 79
Oetter György, dr. 132
Olti Vilmos 140
Panajott Béla 107, 109
Papp József 44, 48, 49
Pásztor József, dr. 66
Pataky Oszkár 68
Perlaky Gyula 83, 84
Péter Gábor 90, 101
Péterfia Zoltán 157
Pétery József, dr. 132
Piros László 144
Pleizer Ferenc 150, 152
Potecz Sándor 120, 121, 127
Pöcze Tibor 147
Püspök Zoltán 121
Radnótfáy-Nagy György, dr. 78
Rajk László 44, 45, 93, 95, 96, 100, 103, 113
Rákosi Mátyás 90, 135
Rásonyi Papp István 107, 109
Regőczy István 132
Reich Jenő 79
Reich Margit 79
Révfy Géza 32
Ribbentrop, Joachim von 58
Roosevelt, Franklin D. 74
Rózsa László 158
Rozsnyai Mihály 99
Rumpler 72
Ruscsák Lajos 104, 113
Sasvári Sándor, dr. 107
Schirmer, Robert 81
Sebestyén Lajos 31, 32
Siklós Ferenc 62
Sipos Júlia 71
Solymosi József 97
Somody István 64
Somogyváry Gyula 134
Speer, Albert 57, 58
Stern Samu 75, 76, 77
Szabó Ernő 128, 130
Szabó Kata 169
Szálasi Ferenc 42
Szebenyi Endre 101
Szekér Nóra 14
Széll Kálmán, dr. 132
Szénási Géza, dr. 94
Sztálin, J. V. 135
Sztáray Zoltán 120
Sztójay Döme 58, 74, 80, 82
Szulyó 150
Tabódy István 107
Tamás György 129
Taródi Zoltán 113, 119
Tasnádi Nagy András 42
Textor Ferenc 138
Tildy Zoltán 100

- Tóásó Pál 110
Tóth Sándor 36
Trenker, Alfred 58
Turcsán József 134
Túrós András 178
Ubrizsy Pál 62, 77, 78
Ullmann Andor, dr. 85
Urbán Rezső 127, 134, 138
Váczy Károly
 idősebb 156
 ifjabb 156
Váczy Károlyné 156
Vági József, dr. 68
Vámos Magda 179
Várhegyi Imre 158
Vasdényey István 14, 44, 47, 49, 67,
 68, 69, 71, 72, 73, 75, 77, 79,
 84, 85, 86, 89
Vass István 79
Vassné Nyéki Ilona 167, 168, 169
Veesenmayer, Edmund 55, 58, 70, 83
Veres József
 hivatalnok 104
 tanácselnök 150
Vid József 34
Vida Jenő 62
Waldmann Ödön 44
Weiner Samu 63
Winkelmann, Otto 55, 58, 83
Winkler József 132
Winn, John 34
Wisliceny, Dieter 57, 60, 62, 68
Wittmann Rezső 31
Wolf Emil 63
Zgyerka István 113
Zimányi István, dr. 129, 130
Zinner Tibor 15

SUMMARY

First of all, the structure of this book goes far beyond the time period between 1938 and 1957, when the Kistarcsa Central Internment Camp (*Kistarcsai Központi Internálótábor*) operated, but the pre- and post-periods need to be presented in order to maintain the original function of the building used as camp dorms in consolidated circumstances before 1938 and after 1957.

The historical overview begins at the end of the 19th century, when settlements lying east to Budapest (namely Csömör, at that time Kis-Tarcsa, Kerepes, Mogyoród and Gödöllő) came into direct contact with the capital. For this reason, between March 1887 and April 1911, a local railway line between Budapest Eastern Railway Station (*Keleti pályaudvar*) and Gödöllő was built in three phases, with a total length of 26.7 km.

In February 1907, the Budapest Public Road Rail Tracks Company (*BKVT*), which was responsible for building the railway line, established a subsidiary with an office in Budapest called “Machine and Railway Equipment Factory Limited Company” (*Gép- és Vasútfelszerelési Gyár Rt.*). It had a factory (which used to be called in local folk vocabulary the “iron factory”) along the trail of a local (Budapest-Gödöllő) railway. The purpose of this factory was to manufacture motor vehicles and trailers which can operate on the electrified railway line for the BKVT. This concept required qualified workers who, together with their families, needed to be ensured permanent housing near the factory. The conditions of the construction of these blocks of flats are not known exactly, but one thing is certain: the so-called “Kistarcsa labor colony” consisting of fifteen buildings was completed by 1908, as the demographic data of the settlement prove it.

The operation of the factory changed substantially after World War I, and in 1927 due to political and economic interests of Ganz and Partner Iron Mill and Machine Factory (simply known as *Ganz Works*), the Machine and Railway Equipment Factory merged with the Ganz Works and most of the workers in Kistarcsa lost their jobs, most of the operating units at the factory site were sold, the resulting scrap material, as well as the factory machinery, was sold. The labor colony was vacated, only a few people remained as temporary tenants.

After several attempts of domestic and foreign companies, the Regional Police Headquarters (*Vidéki Főkapitányság*) purchased seven buildings for the State Treasury. In November 1938, the renovation works were in progress, and in February 1939 the auxiliary detention house of Hungarian Royal Police, Kistarcsa

(*Magyar Királyi Rendőrség Kistarcsai Kiegészítő Toloncháza*) was in operation. This facility was one element of the network of the auxiliary detention houses built in the coming years and was also a branch office of the Detention and Deportation Department (*Fogház- és Toloncügysztyály*) at Mosonyi Street. Detention house in Kistarcsa was established to reduce the overload of the Department. Mainly those were carried to Kistarcsa who committed minor offense cases and who were under police custody (known as internment, became lawful in 1939), for instance, prostitutes, thieves, members and followers of communist or national socialist parties.

In World War II, and in particular during the German occupation of Hungary started on 19 March 1944, Jewish citizens in Budapest were arrested during the raids or in their homes and were taken to Kistarcsa. The first Hungarian deportation train carried 1.800 Jews from here to Auschwitz on April 29. On July 14, Adolf Eichmann wanted to deport another 1.500 people in retaliation for Miklós Horthy's ban on July 7, namely Germans had no legitimacy to take these actions and remove Jews from Hungary. Eichmann's action failed for the first time because of István Vasdényey, Chief Inspector and head of the detention house, a humane commander, and Dr. Sándor Bródy, delegate of the Jewish Council Zsidó Tanács), informed the advocacy and government bodies, so Horthy was able to take action to reverse the train – he sent a gendarmerie that finally caught the train near Hatvan and turned it back to Kistarcsa. Germans could not accept the failure of their action, resorting to a trick to isolate the head of the detention house from the government, and their second attempt on July 19 was successful: they removed 1.220 people from Kistarcsa. After this, the life of the camp became calmer. At the beginning of November 1944, Vasdényey received the last command: to train the Jews who remained in the camp and to escort them to Komárom, where the collection point was. However, he did not comply with this, and at Vác he let everyone free. Because of it, there was an arrest warrant against him issued by the governor Arrow Cross Party (*Nyilaskeresztes Párt*), and in the spring of 1945, he became a prisoner of war and was deported to a soviet POW camp, from where he returned only in 1950.

Between 1945 and 1949, the camp had a diverse role. In 1945–46, it belonged to the network of internment camps around Budapest where the captured and arrested members of Arrow Cross members, and generally everyone who was in the path of the Hungarian Communist Party (*Magyar Kommunista Párt*) were sent without court judgement. From 1947 to 1948, the newly formed “democratic state police” established a training division as a boarding school for newly recruited

policemen of the Hungarian State Police (*Magyar Államrendőrség*). In August 1948, this division took over the name of the interior minister, László Rajk, who was in Kistarcsa during the Horthy regime because of his membership in the illegal communist movement.

On 21 March 1949, a smaller detachment of skilled workers from the Central Internment Camp on the Buda site was moved to Kistarcsa to begin the renovation works on the buildings and the construction of new (second of third) floors in order to complete the relocation till spring. From September, a bit more humane period greeted the prisoners in the Kistarcsa Central Internment Camp, but this lasted only a few months.

The date of 5 May 1950 was a major turning point in the history of the camp. At dawn, armed forces of the State Protection Authority (*Államvédelmi Hatóság, ÁVH*) removed the guardsmen of the police and took control over the whole camp in just a few hours. Nutrition, treatment, communication with the outside world – all showed the process of deterioration. Transfer of men and women considered unreliable began from all regions of the country by touching Andrásy Avenue 60 (where the centre of ÁVH was). Kistarcsa camp's function was to collect and distribute prisoners, many of the men were taken to Recsk, or working for large public investments under the custody of the Directorate of Public Works (*Közérdekű Munkák Igazgatósága, KÖMI*). By 1952–53, the health condition inside the camp showed startling statistics. Numbers of people diagnosed with tuberculosis had increased significantly. The first government of Imre Nagy (in position between July 1953 and April 1955) provided a guarantee for the closure of the internment camps, so the state security authorities organized the administrative background for the first greater amnesty. In Kistarcsa, the official documents about releasing were issued between August and October 1953, and a considerable number of people regained their freedom. But many were sentenced to prison, and for them the amnesty did not mean freedom.

Between 1954 and 1956, there was a basic police training division in the buildings again. About this period there is little information available due to the absence of documents. In October 1956, the building complex of the division was an important basis of revolutionists in Gödöllő district. National Guard (*Nemzetőrség*) was formed at Gödöllő University of Agriculture developed here into an independent unit with the support of volunteers from the surrounding settlements. The watchtower was an important object, monitoring the traffic on the main road to Budapest and reporting the approach of Soviet troops.

Summary

Right after the repression of the Hungarian Revolution of 1956, the communist armed forces with the support of the Soviet troops could give way to the system of retaliation, namely the internment. In February 1957, the camp was reopened also as an internment camp, where people took part in the Revolution were mainly sentenced. Due to the enormous number of internees, a new camp had to be created in Tököl, where the authorities started to redeploy a great number of people from Kistarcsa. Finally, the camp in Kistarcsa was closed by ministerial order till December 1.

At the end of October, during the reorganization, the Elementary Police School of the Ministry of Interior (*BM Alapfokú Rendőriskola*) was established and located in Kistarcsa. This was the institution where the training of police warrant officers was held. Between 1974 and 1976, the operation of the two educational institutions of the Ministry of Interior was reorganized and rationalized. The Elementary Police School and the Reserve Officer Training School (*BM Tartalékos Tisztképző Iskola*) changed buildings in order to have a better headcount. From this time until 1989, the Reserve Officer Training School operated in Kistarcsa.

The last stage in the history of the camp buildings was between 1990 and 1995. In October 1990, a large-scale alien policing operation began to address the immigration problem that had lasted for months. An element of this action was the creation of a “Community Accommodation” in Kistarcsa, for immigrants, under the control of the police. Migrants, caught all over the country, were sent there if they could not arrange their own accommodation and waited for official action in spite of the fact that they had already got. After arguing many years about whether the operation of this Accommodation and the coercion of migrants to stay there is lawful or not, the Ministry of Interior finally decided not to admit new immigrants from July 1995, and by September the Accommodation had been discontinued.

A hátlapon szereplő idézet Miroslav Volf *Emlékeink gyógyulása – Hogyan emlékezhetünk helyesen elszenvedett sérelmeinkre?* címen, a Harmat Kiadó által 2016-ban megjelentetett könyvének 37. oldaláról származik (az eredeti szöveget fordította: J. Füstös Erika).